

**İŞİTME KAYIPLI KARDEŞİ OLAN ÇOCUKLARIN
KARDEŞLİK İLİŞKİSİNİ ETKİLEYEN ÖZELLİKLER**

Doktora Tezi

OSMAN ÇOLAKLIOĞLU

Eskişehir 2024

**İŞİTME KAYIPLI KARDEŞİ OLAN ÇOCUKLARIN KARDEŞLİK İLİŞKİSİNİ
ETKİLEYEN ÖZELLİKLER**

Osman ÇOLAKLIOĞLU

DOKTORA TEZİ

Özel Eğitim Anabilim Dalı

İşitme Engelliler Öğretmenliği Programı

Danışman: Prof. Dr. Zerrin TURAN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Haziran 2024

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Osman ÇOLAKLIOĞLU'nun "İşitme Kayıplı Kardeşi Olan Çocukların Kardeşlik İlişkisini Etkileyen Özellikler" başlıklı tezi 02.07.2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin" ilgili maddeleri uyarınca Özel Eğitim Anabilim Dalı İşitme Engelliler Öğretmenliği Programında, Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı-Adı Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Zerrin TURAN	
Üye : Prof. Dr. Ali ERSOY	
Üye : Doç. Dr. Murat DOĞAN	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Rıfat İÇYÜZ	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim ÇAKIR	

Prof.Dr. Saime ÖNCE
Anadolu Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitü Müdürü

ÖZET

İŞİTME KAYIPLI KARDEŞİ OLAN ÇOCUKLARIN KARDEŞLİK İLİŞKİSİNİ ETKİLEYEN ÖZELLİKLER

Osman ÇOLAKLIOĞLU

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temmuz, 2024

Danışman: Prof. Dr. Zerrin TURAN

Açıklayıcı ardışık karma yöntem olarak modellenen bu araştırmanın amacı; tipik gelişim gösteren bireyin işitme kayıplı kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisinin ve bu ilişkiyle bağlantılı özelliklerin ortaya çıkarılmasıdır. Karma yöntem olarak desenlenen çalışmanın nicel basamağında *Kardeşlik İlişkisi Anketi* geliştirilmiş ve 403 katılımcıya uygulanmıştır. Anketten toplanan verilerin betimsel ve Ki-kare analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın nitel basamağında ise gerçekleştirilen nicel analizler doğrultusunda yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. *Kardeşlik İlişkisi Anketini* dolduran 403 katılımcı içerisinde ölçüt örnekleme yöntemi ile 12 katılımcı belirlenmiştir. Belirlenen katılımcılar ile görüşmeler gerçekleştirilmiş, yansıtıcı araştırmacı günlüğü tutulmuş ve doküman incelemesi gerçekleştirilmiştir. Toplanan verilerin içerik analizi gerçekleştirilerek 23 alt tema ve 5 temaya ulaşılmıştır. Araştırmanın nicel ve nitel basamağında elde edilen verilere göre tipik gelişim gösteren kardeşin cinsiyeti, doğum sırası, kardeşler arası yaş farkı, ailenin ekonomik durumu, işitme kayıplı kardeşin eğitim düzeyi, karakter özellikleri ve kullanılan işitme cihazı teknolojisi tipik gelişim gösteren çocukların işitme kayıplı kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkisini etkileyen özelliklerdir. Katılımcılar kardeşinin işitme kayıplı olmasının hayatlarına olan etkilerini; ekstra sorumluluk, eşit olmayan ebeveyn tutumları ve toplumun işitme kaybına olumsuz bakışı bağlamında değerlendirmişlerdir. Diğer yandan bulgular, kardeşin işitme kayıplı olmasının tipik gelişim gösteren kardeşi ve kardeşlik ilişkisi üzerinde sadece olumsuz ya da sadece olumlu etkilemediği, olumlu ve olumsuz etkileri arasında bir dengenin mevcut olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Kardeş, Kardeş ilişkisi, Özel gereksinimli kardeş, İşitme kayıplı kardeş.

ABSTRACT

CHARACTERISTICS AFFECTING THE SIBLING RELATIONSHIP OF CHILDREN WITH HEARING LOSS SIBLINGS

Osman ÇOLAKLIOĞLU

Department of Special Education

Anadolu University, Graduate School, July 2024

Advisor: Prof. Dr. Zerrin TURAN

The aim of this study, which was modelled as explanatory sequential mixed method, was to reveal the sibling relationship of a typically developing individual with his/her sibling with hearing loss and the characteristics related to this relationship. In the quantitative step of the study, which was designed as a mixed method, the *Sibling Relationship Questionnaire* was developed and applied to 403 participants. Descriptive and Chi-square analyses of the data collected from the questionnaire were performed. In the qualitative phase of the study, a semi-structured interview form was prepared in line with the quantitative analyses. Among the 403 participants who filled out the Sibling Relationship Questionnaire, 12 participants were determined by criterion sampling method. Interviews were conducted with the identified participants, a reflective researcher diary was kept and document analysis was carried out. Content analysis of the collected data was carried out and 23 sub-themes and 5 themes were reached. According to the data obtained in the quantitative and qualitative stages of the study, the gender of the typically developing sibling, birth order, age difference between siblings, economic status of the family, education level of the sibling with hearing loss, character traits and hearing aid technology used are the characteristics that affect the sibling relationship of typically developing children with their siblings with hearing loss. The participants evaluated the effects of their sibling's having hearing loss on their lives in the context of extra responsibility, unequal parental attitudes and society's negative view of hearing loss. On the other hand, the findings show that having a sibling with hearing loss does not have only negative or only positive effects on the sibling relationship with the typically developing sibling, and that there is a balance between positive and negative effects.

Keywords: Sibling, Sibling relationship, Sibling with special needs, Sibling with hearing loss.

TEŞEKKÜR

Öncelikle doktora tez çalışmam süresince göstermiş olduğu değerli rehberlik, sabır ve destek için Prof. Dr. Zerrin TURAN Hocama en içten teşekkürlerimi sunmak isterim. Gerek tezimin konusunu belirleme aşamasında gerekse araştırma ve yazım sürecinde bana sağladığınız yönlendirmeler sayesinde, çalışmamı en iyi şekilde tamamlayabildim. Yoğun programınıza rağmen her zaman sorularıma açık oldunuz ve yapıcı geri bildirimlerinizle beni ve tezimi daha da geliştirdiniz. Hem yüksek lisans hem de doktora eğitimim sürecinde sizin gibi bir danışmanla çalışma fırsatı bulduğum için kendimi çok şanslı hissediyorum. Gelecekteki akademik hayatımda üzerimdeki emeğinizin etkisini daima hissedeceğim.

Doç. Dr. Murat DOĞAN Hocam, lisans ve lisansüstü eğitimim boyunca bilgi ve deneyimlerinizden faydalanmak benim için büyük bir şanstı. Sizinle çalışmak, akademik hayatımın en önemli tecrübelerinden biri oldu ve akademik kimliğimin oluşmasında çok önemli bir rol oynadı. Hayatımın her alanında olduğu gibi doktora tezimle ilgili de her zaman sorularıma açık oldunuz, zamanınızı ayırarak yol gösterdiniz ve karşılaştığım zorlukları aşmamda büyük bir rol oynadınız. Tezime yaptığınız katkılar ve bana gösterdiğiniz ilgi için size minnettarım.

Prof. Dr. Ali ERSOY Hocam, dergi editörü kimliği kazanmamın yanı sıra doktora tezimi tamamlamada büyük katkı sağladınız. Doktora tezimin yazım aşamalarında verdiğiniz kıymetli tavsiyeler ve yapıcı geri bildirimleriniz, çalışmalarımın kalitesini artırmamda büyük rol oynadı. Gelecekteki akademik hayatımda sizin rehberliğinizin izlerini her zaman taşıyacağım.

Dr. Öğr. Üyesi Rıfat İÇYÜZ ve Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim ÇAKIR hocalarım tezime akademik birikimleriyle ve değerlendirmeleriyle katkılar sağladılar. Kendilerine zaman ayırdıkları ve değerli görüşler sağladıkları için teşekkür ederim.

Ayrıca bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren, destek olan ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren değerli hocam Prof. Dr. Yıldız UZUNER başta olmak üzere İşitme Engelliler Eğitimi Ana Bilim Dalı'ndaki bütün hocalarıma da teşekkür eder, minnetlerimi sunarım.

Bu zorlu süreçte ailem gibi yanımda olan arkadaşlarım Abdullah GENÇ, Emrah AKKAYA başta olmak üzere İşitme Engellilerin Eğitimi Anabilim Dalı'nda birlikte çalıştığım tüm doktor öğretim üyesi ve araştırma görevlisi arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İşitme kayıplı kardeşiyle ilgili tecrübelerini benimle samimi bir şekilde paylaşarak işitme engellilerin eğitimi alanına katkıda bulunmayı canı gönülden kabul eden katılımcılarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son ve önemli bir teşekkür de amaçlarım peşinde giderken yanımda olan, beni destekleyen, yüreklendiren sevgili eşim Büşra ÇOLAKLIOĞLU'na. Attığım her adımda yanımda olduğunu hissetmek bu yoğun ve zorlu süreçte daha güçlü olmamı sağladı. Sadece geçmiş ya da şu an değil, gelecekte de her zorlukta yanımda olacağın ve her koşulda beni destekleyeceğin için sana minnettarım sevgilim.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilemeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

(İmza)

Osman ÇOLAKLIOĞLU

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR	vi
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xviii
KISALTMALAR DİZİNİ	xix
1. GİRİŞ	1
1.1. Aile Sistemi	1
1.2. Kardeşlik Alt Sistemi.....	2
1.3. Özel Gereksinimli Çocukla Olan Kardeşlik İlişkisi.....	5
1.3.1. Gelişim dönemlerine göre özel gereksinimli kardeşle olan kardeşlik ilişkisi	8
1.3.2. Özel gereksinimli kardeşle olan kardeşlik ilişkisini etkileyen faktörler	9
1.4. İşitme Kayıplı Kardeşle Olan Kardeşlik İlişkileri	10
1.4.1. İşitme kayıplı kardeşle gelişim dönemlerine göre kardeşlik ilişkileri	13
1.4.2. İşitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisini etkileyen faktörler ...	15
1.4.2.1. Doğum sırası	15
1.4.2.2. Cinsiyet.....	16
1.4.2.3. Ebeveyn tutumu	18
1.4.2.4. Ailenin maddi durumu	19
1.4.2.5. Aile büyüklüğü	20

1.4.2.6. Ailedeki kardeş sayısı.....	21
1.4.2.7. İşitme kaybı derecesi.....	21
1.4.2.8. İşitme teknolojisi	22
1.4.2.9. Kullanılan iletişim yaklaşımı.....	23
1.5. Mevcut Çalışmalar	25
1.5.1. Uluslararası çalışmalar	25
1.5.2. Ulusal çalışmalar	29
1.6. Araştırmanın Önemi.....	30
2. YÖNTEM.....	34
2.1. Araştırmanın Deseni.....	34
2.2. Nicel Aşama	37
2.2.1. Katılımcılar	37
2.2.2. Veri Toplama Aracı.....	41
2.2.2.1. Kardeşlik ilişkisi anketinin geliştirilmesi	41
2.2.2.2. Kardeşlik ilişkisi anketinin geçerlik güvenirliği.....	42
2.2.2.3. Kardeşlik ilişkisi anketinin uygulama süreci.....	43
2.2.3. Verilerin Analizi	43
2.3. Nitel Aşama.....	44
2.3.1. Katılımcılar	44
2.3.2. Araştırmacı.....	46
2.3.2.1. Araştırmacının niteliği.....	46
2.3.2.2. Araştırmacının rolü ve konumu	47
2.3.3. Veri Toplama Teknikleri	48
2.3.3.1. Yarı yapılandırılmış görüşmeler.....	48
2.3.3.2. Araştırmacı günlüğü	51
2.3.3.3. Doküman incelemesi	52
2.3.4. Verilerin Analizi	52

2.3.5. Güvenirlik ve İnandırıcılık	53
2.4. Araştırma Etiği.....	54
3. BULGULAR	55
3.1. Nicel Bulgular	55
3.1.1. Kardeş ilişkisi anket maddelerine verilen yanıtların dağılımı	55
3.1.2. Kardeş ilişkisi anketi ki-kare analizleri.....	58
3.1.2.1. Tipik gelişim gösteren kardeşin cinsiyetine göre anlamlı farklar	61
3.1.2.2. İşitme kayıplı kardeşin cinsiyetine göre anlamlı farklar.....	62
3.1.2.3. Tipik gelişim gösteren kardeşlerin yaş gruplarına göre anlamlı farklar.....	63
3.1.2.4. İşitme kayıplı kardeşlerin yaş gruplarına göre anlamlı farklar	65
3.1.2.5. Tipik gelişim gösteren kardeşin eğitim durumuna göre anlamlı farklar.....	67
3.1.2.6. İşitme kayıplı kardeşin eğitim durumuna göre anlamlı farklar	69
3.1.2.7. Tipik gelişim gösteren kardeşin medeni durumuna göre anlamlı farklar.....	72
3.1.2.8. İşitme kayıplı kardeşlerin medeni durumuna göre anlamlı farklar	73
3.1.2.9. Tipik gelişim gösteren kardeşlerin büyük ya da küçük olma durumuna göre anlamlı farklar	74
3.1.2.10. Sadece işitme kayıplı kardeşi olanlar ve hem işitme kayıplı hem de tipik gelişen kardeşi olanlar arasındaki anlamlı farklar	75
3.1.2.11. Ailedeki kardeş sayısına göre anlamlı farklar	77
3.1.2.12. Tek veya iki taraflı işitme kaybına göre anlamlı farklar	78
3.1.2.13. İşitme kayıplı kardeşin işitme kaybının derecesine göre anlamlı farklar.....	78

3.1.2.14.İşitme kayıplı kardeşin kullandığı işitme teknolojisine göre anlamlı farklar.....	80
3.1.2.15.Aile büyüklüğüne göre anlamlı farklar.....	82
3.1.2.16.Anne babanın birlikte veya ayrı olma durumlarına göre anlamlı farklar.....	84
3.1.2.17.Anne eğitim durumuna göre anlamlı farklar	85
3.1.2.18.Baba eğitim durumuna göre anlamlı farklar	85
3.1.2.19.Annenin çalışma durumunda göre anlamlı farklar	86
3.1.2.20.Babanın çalışma durumunda göre anlamlı farklar	86
3.2. Nitel Bulgular	87
3.2.1. Kardeşlik ilişkisiyle bağlantılı özellikler.....	88
3.2.1.1. Demografik özellikler.....	88
3.2.1.1.1. Tipik gelişim gösteren kardeşlerin cinsiyetleri.....	89
3.2.1.1.2. Kardeşlik sırası.....	92
3.2.1.1.3. Kardeşler arasındaki yaş farkı	93
3.2.1.1.4. Ailenin ekonomik durumu	96
3.2.1.2. Karakter özellikleri.....	97
3.2.1.2.1. Olumlu karakter özellikleri	97
3.2.1.2.2. Olumsuz karakter özellikleri	98
3.2.1.2.3. İşitme kaybının karaktere olan etkisi	98
3.2.2. Tipik gelişim gösteren kardeşin sorumlulukları.....	100
3.2.2.1. Bakım Sorumluluğu.....	100
3.2.2.2. Anne baba ve abi abla rolü.....	101
3.2.2.3. İletişim desteği sağlama	103
3.2.2.3.1. Resmî kurumlarda gerçekleştirilen işlemler	103
3.2.2.3.2. Esnaf ile alış-veriş	104
3.2.2.3.3. Anne baba ve Akraba ilişkileri	105

3.2.2.3.4. İş ilişkileri	106
3.2.2.3.5. Aşk ilişkileri.....	107
3.2.2.3.6. Diğer insanlarla olan ilişkiler.....	108
3.2.2.4. İşitme kayıplı kardeşin evliliği ve çocuklarıyla ilgili sorumluluklar	109
3.2.2.4.1. İşitme kayıplı kardeşlerinin evliliğine ilişkin sorumluluklar	109
3.2.2.4.2. İşitme kayıplı kardeşlerinin çocuklarına ilişkin sorumluluklar	111
3.2.2.5. Akademik sorumluluklar	111
3.2.2.6. Maddi konulara ilişkin sorumluluklar.....	113
3.2.2.7. Gelecekte üstlenileceği düşünülen sorumluluklar.....	114
3.2.3. İşitme kaybı algısı	116
3.2.3.1. Kardeşin işitme kayıplı olduğunun öğrenilmesi.....	116
3.2.3.1.1. Yeni bir kardeşin olacağının öğrenilmesi	117
3.2.3.1.2. Kardeşin işitme kayıplı olduğunun öğrenilmesi.....	118
3.2.3.2. İşitme Kaybının diğer engel türleriyle kıyaslanması	121
3.2.3.2.1. İşitme kaybına ek engel algısı	124
3.2.3.3. İşaret dili kullanımı algısı.....	125
3.2.3.4. İşitme kayıplı kardeşin diğer kardeşlerden farkı.....	126
3.2.3.5. Toplumun işitme kaybı algısı/tepkisi.....	128
3.2.3.5.1. Toplumun işitme kaybı algısı.....	128
3.2.3.5.2. Toplumun işitme kaybına tepkisi.	129
3.2.4. Anne baba tutumu	131
3.2.4.1. Anne tutumu	131
3.2.4.2. Baba tutumu	133
3.2.4.3. Anne/baba tutumunun değerlendirilmesi.....	135

3.2.4.4. Ailenin diğer ailelerden farkı	136
3.2.5. Hayata olan etkiler	137
3.2.5.1. Farkındalık kazanma / empati kurma	137
3.2.5.2. Sosyal ilişkilere olan etkiler	139
3.2.5.2.1. Arkadaş ilişkilerine olan etkiler.	139
3.2.5.2.2. Akraba ilişkilerine olan etkiler	141
3.2.5.2.3. Aşk-evlilik hayatına etkiler	142
3.2.5.3. Akademik hayata olan etkiler	144
3.2.5.4. Meslek seçimine olan etkiler	146
3.2.5.5. Eğitim için göç	147
4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	149
4.1. Tartışma	149
4.1.1. Kardeşlik ilişkisini etkileyen özellikler	149
4.1.2. Tipik gelişim gösteren kardeşin sorumlulukları	163
4.1.3. İştirme kaybı algısı	169
4.1.4. Anne baba tutumu	176
4.1.5. Hayata olan etkiler	177
4.2. Sonuç	185
4.3. Sınırlılıklar	190
4.4. Öneriler	191
4.4.1. İleriki araştırmalara ilişkin öneriler	191
4.4.2. Uygulamaya yönelik öneriler	192
KAYNAKLAR	194
ÖZGEÇMİŞ	239

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1 Araştırma sürecinin akış seması	36
Tablo 2.2. Kardeşi işitme kayıplı olan katılımcıların betimleyici istatistikleri (n=403) 38	
Tablo 2.3. Katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerini betimleyici istatistikler (n=403).. 39	
Tablo 2.4. Katılımcıların anne babasını betimleyici istatistikler (n=403)	40
Tablo 2.5. Düşük kardeşlik ilişkisine sahip olan kardeşlere ilişkin bazı demografik bilgiler.....	45
Tablo 2.6. Yüksek kardeşlik ilişkisine sahip olan kardeşlere ilişkin bazı demografik bilgiler.....	45
Tablo 2.7. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelere ilişkin bilgiler	50
Tablo 3.1 .Kardeşlik ilişkisi anketi betimleyici istatistikleri 1-28. Madde (n= 403)	56
Tablo 3.2. Kardeşlik ilişkisi anketi betimleyici istatistikleri 29-33. Madde (n= 403) ...	58
Tablo 3.3. Kardeşlik ilişkisi anketi betimleyici istatistikleri.....	59
Tablo 3.4. Kardeş ilişkisi anketi ki-kare analizi.....	60
Tablo 3.5. Tipik gelişim gösteren kardeşin cinsiyetine göre bulunan anlamlı farklar ...	62
Tablo 3.6. İşitme kayıplı kardeşin cinsiyetine göre anlamlı farklar.....	63
Tablo 3.7. Tipik gelişim gösteren kardeşlerin yaş gruplarına göre anlamlı farklar 1	64
Tablo 3.8. Tipik gelişim gösteren kardeşlerin yaş gruplarına göre anlamlı farklar 2	65
Tablo 3.9. İşitme kayıplı kardeşlerin yaş gruplarına göre anlamlı farklar 1	66
Tablo 3.10. İşitme kayıplı kardeşlerin yaş gruplarına göre anlamlı farklar 2	67
Tablo 3.11. Tipik gelişim gösteren kardeşin eğitim durumuna göre anlamlı farklar 1 ..	68

Tablo 3.12. Tipik gelişim gösteren kardeşin eğitim durumuna göre anlamlı farklar 2..	69
Tablo 3.13. İşitme kayıplı kardeşin eğitim durumuna göre anlamlı farklar 1.....	70
Tablo 3.14. İşitme kayıplı kardeşin eğitim durumuna göre anlamlı farklar 2.....	71
Tablo 3.15. Tipik gelişim gösteren kardeşin medeni durumuna göre anlamlı farklar ...	72
Tablo 3.16. İşitme kayıplı kardeşlerin medeni durumuna göre anlamlı farklar.....	73
Tablo 3.17. Tipik gelişim gösteren kardeşlerin büyük ya da küçük olma durumuna göre anlamlı farklar 1	74
Tablo 3.18. Tipik gelişim gösteren kardeşlerin büyük ya da küçük olma durumuna göre anlamlı farklar 2.....	75
Tablo 3.19. Sadece işitme kayıplı kardeşi olanlar ve hem işitme kayıplı hem de tipik gelişen kardeşi olanlar arasındaki anlamlı farklar 1	76
Tablo 3.20. Sadece işitme kayıplı kardeşi olanlar ve hem işitme kayıplı hem de tipik gelişen kardeşi olanlar arasındaki anlamlı farklar 2	77
Tablo 3.21. Ailedeki kardeş sayısına göre anlamlı farklar.....	78
Tablo 3.22. Tek veya iki taraflı işitme kaybına göre anlamlı farklar.....	78
Tablo 3.23. İşitme kayıplı kardeşin işitme kaybının derecesine göre anlamlı farklar ...	79
Tablo 3.24. İşitme kayıplı kardeşin kullandığı işitme teknolojisine göre anlamlı farklar 1	80
Tablo 3.25. İşitme kayıplı kardeşin kullandığı işitme teknolojisine göre anlamlı farklar 2	81
Tablo 3.26. Aile büyüklüğüne göre anlamlı farklar 1	82
Tablo 3.27. Aile büyüklüğüne göre anlamlı farklar 2	83
Tablo 3.28. Anne babanın birlikte veya ayrı olma durumlarına göre anlamlı farklar....	84

Tablo 3.29. Anne eğitim durumuna göre anlamlı farklar.....	85
Tablo 3.30. Baba eğitim durumuna göre anlamlı farklar	85
Tablo 3.31. Annenin çalışma durumunda göre anlamlı farklar	86
Tablo 3.32. Babanın çalışma durumunda göre anlamlı farklar	87
Tablo 3.33. Tema ve alt tema tablosu	88

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Açıklayıcı ardışık karma desen şeması (Creswell and Plano-Clark, 2017). .. 35

KISALTMALAR DİZİNİ

TG	: Tipik gelişen
İK	: İşitme kayıplı
İKK	: İşitme kayıplı kardeş
M	: Madde
n	: Katılımcı sayısı
p	: Anlamlılık değeri
ss	: Standart sapma
ort	: Ortalama
ÖYP	: Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Aile Sistemi

Çeşitli kültürler arasında farklı şekillerde tanımlanmasına karşın temelde aile; anne, baba ve çocukların etkileşimde bulundukları, birbirlerini etkiledikleri ve etkilendikleri dinamik bir sistemdir. Aile sisteminin oluşması evlilikle başlamaktadır (Stoneman vd.,1988; Gladding, 2002). Eşler ilk kez ebeveyn olduklarında aile sistemi genişlemekte ve daha karmaşık hale gelmektedir. Çocuğun doğmasıyla ilk defa ebeveyn rolünü üstlenen eşler, süreç içerisinde bebekleriyle nasıl etkileşime geçeceklerini ve alt sistemler arasında (yani, anne-bebek, baba-bebek, anne-baba) nasıl sınır kuracaklarını öğrenmektedir. Eşlerle birlikte geniş aile üyeleri de yeni doğan çocukla birlikte bir sonraki evreye geçerek yeni roller ve görevler üstlenebilmektedir. Bu süreçte aile üyeleriyle bağlantılı olan büyükanne ve büyükbaba veya teyzeler ve amcalar, eşlerin yeni rollerine geçişini kolaylaştırabilmekte veya durumu zorlaştırabilmektedir (Hanh, 2004; Burns ve Covington, 2006; Cox, 2010). Çocuk, ailenin kurulmasını, üretkenliği ve gelecek kuşaklara aktarımı temsil ederken çocuk sahibi olmayı reddetmek, aile üyelerinin yeni roller edinmesi ve görevler üstlenmesinin önüne geçmektedir (Burns ve Covington, 2006).

Aileleri anlamak için bir organizma veya sistem metaforu kullanan teorik ve kavramsal modeller, ailenin karmaşık bir bütün olduğunu vurgulamakta ve aile üyelerinin sistem içerisinde sürekli ve karşılıklı bir etkileşim içerisinde oldukları belirtmektedir (Minuchin, 1988; Cox ve Paley, 1997; Kameguchi ve Shigemats, 2001; Cox ve Paley, 2003). Birbirlerine bağımlı olan aile üyeleri aile sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak görüldüğünden, hiçbir aile üyesinin aile sisteminden bağımsız bir şekilde anlaşılamayacağı düşünülmektedir (Minuchin, 1985; Kreppner ve Lerner, 1989; Sameroff, 1994). Ancak aile sadece üyelerinin bir araya gelerek oluşturdukları bir yapı olarak görülmemelidir. Çünkü aile, parçalarının bir araya gelmelerinden daha büyük bir olguyu ifade etmektedir (Kameguchi ve Shigemats, 2001). Bu olgunun ve işleyişinin anlaşılmasında aile sistemleri kuramı kuramsal bir çerçeve sağlamaktadır (Gökler, 2008; Siegel, 2009).

İnsanların davranışlarını biçimlendiren ve yön veren en önemli sosyal gruplar ailelerdir (Siegel, 2009). Aile içerisindeki anne baba ve kardeşlik alt sistemleriyle olan etkileşimler doğumdan önce başlarken, doğumla birlikte yaşam boyu devam etmektedir

(Özağı, 2007). Bu nedenle aile içerisinde diğer üyelerle olan ilişkiler bir bireyin hayatındaki en uzun ve en etkili ilişkileri olarak kabul edilmektedir (Kağıtçıbaşı, 2005). Aileler için çocuk yetiştirmek ve onu sosyal hayata hazır hale getirmek ailenin yerine getirdiği en önemli fonksiyonlar arasındadır (Dingiltepe, 2009). Bireyin içinde bulunduğu aile sistemi ve aile üyeleriyle olan ilişkileri gelişim alanlarının desteklenmesi açısından oldukça önemlidir. Alt sistemler ve üyeler arasındaki ilişki diğer alt sistemlerle olan ilişkileri etkileyebilmektedir. Örneğin pozitif bir ebeveyn çocuk ilişkisi, kardeş uyumunu olumlu yönde etkileyebileceği gibi tam tersi de mümkündür (Hetherington 1988, Teti ve Ablard 1989, Volling ve Belsky 1992). Dolayısıyla sağlıklı etkileşimleri olan bir ailede büyüyen bireylerin sosyal yaşamında başarılı ilişkiler geliştirmesi olasılığını artırmaktadır (Çavuşoğlu, 2007; Dingiltepe, 2009).

Aile üyelerinin etkileşimleri aile sisteminin merkezini oluşturmaktadır. Aile üyelerinin birbirleriyle kurdukları etkileşim ve iletişim sayesinde hem aile üyelerinin hem de bir bütün olarak ailenin gereksinimleri karşılanmaktadır. Aile sisteminin ve alt sistemlerin anlaşılması, aile içi etkileşimleri yönlendiren etkileşimsel örüntülerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Anderson ve Sabatelli, 2006). Aile yapısı içerisinde üyelerin oluşturduğu alt sistemler, aile sisteminin gereksinimlerini karşılamak için aile sisteminin işlevlerini yerine getirmektedir. Ailelerin işlevleri, etkileşimsel olan bu sistemin ürünleri yani çıktılarıdır (Siegel, 2009).

1.2. Kardeşlik Alt Sistemi

Dünya nüfusunun %90'ının en az bir kardeşi olduğunun bilinmesine karşın (Milevsky, 2011), kardeşlik ilişkileri üzerine yapılan çalışmaların kendine ait yol gösterici bir teorisi bulunmamaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen araştırmalar genel olarak “*kuramdan bağımsız*” olarak kabul edilmekte ve büyük ölçüde aile sistemi şemsiyesi altında değerlendirilmektedir (Stoneman, 2005). Kardeşlik alt sistemi, aile sisteminin işlevlerini yerine getiren sistemin önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir (Dunn, 1995). Sroufe vd. (2005), kardeş ilişkileri için benzersiz gelişimsel işlevleri olduğunu, çünkü en kalıcı ilişkiler arasında olduklarını ve hem ebeveyn-çocuk hem de akran ilişkilerinininkine benzer olduklarını ifade etmektedir. Ebeveynlerle olan ilişkilerde olduğu gibi, kardeş ilişkilerinde genellikle güçlü duygusal bağlar bulunmaktadır. Ayrıca ebeveynlerle olan ilişkinin aksine kardeş ilişkilerine bakıldığında, akranlarıyla benzer yaş aralıkları olduğu ve daha eşitlikçi bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Kardeşler

çocukların en sabit arkadaşları olduğundan sosyal yönden gelişim için uzun ömürlü bir bağlam sağlamaktadır (Cicirelli, 1995; McHale ve Crouter, 2003; Baumann vd., 2005; Davidoff, 2006).

Minuchin, (1974) kardeşlik sisteminin önemine değinerek, kardeşler alt sistemini çocukların akran ilişkileri yaşadığı ilk ortam olarak tanımlamaktadır. Kardeşlik ilişkileri, çocukların sahip oldukları dünyayı öğrenebilmeleri için doğal bir laboratuvar ortamıdır. Kardeşler arası ilişkilerle insanlar diğer bireylerle nasıl etkileşime geçebileceğini, yaşadığı anlaşmazlıkları nasıl çözeceğini ve toplumda kabul görmek için davranışlarına nasıl yön vereceğini öğrenmektedir (Howe ve Recchia, 2006; Yeo, 2012). Çünkü kardeşlerin birbirlerini kabullenmeyi ve iş birliği yapmayı öğrenmeleri, sosyal hayatta diğer insanlarla olan ilişkilerini de olumlu yönde etkilemektedir (Öğretir, 1999).

Kardeşlik ilişkisiyle insanlar özellikle duygusal çatışmalar karşısında güçlü kalmayı öğrenirken (Kaminsky ve Dewey, 2001), kardeşler arasındaki liderliğin yanı sıra liderliği uygulamak için de önemli bir bağlam sağlamaktadır (Sroufe vd., 2005). Kramer (2010); kardeşlerin çatışma yönetimi, kimlik oluşturma, olumsuz etkilerin hoş görülmesi ve sosyal anlayış ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere sosyal, duygusal ve bilişsel gelişim için etkili becerileri geliştiren deneyimler sağlamadaki kilit rolünü vurgulamaktadır. Ayrıca bu tür becerilerin çatışma bağlamında olduğu kadar, olumlu etkileşimler bağlamında da gelişebileceği belirtilmektedir (Cox, 2010).

Yeni bir çocuğun doğumu büyük kardeşleri için problemleri bir durum yaratabilmesine rağmen (Kramer ve Gottman, 1992), aile içerisindeki bir kardeşin varlığı birbirleri için öğrenme ve paylaşım ortamının zenginleşmesi demektir. Çünkü tek olan çocuk eşyalarını herhangi birisi ile paylaşmak zorunda kalmamaktadır. Anne baba sevgisini ve giyecekleri gibi temel unsurları paylaşmayan çocuğun bu duyguyu yaşamasının zor olduğu kabul edilmektedir. Ailede birden fazla kardeş olduğu zaman, kardeşler birlikte yaşamayı, paylaşmayı ve yaşama dair birçok bilgiyi öğrenmektedirler. Kardeş kavgaları dahi çocuk için eğitici unsurlar taşımaktadır (Özbey, 2008). Kardeşler sonu olmayan bir ilişki yaşarken kurdukları bağ sayesinde elde ettikleri öğrenmeyi diğer sosyal ilişkilerinde de kullanmaktadır (Girli,1995). Kardeşi olan bir çocuk öncelikle paylaşmayı öğrenmektedir.

Büyük ya da küçük, kız ya da erkek kardeşin yaptıkları bazen ne yapılması bazen de ne yapılmaması gerektiğini öğretmektedir. Çocuklar günlük hayat ile ilgili bilinmesi gerekenleri genellikle sosyal öğrenme yani model olma ve gözlem yoluyla öğrenme

yöntemlerini kullanarak öğrenmektedir. Ebeveynler çocuk için model oluşturmaya karşın yetişkin dünyasına aittir. Ayrıca kardeşlerle geçirilen süre ebeveynlerle geçirilen süreden çok daha fazladır (Pike vd., 2005). Bu nedenle çocuklar kendisine daha yakın olan kardeşlerinden daha fazla şey öğrenmektedirler. (Dunn, 2005; Fussell, Macias ve Saylor, 2005). Çünkü kardeşlerin birbirleriyle kurdukları sosyal psikolojik ilişkiler, ebeveynleriyle olan ilişkileriyle kıyaslandığında daha eşitlikçi bir yapıda olduğu ve daha başarılı iletişim kurduğu görülmektedir (Seltzer vd., 1991) Aile yaşam sahası olarak tanımlanan ortak genetik, kültürel ve deneysel bir çevreyi paylaşan kardeşler hayatın zor zamanlarında duygusal destek sağlamakta ve sürekli etkileşimler yolu ile taklit, oyun, kurallara uyma, paylaşma gibi sosyal rolleri öğrenmektedirler. Kardeşler birbirleri için sevecen, şefkatli duyguların yanında, rekabet ve kıskançlık hisleriyle arkadaş, öğretici ve rakip olma gibi yeni rol modelleri oluşturmaktadır (Seltzer vd., 1991; Moore vd., 2002; Kitmann vd., 2002; Condron ve Downey, 2004; Ariel, 2006; Howe ve Recchia, 2006).

Her ilişkide olduğu gibi kardeşler arasındaki ilişkinin de dinamik bir yapısı vardır. Kardeşliğin değiştiği ve geliştiği oranda, kardeşler arasındaki ilişki de değişmekte ve gelişmektedir (Seltzer ve Krauss, 1993; Ahmetoğlu ve Aral, 2004). Kardeş ilişkisi, bir kişinin hayatı boyunca en yakın ve en uzun süreli ilişki olabileceğinden tipik gelişim gösteren kardeşinin çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinin şekillenmesinde çok önemli bir rol oynar (Noller, 2005).

Okulöncesi dönemde kardeşler birbirlerinin en iyi arkadaşlarıyken, bu dönemde zamanlarının çok büyük bir kısmını birlikte geçirmektedir. Kardeşler bu dönemde diğer dönemlere oranla daha sık ve yoğun bir ilişki kurmaktadır (Furman ve Buhrmester, 1985). Küçük çocuklukta kardeş ilişkileri, etkileşimli davranışlarda önemli farklılıklar gösterir ve ilişkilerin tipik olarak hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır (Cicirelli, 1995; Dunn, 2005). Okul döneminde ise çocuklar, diğer çocuklarla tanışmakta ve böylece dünyaları genişlemektedir. Kardeşlerden birisinin okula başlaması ile aralarındaki ilişki değişmekte, kardeşlerden bazıları sürekli birlikte olmadıklarında daha iyi arkadaş olurken, bazıları ise yakın oldukları zamanı özlemektedir (Dunn 1995). Çocuklar bu dönemde okul dışındaki zamanlarının %50'sini kardeşleriyle ve kalan zamanlarının %20'sini de bakıcılarıyla etkileşimde bulunarak geçirmektedir (Dunifon vd., 2017). Ergenlik döneminde kardeşler, okul öncesi ve okul dönemlerine göre kardeşleriyle çok daha az birlikte zaman geçirirken arkadaşlarına daha fazla zaman ayırmaktadırlar. Bu dönemde ailelerinden ayrılmayı düşünen kardeşler, aralarındaki duygusal bağa da daha

az ihtiyaç duymaktadırlar (Buhrmester ve Furman, 1990). Yetişkinlik döneminde kardeşler evden ayrılarak kendi ailelerini kurarken (Powell ve Ogle, 1985), yaşlılık döneminde çocuklarının evden ayırması, eşlerinin ölmesi sonrasında tekrar bir araya gelebilmektedir (Cicirelli, 1994'den akt. Raghuraman, 2008). Büyük kardeşlerin uzun bir ortak tarihi vardır ve ilişkileri, yaşlanma ve ileri yaş deneyimleri de dahil olmak üzere, bir ömür boyunca biriken paylaşılan ve paylaşılmayan yaşam deneyimlerini yansıtır (S'ykorov'a, 2023).

1.3. Özel Gereksinimli Çocukla Olan Kardeşlik İlişkisi

Aile ortamında gelişen kardeşlik ilişkisi, anne baba ve hatta eşler ve çocuklarla olan ilişkilerden bile daha uzun sürelidir (Dunn, 1995; Stoneman, 2001; Gallagher vd., 2006). Çünkü kardeşlik ilişkisi aileye doğan ikinci bir çocukla başlarken, herhangi bir kardeşin ölmesiyle sona ermektedir. İnsanlar arkadaşlarını ya da eşlerini seçtikleri gibi kardeşlerini seçmemektedir. Bu nedenle kardeşin doğması aile içerisindeki diğer çocuk veya çocuklar için çok önemli bir olaydır (Stoneman ve Brody, 1993). Dolayısıyla yeni doğacak olan bebeğin hem toplumun hem ailenin ve tabi ki ailenin önemli bir üyesi olan kardeşlerinin beklentilerini karşılayabilecek nitelikte olması istenmektedir (Gargiulo, 1985'ten aktaran Küçükler, 1997).

Yeni doğacak olan çocuk ailenin geleceğe dair hayallerini ve umutlarını temsil etmektedir. Ancak doğacak olan bebeğin özel gereksinimli olması aile üyelerinin hayalleri arasında yer almamaktadır. Bu nedenle yeni doğan çocuğun özel gereksinimli olduğu haberini almak aile üyeleri için büyük bir trajedi olabilmektedir. Aile üyelerinin geleceğe dair hayal ve beklentileri, çocuğun özel gereksinimli olması gerçeğiyle yer değiştirmektedir. Bu durum aile üyelerinin hayal kırıklığı yaşamasının yanında inkar, suçluluk, öfke ve utanç duygularının da yaşanmasına neden olabilmektedir (Ryan-Wenger, 2001; Burger ve diğerleri, 2005; Lecciso ve diğerleri, 2013). Çünkü özel gereksinimli çocuk aile üyelerinin hayatlarında değişikliğe giderek yeni bir yaşam tarzına uyum sağlamalarını gerektirmektedir (Pipp-Siegal vd., 2002; Jackson ve Turnbull, 2004; Doğan, 2009).

Aile sistemine özel gereksinimli bir çocuğun dahil olması, mevcut aile sisteminde köklü değişikliklere neden olabilmektedir (Doğan, 2009). Aile sisteminin içerisine bakıldığında, değişim ve durağanlık arasında belirli bir denge mevcutken (Luterman, 1987), özel gereksinimli çocuğun varlığı sistem içerisinde sert bir değişime neden

olabilmektedir (Gallagher vd., 2011). Bu nedenle ailenin durağanlığını sürdürme işlevinde sorunlar yaşanabilmektedir. Dolayısıyla özel gereksinimli çocuk aile sisteminin dengesinin bozulmasına neden olabilmektedir. Ancak bir bütün olarak kabul edilen aile sistemi sadece anne ve babadan oluşmamaktadır (Kurtzer-White ve Luteran, 2003). Aile ilişkilerinin birbirine bağımlı ve karşılıklı etkileşim halinde olduğundan, sistemin bir bölümündeki değişim diğer tüm alt sistemleri dinamik olarak etkilenmektedir. Aile sistemleri teorisi, özel gereksinimin aile sistemi içindeki tüm ilişkilerin rollerini ve kalitesini etkilediğini ileri sürmektedir (Mandleco vd., 2003; Burbidge ve Minnes, 2014). Bir ailede özel gereksinimli bir çocuk olduğunda, psikolojik etki sadece ebeveynler tarafından değil (Spahn vd., 2004), aynı zamanda özel gereksinimli çocuğun kardeşleri tarafından da hissedilir (Cuzzocrea vd., 2014; Emerson ve Giallo, 2014). Sonuç olarak, bir çocuktaki özel gereksinim, kardeş ilişkileri de dahil olmak üzere aile ilişkileri üzerindeki baskıyı artırabilir. Bu nedenle aile sistemindeki değişimlerin daha iyi kavranabilmesi için kardeşler ve hatta daha geniş aile üyeleri de göz ardı edilmemelidir (Doğan, 2010).

Tipik gelişim gösteren üyelerin bulunduğu aile içerisine doğan özel gereksinimli bir çocuk, kardeş ilişkisinin dinamiğini değiştirebilmektedir (Eisenberg vd., 1998; Gladding, 2002; Ahmetoğlu ve Aral, 2004). Kardeşlik ilişkisi içerisinde çocuklar birbirlerinin gelişim süreçlerinde önemli bir konumda yer alırken, özel gereksinimli çocuğun varlığı tipik gelişim gösteren kardeşi üzerinde önceden tahmin edilemeyecek etkiler bırakabilmektedir (Şenel, 1995; Eisenberg vd, 1998; Moyson ve Roeyers, 2012). Tipik gelişim gösteren kardeşler arasındaki ilişkide belirli bir denge mevcutken, özel gereksinimli kardeşin olması durumunda denge bozulabilmekte ve kardeşlik ilişkisi daha az doyum sağlayıcı olabilmektedir (Begun, 1989). Çünkü kardeşteki özel gereksinim, tipik gelişim gösteren kardeşin birçok zorlukla ve sorumlulukla karşı karşıya kalmasına neden olabilir. Sonuç olarak bu durum kardeşlik ilişkilerine hem olumlu hem de olumsuz etkiler bırakabilir.

Kardeşleri konu alan ilk çalışmalar çoğunlukla özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmanın olumsuz ruh sağlığı sonuçlarına yol açacağı ve kardeş ilişkisi üzerinde olumsuz etkiler oluşturacağı sonucuna varma eğilimindedir (Stoneman, 2005). Örneğin araştırmacılar özel gereksinimli kardeşleri olan çocukların davranış sorunları geliştirebildikleri (Fowle 1969), kendilerini akranlarından farklı bir noktada konumlandıklarını (Breslau vd., 1981; Andersson 1988) ve anne babalar tarafından

sıklıkla dayatılan ebeveyn benzeri rolle hem fiziksel hem de duygusal olarak bir yük altında kaldıkları belirtilmektedir (Seligman 1983). Ayrıca Breslau ve arkadaşları (1981), özel gereksinimli kardeşe yönelik aşırı sorumluluğun kaygı, depresyon ve öfkeye yol açabileceğini belirtmektedir. Bu sonuçların çalışmaların gerçekleştirildiği dönemde geçerli olan tıbbi modellerle uyumlu olduğu söylenebilir (Yeo, 2012).

Güncel çalışmalar ise özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmanın olumlu ve olumsuz etkileri arasında bir denge bulma eğilimindedir. Tipik olarak gelişen birçok kardeş, sosyal izolasyon, özgüven, uyum, iletişim ve aileleriyle zaman geçirme konusunda artan zorluklar bildirirken (Dew vd., 2008), saldırganlık, aşağılanma, üzüntü, nefret, utanç, kırgınlık ve zayıf benlik algısı gibi olumsuz duygular yaşayabilmektedir (Aronson, 2009; Vanderwerp, 2011; Barnett ve Hunter, 2012; Giallo vd., 2012). Diğer yandan olumlu sonuçlara odaklanan az sayıda çalışma, tipik gelişim gösteren kardeşin aile ilişkilerinin güçlenmesi, daha bağımsız olma, yüksek iş birliği, öz denetim, başkaları için empati ve sorunlarla başa çıkma becerilerinde gelişme gösterdikleri görülmüştür (Stoneman, 2001; Cox vd., 2003; Flaton, 2006; Fleary ve Heffer, 2013). Gerçekleştirilen bazı çalışmalarda ise kardeşlerden birinin özel gereksinimli olması durumunda, kardeş ilişkisinin tipik gelişim gösteren iki çocuk arasındaki ilişkiden daha olumlu olduğu bulunmuştur (Fisman vd., 2000; Cuskelly ve Gunn, 2003; Roper vd., 2014). Ayrıca özel gereksinimli kardeşe sahip olmanın tipik gelişim gösteren kardeş üzerindeki hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabileceğine ilişkin bulgular literatüre çeşitlilik katmaktadır. Kaminsky ve Dewey (2001), özel gereksinimi olan çocukların kardeşleriyle gerçekleştirdiği çalışmada kardeş ilişkisinin hem olumlu hem de olumsuz niteliklerini vurgulamaktadır. Benzer bir şekilde Tayvan'da yapılan bir araştırmada annelerin özel gereksinimli bir çocuğun tipik gelişim gösteren kardeş veya kardeşler üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olduğunu bildirdikleri görülmektedir (Huang vd., 2011).

Ailede özel gereksinimli bir çocuğun olmasının tipik gelişen kardeşi üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışmaların farklı sonuçlar elde ettiği görülmektedir. Pit-ten Cate ve Loots (2000), kardeşler üzerine yapılan araştırma sonuçlarının tutarsız olduğunu ve çocuğun özel gereksiniminin kardeş ilişkisi üzerindeki spesifik etkisi konusunda bir fikir birliğine varılamayacağını bildirmiştir. Çünkü “Engellilik” ya da “Özel Gereksinim” aynı zamanda birbirinden farklı bir dizi tanı ve durumu ifade eden bir şemsiye terimdir. Dolayısıyla farklı özel gereksinim gruplarındaki kardeşlik ilişkilerinin niteliğinde farklılıklar barındırabileceği, özel gereksinimin

derecesine göre kardeşlik ilişkisinin olumlu ya da olumsuz olabileceği (Aksoy ve Berçin Yıldırım, 2008) ve tipik gelişen kardeşi üzerindeki etkisinin yönünü değiştirebileceğinden genelleme yapmayı zorlaştırmaktadır (Yeo, 2012).

1.3.1. Gelişim dönemlerine göre özel gereksinimli kardeşle olan kardeşlik ilişkisi

Özel gereksinimli kardeş ile olan ilişkinin de tipik gelişim gösteren kardeşler arasında olduğu gibi dinamik bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Çocuklar okul öncesi dönemde kardeşlerinin özel gereksinimini anlayamamakta (Hames, 2008), ya da durum karşısında şaşkın, korkmuş, kızgın olabilmektedir. Bu dönemde çocuklar ebeveynlerin daha çok özel gereksinimli kardeşiyle ilgilendiğini, ona daha çok vakit ayırdığını ve özel gereksinimli kardeşinden daha az önemli olduğunu düşündüklerinden, kardeşlerine karşı kırgınlık ve düşmanlık besleyebilmektedir (Abrams, 2009; Crawford vd., 2011). Ayrıca çocuklar kardeşlerindeki özel gereksinimi taklit ederek ebeveynlerden daha çok ilgi görmeyi düşünebilmektedir (Powell ve Ogle, 1985). Okul döneminde ise çocuklar özel gereksinimli kardeşinin okuldaki diğer çocuklardan farklı olduğu anlamaktadır. Kardeşinin özel gereksinimli olmasından dolayı utanç duyabilen çocuklar sadece en güvendiği arkadaşlarına kardeşinin özel gereksinimli olduğundan bahsetmektedir (Stalker ve Connors, 2004). Bu dönemde bazı çocuklar yaptıkları kötü bir şey nedeniyle kardeşindeki özel gereksinimin sorumlusu olduğunu düşünebilmektedir. Bu da tipik gelişen çocukların kendilerini suçlu hissetmelerine ya da ilerleyen süreçte özel gereksinimli olma endişesi yaşamalarına neden olabilir (Powell ve Ogle, 1985; Mindel ve Feldman, 1987; Lobato, 1990).

Ergenlik döneminde kardeşinin özel gereksinimli olmasına saygı duymasına rağmen yine de bu durumdan rahatsız olabilmektedir (Moore vd., 2002). Bu dönemde gelecekleri hakkında planlar yapmaya başlayan ergenler için kardeşlerinin özel gereksiniminin kendilerini ne yönde etkileyeceği büyük bir merak konusudur. Ergenlerin özel gereksinimli kardeşlerinin hayata nasıl uyum sağlayacağı ve nasıl arkadaşlıklar kurup, evleneceği gibi konularda endişe duymaktadır (Buhrmester ve Furman, 1990). Yetişkinlik döneminde ise bireyler evden ayrılıp kendi ailelerini kurmalarına rağmen kardeşlerine destek olmaya devam ederken, yaşlılık döneminde de özel gereksinimli kardeşinden etkilenmeye ve etkilemeye devam etmektedir (Pruchno vd., 1996).

1.3.2. Özel gereksinimli kardeşle olan kardeşlik ilişkisini etkileyen faktörler

Tipik gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkisinin çeşitli faktörlerden etkilenebildiği görülebilmektedir. Bu karşılıklı etkileşim süreciyle ilgili alan yazına bakıldığında zaman özel gereksinimli kardeşi olan çocuklarda kardeşlik ilişkisinin doğum sırası, kardeşler arası yaş farkı, kardeşlerin cinsiyeti, ailenin büyüklüğü, ailenin ekonomik durumu, ebeveyn tutumları gibi faktörlerden etkilendiği görülmektedir (Stoneman ve Brody, 1993; Pruchno vd., 1996).

Tipik gelişim gösteren büyük çocukların kendilerinden küçük olan özel gereksinimli kardeşine uyum konusunda problem yaşayabilirken kardeşlerine karşı öfkeli olup kin besleyebilmektedir (Moore vd., 2002). Özel gereksinimli kardeşten küçük çocuklar ise özel gereksinimli kardeşini reddedebilmekte ve kardeşini istememe davranışı gösterebilmektedir (Kaminsky ve Dewey, 2002). Bununla birlikte kardeşler arasındaki yaş farkı arttığında tipik gelişim gösteren kardeşin duruma daha iyi uyum sağladığı ve sağlıklı bir kardeşlik ilişkisi geliştirdiği görülmektedir (Howlin, 1988; Hodapp ve Urbano, 2007). Kardeşlerin cinsiyeti özel gereksinimli kardeşle olan kardeşlik ilişkisini etkileyen bir diğer önemli faktördür. Özel gereksinimli kardeşin cinsiyeti kardeşlik ilişkisini etkilemezken, tipik gelişim gösteren kardeşin cinsiyeti kardeşlik ilişkisini etkileyebilmektedir (Pricho vd., 1996). Bireylerin özel gereksinimli kardeşleriyle olan ilişkileri öncelikli olarak bakıcılık rolüne dayandığından, tipik gelişim gösteren kardeşin kız ya da erkek olması üstleneceği rolün seviyesini belirlemektedir. Kız kardeşlerin erkeklere oranla daha fazla bakıcılık rolü üstlendiği ve kardeşlerine uyumlarında daha fazla sorun yaşadıkları görülmektedir (Seligman, 1987; Silver ve Frohlinger-Graham, 2000; Hannah ve Midlarsky, 2005).

Ailenin büyüklüğü kardeşlik ilişkilerinin etkilendiği önemli faktörler arasındadır. Üye sayısının fazla olduğu geniş ailelerde üyelerin üzerine düşen sorumluluklar ve finansal yük paylaşarak azaltılmaktadır. Bu nedenle geniş ailede yaşayan çocuklar çekirdek ailelere oranla kardeşlerine daha iyi uyum sağlayabilmektedir (Gold, 1993). Ayrıca finansal açıdan sorun yaşayan aileler çocuğun bakımıyla ilgili sorun yaşarken özel gereksinimli çocuğun bakımıyla ilgili daha fazla rol ve sorumluluk üstlenmesi gerekebilmektedir. Bu durum tipik gelişim gösteren kardeşlerin sosyal hayatlarını etkileyebilmektedir (Crnic vd., 1983; Moore vd., 2002). Kardeşlik ilişkisini etkileyen en önemli faktörlerden birisinin ebeveyn tutumları olduğu söylenebilir. Özel gereksinimi olmayan kardeşler anne babalarını taklit etmekte ve anne babaları tarafından sergilenen

davranışları yansıtmaktadır (Verte vd., 2003; Marks vd., 2005). Kardeşler üzerinde yapılan araştırmaların birçoğu, özel gereksinimli bir çocuğun doğması sonucu çocukların yüklendiği iş yüküne odaklanmıştır. Bazı çocukların kardeşlerine karşı herhangi bir sorumluluğu yokken, bazı çocuklarsa daha okula başlamadan ikinci bir anne baba rolünü üstlenmekte ve özel gereksinimli çocuğun bakım sorumluluğunu üzerine almaktadır (Burke, 2004; Seligman ve Darling, 2007). Olumlu anne baba tutumunun sağlıklı bir kardeşlik ilişkisini beraberinde getirdiği söylenebilir (Çolaklıoğlu vd., 2019). Kardeşlerin özel gereksinimli çocuk ile ilgili sorumlulukları anne ve babalarınkinden daha uzun süreceğinden, özel gereksinimli çocuğun kabullenilmesi, özel gereksinimli çocuk ile ilgili sorumluluk alınması oldukça önemli olarak görülmektedir (Pruchno vd., 1996).

1.4. İşitme Kayıplı Kardeşle Olan Kardeşlik İlişkileri

İşitme kayıplı çocukların büyük bir çoğunluğu normal işiten bireylerden oluşan ailelerde doğmaktadır (Gallaudet Research Institute, 2001; Mitchell ve Karchmer, 2004; Krieger, 2014). İşitme kaybı konusunda deneyimi olmayan aileler, bu durumla karşılaştıklarında aile içerisinde kriz ortaya çıkabilmekte ve hatta aile yapılarında parçalanmalar olabilmektedir (Bat-Chava ve Martin, 2002). Aile çocuğunun işitme kayıplı olması gerçeği sonrasında ekolojik ortamında radikal bir değişime uğramakta ve bu da aile ikliminde bir dengesizlik durumu yaratmaktadır. Aile dinamikleri ve çocuğun gelişimi, ebeveynlerin umdukları ve hayallerini kurdukları çocuğu kaybetme deneyimleriyle yeniden şekillenmektedir (Hardonk vd., 2011; Young, 2018) Ebeveynler işitme kayıplı çocuklarının gelecekte yaşamın gerekliliklerini nasıl yerine getireceği, aile ve arkadaşlarının bu duruma nasıl tepki vereceği ve gelecekte işitme kayıplı bir çocuğa sahip olmanın getireceği deneyimler konusunda stres yaşayabilmektedir (Meadow-Orlans, 1990).

Aile sistemi içindeki bir çocuğun özel gereksinimi varsa, bu durumdan etkilenen tek kişi özel gereksinimli çocuk değildir. Aileyi oluşturan her üyenin rolleri ve ilişkileri bu durumdan etkilenmektedir. İşitme kayıplı bir çocuk söz konusu olduğunda, bu durum yalnızca çocuğun gelişimini, kimliğini ve etrafındaki dünyayla olan etkileşimlerini değil aynı zamanda ailenin diğer üyeleriyle olan ilişkilerini ve etkileşimlerini de etkilemektedir. Aynı şekilde aile üyelerinin çocuğun işitme kaybına verdiği tepki de hem çocuğu hem de ailenin diğer üyelerini etkilemektedir. Aile sistemleri araştırmaları genellikle ebeveynlerin ve çocuğun birbirleri üzerindeki çift yönlü etkisine

odaklanmaktadır. Ancak mevcut sistemde yer alan tipik gelişim gösteren kardeşler de aile içerisinde önemli bir rol oynamaktadır (Goring, 2001; Ray, 2014; Eichengreen ve Zaidman-Zait, 2020). Bir çocuğun işitme kaybı, kardeşinin gelişimini etkileyebilirken aynı şekilde kardeşinin davranışı da işitme kayıplı çocuğun gelişimini etkileyebilmektedir (Bat-Chava ve Martin, 2002; Raghurman, 2008; Verte vd., 2006; Tattersall ve Young, 2003). Bu nedenle, kardeş de dahil olmak üzere aileyi bir bütün olarak anlamak, işitme kayıplı bir çocuğu anlamamanın anahtarı konumundadır.

Yeni doğan bir bebekteki işitme kaybı, aile sistemi ile birlikte aile bireylerinin hayatlarını kalıcı olarak değiştirmekte ve stres düzeylerini etkilemektedir. İşitme kayıplı bireyin bulunduğu aile üyelerinin stres düzeyleri; işitme kaybının derecesi, çocuğun konuşma becerisi, iletişim türü, sosyal destek ve ailenin ekonomik durumundan etkilenmektedir (Pipp-Siegal vd., 2002; Asberg vd., 2008). İşitme kayıplı çocuğun olduğu aileleri konu alan çalışmalar, bu durumun aile sistemini her zaman olumsuz yönde etkilemediği (Maedow-Orlans, 1994; Fışıloğlu ve Fışıloğlu, 1996), hatta stres ve psikiyatrik belirti düzeyinin tipik gelişim gösteren ailelerden daha az olduğu bulgularına ulaşmıştır (Henggeler vd., 1990). Kardeşlerle yapılan araştırmalara bakıldığında ise işitme kayıplı kardeşe sahip olmanın, tipik gelişim gösteren kardeşe sahip olmaktan farklı olmadığı, kardeşlik ilişkilerini etkilemediği ve tipik gelişim gösteren kız ve erkek kardeşlerine olumlu etkileri olabildiği görülmektedir (Tattersall ve Young, 2003; Verte vd., 2006). Çünkü işitme kaybı ne kadar büyük olursa olsun göreceli olarak gözle görülür bir özel gereksinim olarak kabul edilmemekte ve tipik gelişen kişiler tarafından sosyal ortamda istenmeyen birisi olarak görülmemektedir (Schwirian, 1976).

Aile bireyleri içerisinde bulunan kardeşler, işitme kayıplı çocuğun içinde bulunduğu durumdan etkilenmekte ve anne babalarinkine benzer süreçlerden geçmektedir. İşitme kayıplı çocukların kardeş ilişkileri ile diğer özel gereksinim gruplarının kardeş ilişkileri arasında benzerlikler görülmektedir. İşitme kayıplı kardeşlerinin bakım sorumluluğunu üstlenen tipik gelişim gösteren kardeşler (Atkins, 1987; Fillery, 2000aa; Fillery, 2000ab; Gregory vd., 1995; Hadjikakou vd., 2010), işitme kayıplı kardeşlerinin sosyal gelişim ihtiyaçlarını karşılayan aile içindeki en önemli aktörleridir (Bat-Chava ve Martin, 2002; Tattersall ve Young, 2003). Tipik gelişim gösteren kardeşler, işitme kayıplı çocukların hayatlarında karşılaştıkları ilk akranlarıdır ve akranlar işitme kayıplı çocukların en iyi öğretmenleri olarak kabul edilmektedir. İşitme kayıplı çocukların akranları olan kardeşleriyle çevresindeki bütün insanlardan daha fazla

ilişki kurmaktadır. Bu nedenlerle tipik gelişim gösteren kardeşler, işitme kayıplı kardeşlerinin dil ve sosyal gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Bat-Chava ve Martin, 2002).

Diğer özel gereksinin gruplarında olduğu gibi işitme kayıplı bir çocuğun, kardeşleri üzerindeki etkisinin yalnızca olumsuz olduğu varsayılmamalıdır. Kardeşler ile yapılan araştırmaların sonucuna göre işitme kayıplı çocukların, tipik gelişim gösteren kız ve erkek kardeşlerine olumlu veya olumsuz etkileri olabilmektedir (Fillery, 2000aa; Tattersall ve Young, 2003). Fillery (2000a) işitme kayıplı bir çocukla büyüme deneyiminin, tipik gelişen kardeşleri için zenginleştirici olabileceğini ileri sürmüştür. Raghurman (2008) çok ileri derecede işitme kayıplı çocukların kardeşleri ile yapmış olduğu araştırmada, tipik gelişim gösteren kardeşlere göre daha az davranış problemi ile karşılaşmıştır. Benzer şekilde Hadjikakou ve arkadaşları (2010), ebeveynlerin işitme kayıplı çocukların tipik gelişim gösteren kardeşlerinde daha az içselleştirilmiş davranış sorunu ve benzer düzeyde sosyal yeterlilik, uyum yeteneği ve genel öz saygı bildirmiştir. Sahli ve Belgin (2011) ise gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda; kardeşi işitme kayıplı olan bireylerin, tipik gelişim gösterenlere oranla kardeş ilişkilerinde daha az çatışma ve rekabet, daha fazla yakınlık ve sevgi olduğunu bulmuşlardır.

Bat-Chava ve Martin (2002), işitme kayıplı bir kardeşe sahip olmanın, daha yüksek düzeyde empati, bağımsızlık ve işbirliğinin yanında işitme kayıplı çocuğun olumsuz kardeş ilişkisi ve aile stresine de neden olabileceğini ifade etmiştir. Tattersall ve Young (2003), işitme kayıplı kişilerin tipik gelişen yetişkin kardeşiyle geriye dönük olarak gerçekleştirdiği çalışmada, katılımcıların kardeşlik ilişkilerine yönelik deneyimlerinin ne olumlu ne de olumsuz olduğunu, aslında iki çelişkili gerçeklik inşa ettiğini bildirmiştir. Bunlar, işitme kaybına ilişkin sosyal algılara (*olumsuz ve tarafsız*), iletişimin doğasına (*sorunsuz ve yüzeysel*) ve kardeşin işitme kaybına ilişkin görüşlere (*kabullenme ve tedavi edilmesi gereken bir şey*) ilişkin görüşleri içermektedir. Psikanalitik bakış açısından yararlanan araştırmacılar bu tutarsızlıkların nedeni olarak tipik gelişim gösteren kardeşlerin geriye dönük deneyimlerine ilişkin anıların hatırlanmasındaki problemlerden kaynaklanabileceğini belirtmektedir. Bu bulguları destekler şekilde Çolaklıoğlu ve arkadaşları (2019), gerçekleştirdikleri çalışmada işitme kayıplı kardeşe sahip olmanın tipik gelişim gösteren kardeşin hayatının farklı dönemlerinde farklı algılanabileceği bulgularına ulaşmışlardır. Buna göre tipik gelişen çocuk, kardeşinin işitme kayıplı olmasının hayatına olan etkilerini çocukluk döneminde olumsuz olarak değerlendirirken

yetişkinlik döneminde bu durumun hayatına aslında olumlu etkileri olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Yeo (2012) ise araştırmasında işitme kayıplı çocuğun kardeşlerinin yaşamlarındaki olumlu ve olumsuz etkilerine ilişkin bazı duygusal kararsızlık yaşayabildiği bulgularına ulaşırken katılımcıların günümüzde tam tersi düşünceye sahip olsalar da çocukluk çağındayken kardeşlerinin işitme kayıplı olmamasını istediklerini belirttiklerini bildirmiştir.

Verte vd. (2006) ise diğer araştırmaların aksine işitme kayıplı kardeşe sahip olmanın, tipik gelişim gösteren kardeşe sahip olmaktan farklı olmadığını ve kardeş ilişkilerini etkilemediğini ileri sürmektedir. Bu bulguyu destekler şekilde Raghurman (2008), gerçekleştirdiği çalışmada katılımcıların işitme kayıplı bir kardeşe büyüme deneyimlerini normal, tipik ve çoğunlukla sıradan olarak tanımlamalarını bildirmiştir. Benzer şekilde Tattersall ve Young (2003), gerçekleştirdikleri çalışmada, katılımcıların işitme kayıplı bir kardeşe büyüme deneyimlerini normal, tipik ve çoğunlukla sıradan olarak tanımladıklarını bildirmiştir.

Genel olarak alan yazın, çocuklardan birinde işitme kaybı olduğunda kardeş ilişkisinin kalitesinde anlamlı bir farklılık olmadığını bildirmektedir (Verte vd., 2006; Raghuraman, 2008; Ray, 2014). Ancak işitme kayıplı çocuklarda yaşam kalitesi üzerine yapılan sistematik bir inceleme ve meta-analiz çalışması, işitme kayıplı çocukların tipik gelişen çocuklara göre daha düşük bir yaşam kalitesine sahip olduğunu ortaya çıkartmıştır (Roland vd., 2016). İşitme kaybı, bireylerin yaşam kalitelerini düşürebilmektedir. Çocuklarda işitme kaybı, çevreyle etkileşimde zorluk yaşanması nedeniyle psiko-entelektüel bozukluklara ve sosyal gelişim bozukluklarına neden olabilmektedir. İşitme kaybı olan çocuklarda duygu durum bozuklukları, daha zayıf sosyal ilişkiler ve daha yüksek psikolojik sıkıntı görülme olasılığı yüksektir. Bu nedenle işitme kaybı olan çocuklar sosyal aktivitelere katılmaktan kaçınabilmektedir (Gustafson vd., 2015). Tipik gelişim gösteren erkek ve kız kardeşler, işitme kayıplı çocukların ilk akranları ve ailelerindeki önemli aktörler olduğundan, işitme kayıplı çocukların sosyal gelişimini anlamak, onlarla kardeşleri arasındaki ilişkileri incelemeyi gerektirmektedir (Bat-Chava ve Martin, 2002).

1.4.1. İşitme kayıplı kardeşe gelişim dönemlerine göre kardeşlik ilişkileri

İnsanların hayatlarındaki her anlamlı ilişkide olduğu gibi, kardeş ilişkisi de gelişim dönemlerine göre değişmektedir. Kardeşler içinde bulundukları gelişim dönemlerine

bağlı olarak birbirlerinin hayatında farklı roller oynamaktadır. Kardeş ilişkisi, bir kişinin hayatı boyunca en uzun süreli ve yakın ilişki olabileceğinden kişinin çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinin şekillenmesinde oldukça önemli bir konudur (Noller, 2005). Tipik kardeş ilişkilerinin gelişimsel seyrini inceleyen geniş bir literatür bulunmaktadır (Dunn vd., 1994). Ancak işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisini gelişim dönemlerine göre inceleyen ve ortaya çıkaran çok az sayıda çalışma bulunmaktadır.

Bebeklik ve erken çocukluk dönemindeki işitme kaybı, çocukların dil gelişimi için doğal yeteneklerini etkileyerek duygusal, bilişsel ve sosyal gelişimlerini engelleyebilmektedir (Jackson ve Turnbull, 2004; Antia vd., 2009; Marschark ve Spencer, 2011). Bu durum ebeveynlerinin ilgisinin işitme kayıplı çocuğa yönelmesine, dolayısıyla tipik gelişim gösteren çocuğa daha az vakit ayırmasına neden olmaktadır (Foster vd., 2001; Incledon vd., 2015). Bu dönemde ebeveynlerinden gelen şefkat ve duygusal desteğin giderek azaldığının hissedilen çocukluk dönemindeki tipik gelişim gösteren çocuklar, işitme kayıplı kardeşlerine karşı kıskançlık duygusu besleyebilmektedir (Yeo, 2012). Okul döneminde ise diğer özel gereksinim gruplarında olduğu gibi (Greenspan, 2001) işitme kayıplı kardeşi olan tipik gelişim gösteren çocuklar da kardeşlerini koruyucu bir rol üstlenebilmektedir (McHale vd., 1986). Ancak bazı işiten kardeşler, işitme kayıplı kardeşlerine diğer insanlar tarafından yöneltilen herhangi bir olumsuz tavır deneyimlemediklerini rapor etmişler ve aşırı bir şekilde koruyucu rol üstlenmediklerini belirtmişlerdir (Tattersall ve Young, 2003).

Ergenlik dönemi bütün insanlarda olduğu gibi işitme kayıplı kardeşi olan tipik gelişim gösteren ergenlerde de karmaşık süreçler içermektedir. Bu dönemde kardeşlerin destek kaynağı olarak akranlarına yönelme olasılıkları daha yüksek olduğundan kardeşlik ilişkilerindeki yakınlık azalabilmektedir (Buhrmester ve Furman, 1990, Çolaklıoğlu vd., 2019). Tipik gelişim gösteren bazı kardeşlerin bu dönemi işitme kayıplı kardeşlerinden kopuk oldukları bir dönem olarak tanımladıkları görülmektedir (Ray, 2014; Çolaklıoğlu vd., 2019). Buna karşın kardeşler, akran gruplarının yanında işitme kayıplı kardeşleriyle birlikte olma konusunda kendilerini bilinçli hissedebilmektedir (Raghuraman, 2008). Yine de tipik gelişen çocuklar ebeveynlerinin kendilerini akran etkileşimleri sırasında işitme kayıplı kardeşini de dahil etmesi konusunda kendilerini zorladıklarını hissettiklerini bildirmişlerdir (Fillery, 2000ab). Bu durum tipik gelişen çocukların

akranlarıyla ilişkilerini sürdürürken aynı zamanda bir şekilde onlardan farklı hissetmelerine neden olabilmektedir (Tattersall ve Young, 2003).

Ergenlik ve yetişkinlik döneminde tipik gelişim gösteren kardeşler, işitme kayıplı erkek veya kız kardeşlerinin geleceği konusunda endişelenebilmekte, ancak genellikle onlara kızmamakta veya onları bir yük olarak görmemektedir (Hadjikakou vd., 2010). Çolaklıoğlu vd. (2019), gerçekleştirdikleri çalışmada, tipik gelişim gösteren kardeşin ergenlik döneminde akranlarıyla daha fazla vakit geçirmesine karşın işitme kayıplı kardeşini ihmal etmediği ve gelecekte eğitim ve iş hayatına yönelik önemli kararlar alınmasında önemli bir rol oynadığı bulgularına ulaşmışlardır.

1.4.2. İşitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisini etkileyen faktörler

Bir çocuğun ailesinin bağlamsal ve bireysel yapısı, diğer özel gereksinim gruplarında olduğu gibi tipik gelişen çocuğun işitme kayıplı kardeşiyle olan kardeşlik ilişkilerini de etkilemektedir. Dolayısıyla işitme kayıplı bir çocukla olan kardeşlik ilişkisi: kardeşlerin her birinin özellikleri olan çocukların yaşı, cinsiyeti ve doğum sırası; çocukların yaşadığı ailenin özellikleri olan aile büyüklüğü, etnik köken ve ebeveynlerin kullandığı çocuk yetiştirme uygulamaları faktörlerinden etkilenebilmektedir (Stoneman ve Brody, 1993). Ayrıca araştırmacılar işitme kayıplı çocuklara özgü değişkenler olan; işitme kaybı derecesi, kullanılan işitme teknolojisi, kullanılan iletişim yaklaşımı gibi demografik değişkenlerin de kardeşlik ilişkisini etkileyebileceğini düşündüklerinden gerçekleştirdiği çalışmalarda yer vermişlerdir (Bat-Chava ve Martin, 2002; Raghuraman, 2008)

1.4.2.1. Doğum sırası

Doğum sırasının bireyin gelişiminde önemli bir değişken olduğunu vurgulayan ilk ve en önemli teorisyenlerden birisi Alfred Adler'dir. Alfred Adler önemli olanın gerçek doğum sırası değil, aslında psikolojik sırası olduğunu ifade etmektedir. Yani kardeşin kaçınıcı çocuk olduğu değil, kardeşleri arasında üstlendiği roldür (Carlson vd., 2006). Tipik gelişim gösteren kardeşler hayatlarının ilk yıllarında özel gereksinimli kardeşlerinden büyük ya da küçük olmaları konusunda karmaşa yaşayabilmektedir. Çünkü tipik gelişim gösteren çocuk küçük kardeş olmalarına rağmen özel gereksinimli kardeşinin bakım sorumluluklarını üstlenebilmekte, onlara karşı baskın liderlik ve ebeveyn rolü üstlenebilmektedir (Stoneman vd., 1989; Gass vd., 2007; Hames, 2008).

Ayrıca özel gereksinimli kardeşinden küçük çocuklar büyüklere oranla daha fazla özel gereksinimli kardeşini reddetme davranışını gösterirken (Kaminsky ve Dewey, 2002), özel gereksinimli kardeşten büyük olma durumuna göre daha az çatışmalı bir ilişkiye sahip olabilmektedir (Moore vd., 2002).

Tipik gelişim gösteren çocuğun işitme kayıplı kardeşinden küçük olması, büyük olması durumuna göre daha olumlu kardeşlik ilişkilerine neden olabilmektedir. Çünkü işitme kayıplı çocuktan sonra doğan tipik gelişim gösteren küçük kardeş, ailenin en güncel rutininin bir parçası olarak doğmaktadır. Dolayısıyla işitme kayıplı kardeşinden küçük kardeşler, büyük kardeşlerin yaptığı gibi değişen yaşam tarzına uyum sağlamak zorunda kalmamaktadır. Ayrıca tipik gelişim gösteren küçük çocuklar, işitme kayıplı kardeşleriyle iletişim kurmada çok daha başarılıdır (Bat-Chava ve Martin, 2002).

Küçük kardeşlerin aksine işitme kayıplı kardeşinden tipik gelişim gösteren büyük çocuklar, kardeşleriyle iletişim kurmada zorlanmaktadır. Bunun yanında tipik gelişim gösteren büyük çocuklar, işitme kayıplı kardeşinin ailenin diğer çocuklarından daha fazla ilgi gördüğünü düşünmekte ve bu durumu adaletsiz olarak yorumlamaktadır (Bat-Chava ve Martin, 2002). Buna karşın büyük kardeşler endişeleriyle ebeveynlerini rahatsız edemeyeceklerini düşünmektedir (Raghuraman, 2008). Diğer yandan işitme kayıplı kardeşi olan büyük kardeşler, tipik gelişen çocukların büyük kardeşlerine göre özellikle sosyal ortamlarda daha fazla sorumluluk hissettikleri ve sorumluluk üstlendikleri (Raghuraman 2008; Antonopoulou vd., 2012), onlara karşı daha fazla korumacı oldukları (Goring, 2001), ve daha düşük düzeyde sosyal aktiviteye sahip oldukları (Atkins, 1987) rapor edilmiştir.

Hadjikakou (2010), ise gerçekleştirdiği çalışmaya işitme kayıplı kardeşlerinin tipik gelişen büyük ve küçük kardeşlerinin yanında ikiz katılımcıları da dahil etmiş ve kardeşlerin birbirlerine olan uyumlarını araştırmıştır. Araştırma sonunda işitme kayıplı kardeşleriyle aynı yaştaki tipik gelişim gösteren ikiz kardeşlerin büyük ya da küçük kardeşlere oranla işitme kayıplı kardeşlerinden daha fazla utandıkları bulgularına ulaşılmıştır (Hadjikakou vd., 2010).

1.4.2.2. Cinsiyet

Cinsiyetin özel gereksinimli çocuk ile tipik gelişim gösteren kardeşleri arasındaki kardeşlik ilişkisini etkileyen önemli değişkenler arasında olduğu kabul edilmektedir (Stoneman ve Brody, 1993; Bat-Chava ve Martin, 2002; Raghuraman, 2008). Ancak özel

gereksinimli çocukların cinsiyeti, kardeşlik ilişkisinde belirleyici bir faktör olarak görülmezken tipik gelişim gösteren kardeşlerinin cinsiyeti kardeşlik ilişkilerini etkileyebilmektedir (Pricho vd., 1996). Tipik gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkisi ilk olarak bakım sorumluluklarıyla şekillenmektedir. Tipik gelişim gösteren kardeşin kız ya da erkek olması, bakım sorumluluğuyla ilgili üstlenilen sorumluluğun da niteliğini değiştirebilmektedir. Kız çocukları, özel gereksinimli kardeşlerinin bakım sorumluluğunu erkeklerden daha fazla üstlenmektedir (McGraw ve Walker, 2007). Çünkü pek çok toplumun Sosyo-kültürel yapısının, özel gereksinimli kardeşin bakım sorumluluklarının kadınların üstlenmesi gereken bir rol olduğunda hemfikir olduğu görülmektedir (McGraw ve Walker, 2007). Kadınlar her ne kadar bu durumdan şikayetçi olsalar da aile içindeki erkeklerin gün içerisinde evde olmaması, maddi kazanç sağlaması ve erkek kardeşlerinin huzursuz olmaları nedeniyle bu durumu anlayışla karşılayabilmektedir (McGraw ve Walker, 2007). Bu durumun sonucu olarak ise tipik gelişim gösteren kız kardeşler, erkeklere oranla özel gereksinimli çocukların varlığından daha olumsuz yönde etkilenen taraf olmaktadır (Silver ve Frohlinger-Graham, 2000; Hannah ve Midlarsky, 2005). Bu nedenle, kız çocuklarının özel gereksinimli kardeşleriyle uyum sorunları yaşama ihtimalleri, erkeklere oranla daha yüksektir (Seligman, 1987).

Cinsiyetin işitme kayıplı çocuklarla olan kardeşlik ilişkisine etkisinin araştırıldığı çalışmalarda farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir (Raghuraman, 2008; Bat-Chava ve Martin, 2002; Hadjikakou vd., 2010). İşiten kardeşlerin cinsiyeti söz konusu olduğunda Hadjikakou vd. (2010), işitme kayıplı kardeş ile kardeşlik ilişkisinde kız ve erkek kardeşler arasında anlamlı bir fark bulamamışlardır. Benzer şekilde Bat-Chava ve Martin (2002), çalışmalarında işime kayıplı çocukların tipik gelişen kız ve erkek kardeşleri arasındaki psikolojik uyumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulgularına ulaşmıştır. Diğer yandan işitme kayıplı çocukların tipik gelişim gösteren kız kardeşlerinin, diğer özel gereksinim gruplarında olduğu gibi bakım sorumluluklarının olduğunu ve bu durumun kız kardeşlere olumsuz etkileri olduğunu belirten çalışmalarda bulunmaktadır (Atkins, 1987; Luterman, 1996). Tipik gelişim gösteren erkek kardeşler ise kültürel normlarla alakalı olarak işitme kayıplı kardeşlerinin bakımına ilişkin sorumluk üstlenmek durumunda kalmadığından bu durumdan daha az etkilenebilmektedir (Luterman, 1996; McHugh, 1999)

Kız kardeşlerin erkeklere oranla işitme kayıplı kardeşiyle ilgili daha fazla sorumluluk üstlenmelerine karşın Raghuraman (2008), tarafından yapılan araştırmada işitme kayıplı çocuktan büyük kız kardeşlerin, büyük erkek kardeşlere göre daha olumlu etkileşime sahip olduğu bulunmuştur. Çünkü tipik gelişen kız kardeşler işitme kayıplı bir kardeşe sahip olma durumunu hayatlarında olumlu bir büyüme deneyimi olarak görebilmektedir (Wilson, 2012). Bu da büyük kız kardeşlerin erkeklere kıyasla işitme kayıplı kardeşlerine karşı daha fazla sıcaklık, yakınlık, şefkat ve iş birliği gösterme eğiliminde olmalarını sağlamaktadır (Buhrmester ve Furman, 1990; McHale vd., 2007).

1.4.2.3. Ebeveyn tutumu

İşitme kayıplı çocuklarının %90'ından fazlası işiten ailelerin içerisine doğmaktadır (Mitchell ve Karchmer, 2004; Krieger, 2014). İşiten ebeveynler çocuklarının işitme kayıplı olduklarını öğrenmeleri sonrasında verdikleri ilk tepkilerin travma, yas, kayıp ve kriz gibi terimlerle tanımladıkları görülmektedir (Kurzer-White ve Luterman, 2003; Young, 2018). Çocuğun durumunun farkına varmasına genellikle hayal kırıklığı, inkâr, suçluluk, öfke ve utanç duyguları eşlik etmektedir (Ryan-Wenger, 2001; Burger vd., 2005; Lecciso vd., 2013). Tüm bunlara rağmen işitme kayıplı çocuğun ebeveynleri tarafından yetiştirilmesi gerekmektedir. Ebeveynler tipik gelişim gösteren bir çocukları olduğunda kendi deneyimleri veya akranlarının deneyimlerinde öğrenilen ebeveynlik becerilerine güvenebilmektedir. Ancak yetiştirilecek olan çocuk işitme kayıplı olduğunda taklit edebilecekleri bir model bulamamaktadır. Sonuç olarak İşitme kayıplı çocukların ebeveynleri, günlük hayatta karşılaştıkları problemlerin çözüm yollarını bulma ve çocukları için en iyi olana karar verme konusunda kendilerini kararsız hissedebilmektedir. Ayrıca ev işlerini yapmak ve diğer aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli zaman ayırma konusunda da zorluk yaşayabilmektedirler (Calderon ve Greenberg, 1999; Bodner-Johnson, 2001; Park ve Bauer, 2002; Zaidman-Zait, 2007). Dolayısıyla bu durum ebeveynlerin çocuklarına karşı olan tavırlarında tutarsızlıklara neden olabilmektedir.

Ebeveynlerin çocuklarına karşı eşit olmayan tutumlarının, kardeş ilişkisinin kalitesi ve çocukların bireysel uyumu üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu görülmektedir (Shanahan vd., 2008). Bu etki hem tipik gelişim gösteren hem de özel gereksinimli çocukların bir arada olduğu ailelerde daha da şiddetlenmektedir. Çünkü ebeveynler ilgisinin çocuğunu sağlık, eğitim ve güvenlik gibi ihtiyaçlarını karşılama konusunda

işitme kayıplı çocuğa ayırabilmektedir (Foster vd., 2001; Incledon vd., 2015). Dolayısıyla ebeveynler tipik gelişim gösteren çocuklarına daha az vakit ayırmakta bu da algılanan şefkat ve duygusal desteğin giderek azaldığının hissedilmesine yol açabilmektedir (Foster vd., 2001; Incledon vd., 2015). Tipik gelişen kardeşler, ebeveynlerinin işitme kayıplı kardeşine daha fazla vakit ayırmalarını farklı gelişim dönemlerine göre farklı şekillerde algılayabilmektedir. Yetişkinlik döneminde tipik gelişim gösteren bireyler ebeveynlerin işitme kayıplı kardeşine desteğini olumlu yönde değerlendirirken çocukluk döneminde ise işitme kayıplı kardeşlerine karşı kıskançlık duygusu beslemelerine neden olabilmektedir (Yeo, 2012).

İşitme kayıplı ve tipik gelişen çocuğa karşı adil kurallar koymayan ebeveynler, ailede şikayetlere, olumsuz duygulara ve yıkıcı davranışlara neden olabilmektedir (Fillery, 2000a; Bat-Chava ve Martin, 2002). Bu nedenle ebeveynlerin işitme kayıplı çocuklarına aile kurallarını açıklamak için daha fazla zaman ayırabilmektedir (Ahlert ve Greeff, 2012; Antonopoulou vd., 2012; Holt vd., 2013; Necula vd., 2018). Ayrılan bu zaman içerisinde ebeveynlerin işitme kayıplı çocuğuna yönelik davranış ve duyguları, tipik gelişen çocukların işitme kayıplı kardeşlerine karşı tutum ve davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ebeveyn çocuk arasındaki olumlu iletişim, kardeşlik ilişkisini de olumlu yönde etkilemektedir (Gregory vd., 1995; Fillery, 2000a; Warner-Czyz vd., 2021). Ayrıca ebeveynlerin işitme kaybıyla ilgili kaygı göstermemesi, işitme kayıplı kardeşle olan ilişkiyi pozitif yönde etkilemektedir (Fillery, 2000a; Bat-Chava ve Martin, 2002; Giallo ve Gavidia-Payne, 2006; Hadjikakou vd., 2010). Çünkü ebeveynler işitme kaybıyla ilgili yaşadıkları tedirginlik nedeniyle işitme kayıplı çocukla geçirdikleri zamanı artırmaktadır. Dolayısıyla bu durum tipik gelişim gösteren kardeşe daha az vakit ayrılması anlamına gelmektedir (Bat-Chava ve Martin, 2002).

1.4.2.4. Ailenin maddi durumu

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre dünya nüfusunun %5'i yani 430 milyon kadar insan işitme kayıplıyken bunların yaklaşık 34 milyonu çocuktur (Dünya Sağlık Örgütü, 2021). Stevens vd. (2013), 29 ülkenin verilerine dayanarak işitme kayıplı çocukların özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde yaygınlığının yüksek olduğunu bildirmiştir (Stevens vd., 2013). İşitme kayıplı çocukların ebeveynlerinin, destek hizmetlerine erişim, mali kaygılarla baş etme ve daha önce hiç düşünmek zorunda kalmadıkları planlar yapma gibi dikkate almaları gereken birçok konu olabilir (Luckner ve Velaski, 2004). Ancak mali

olarak sınırlı kaynaklara sahip olan aileler, işitme kayıplı çocuklarının bakımını karşılamakta zorlanabilmektedir. Bu nedenle ailelerde ebeveynlerin her ikisinin de çalışması, tipik gelişim gösteren çocuğun özel gereksinimli kardeşinin bakım sorumluluklarını üstlenmesini gerektirebilmektedir. Finansal sorun olmayan ailelerde, çocuğun bakımıyla ilgili sorun yaşanmazken, maddi açıdan sorun yaşayan ailelerde her iki ebeveyn de çalışmak zorunda kalabilmekte ve özel gereksinimli çocuğun bakım sorumluluğu ile kardeşlerin ilgilenmesi gerekebilmektedir (Crnic vd., 1983). Bu durumun özellikle tipik gelişim gösteren kız çocuklarını olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Çünkü düşük ve orta sosyo-ekonomik yapıya sahip ülkelerdeki kültürel normlar dikkate alındığında işitme kayıplı kardeşlerinin bakım sorumlulukları kız kardeşlerinin üzerindedir (Luterman, 1996; McHugh, 1999; Raghuraman, 2008). Kız kardeşler bakım sorumluluğuna ilişkin rollerinden şikayetçi olmalarına karşın yine de bu durumu anlayışla karşılayabilmektedir (McGraw ve Walker, 2007; Raghuraman, 2008).

1.4.2.5. Aile büyüklüğü

Özel gereksinimli çocuk, aile üyelerinin üzerine fazladan sorumluluk yüklenmesine neden olurken anne baba ve özellikle kardeşler arasındaki ilişkiyi olumsuz etkileyebilmektedir (Gold, 1993). Özel gereksinim türüne bakılmaksızın geniş aileden gelen çocuklar için genel olarak kardeşlik ilişkisi açısından olumlu sonuçların olduğu görülürken bu durumun işitme kayıplı çocuğun olduğu kardeşlik ilişkileri için de geçerli olduğu bildirilmektedir (Bat-Chava ve Martin, 2002; Verte vd., 2006). Çünkü geniş ailelerdeki üye sayısının fazla olması, özel gereksinimli çocukla ilgili sorumlulukların paylaşılması ve finansal yükün hafiflemesi anlamına gelmektedir. Bu da geniş ailede yaşan çocukların, çekirdek ailede yaşayanlara oranla özel gereksinimli kardeşlerine uyumunu kolaylaştırmaktadır (Gold, 1993).

Geniş ailelerde yer alan büyükanne ve büyükbaba, tipik gelişim gösteren kardeşlerin hayata ve işitme kayıplı kardeşine ilişkin endişelerini paylaşabildiği en önemli kaynaklar arasındadır (Luterman, 1996). İşiten büyükanne ve büyükbabalar, işiten çocuklarına ve işitme kayıplı torunlarına çeşitli ve değerli destekler sağlamaktadır (Nybo vd., 1998). Bu durumun önemini kavrayan ebeveynler profesyonellerin yanında geniş aile üyelerinden de destek almanın önemli olduğunu düşünmektedir (Meadow-Orlans vd., 2003). Bu sayede çocuklara farklı miktarlarda ilgi göstermelerinin önüne geçerek tipik

gelişen çocuklara daha uygun ebeveyn tavrı sergileyebilecekleri düşünülmektedir (Luterman, 1996; Bat-Chava ve Martin, 2002).

1.4.2.6. Ailedeki kardeş sayısı

Bir çocuğun yalnızca bir kardeşinin olması durumunda kardeşler arasındaki iletişim daha çok yönetim için kullanılırken birden fazla kardeşin olduğu durumlarda ise iletişim daha çok eğlence ve boş zaman geçirme amaçlı kullanılmaktadır (Rocca vd., 2010). Ailedeki kardeş sayısı ile ilgili gerçekleştirilen sınırlı sayıdaki çalışma, işitme kayıplı çocukla olan kardeşlik ilişkisine ve tipik gelişen kardeşine yönelik farklı bulgulara ulaştıkları görülmektedir. Örneğin Bat-Chava ve Martin (2002), ailede ikiden fazla çocuğun olmasının daha olumlu kardeşlik ilişkisine neden olabileceği bulgusuna ulaşırken Raghuraman'ın (2008) ise ailede daha fazla çocuk sahibi olmanın işitme kayıplı çocukların kardeşlerinde sosyal yeterliliğin azalmasına neden olabileceği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Verté vd. (2006), gerçekleştirdiği çalışmada ebeveynler üç çocuklu ailelere kıyasla kardeşleri olmayan işitme kayıplı çocukların sosyal açıdan daha yetkin bulduklarını bildirmişlerdir.

1.4.2.7. İşitme kaybı derecesi

Diğer özel gereksinim gruplarında olduğu gibi engelin derecesinin artmasının ya da azalmasının tipik gelişim gösteren kardeşle olan kardeşlik ilişkisini etkileyebileceğini düşünmek absürt değildir. Ancak işitme kayıplı çocukla olan kardeşlik ilişkisine yönelik az sayıda yapılmış çalışma, işitme kaybı derecesinin kardeşlik ilişkisine etkisini farklı şekillerde değerlendirdiği görülmektedir. Gerçekleştirile çalışmaların büyük çoğunluğu, çocukların işitsel statülerindeki farklılıkların tipik gelişim gösteren kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkilerinin kalitesinde önemli farklılıkların olmadığını ortaya koymaktadır (Bat-Chava ve Martin, 2002; Verté vd., 2006; Hadjidakou vd., 2010; Ray, 2014; Warner-Czyz vd., 2021).

Diğer çalışmaların aksine Raghuraman (2008), ise araştırmasında küçük çocukta ileri derecede işitme kaybı olması durumunda olumlu kardeşlik ilişkisi ve büyük kardeşlerde daha az davranış sorunu olduğunu bildirmiştir. Bu durum şaşırtıcı olarak görülse de işitme kaybı derecesinin düşük olması durumunda çocuğun bazı sesleri duyamaması kardeşi üzerinde hayal kırıklığına neden olabilirken ileri dereceli işitme kaybında çocuktaki iletişim becerilerine yönelik kardeşinin beklentisi sabittir. Çünkü

işitme kaybının iletişimi ne ölçüde bozduğu, çocuğun kullandığı işitme cihazına göre değişebilmektedir (Stoneman ve Brody, 1993). Sonuç olarak işitme kaybının derecesinin yüksek olması durumunda tipik gelişim gösteren çocukların, ebeveynlerinin işitme kayıplı kardeşiyle iletişim kurma mücadelesini daha da zorlaştırmamak için davranışlarını bastırabildikleri düşünülmektedir (Aronson, 2009; Warner-Czyz vd., 2021).

1.4.2.8. İşitme teknolojisi

Kullanılan işitme teknolojisi türünün kardeşlik ilişkisine olan etkisini inceleyen ilk araştırmacılar olan Bat-Chava ve Martin (2002), ebeveynlerle çocuklarının implantasyon öncesi ve sonrasında ilgili görüşmeler yapmış ve görüşmelerde ebeveynlere kardeş ilişkisine ilişkin sorular da sormuşlardır. Çocukları koklear implant kullanan ebeveynlerin, çocukları işitme cihazı kullananlara oranla kardeşlik ilişkilerinde daha fazla olumlu gelişmelerin bildirildiğini rapor etmişlerdir. Benzer bulgular, işitme engelli çocukların sosyalleşme becerilerini inceleyen boylamsal bir çalışmada da rapor edilmiştir (Bat-Chava vd., 2002) Ancak her iki gruptaki kardeşler arasındaki mevcut ilişkilerin çoğunlukla tatmin edici olduğu ve yakın ilişkiler geliştirme mekanizmalarının cihazlara göre farklılık göstermediği de araştırma bulguları arasında görülmektedir (Bat-Chava ve Martin, 2002).

Benzer şekilde Archbold vd. (2008), ebeveynlere koklear implant sonrasında çocuklarındaki gelişmeleri sormuş ve çocukların sözlü dilini geliştirdiği, başkalarıyla sohbete dahil olduğu ve kardeşleriyle ilişkilerini olumlu yönde geliştirdiği bulgularına ulaşmışlardır. Koklear implantlar ileri ve çok ileri derecede işitme kaybı olan çocukların işitme durumunu iyileştirmektedir. Bu sayede sözlü dil açısından daha yeterli hale gelen işitme kayıplı çocuklar, tipik gelişen kardeşleriyle gerçekleştirdiği ortak faaliyetleri artırmakta ve bu da kardeşlik ilişkilerine olumlu yönde yansımaktadır (Moyson ve Roeyers, 2012; Wilson, 2012; Umat vd., 2019).

Geçtiğimiz 40 yıl içerisinde koklear implantlı çocuklarla gerçekleştirilen araştırmalar, işitme kayıplı çocukların implantasyon sonrasında iletişim becerilerinde etkileyici kazanımlar elde edildiğini göstermektedir. Ancak yine de işitme kayıplı çocukların %16'sı koklear implant sonrası beş yıl içerisinde açık konuşma tanıma becerisine ulaşmada zorluk yaşarken çocukların sadece yarısı implantasyondan sonraki 8-10 yıl içerisinde normal aralıkta dil becerilerine ulaşabilmektedir (Barnard vd., 2005).

Her ne kadar koklear implant teknolojisinin işitme kayıplı çocukların dil gelişimlerini her zaman normal hale getirmese de hem odyolojik hem de sözlü dil kullanımındaki gelişmeler kardeşlik ilişkisini olumlu yönde etkilemektedir (Bat-Chava ve Martin, 2002; Bat-Chava vd., 2002; Moyson ve Roeyers, 2012; Wilson, 2012; Umat vd., 2019).

1.4.2.9. Kullanılan iletişim yaklaşımı

İmplant teknolojisindeki gelişmelerle birlikte sese erişim kolaylaşmış olsa da işitme kayıplı çocukların kullanacakları iletişim yaklaşımı, içine doğduğu aile ve kendisini ait hissettiği toplum gibi faktörlere göre değişebilmektedir (Holcomb, 2013). İşitme kayıplı birey için en ideal iletişim yaklaşımının belirlenmesi, geçmişten günümüze kadar devamlılığını sürdüren bir tartışma konusudur. İşitme kayıplı çocuklara konuşma eğitimi verilmesi gerektiğini savunan sözlü yaklaşımıcılar ve işaret dili ile iletişim kurmaları gerektiğini savunan işaretçiler arasında iletişim yaklaşımıyla ilgili tartışmalar bulunmaktadır (Lynas, 1994). Zaman içinde ilerleme ve değişim gösteren teknolojinin etkisinde işitme kayıplıların kullandıkları iletişim yaklaşımları ile ilgili görüşlerin ve yaklaşımların çeşitlilik gösterdiği görülmektedir (Rhoades ve Duncan, 2010). Buna ek olarak koklear implant teknolojisinin yaygınlaşmasıyla nispeten yeni bir yaklaşım olarak iki dilli iki kültürlüğün (*Biligual-bicultural*) eğitimde etkili sonuçlar verdiği görülmektedir (Rhoades, 2006).

İşitme kayıplı çocuğun olduğu aile üyelerinin arasında tipik gelişen ailelerinkine benzer hatta daha güçlü bir bağ bulunmaktadır (Yuen vd., 2022). Buna karşın işiten aile üyelerinin işitme kayıplı bir çocukla aynı iletişim modunu paylaşmaması, üyeleri ve tabi ki kardeş etkileşimlerinin doğasını bozabilmektedir. İşitme kayıplı bir çocuğun ana iletişim yöntemi eğer işaret dili ise, aile etkileşiminin niteliği, her aile üyesinin işaret dili kullanma konusunda ne kadar rahat ve deneyimli olduğuna göre belirlenecektir (Henderson ve Hendershott, 1991). Aile üyelerinin birbirleriyle iletişim kurmada yaşadıkları problemlerin işitme kayıplı çocukların duygusal becerilerinin gelişimini engelleyebileceğinden (Yuen vd., 2022), bu durumun kardeşlik ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir.

Alanyazında sözlü iletişim yaklaşımına odaklanan çalışmalar, sözlü iletişimin sosyal beceriler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Bat-Chava vd., 2005). Çünkü aile içerisinde duygu iletişimi, birbirlerini dinleme ve birbirleriyle olan ilişkileri hakkındaki duyguları paylaşma ve tartışma becerileri anlamına gelmektedir

(Olson, 2000; Dirks vd., 2020). Bu tür iletişim genellikle sözlü olarak gerçekleştirilmektedir. Sözlü iletişim kuran işitme kayıplı çocuklara odaklanan çalışmalar, kullanılan sözlü iletişim yaklaşımının işiten kardeşleriyle ilişkileri üzerinde olumlu bir etkisi olabileceğini ortaya koymaktadır (Bat-Chava ve Martin, 2002; Tattersall ve Young, 2003; Hadjikakou ve Nikolarazi, 2008; Raghuraman, 2008; Hadjikakou vd., 2010).

Kullanılan iletişim yaklaşımı türünden bağımsız olarak işitme kayıplı çocukların aile etkileşimlerine katılım konusunda ek desteğe ihtiyaç duyabildiği görülmektedir (Jackson ve Turnbull, 2004). Çünkü iletişim kurma süreci hem işitme kayıplı hem de tipik gelişen birey için yorucu bir süreç olabilmektedir. İletişim için ağırlıklı olarak görsel ipuçlarına güvenen işitme kayıplı bireyler, (Moore vd., 2001; Calderon ve Greenberg, 2003; Guarinello vd., 2007), konuşma içeriği ve konuşmacının imalarını anlamakta zorlanabilmektedir (Barker vd., 2009; Calderon ve Greenberg, 2011; Sidera vd., 2017). Ayrıca konuşmayı başlatmak ve sürdürmek için çok fazla çaba, zaman ve düşünce harcanması gerekmektedir (Calderon ve Greenberg, 2003). Bu durum tipik gelişim gösteren çocukların işitme kayıplı kardeşlerine ek iletişim desteği sağlamasını gerektirmektedir.

İşitme kayıplı çocuğu olan aileler, tipik gelişim gösteren çocuğu olan ailelere göre daha yüksek düzeyde aile bireyleri arası uyum (Holt vd., 2013; Necula vd., 2018) sağlamalarına karşın daha düşük düzeyde ebeveyn-çocuk duygu iletişimi kurdukları görülmektedir (Caderon ve Greenberg, 2011). Ebeveynlerin işitme kayıplı çocuklarıyla kurdukları iletişimde yaşadıkları sorunlar, tipik gelişim gösteren kardeşlerin üzerine yeni bir sorumluluk yüklemekte ve ebeveynleriyle işitme kayıplı kardeşleri arasında iletişim desteği sağlamasını gerektirmektedir (Fillery, 2000ab; Tattersall ve Young, 2003; Ray, 2014). Tipik gelişim gösteren çocukların özellikle işaret dili kullanan işitme kayıplı kardeşleriyle ilgili ekstra olarak üstlendiği iletişim desteği sorumluluğunun, kardeşlik ilişkisine yönelik olarak farklı sonuçlar doğurabildiği görülmektedir. Öncelikle tipik gelişen çocuk işitme kayıplı kardeşi ve ebeveynleri arasında tercümanlık yapmak durumunda kalmaktan dolayı huzursuz olabilmektedir. Ayrıca işitme kayıplı çocuk ile ebeveynlerinin doğrudan iletişim kurmakta zorlanması aile üyeleri arasındaki bağların zayıflamasına yol açabilmektedir (Ray, 2014). Diğer yandan tipik gelişim gösteren kardeşin diğer aile üyeleri ile işitme kayıplı kardeşi arasında iletişim desteği sağlamasının daha derin bir kardeşlik ilişkisi kurmalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla tipik gelişen

çocuk ve işitme kayıplı kardeşin kardeşlik ilişkilerine olumlu katkı sağlamış olabileceği düşünülmektedir (Hadjikakou vd., 2010; Ray, 2014).

1.5. Mevcut Çalışmalar

İşitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisine yönelik uluslararası ve ulusal çalışmalar incelenmiş ve sırasıyla sunulmuştur.

1.5.1. Uluslararası çalışmalar

Bat-Chava ve Daniela (2002), koklear implant kullanan işitme kayıplı çocuklar ve bu çocukların tipik gelişim gösteren kardeşleri arasındaki kardeşlik ilişkisini etkileyen özellikleri araştırmışlardır. Nitel araştırma olarak desenlenen araştırmanın katılımcılarını en az bir tane kardeşi olan 29 işitme kayıplı çocuğun ebeveynleri oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri anne babalarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle toplanmış ve işitme kayıplı çocuk ile tipik gelişim gösteren kardeşleri arasındaki kardeşlik ilişkisi değerlendirilmiştir. Araştırmacılar işitme kayıplı çocukla tipik gelişim gösteren kardeşi arasındaki kardeşlik ilişkisini etkileyen faktörlerin; ebeveyn tutumu, aile büyüklüğü ve doğum sırası olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırmacılar tipik gelişim gösteren çocukların işitme kayıplı kardeşlerinin içinde bulunduğu durumdan etkilendikleri, ebeveynlerine benzer süreçlerden geçtikleri, bu durumun olumsuz kardeş ilişkisine neden olabileceği ve işitme kayıplı çocukların kardeş ilişkileri ile diğer özel gereksinim gruplarının kardeş ilişkileri arasında benzerlikler olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tattersal ve Young (2003), işitme kayıplı kardeşi olan ve yaşları 18-60 arasında değişen altı yetişkinle yaptıkları nitel araştırmalarında, tipik gelişim gösteren yetişkinlerin işitme kayıplı kardeşleriyle çocukluk ilişkilerini nasıl algıladıklarını incelemiştir. Araştırmacılar katılımcılarla işitme kayıplı kardeşiyle olan geçmiş deneyimleri hakkında yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgulardan gerçekliğin eş zamanlı versiyonları, meslek hayatı, işiten dünya ile ilişkiler ve iletişim temalarına ulaşılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre işitme kayıplı kardeşlerin tipik gelişim gösteren kardeşlerini sadece olumsuz değil aynı zamanda olumlu yönde etkileyebileceği ve işitme kayıplı kardeşlerinin sosyal gelişim ihtiyaçlarını karşılayan aile içindeki en önemli aktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tipik gelişim gösteren kardeşler işitme kaybına ilişkin sosyal algılara olumsuz ve tarafsız, iletişimin doğasına sorunsuz ve yüzeysel ve kardeşin işitme kaybına ilişkin görüşlere kabullenme ve tedavi edilmesi gereken bir şey olarak farklı bakış açılarıyla değerlendirdikleri görülmektedir. Ayrıca

okul dönemindeki çocukların işitme kayıplı kardeşini koruyucu bir rol üstlenebilmelerine rağmen, bazı kardeşlerin işitme kayıplı kardeşlerine diğer insanlar tarafından yöneltilen herhangi bir olumsuz tavır deneyimlemediklerinden dolayı aşırı bir şekilde koruyucu rol üstlenmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Verte vd. (2006), işitme kayıplı kardeşi olan ve olmayan iki ayrı tipik gelişen kardeşlerle gerçekleştirdikleri araştırmada, kardeş ilişkisinin niteliği ve kardeşlerin birbirlerine olan psikolojik uyumlarında anlamlı bir fark olup olmadığına bakmışlardır. Araştırmanın katılımcılarını işitme kayıplı kardeşi olan 24 çocuk, kontrol grubu olarak tipik gelişim gösteren kardeşi olan 24 çocuk ve bu çocukların ebeveynleri oluşturmaktadır. Her iki kardeş grubundaki çocukların 10'unu erkekler oluştururken 14'ünü kızlar oluşturmakta ve kardeşler arasındaki yaş farkı altı ile 16 yaşları arasında yer almaktadır. Çocukların sosyal beceri ve problem davranışlarına ilişkin veriler Kardeş İlişkisi Envanteri (SRI), Matson Gençlerde Sosyal Beceri Değerlendirme (MESSY), Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği (CBCL) standart veri toplama araçları tarafından toplanmış, varyans ve kovaryans analiz yöntemi kullanılarak veriler analiz edilmiş ve kardeş grupları arasında anlamlı fark olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda iki grup arasında kardeş ilişkisinin niteliği ve kardeşlerin birbirlerine olan psikolojik uyumlarında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ebeveyn bildirimlerine göre işitme kayıplı kardeşi olan çocuklar, tipik gelişim gösteren kardeşi olan çocuklara göre daha az davranış (duygusal) problemleri sergiledikleri ortaya çıkmıştır.

Raghuraman (2008), gerçekleştirdiği çalışmada; işitme kayıplı çocukların büyük kardeşleri ve tipik gelişim gösteren çocukların büyük kardeşleriyle yaptığı araştırmada, büyük kardeşlerin duygusal iyi oluş durumlarını araştırmıştır. Araştırmanın katılımcılarını işitme kayıplı kardeşi olan 35 çocuk, kontrol grubu olarak tipik gelişim gösteren kardeşi olan 35 çocuk ve bu çocukların anne babaları oluşturmuştur. Katılımcı büyük kardeşlerin yaşları 6-12, küçük kardeşlerin yaşları ise 2-7 arasında değişmektedir. Anne babaların tamamı işiten bireylerdir. Araştırmanın verileri, yapılan ev ziyaretlerinde anne babalar ve büyük kardeşlerden Kardeş İlişkisi Ölçeği (SRQ), Kardeş Algı Ölçeği (SPQ) ve Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği (CBCL) veri toplama araçları kullanılarak toplanmıştır. Ayrıca araştırmada ev rutinleri ölçeği ve kişilik anketi veri toplama araçları da kullanılmıştır. Toplanan veriler kardeş durumu ve cinsiyete göre varyans ve kovaryans analizleri yapılmış ve grupların birbirleri ile olan kolerasyonuna

bakılmıştır. Araştırma sonucunda işitme kayıplı kardeşi olan ve olmayan büyük çocuk grupları arasında psikolojik değişkenler, ebeveyn ilgisi ve ev sorumlulukları yönünden anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Her iki gruptaki büyük çocukların kardeşlerine karşı pozitif ve negatif duyguların benzerlik gösterdiği ulaşılan önemli bulgular arasındadır. Ayrıca karakter özelliklerinin tipik gelişim gösteren çocukların işitme kayıplı kardeşlerine uyum sağlayıp sağlamayacağını gösteren en önemli belirleyici faktör olduğu ve kız çocuklarının erkeklere göre kardeşlerine daha fazla pozitif davranış sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Ergenlik döneminde işitme kayıplı kardeşi olan bireylerin işitme kayıplı bir kardeşe sahip olmanın ne anlama geldiğinin bilincine sahip olduğu da araştırmanın sonuçları arasındadır.

Wilson (2012) gerçekleştirdiği çalışmada bir çocuğa işitme kaybı teşhisi koyulması sonrasında ve koklear implant ameliyatı sonrasında işitme kayıplı çocuğun işitme durumuna aile bireylerinin nasıl uyum sağladığını anlamayı amaçlamıştır. Daha spesifik olarak araştırmacı işitme kayıplı kardeşlerin tipik gelişen kardeşlerine odaklanmış ve bu iki durum karşısında nasıl etkilendiklerini anlamaya çalışmıştır. Nitel araştırma yöntemiyle desenlenen çalışmanın katılımcılarını koklear implantlı küçük kardeşleri olan 18-28 yaşları arasında dört yetişkin kadın oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılarak toplanmıştır. Toplam altı sorudan oluşan görüşme formunda; doğum sırası, kardeş sayısı, kardeşe implant ameliyatının kaç yaşında yapıldığı gibi demografik bilgiler de yer almıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre işitme kaybı teşhisi ve implant ameliyatı sonrasında aile dinamiklerinde keskin bir değişiklik olmamaktadır. Aile üyeleri işitme kayıplı çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak için birlikte çalışmasına ve bu durum aile üyeleri için ekstra zaman almasına karşın aile bağlarının güçlenmesini sağladığı görülmüştür. Tipik gelişim gösteren kardeşler kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle anne babalarının kendilerine ayırdıkları zamanın azaldığını bildirmelerine karşın bu durumu anlayışla karşılamakta ve bunu hayatlarında olumlu bir büyüme deneyimi olarak görmektedir.

Ray (2014), bireylerin işitme kayıplı kardeşinden ne yönde etkilendiğinin günümüzde hala net olarak bilinmediğine ve bu durumun önemine değinerek, tipik gelişen bireylerin işitme kayıplı kardeşleri ile ilgili bir doktora tezi hazırlamıştır. Bireylerin işitme kayıplı kardeşleri ile büyürken yaşadıkları deneyimlerin ortaya çıkartılması tezin en ilk ve en önemli amacını oluşturmaktadır. Bilimsel araştırma desenlerinden karma yöntem ile yapılan doktora tezinin katılımcılarını Yeni Zelanda'da

yaşayan ve yaşları 18-65 arasında bulunan ve işitme kayıplı kardeşi olan altı tipik gelişim gösteren yetişkin birey oluşturmıştır. Ayrıca altı işitme engelliler öğretmeni ve altı uzman da araştırmanın katılımcıları arasındadır. Araştırmanın nitel basamağında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, nicel basamağında ise likert tipi anket kullanılarak veriler toplanmıştır. Nitel verilerin analizinde betimsel kodlama ve nicel verilerin analizinde ise Bronfenbrenner'in ekolojik modeli baz alınarak analitik kodlama yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularında dokuz kod ortaya çıkmıştır. Bunlar; iletişim, kişisel gelişim, kardeş, ebeveyn beklentileri, akran ilişkisi, iş hayatının etkilenmesi, anne baba ve akraba ilişkileri sağır toplumu ile bağlantı ve işitme kayıplı kardeşiyle ilgili bilgi paylaşımıdır. Araştırma sonucunda işitme kayıplı kardeşe sahip olmanın bireylerin hayatını olumsuz yönde etkilediği ile ilgili araştırmaların aksine, bireylerin normal bir hayata sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bireyler kardeşlerini tanımlarken tipik gelişim gösteren bireylerden farklı olmadıklarını ve normal olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca işitme kayıplı kardeşi olan kız kardeşler, erkeklere göre evde daha fazla vakit geçirmekte, çocukların bakımıyla ilgili sorumluluk almakta ve öğretmen rolü üstlenmektedir. Bunun sayesinde işitme kayıplı kardeşi olan kız çocukları, tipik işiten kardeşi olan kız çocuklarına göre kendi ihtiyaçlarını karşılayabilir hale gelmekte ve daha çabuk olgunlaşmaktadır.

Umat vd. (2019), işitme kayıplı ve koklear implant kullanan çocukların tipik gelişen kardeşlerinin ve anne babalarının yaşam kalitesine ilişkin kapsamlı bir çalışma yürütmüşlerdir. Kesitsel ankete dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmanın katılımcılarını, koklear implant kullanan 3-11 yaş arasındaki toplam 44 işitme kayıplı çocuğun 79 ebeveyni ve 12-17 yaşları arasında bulunan 23 tipik gelişim gösteren kardeşi oluşturmaktadır. Araştırmacılar The Beach Center Family Quality of Life Questionnaire ve The Parent Questionnaire, Children with Cochlear Implants: Parental Perspectives anketlerinden yararlanarak kendi anketlerini geliştirmişler, ebeveyn ve kardeşlere uygulamışlardır. Anket yoluyla elde edilen verilerin betimsel, korelasyon ve regresyon analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Sonuç olarak araştırmacılar işitme kayıplı çocukların tipik gelişim gösteren kardeşlerinin, aileyle ilgili alanlar da dahil olmak üzere genel olarak yüksek yaşam kalitesi bildirdikleri görülmüştür. Bu yaşam kalitesi derecelendirmeleri, koklear implantlı erkek veya kız kardeşleriyle iletişim kurma yetenekleriyle olumlu yönde ilişkilidir; böylece genel yaşam kalitesi, kardeşler arasındaki daha yüksek düzeyde etkileşimle örtüşmektedir. Çalışma sonucunda araştırmacılar

koklear implantın genel olarak ailenin yaşam kalitesini iyileştirdiği ancak aile üyelerinin endişelerini ortadan kaldırmadığını ve desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir.

1.5.2. Ulusal çalışmalar

Şen (1991), çalışmasında işitme kayıplı kardeşi olan tipik gelişim gösteren çocukların psikolojik durumlarının çeşitli faktörler karşısında değişip değişmediği, anne babalarının kaygı düzeyi ile aralarında bir fark olup olmadığı, kardeşlerin psikolojik durumları ile benlik kavramları arasında bir ilişkinin olup olmadığını araştırmıştır. Çalışma kapsamında işitme kayıplı kardeşi olan 32 ve tipik gelişim gösteren kardeşi olan 32 olmak üzere toplam 64 çocuktan Aile Duygu ve Düşüncelerini Anlama Ölçeği, Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği ve Kardeşler Kaygı ve Kaygı Kaynakları Ölçeği kullanılarak veriler toplanmıştır. Toplanan veriler kardeş cinsiyeti, büyük ya da küçük olması, psikolojik durumuna göre varyans ve kovaryans analizleri yapılmış, ayrıca grupların birbirleri ile olan korelasyonuna bakılmıştır. Araştırma bulgularına göre, kardeşlerin psikolojik durumlarının eğitim durumu, cinsiyet, büyük ya da küçük oluşu gibi durumlara göre farklılık göstermediği, ebeveynlerin ise kardeşlere oranla daha fazla kaygı içerisinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Altınay (2000), işitme kayıplı ve tipik gelişim gösteren kardeşi olan çocukların Sürekli Kaygı ve Sosyal Uyum düzeyleri ile alt ölçekleri olan Aile ilişkisi, Sosyal ilişki, Sosyal Norm, Anti Sosyal Eğilim puanları arasında farklılık olup olmadığı ve cinsiyetin Sürekli Kaygı ile Sosyal Uyum üzerine etkisini araştırmıştır. Gerçekleştirilen araştırmanın katılımcılarını yaşları 15-18 arasında olan, 33 işitme kayıplı ve 33 tipik gelişim gösteren kardeşe sahip toplam 66 çocuk oluşturmaktadır. Analiz sonucunda; Aile İlişkisi, Sosyal ilişki ve Anti Sosyal Eğilim bulguları arasında istatistiki olarak anlamlı fark bulunamazken Sosyal Uyum alt ölçeklerinden Sosyal Norm bulguları gruplar arasında istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Cinsiyete göre karşılaştırma yapıldığında ise işitme kayıplı kardeşe sahip kızlar ile erkeklerin Sürekli Kaygı, Sosyal Uyum, Aile İlişkisi ve Sosyal İlişki bulguları ve işitme kayıplı kardeşi olan erkeklerle tipik gelişen kardeşi olan erkeklerin Sosyal Norm bulguları arasında istatistiki olarak anlamlı fark bulunmuştur. Sonuçlar işitme kayıplı kardeşe sahip kız kardeşlerin erkeklere göre daha fazla etkilendiğini gösterirken ailelere verilen danışmanlık hizmetlerine tipik gelişen kardeşlerin de dahil edilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Çolaklıoğlu vd. (2019), gerçekleştirdikleri çalışmada işitme kayıplı kardeşi olan bir yetişkinin yaşam hikâyesinin incelenmesi ve işitme kayıplı kardeşin, kişinin yaşamı üzerine olan etkisinin derinlemesine anlaşılmasını amaçlamışlardır. Nitel araştırma desenlerinden yaşam öyküsü olarak desenlenen bu araştırmanın verileri yarı-yapılandırılmış görüşmeler, yansıtılmalı araştırmacı günlükleri ve belge incelemesi teknikleriyle toplanmıştır. Toplanan veriler tümevarım yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular tipik gelişim gösteren kardeşin, işitme kayıplı kardeşinin hayatı üzerindeki etkilerini, yaşantısının farklı dönemlerinde farklı biçimlerde değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Tipik gelişim gösteren kardeş özellikle koklear implant uygulanmasından sonra kardeşinin dil gelişiminde ortaya çıkan hızlı gelişme ile herkes gibi bir hayat sürdürebildiğini ve kendisine ilişkin sorumlulukları alabilecek yeterlikte olduğunu bildirmiştir. Ayrıca işitme kayıplı kardeşin bakımı ve eğitimiyle ilgili ne erkek nede kız kardeşlerinin herhangi bir sorumluluğun bulunmadığı ve ebeveyn tutumlarının her çocuğa eşit tavırda olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Anne babanın aile eğitimlerine düzenli bir şekilde katıldıklarının belirtildiği bu çalışmada, sistematik bir şekilde aile eğitimlerine devam etmenin ebeveyn davranışlarını olumlu yönde etkilemiş olabileceği araştırmacılar tarafından belirtilmektedir.

1.6. Araştırmanın Önemi

Aile sistemini oluşturan bireyler ve alt sistemler birbirlerine bağlı ve karşılıklı bir etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Aile bireylerinden herhangi bir üyenin başına gelen bir durumun diğer bireyleri etkilemesi kaçınılmazdır (Gladding, 1998). Ailede özel gereksinimli bir bireyin varlığı, aile yaşamı için bir tehdit olarak görülmekte ve aile işlevlerinin olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir (Duyan, 2000). Özel gereksinimli çocukların olduğu ailelerdeki üyelerin gereksinimleri, tipik gelişim gösteren çocukların aile üyelerinin gereksinimlerinden farklılık gösterebilmektedir (Guralnick, 2005). Aile üyelerinin yeni doğan çocuğun özel gereksinimli olduğunun öğrenilmesi gibi beklenmedik ve istenmedik bir durumla karşı karşıya kalması, aile sisteminin işleyişini korumaya yönelik yeni önlemler alınmasını ve yeni gereksinimler için etkili uyarlamalar yapılmasını gerekli kılmaktadır (Goldberg ve Goldberg, 2007). Ancak konuyla ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında çalışma grubunu genellikle işitme kayıplı çocuğun annesi, babası veya anne babasının birlikte oluşturduğu çalışmalar üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir (Clark, 2007; Cole ve Flexer, 2007). Oysa özel gereksinimli

bir bireyin varlığı, birbirine bağlı ve açık bir sistem olan aile içerisindeki tüm üyeleri ve aile sisteminin bir alt sistemi olan kardeşlik sistemini de etkilemektedir (Pruchno vd., 1996; Tüzer, 2001; Locke vd., 2001; Kurtzer-White ve Luterman, 2003; Cox, 2010). İşitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisinin anlaşılması, ailenin gereksinimlerinin daha iyi anlaşılabilir şekilde müdahale edilmesine, dolayısıyla aile sistemi işleyişinin sağlıklı bir şekilde devamına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Aile bireylerinden birinin özel gereksinimli olması diğer aile bireylerini ve aralarındaki ilişkileri de etkilemektedir (Gladding, 1998; Burbidge vd., 2014). Aile içerisinde özel gereksinimli çocuğun doğumu aile sistemini bozabilmekte, alt sistemlerin birbirleriyle olan ilişkisini ve etkileşimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Luterman, 1987). Aile Sistemleri Kuramına göre aileler her zaman için denge durumunu korumak istediklerinden, aile kurallarını ya da dinamiklerini var olan yeni duruma ve koşullara uygun hale getirmesi gerekebilmektedir (Locke vd., 2001). İşitme kayıplı bir kardeşin aileye doğması kardeşlik ilişkisinin dinamiğini ve dengesini değiştirebilmektedir (Dunn, 1983; Doğan, 2010). Aile sisteminin en önemli alt sistemlerinden olan kardeşlik ilişkisindeki dengenin tekrar kurulabilmesi, aile sisteminin dinamiğinin ve dengesinin korunabilmesi için önemli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla anne babada olduğu gibi aile sisteminin önemli parçası olan kardeşlerin de desteğe ve işitme kayıplı kardeşiyle ilgili bilgilendirilmesine ihtiyaç duyduğu düşünülmektedir. Çünkü aile içerisinde tipik gelişim gösteren kardeşler, anne-babalarının yaşadıkları derin üzüntüleri paylaşmakta ve özel gereksinimli kardeşlerini yetiştirme sorumluluğunun bir kısmını üstlenebilmektedir (Gath, 1992).

Israelite (1986), işitme kayıplı çocukla olan kardeşlik ilişkisine yönelik literatürün çok az olduğunu bildirmiştir. Israelite den günümüze, ailede işitme kayıplı bir çocuk olduğunda tipik gelişen kardeşin deneyimleri üzerine hem ülkemizde hem de dünya genelinde hala yeterince çalışma yapılmamış olduğu görülmektedir (Bat-Chava ve Martin, 2002; Ray, 2014; Çolaklıoğlu vd., 2019). Bir çocuk işitme kayıplı olduğunda, kardeş ilişkileri de dahil olmak üzere aile ilişkileri üzerindeki baskı artabilmektedir. Aile sistemi teorisi aileler ve kardeşler için ilişki kalitesinin nasıl değişebileceğini tahmin etmesine karşın yaş, cinsiyet, doğum sırası ve aile büyüklüğü gibi değişkenlerin bu ilişkiler üzerindeki etkisi nispeten az bilinmektedir (Bat-Chava ve Martin, 2002; Raghuraman, 2009; Ray, 2014; Allison ve Campbell, 2015). Ayrıca işitme kayıplı bireylere özgü olan işitme kaybı derecesi, kullanılan işitme teknolojisi ve tercih edilen

iletişim yöntemi gibi değişkenlerin kardeşlik ilişkisini etkileyebileceği göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla tipik gelişen çocuğun işitme kayıplı kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisini etkileyen değişkenlerin ortaya çıkartılması kardeşlik deneyiminin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Kardeşliğin tanımı ve teorileri geliştirilirken farklı kültürde ve aile yapılarındaki faktörlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Burton, 1995; Taylor, 2001). Ailenin içerisinde özel gereksinimli çocuğun bulunması, kardeşlik ilişkisi tanımının ne yönde değişebileceğini gösteren önemli bir faktör olarak görülmektedir (McGuire ve Shanahan, 2010). Bu nedenle işitme kayıplı çocuğun olduğu ailelerde kardeşlik ilişkisinin ortaya çıkartılması kardeşlik olgusunun tanımlanmasında farklı bir bakış açısı kazandırabileceği düşünülmektedir. Bu sayede işitme kayıplı çocuğu olan aile sistemlerinin anlaşılmasına, alt sistemlerin birbirleriyle olan etkileşimleri ve aile yeleri arasındaki ilişkilerin çözümlenmesine katkı sağlayabileceği söylenebilir.

Araştırmacı yüksek lisans tezinde işitme kayıplı kardeşi olan tipik gelişim gösteren bir bireyle görüşmüş ve işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkilerine dair temel bilgisini oluşturmuştur. Araştırmacı ayrıca doktora çalışma konusunu belirlemek için işitme kayıplı çocukların tipik gelişim gösteren yedi farklı kardeşle kardeşlik ilişkilerine dair yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmelerde, aile eğitimi almayan ve destek programlara düzenli olarak katılmayan ailelerde tipik gelişim gösteren kardeşlerin geri plana atıldığı, bu insanların hem hayatında hem de kardeş ilişkilerinde birtakım sorunlar yaşadıkları tipik gelişim gösteren kardeşler tarafından ifade edilmiştir. Bunlara ek olarak aile eğitimine katılmayan ailelerdeki tipik gelişim gösteren çocukların hayatlarının olumsuz yönde etkilenildiğine dair bir izlenim edinmiş ve kardeşlerden çok fazla fedakrlık beklendiği düşüncesine ulaşmıştır. Araştırmacı bu durumu daha detaylı inceleyebilmek ve kardeşlerin hayatlarında daha üretken olmaları ve istedikleri yönde şekillendirmelerine destek olmak için işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisinin ortaya çıkartılması gerekliliği kanısına varmıştır.

Bu bağlamda işitme kayıplı bir kardeşle olan kardeşlik ilişkisinin ortaya çıkartılması hem işitme kayıplı ocuk hem tipik gelişim gösteren kardeş hem de ebeveynleri için çeşitli faydalar sağlayacağı düşünülmektedir. Kardeşlik ilişkisinin ortaya çıkartılması işitme kayıplı bireyin bulunduğu aile sisteminin ve alt sistemlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin keşfedilmesine katkı sağlarken, aile sistemindeki değişim ve durağanlık arasındaki dengenin ve işleyişinin korunmasına yönelik yeni önlemler

alınmasını ve yeni gereksinimler için etkili uyarlamalar yapılmasını kolaylaştıracığı düşünülmektedir. Bu nedenle bu araştırmada işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkilerinin ve kardeşlik ilişkilerini etkileyen faktörlerin ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. YÖNTEM

Bu bölümde; araştırma deseni, katılımcılar, veri toplama araçları, araştırmanın gerçekleştirildiği yer, veri toplama süreci ve elde edilen verilerin analizine yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Deseni

Tipik gelişim gösteren çocuğun işitme kayıplı kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisinin ve kardeşlik ilişkisini etkileyen özelliklerin ortaya çıkarılması amacıyla yapılan bu çalışmada karma yöntem kullanılmıştır. Bu sayede tek bir araştırma yönteminin kullanılmasından dolayı ortaya çıkabilecek olan sınırlılıkların dengelenmesi, bulguların doğrulanması ve bir yöntemin ürettiği bulguları açıklamak için diğer bir yöntemden yararlanılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca araştırma konusu olan işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisinin daha kapsamlı bir şekilde ele alınması amaçlanmıştır (Bryman, 2006; Teddlie ve Tashakkori, 2009; Morgan 2014).

Karma yöntemle tasarlanmış araştırmalarda nitel desen ve nicel yöntem birlikte entegre edilerek kullanılmaktadır (Fraenkel ve Wallen, 2006; Cresswell, 2008). Yapısına, vurgu zamanına ve amacına göre farklı sınıflandırma türleri bulunmaktadır. Karma yöntem araştırmalarıyla araştırma problemi ve sorularının daha iyi anlaşılacağı ve inceleneceği düşünülmektedir (Johnson ve Onwuegbuzie, 2004; Greene, 2007; Teddlie ve Tashakkori, 2015). Karma yöntem ile desenlenen araştırmalara bakıldığında aşamaların; araştırma probleminin belirlenmesi, araştırmanın karma desene uygunluğunun onaylanması, karma desene karar verilmesi, verilerin toplanması ve sonrasında analiz edilerek yorumlanması, sonuçların ortaya konması ve son olarak raporlaştırılması şeklinde sıralanabilmektedir (Johnson ve Onwuegbuzie, 2004). Gerçekleştirilen bu çalışmanın aşamaları da karma yöntem araştırma aşamalarına uygun olarak desenlenmiştir.

Yapılan bu araştırmanın amacı ve soruları dikkate alındığında, karma yöntemin yapısal sınıflandırma türlerinden açıklayıcı ardışık desenin kullanılmasına karar verilmiştir (Creswell vd., 2011). Açıklayıcı ardışık karma yöntem araştırmalarında, nicel veriler toplandıktan sonra nicel verileri açıklamak amacıyla nitel veriler toplanmaktadır (Creswell ve Plano Clark, 2017). İki aşamadan oluşan bu desenin amacı nicel yöntemle toplanan verilerin nitel yöntemle toplanan verilerle desteklenmesi, açıklanması ya da örneklendirilmesidir (Creswell vd., 2003). Açıklayıcı desenin en önemli avantajlarından

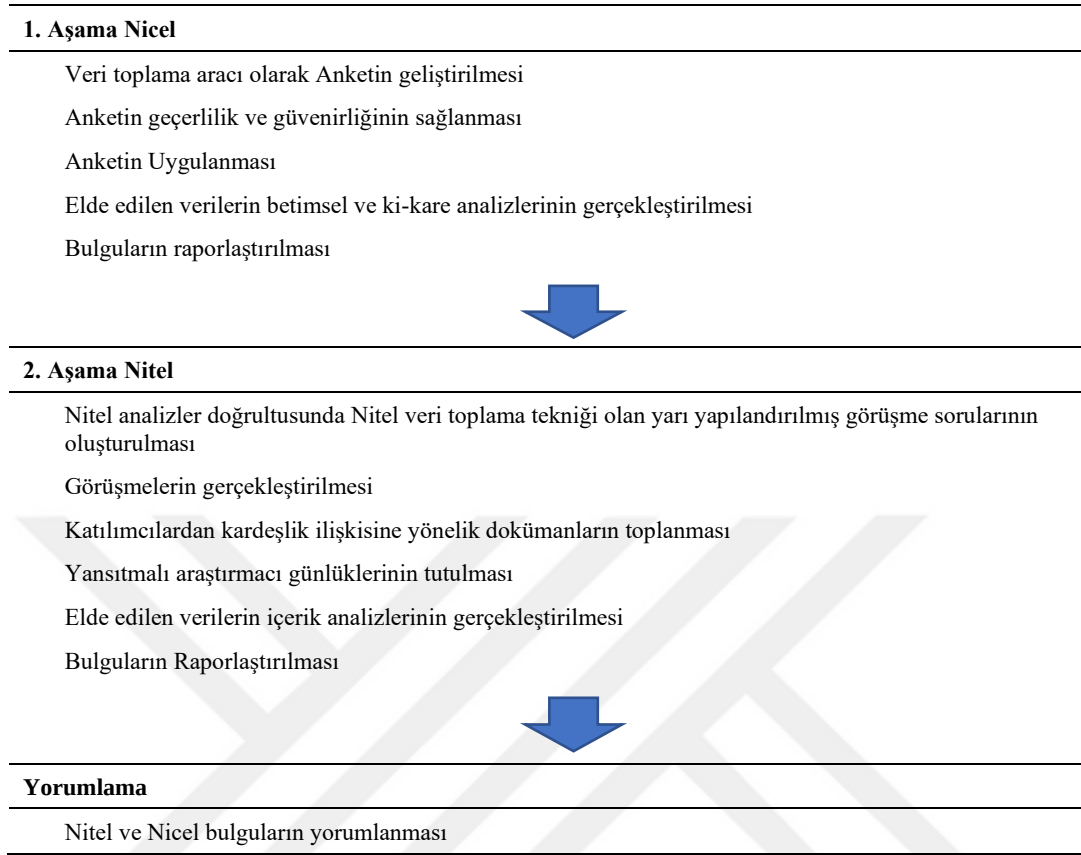
biri nitel ve nicel veri toplama aşamalarının birbirinden ayrı zamanlarda yapılmasıdır. Bu nedenle araştırmacı açısından diğer karma yöntem araştırmalarına göre daha kolay bir süreç ortaya çıkmaktadır (Creswell ve Plano Clack, 2017). Açıklayıcı ardışık desenin aşamaları Şekil 2.1.'de gösterilmektedir.

Şekil 2.1. Açıklayıcı ardışık karma desen şeması (Creswell and Plano-Clark, 2017).

Açıklayıcı ardışık karma yöntem olarak modellenen bu araştırmada nicel veriler, nitel çalışmanın yönünü belirlemek için, nitel veriler ise nicel bulguları desteklemek ve açıklamak için kullanılmıştır (Creswell ve Plano Clark, 2017). Bu doğrultuda araştırmanın nicel basamağında; tipik gelişim gösteren kardeşin işitme kayıplı kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisini ve kardeşlik ilişkilerini etkileyen özelliklerin ortaya çıkartılması için araştırmacı tarafından anket geliştirilmiştir. Geliştirilen anketi işitme kayıplı kardeşi olan tipik gelişim gösteren kardeşlerin doldurması sağlanmıştır. Araştırmanın nitel basamağında ise nicel bulgulardan ulaşılan sonuçların açılanması için nitel çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu sayede nicel boyutta işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisi ve etkileyen özellikler belirlenmeye ve derinlemesine betimlenmeye çalışılmıştır. Nicel ve nitel basamaklarda toplanan verilerin bulguları birbirleriyle ilişkilendirilerek raporlaştırılmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen araştırmanın aşamaları Tablo 2.1.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1 Araştırma sürecinin akış seması

Karma yöntem çalışmalarını çoklu yöntemler kullanan araştırmalardan ayıran temel süreç nicel ve nitel yöntemlerin entegrasyonudur (Bazeley, 2012; Fetters, 2016). Entegrasyon araştırmacıların verilerden daha güçlü sonuçlar oluşturmaya, yeni bakış açıları yakalamasına ve sonuçların altında yatan nedenlerin daha eksiksiz bir resminin elde edilmesine olanak tanımaktadır (Bazeley ve Kemp, 2012). Ancak entegrasyon sağladığı avantajların yanında tartışmasız karma yöntemlerin en büyük zorluğudur (Tunarosa ve Glynn, 2017). Araştırmalar karma yöntemlerde entegrasyonu sağlamak için çeşitli yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Fetters ve Freshwater'in (2015), nitel + nicel = tek tek bileşenlerden daha fazlası olarak ifade ettikleri $1 + 1 = 3$ entegrasyon yaklaşımının yanında Onwuegbuzie vd. (2018) ile Onwuegbuzie ve Hitchcock (2019) tarafından daha da geliştirilen $1 + 1 = 1$ entegrasyon yaklaşımını ortaya koymuştur. Geliştirilen bu yeni yaklaşım karma yöntem araştırma sürecinin tüm aşamalarında nitel ve nicel unsurların tam entegrasyonunu temsil etmektedir. Araştırmacı gerçekleştirilen bu çalışmada $1 + 1 = 1$ entegrasyon yaklaşımını benimseyerek araştırmanın her aşamasında tam entegrasyonun sağlanmasını amaçlamıştır. Ayrıca araştırmacı karma yöntem araştırmalarda kalite ve

titizlik kriterlerine dikkat ederek araştırmayı gerçekleştirmiş ve raporlaştırmıştır (Harrison vd., 2020; Hirose ve Creswell, 2023). Bu doğrultuda gerçekleştirilen araştırmada dikkat edilen kalite ve titizlik kriterleri aşağıda açıklanmıştır.

- Karma yöntem metodolojisinin kullanımı ve uygunluğu için bir mantık geliştirilmiştir.
- Araştırma amacı yazılmıştır.
- Karma yöntem tasarımınnın türünü adlandırılmış, tanımlanmış ve bunun bir diyagramı sunulmuştur.
- Nicel ve nitel verileri ayrı ayrı rapor edilmiştir.
- Entegrasyonun kullanımı ortak bir gösterimde belirtilmiştir.
- st çıkarımların ve değerin entegrasyon analizinden nasıl sonuçlandığı tartışılmıştır.

2.2. Nicel Aşama

2.2.1. Katılımcılar

Açıklayıcı sıralı karma olarak desenlenen bu araştırmanın ilk aşaması olan nicel boyutunda araştırmacı tarafından oluşturulan nicel veri toplama yöntemi olan anket uygulanmıştır. Bu doğrultuda hazırlanan anketin katılımcılarını Türkiye’de yaşayan işitme kayıplı bireylerin tipik gelişim gösteren kardeşleri oluşturmaktadır. Ancak Türkiye’de işitme kayıplı kardeşi olan bireylerin belirlenmesi ve ulaşılması için bir sistem bulunmadığından, katılımcıların belirlenmesi ve ulaşılması oldukça güç bir durum olarak görülmektedir. Bu nedenle araştırmacı zel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, işitme kayıplılara eğitim veren üniversitelere bağlı enstitüler ve özel eğitim kurumları başta olmak üzere Türkiye’nin her ilinde faaliyet gösteren özel eğitim ve işitme engelliler dernekleriyle iletişime geçmiştir. Ayrıca araştırmacı en çok kullanılan sosyal medya platformlarında yer alan ve üyelerini işitme kayıplı bireyler ve aile üyelerinin oluşturduğu grup, sayfa ve forum sitelerinin yöneticileriyle iletişime geçerek işitme kayıplı bireylere ve onların aracılığıyla da işiten kardeşlerine ulaşmıştır. Sonuç olarak araştırmacı Türkiye’deki 81 ilin 58’inden toplam 403 katılımcıya ulaşmıştır. En çok katılımın gerçekleştiği illeri sırasıyla İstanbul (63), Eskişehir (62), Ankara (38), Denizli (27) ve Antalya (21) oluştururken en az katılım Artvin, Bitlis, Hakkri, Kastamonu

illerinden birer katılımcı ile gerçekleşmiştir. 403 katılımcının demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 2.2.'de yer alırken katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerine ilişkin demografik bilgiler Tablo 2.3 ve anne babalarına ilişkin demografik bilgiler ise Tablo 2.4'de gösterilmektedir.

Tablo 2.2. Kardeşi işitme kayıplı olan katılımcıların betimleyici istatistikleri (n=403)

Katılımcıların demografik özellikleri	n	%
Cinsiyet		
Kadın	224	55,6
Erkek	179	44,4
Yaş		
0 – 18	86	21,3
19 – 30	157	39,0
31 – 50	151	37,5
51 ve üzeri	9	2,2
Medeni hal		
Evli	156	38,7
Bekar	247	61,3
Eğitim durumu		
İlköğretim (ilkokul-ortaokul)	63	15,6
Ortaöğretim (lise)	112	27,8
Yükseköğretim (ön lisans-lisans-yüksek lisans)	228	56,6
Toplam kardeş sayısı		
İki kardeş	150	37,2
Üç kardeş	114	28,3
Dört kardeş	62	15,4
Beş ve üzeri kardeş	77	19,1
Doğum sırası		
Birinci çocuk	156	38,7
İkinci çocuk	132	32,8
Üçüncü çocuk	55	13,6
Dördüncü çocuk	25	6,2
Beşinci ve sonraki sıralar	31	8,6
İkiz	1	1,0
Doğum sırası		
Abi/Abla	241	59,8
Küçük kardeş	162	40,2

Tablo 2.2. incelendiğinde kardeşi işitme kayıplı olan katılımcıların çoğunluğunu kadınların oluşturduğu ve en fazla katılımcının 19 – 30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğunu toplam iki ve üç kardeşli katılımcılar oluştururken abi ya da abla olan katılımcıların sayısı işitme kayıplı kardeşinden küçük olanların sayısından fazladır. Katılımcıların yarısından fazlasının

eğitim durumunun yüksek öğretim olması ve okuma yazma bilmeyen katılımcının olmaması dikkat çekmektedir.

Tablo 2.3. Katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerini betimleyici istatistikler (n=403)

İşitme kayıplı kardeşlerin demografik özellikleri	n	%
Cinsiyet		
Kadın	189	46,9
Erkek	214	53,1
Yaş		
0 – 18	115	28,5
19 – 30	150	37,2
31 – 50	126	31,3
51 ve üzeri	12	3,0
Medeni hal		
Evli	114	28,3
Bekar	289	71,7
Eğitim durumu		
Okuma yazması yok	28	6,9
İlköğretim (ilkokul-ortaokul)	92	22,8
Ortaöğretim (lise)	107	26,6
Yükseköğretim (ön lisans-lisans-yüksek lisans)	176	43,7
Doğum sırası		
Birinci çocuk	118	29,3
İkinci çocuk	135	35,5
Üçüncü çocuk	83	20,6
Dördüncü çocuk	37	9,2
Beşinci ve sonraki sıralar	29	7,4
İkiz	1	1,0
İşitme engelinin derecesi		
Hafif (41-55)	27	6,7
Orta (56-70)	81	20,1
İleri (71-90)	119	29,5
Çok ileri (91 dB ve üzeri)	176	43,7
Kullanılan işitme teknolojisi		
Cihaz kullanmıyor	28	6,9
İşitme cihazı	226	56,1
Koklear implant	149	37,0
İşitme kaybının bulunduğu kulak		
Tek kulak (sağ ya da sol)	35	8,7
Her iki kulak	368	91,3
Doğum sırası		
Abi/Abla	162	40,2
Küçük kardeş	241	59,8

Tablo 2.3.' de yer alan betimleyici istatistikler incelendiğinde katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerinin çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu ve 19 – 30 yaş aralığındaki

işitme kayıplı kardeşlerin diğer yaş gruplarına oranla daha fazla sayıda olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların kardeşlerinin işitme kaybı dereceleri incelendiğinde kardeşlerin neredeyse yarısını çok ileri derecede işitme kayıplı olduğu ve işitme cihazının en fazla kullanılan işitme teknolojisi olduğu görülmektedir. Katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerinin eğitim durumuna bakıldığında ise büyük çoğunluğunun eğitim durumunun yükseköğretim olmasının yanında okuma yazma bilmeyen kardeşlerin olması da dikkat çekmektedir. Ancak bu durumun temel nedeni toplam 22 katılımcının işitme kayıplı kardeşlerinin henüz okul çağında olmamasından dolayı kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 2.4. Katılımcıların anne babasını betimleyici istatistikler (n=403)

Anne babaların demografik özellikleri	n	%
Medeni durum		
Birlikte	340	84,4
Boşanmış	63	15,6
Ailenin büyüklüğü		
Çekirdek aile	334	82,9
Geniş aile	69	17,1
Anne eğitim durumu		
Okuma yazması yok	61	15,1
İlköğretim (ilkokul-ortaokul)	233	57,8
Ortaöğretim (lise)	69	17,1
Yükseköğretim (ön lisans-lisans-yüksek lisans)	40	9,9
Annenin çalışma durumu		
Çalışıyor	65	16,1
Çalışmıyor	338	83,9
Baba eğitim durumu		
Okuma yazması yok	10	2,5
İlköğretim (ilkokul-ortaokul)	190	47,1
Ortaöğretim (lise)	110	27,3
Yükseköğretim (ön lisans-lisans-yüksek lisans)	93	23,1
Baba çalışma durumu		
Çalışıyor	234	58,1
Çalışmıyor	169	41,9
Aile ve akrabalar içerisinde başka özel gereksinimli birey durumu		
Yok	214	53,1
İşitme kayıplı	131	32,5
Diğer özel gereksinim grupları	58	14,4

Tablo 2.4. incelendiğinde ise katılımcıların ailelerinin çok büyük oranda çekirdek ailelerden oluştuğu ve ebeveynlerinin birlikte oldukları görülmektedir. Ebeveynlerin eğitim durumlarına bakıldığında, katılımcıların hem anne hem de babalarının çoğunlukla ilköğretim mezunu oldukları ve anneler içerisinde okuma yazma bilmeyenlerin babalar

içerisinde okuma yazma bilmeyenlerden çok daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca katılımcıların neredeyse yarısının ailesi ve akrabaları içerisinde özel gereksinimli birey bulunurken özel gereksinimli bireylerin çoğunluğunu işitme kayıplı bireylerin oluşturduğu görülmektedir.

2.2.2. Veri Toplama Aracı

2.2.2.1. Kardeşlik ilişkisi anketinin geliştirilmesi

Araştırmanın nicel basamağında tipik gelişim gösteren kardeşlerin işitme kayıplı kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkilerini ortaya çıkarmak için Kardeşlik İlişkisi Anketi geliştirilmiştir. Araştırmacı yüksek lisans tez sürecinde yürüttüğü araştırma sonuçları, doktora ders sürecinde ve dahil olduğu çalışmalarda uzmanlarla olan görüşmeleri, işitme kayıplı bireyler ve tipik gelişim gösteren kardeşleriyle olan görüşmeleri ve alan yazında karşılaştıkları doğrultusunda anket sorularını belirleyerek bir soru havuzu oluşturmuştur. Araştırmacı danışmanı ile gerçekleştirdiği toplantılarda ankette yer alacak soruları kararlaştırmış, 23 demografik soru ve kardeşlik ilişkisine yönelik 33 anket maddesinin yer aldığı toplam 56 maddelik iki bölümden oluşan bir anket geliştirmiştir. Kardeşlik ilişkisine yönelik soruların olduğu 33 maddelik bölümdeki 28 anket maddesi dörtlü likert tipi, geriye kalan beş anket maddesi ise üç seçenekli maddedir. Katılımcıların likert tipi 28 maddeye verebilecekleri yanıt “*Kesinlikle katılmıyorum*”, “*Katılmıyorum*”, “*Katılıyorum*” ve “*Kesinlikle katılıyorum*” şeklinde dört derecelidir.

Araştırmacı danışmanı ile gerçekleştirdiği toplantılarda anketin ilk bölümünün dikkatinin en yüksek olduğu bölüm olmasını göz önünde bulundurarak katılımcıların ilk olarak kardeş ilişkisine yönelik anket maddelerini cevaplamasına karar verilmiştir. Anket formunda gerçekleştirilen bu düzenlemenin cevaplanma sürecine ilişkin olumlu katkı sağladığı düşünülmektedir. Buna göre katılımcılar ilk olarak kardeşlik ilişkisine yönelik anket maddelerini cevaplamış ve sonrasında ise demografik soruları cevaplamışlardır. Bununla birlikte ankette yer alacak soruların sırasına karar verilmiş, araştırmanın nitel basamağında yer almak isteyen ve yapılacak olan görüşmelere katılmak isteyen katılımcılardan isim ve iletişim bilgisinin alınmasına ilişkin ayrıca bir madde eklenerek ankete son hali verilmiştir. Kardeşlik ilişkisi anketi Ek-3’te gösterilmiştir.

2.2.2.2. Kardeşlik ilişkisi anketinin geçerlik güvenirliği

Karma yöntem olarak desenlenen araştırmalarda nicel aşamada kullanılan veri toplama aracı tanıtılmalı; aracın geliştirme süreci, geçerlik güvenir adımları ve pilot uygulamalarına ilişkin sonuçlar açıklanmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Açıklayıcı karma yöntem olarak desenlenen bu çalışmanın nicel basamağına ilişkin geçerlik güvenirliği sağlamak adına araştırma sürecinde belirli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleştirilen bu çalışmanın nicel basamağında ölçme aracının geliştirilmesi süreci kardeşlik ilişkisi anketinin geliştirilmesi başlığı altında ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Araştırmacı anketin geliştirilmesi sürecinde öncelikle işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisine yönelik madde havuzu oluşturmuş ve danışmanıya gerçekleştirdiği toplantılarda ankette yer alacak maddelere karar vermiştir. Ankette yer alacak maddeler karar verildikten sonra hazırlanan form uzmanlara gönderilmiştir. Geliştirilen kardeşlik ilişkisi anketinin kapsam geçerliğinin belirlenmesi adına işitme engellilerin eğitimi alanında çalışan üç alan uzmanı (öğretim üyesi) ve çok ileri derece işitme kayıplı kardeşi olan ve tipik gelişim gösteren bir üniversite mezununa gönderilmiştir. Uzmanlar ve işitme kayıplı kardeşi olan bireyin dönütleri araştırmacı ve tez danışmanının gerçekleştirdiği toplantıda değerlendirilmiş ve uygun görülen düzenlemeler tamamlanarak ankete son hali verilmiştir.

Kardeşlik ilişkisi anketi uygulanmadan önce işitme kayıplı kardeşi olup tipik gelişim gösteren ve yaşlılık döneminde olan bir, yetişkinlik döneminde olan iki ve ilköğretim okuluna devam eden üç kardeş ile pilot uygulama yapılmıştır. Uygulama sonrasında katılımcılarla iletişime geçilerek soruların uygunluğu, kendilerini olumsuz yönde etkileyen bir sorunun olup olmadığı ve ankette ayrıca yer almasını düşündükleri herhangi bir sorunun olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların anket ve maddelerine verdikleri olumlu dönütler sonrasında asıl uygulamaya geçilmiştir.

Ölçme aracının güvenirliğinin değerlendirilmesi açısından, elde edilen Cronbach's alfa katsayısının en az .70 ve üzerinde olması gereklidir (Büyüköztürk, 2015; Pallant, 2017). Araştırmacı tarafından geliştirilen kardeşlik ilişkisi anketi her ne kadar ölçek olmasa da ankette yer alan maddelerin birbirleriyle olan tutarlılıklarının belirlenmesi için Cronbach's Alpha iç tutarlık kat sayısı hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda dörtlü likert tarzında değerlendirmeleri aynı formatta ölçülen ilk 28 maddenin birbirleriyle olan iç tutarlılığını ifade eden Cronbach's Alpha değeri 0,737; değerlendirmeleri üçlü likert

tarzında alınan son beş maddenin iç tutarlılığını ifade eden Cronbach's Alpha değeri ise 0,742 olarak bulunmuştur.

2.2.2.3. Kardeşlik ilişkisi anketinin uygulama süreci

Oluşturulan kardeşlik ilişkisi anketin katılımcılarını Türkiye'deki işitme kayıplı kardeşi olan ve tipik gelişim gösteren bireyler oluşturmaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği üzere işitme kayıplı kardeşi olan katılımcılara ulaşılabilecek iletişim bilgilerinin olduğu bir veri tabanı bulunmamaktadır. Bu nedenle araştırmacı resmi ve resmi olmayan kurumların yanında sosyal medya aracılığıyla öncelikle işitme kayıplı bireylere ve sonrasında işitme kayıplı bireylerin varsa tipik gelişim gösteren kardeşlerine ulaşmayı amaçlamıştır. Ulaşılan kardeşlerin ankete kolay bir şekilde erişebilmesi ve doldurabilmesi için araştırmacı son halini verdiği kardeşlik ilişkisi anketini Google Formlar üzerinden çevrimiçi ortama aktarmıştır. Sonuç olarak işitme kayıplı kardeşi olan 403 işiten kardeş anketi doldurmuştur.

2.2.3. Verilerin Analizi

Araştırmanın istatistiksel analizlerine başlamadan önce veri seti uç değerler ve kayıp değerler çerçevesinde incelenmiştir. Veri toplama süreci çevrimiçi olarak gerçekleştirildiği için kayıp ya da uç değer verisi olmadığı belirlenmiştir. Kardeşi işitme kayıplı olan 403 katılımcının doldurduğu kardeş ilişkisi anketinin veri seti bir paket programa aktarılarak öncelikle betimleyici istatistikler gerçekleştirilmiştir. Ardından araştırmacı daha önceden belirlemiş olduğu ve verisini topladığı cinsiyet, eğitim durumu, doğum sırası vb. değişkenler arasında sistematik bir ilişkinin var olup olmadığını belirlemek için karşılaştırma analizleri çerçevesinde Ki-kare analizleri kullanılmıştır.

Ki-kare analizinde beklenen değeri 5'ten küçük değer sayısı tüm gözlemlerin %20'sini aştığı durumlarda satır ve sütun düzeylerinde mantıklı ve kuramsal çerçevede birleştirmeler yapılabilmektedir. Ayrıca 5'ten küçük olduğu gözlenen gözlemlerin sayısının azaltılması amacıyla ilgili satır ya da sütun analiz dışında bırakılabilir. Analize ilişkin açıklamalar ki-kare ve anlamlılık değerleri kullanılmadan sadece çapraz tablolarda yer alan frekans ve yüzdelere üzerinden gerçekleştirilebilir (Büyüköztürk, 2013). Bu nedenle kullanılan kardeşlik ilişkisi anketinde seçenek sayısı dört olduğu için iki değişkenli bir karşılaşmada dahi sekiz gözlem elde edilmektedir. Anket formunun orijinal yapısı ve gerçekleştirilen birleştirmelere rağmen oluşan gözlemlerde %20'nin

aşılması durumunda ilgili maddenin ki-kare ve anlamlılık değeri raporlaştırmaya dahil edilmemiştir.

Analizlerde I. tip hata olasılığının maksimum değeri olarak %5, yani $p \leq .05$ kabul edilmiştir, daha küçük hata olasılıklarına duyarlık açısından raporlaştırmalarda $p \leq .01$ ve $p \leq .001$ anlamlılık düzeyleri de dikkate alınarak p değerleri belirtilmiştir.

2.3. Nitel Aşama

2.3.1. Katılımcılar

Araştırmanın nitel boyutunda ise katılımcıların nitel araştırmalarda amaçlı örnekleme yöntemlerinden “Ölçüt Örnekleme” yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda araştırmacı katılımcılarına nicel boyutta ulaştığı katılımcı grubu içerisinden ulaşmayı planlamıştır. Ölçüt örnekleme yönteminde araştırmaya dahil edilecek olan katılımcıların önceden belirlenmiş kriterleri karşılayabilen niteliklere sahip olması gerekmektedir. Katılımcılarda aranacak olan ölçütler araştırmacı tarafından belirlenebilirken, aynı zamanda daha önce oluşturulmuş olan ölçütler kullanılabilir (Glesne, 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu araştırmada da katılımcıların bazı kriterleri taşıması gerekmektedir. Bu kriterler;

- İtme kayıplı çocukta ek özel gereksinim olmaması,
- Araştırmacıyla yapılacak olan görüşmelerde katılımcıların araştırmacıya cevap verebilecek olgunlukta olmasıdır.

Açıklayıcı sıralı desende, araştırmacılar öncelikle nicel verileri analiz ederken ardından nitel aşama için katılımcı kriterleri geliştirmek üzere nicel bulguları kullanmaktadır (Teddlie ve Yu, 2007). Araştırmacı bu çalışmada nicel verilerin analizi sonrasında elde edilen bulgular doğrultusunda nitel araştırmaya dahil edilecek olan katılımcı grubunu “*Kardeş İlişkisi Puanı*” ile belirlenmiştir. Buna göre araştırmanın nicel basamağında uygulanan ankete yer alan her bir madde araştırmacı ve danışmanı tarafından incelenmiş ve olumlu kardeşlik ilişkisine işaret eden cevaplara “1” olumsuz kardeşlik ilişkisine işaret eden cevaplara ise “0” puan verilmiştir. Sonuç olarak demografik sorular hariç bırakıldığında toplam 33 anket maddesi için alınabilecek en yüksek puan “33” olurken en düşük puan ise “0” olarak belirlenmişti. Araştırmacı ankete katılan her bir katılımcının cevaplarını değerlendirerek Kardeşlik İlişkisi Puanını ortaya

çıkarmıştır. Ankete katılan 403 katılımcı için belirlenen kardeşlik ilişkisi puanları düşükten yükseğe göre sıralanmıştır.

Araştırmacı ankete katılan ve çalışmanın nitel basamağında yer almak isteyip istemediklerine ilişkin maddeye iletişim bilgilerini ekleyen katılımcılar arasında en düşük ve en yüksek kardeşlik ilişkisi puanına sahip kardeşler ile iletişime geçmiştir. İletişime geçilen kardeşler arasında araştırmaya katılmayı kabul eden kardeşler araştırmaya dahil edilmiştir. Buna göre kardeşlik ilişkisi puanına göre en düşük puana sahip olan 7 kardeş ve kardeşlik ilişkisi puanına göre en yüksek puana sahip olan 5 kardeş araştırmanın nitel basamağında katılımcı olarak yer almıştır. Düşük kardeşlik ilişkisi puanına sahip olan katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 2.5.' de gösterilirken yüksek kardeşlik ilişkisine sahip olan katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 2.6.' da gösterilmektedir.

Tablo 2.5. Düşük kardeşlik ilişkisine sahip olan kardeşlere ilişkin bazı demografik bilgiler

Katılımcı	Yaş	Eğitim	Meslek	İ.K. Yaş	İ.K. Derecesi	İ.K. Cinsiyet	İşitme Cihazı	İletişim Yaklaşımı
1. Handan	64	Lise	Emekli	54	Orta - İleri	Erkek	İşitme Cihazı	Sözlü Dil
2. Ali	56	Lisans	Mühendis	46	Çok İleri	Erkek	Kullanmıyor	İşaret Dili
3. Vahit	48	Lisans	Polis	44	Çok İleri	Erkek	Koklear İmplant	Sözlü Dil
4. Emir	34	Lisans	Yazılımcı	39	Orta	Kadın	Kullanmıyor	Sözlü Dil
5. Suat	32	Lise	İşçi	26	Orta	Kadın	Kullanmıyor	İşaret Dili
6. Rana	25	Yüksek Okul	Ev Hanımı	26	Çok İleri	Kadın	Kullanmıyor	İşaret Dili
7. Gaye	25	Lisans	Öğretmen	20	Orta - İleri	Kadın	Kullanmıyor	Sözlü Dil

Tablo 2.6. Yüksek kardeşlik ilişkisine sahip olan kardeşlere ilişkin bazı demografik bilgiler

Katılımcı	Yaş	Eğitim	Meslek	İ.K. Yaş	İ.K. Derecesi	İ.K. Cinsiyet	İşitme Cihazı	İletişim Yaklaşımı
8. Hülya	37	Lise	Proje Yöneticisi	33	Çok İleri	Kadın	Kullanmıyor	Sözlü Dil
9. Mine	27	Lise	Çalışmıyor	12	Çok İleri	Erkek	Koklear İmplant	Sözlü Dil
10. Gizem	25	Lisans	Üniversite Öğrencisi	12	Çok İleri	Erkek	Koklear İmplant	Sözlü Dil
11. Tülin	23	Lisans	Öğretmen	27	Çok İleri	Erkek	Koklear İmplant	Sözlü Dil
12. Burak	23	Lisans	Üniversite Öğrencisi	13	Orta - İleri	Erkek	Koklear İmplant	Sözlü Dil

2.3.2. Araştırmacı

2.3.2.1. Araştırmacının niteliği

Araştırmacı 2013 yılında Anadolu Üniversitesi, İşitme Engelliler Öğretmenliği Programı'ndan mezun olmuş ve aynı yıl Karaman iline bağlı Sevgi Yumağı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde işitme engelliler öğretmeni olarak göreve başlamıştır. 2014 yılında Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) kapsamında Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İşitme Engelliler Eğitimi Anabilim Dalı'na atanan araştırmacı, 2015 yılında Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesine görevlendirilmiş ve İşitme Engelliler Öğretmenliği Tezli Yüksek lisans Programı'nda eğitimine başlamıştır. Yüksek lisans eğitimini işitme kayıplı çocuklarla olan kardeşlik ilişkisini nitel araştırma desenlerinden yaşam öyküsü deseniyle incelediği “Kardeşim İşitme Kayıplı: Bir Yaşam Öyküsünün İncelenmesi” başlıklı tez çalışmasını gerçekleştirerek 2018 yılında tamamlamıştır. Araştırmacı 2018 yılından bu yana doktora eğitimine devam etmektedir. Ayrıca 2023 yılında İşitme Engelli Çocuklar Eğitim Merkezi'ne (İÇEM) görevlendirilen araştırmacı, kurumun işleyişi başta olmak üzere işitme kayıplı çocukların eğitimiyle ilgili akademik çalışmalara katkıda bulunmaya devam etmektedir.

Araştırmacı lisans ve lisansüstü eğitimi sırasında işitme kayıplı çocukların eğitimiyle ilgili derslerin yanında nitel, nicel ve karma yöntem bilim üzerine dersler almıştır. Araştırmacının lisansüstü eğitim sırasında aldığı derslerden bazıları şunlardır: işitme engelli çocuklar için öğretme ve öğrenme süreçleri, işitme engelliler ve normal çocuklarda dil gelişimi, işitme engellilerde aile danışmanlığı ve uygulamaları, işitme engellilerde aile eğitiminde çağdaş yaklaşımlar, sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, nitel araştırma yöntemleri, nitel veri analizi, vb. Araştırmacı ayrıca Anadolu üniversitesine bağlı olan İşitme Engelli Çocuklar Eğitim Merkezi (İÇEM) de lisansüstü eğitimi süresince farklı zaman aralıklarında sistematik olarak derslere katılmış, gözlemlerde bulunmuş ve uygulamalar yapmıştır.

Araştırmacı lisansüstü eğitimi sırasında işitme kayıplı çocukların eğitimiyle ilgili kitap bölümleri ve makaleler yayınlamış, alanda yazılmış pek çok makaleye hakem olarak dönütler vermiştir. Özel eğitim alanında gerçekleştirilen yüksek lisans veya doktora tez süreçlerinde geçerlik ve inandırıcılık komitelerinde görev alarak katkıda bulunmuştur. Ayrıca araştırmacı bu süreçte akademik dergilerde teknik editörlük görevi üstlenmiştir. Journal of Qualitative Research in Education (ENAD), Qualitative Inquiry in Education: Theory and Practice (QIETP) ve Journal of Mixed Methods Studies (JOMES)

araştırmacının görev aldığı dergilerdir. Lisansüstü eğitim süreci boyunca kazandığı deneyimler araştırmacı kimliğinin şekillenmesine katkı sağlamıştır.

2.3.2.2. Araştırmacının rolü ve konumu

Bu araştırmada araştırmacının rolü, araştırma yöntemi, veri toplama ve analiz süreçlerinde etkin ve çok yönlü bir katılımı gerektirmiştir.

Araştırmacının lisans ve lisansüstü eğitiminde aldığı dersler, alan uzmanlarıyla işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisi üzerine gerçekleştirdiği görüşmeler, tipik gelişim gösteren kardeşlerle kardeşlik ilişkileri üzerine gerçekleştirilen görüşmeler, kardeşlik üzerine alan yazın okumaları ve yüksek lisans tezinin sonuçlarından yola çıkarak doktora tezinin konusunu ve amacını belirlemiştir. Araştırmacı gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı doğrultusunda doktora tezinin yöntemini tek araştırma yöntemi yaklaşımı yerine, geniş bir yelpazede anlayış derinliği artırmak için nitel ve nicel yöntemler birlikte kullanıldığı karma yöntem araştırması olarak belirlemiştir (Cresswell, 2014). Karma yöntem desenlerinden keşfedici ardışık desen ve açıklayıcı ardışık desen arasında kalan araştırmacı; araştırmanın amacı doğrultusunda açıklayıcı karma yöntemde karar kılmıştır. Bu sayede Araştırmanın katılımcılarının nicel basamağında uygulanan Kardeşlik İlişkisi Anketini doldurmuş olan Türkiye'nin farklı bölgelerindeki ve farklı kültürlerindeki tipik gelişen kardeşler arasından katılımcıların seçilme olanağı ortaya çıkmış ve nitel bulgular zenginleşmiştir (Araştırmacı Günlüğü, Sayfa 37).

Araştırmacı, nitel veri toplama sürecinde araştırmanın amacı bağlamında katılımcılarla etkileşime geçerek, onların işitme kayıplı kardeşleriyle olan ilişkilerini derinlemesine anlamayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda araştırmacı; lisans ve lisansüstü eğitiminde aldığı dersler, kardeşi işitme kayıplı olan tipik gelişim gösteren kardeşlerle ilişkileri üzerine gerçekleştirilen görüşmeler, alan uzmanlarıyla işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisi üzerine gerçekleştirdiği görüşmeler, kardeşlik üzerine alan yazın okumaları ve yüksek lisans tezinin sonuçlarından yola çıkarak yarı yapılandırılmış görüşme sorularını oluşturmuştur. Araştırmacı, yarı yapılandırılmış görüşmelerde hem bir gözlemci hem de bir kolaylaştırıcı olarak rol almıştır. Bu rol, katılımcıların görüşlerini ve deneyimlerini samimi bir şekilde paylaşımlarını teşvik etmeyi ve sürecin akışını yönetmeyi içermiş, işitme kayıplı kardeşleriyle olan ilişkilerini ve bu ilişkiyi etkileyen özellikleri derinlemesine anlamayı kolaylaştırmıştır.

Araştırmacı, nitel verilerin analizi sırasında temaların belirlenmesi ve kodlanması sürecinde aktif bir rol oynamıştır. Bu süreçte, katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak anlamlı temalar ve kategoriler oluşturulmuştur. Araştırmacı, bu temaları değerlendirirken, katılımcıların deneyimlerini ve perspektiflerini doğru bir şekilde yansıtmaya özen göstermiştir.

Bu araştırmada araştırmacının rolü, hem veri toplama sürecinde katılımcılarla etkili bir iletişim kurmayı hem de veri analiz sürecinde objektif ve titiz bir yaklaşımı gerektirmiştir. Araştırmacı, sürecin her aşamasında bilimsel ve etik standartlara uygun hareket ederek, araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini sağlamıştır.

2.3.3. Veri Toplama Teknikleri

Bu araştırmada, araştırma sorularını cevaplamak ve verilerin geçerliği, güvenilirliği ve inandırıcılığını sağlamak amacı ile çeşitli veri toplama tekniklerinin kullanılmıştır (Bogdan ve Biklen, 2007; Cresswell, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Açıklayıcı sıralı karma yöntem araştırması olarak desenlenen bu araştırmanın nitel boyutunda veri toplama teknikleri olarak yarı yapılandırılmış görüşmeler, yansıtıcı araştırmacı günlükleri ve belge incelemesi yoluyla toplanmıştır.

2.3.3.1. Yarı yapılandırılmış görüşmeler

Açıklayıcı karma yöntem olarak desenlenen bu araştırmanın ikinci aşaması olan nitel basamağında görüşme tekniği kullanılmıştır. En sık kullanılan veri toplama tekniklerinden birisi olan görüşme tekniği insanların tecrübeleri, tutumları görüş ve davranışları ile ilgili veri toplanmasını sağlamaktadır (Creswell, 2008; Glesne, 2015; Güler vd., 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu çalışmada da araştırmacı nicel basamakta anket yoluyla toplanan verilerin analiz sonuçlarının derinlemesine incelenmesi ve işitme kayıplı kardeş olan kardeşlik ilişkisini etkileyen özelliklerin ortaya çıkartılabilmesi için belirlenen katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacı tarafından önceden belirlenmiş sorular olmasına karşın görüşme sırasında ortaya çıkan yeni durumları derinlemesine irdeleyebilmek adına soru yerlerinin değiştirilebildiği, yeni soruların sorulabildiği ya da cevabı alınan soruların çıkarılmasına olanak sağlayan bir yöntemdir (Ekiz, 2003).

Nitel aşamada gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmede kullanılan sorular nicel aşamada kullanılan kardeş ilişkileri anketinden elde edilen bulgular dikkate alınarak

hazırlanmıştır. Ankette yer alan her bir madde için gerçekleştirilen betimsel analizler ve gruplar arası karşılaştırmalar sonucunda kardeşlik ilişkisini etkilediği görülen değişkenlerin derinlemesine anlaşılması için öncelikle araştırmacı yarı yapılandırılmış görüşmede kullanmayı amaçladığı bir soru havuzu oluşturmuştur. Danışman ile yapılan toplantılar sonrasında işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisini genel hatlarıyla ortaya çıkaracağı düşünülen 25 soru belirlenmiş ve soruların sırası belirlenerek görüşme formu oluşturulmuştur.

Hazırlanan görüşme formu işitme engellilerin eğitimi alanında çalışan üç öğretim üyesi ve sınıf öğretmenliği alanında çalışmakta olup nitel araştırma yöntembilimiyle ilgili çalışmalar yürüten bir öğretim üyesine gönderilmiş ve gerekli gördüğü düzeltmeleri belirtmeleri istenmiştir. Araştırmacı danışmanı ile gerçekleştirdiği toplantıda uzmanların belirtmiş olduğu düzeltmeler incelenmiş ve form üzerinde gerekli düzeltmeler gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak alt soruları bulunan 25 soruluk bir görüşme soruları formu hazırlanmıştır (Ek-4).

Verilerin görüşme tekniği yoluyla toplandığı araştırmalarda, veri toplamaya başlamadan önce, görüşme formunun ve araştırmacının görüşme tekniğine yönelik deneyiminin pilot çalışmaya tabi tutulması gerekebilmektedir. Pilot görüşmelerde amaç, araştırmacıyı görüşmelere hazırlamak ve deneyim kazandırmaktır (Seidman, 1991; Silverman, 2015). Bu çalışmada araştırmacı yüksek lisans döneminde Nitel Araştırma Yöntemleri dersi almış ve nitel araştırma yöntemlerinden anlatı araştırmasıyla desenlediği yüksek lisans tezinde çeşitli görüşmeler gerçekleştirerek tecrübe kazanmıştır. Ancak araştırmacı hem danışmanıyla yapılan her görüşme sonrası hem de alan uzmanları dönütleri sonrası görüşme formu yeniden düzenlenmiş olmasına karşın yarı yapılandırılmış görüşme formunun pilot çalışmaya tabi tutulması ve sonrasında görüşme formuna son halinin verilmesi gerektiği kararı vermiştir. Bu doğruluda araştırmacı kardeşlik ilişkisi puanına göre olumsuz yönde kardeşlik ilişkisine sahip olan bir katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirmiştir. Danışman ile yapılan toplantıda görüşmenin dökümleri değerlendirilmiş ve görüşme formunun araştırmada kullanılmasına karar verilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerin gerçekleştirileceği katılımcıların beşi Eskişehir’de olduğundan görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Geriye kalan yedi katılımcı ise Türkiye’nin farklı illerinde olması nedeniyle görüşmeler online ortamda

çevrimiçi uygulamalar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmelere ilişkin bilgiler Tablo 2.7.'de gösterilmektedir.

Tablo 2.7. *Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelere ilişkin bilgiler*

	Katılımcılar	Görüşme türü	Görüşme süresi
1	Handan	Yüz yüze	1 saat 19 dakika
2	Ali	Yüz yüze	1 saat 25 dakika
3	Vahit	Online	48 dakika
4	Emir	Online	1 saat 6 dakika
5	Suat	Online	1 saat 27 dakika
6	Rana	Online	1 saat 26 dakika
7	Gaye	Yüz yüze	36 dakika
8	Hülya	Online	1 saat 25 dakika
9	Mine	Online	1 saat 49 dakika
10	Gizem	Yüz yüze	1 saat 5 dakika
11	Tülin	Online	57 dakika
12	Burak	Yüz yüze	40 dakika
Toplam			14 saat 5 dakika

Araştırmacı tarafından Eskişehir’de bulunan ve yüz yüze görüşmelerin gerçekleştirildiği katılımcılara görüşme öncesinde gönüllü katılım formu verilerek imzalatılmış ve gönüllülük onayı alınmıştır. Katılımcı bilgi formu doldurulmuş, anlamadığı kısımlarda katılımcıya yardımcı olunmuştur. Katılımcı bilgi formu örneği EK-2’te, gönüllü katılım formu örneği ise EK-1’te verilmiştir. Eskişehir’de bulunmayan ve görüşmelerin online ortamda gerçekleştirildiği katılımcılarda ise katılımcılara bilgi formu okunmuş ve katılımcıların sözlü onayı hem ses hem de video kaydı olarak alınmıştır.

Eskişehir’de bulunan katılımcılarla gerçekleştirilen her yüz yüze görüşme öncesinde katılımcılara görüşmenin ses kaydı alınacağı, diğer illerde bulunan katılımcılarla gerçekleştirilen her online görüşmede öncesinde ise hem video hem de ses kaydı alınacağı bilgilendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca katılımcılara görüşme sırasında rahatsız olması durumunda kaydın durdurulabileceği bilgilendirmesi yapılmış, ardından görüşme sorularının bir kopyası paylaşılmış ve gözden geçirmesi istenmiştir. Görüşme sorularını gözden geçirme işlemi bittikten sonra katılımcının onayıyla görüşmelere başlanmıştır.

Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler esnasında görüşmeyi bölen ve dikkati dağıtan herhangi bir durumla karşılaşılmazken online ortamda gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların internet bağlantısı sorunları; online görüşmelerin gerçekleştirildiği bilgisayar programının kullanılan teknolojik alet olan telefon, tablet ve bilgisayara kurulması ve uygulamaya kayıt olmada karşılaşılan problemler; yine bilgisayar programı kullanımının 45 dakika ile sınırlanmış olması nedeniyle görüşmelerin birkaç parçada gerçekleştirilmek durumunda kalınması; kullanılan telefon tablet ve bilgisayarın şarj problemleri ve son olarak katılımcıların görüşme sırasında telefonlarına arama gelmesi, evin zili çalması nedeniyle kapıya bakmak durumunda kalmaları gibi durumlarla karşılaşmıştır.

25.06.2022 – 08.10.2022 tarihleri arasında katılımcılarla gerçekleştirilen yüz yüze ve online görüşmeler toplam 834 dakika, yaklaşık olarak 14 saattir. Yapılan görüşmelerin dökümü ise toplamda 224 Word sayfasıdır.

2.3.3.2. Araştırmacı günlüğü

Nitel araştırma desenlerinin kullanıldığı çalışmalarda önemli veri toplama tekniklerinden birisi de yansıtıcı araştırmacı günlükleridir. Araştırmacı günlükleri araştırmacıların araştırmalarına dair açıklamalarını gözlemlerini, yorumlarını, araştırmaya ilişkin stratejilerini topladığı ve yansıtıcı olarak aktarabildiği bir yer olarak kabul edilmektedir (Glesne, 2015). Açıklayıcı karma desen olarak gerçekleştirilen bu araştırmanın nitel basamağında kullanılan veri toplama tekniklerinden birisi de yansıtıcı araştırmacı günlükleri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda araştırmacı, araştırma süreci içerisinde araştırmanın seyrini etkileyen durumları yansıtıcı araştırmacı günlüğüne yazmıştır.

Araştırmacı; danışmanı ile gerçekleştirmiş olduğu toplantıların öncesi ve sonrasında, yüz yüze ve online olarak katılımcılarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerin öncesi ve sonrasında, araştırmanın seyrini etkileyen durumların sonrasında, kısacası araştırma süreci boyunca yansıtıcı araştırmacı günlükleri yazmıştır. 25.06.2022 tarihinde tutulmaya başlanan günlük toplam 52 Word sayfası sürmüştür. Araştırmacının tuttuğu yansıtıcı günlükler araştırma sürecini kontrol amacıyla incelenerek geçmişe dönük olarak analiz yaparken faydalanılmıştır. Her bir günlük başlık, tarih ve sayfa numarasıyla ifade edilmiştir. Ayrıca araştırmacı günlüklerinden elde edilen veriler araştırmanın yöntem, bulgular ve tartışma bölümlerine kaynak olarak eklenmiştir. İlgili

bölüm ve yerlerde atıflar “*Araştırmacı günlüğü, sayfa no*” şeklinde belirtilmiştir. Araştırmacı günlüğü örneği EK-1’de gösterilmiştir.

2.3.3.3. Doküman incelemesi

Nitel araştırmalarda doküman incelemesiyle araştırılması amaçlanan olgular veya olgu hakkında veri içeren fotoğraf, resim, video gibi materyallerin analizi amaçlanmaktadır. Doküman incelemesi görsel ve yazılı materyallerin çalışmaya dâhil edilmesiyle birlikte ek bir veri kaynağı sağlamakta ve araştırmanın geçerliğini artırmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Araştırma sürecinin doküman incelemesi sürecinde katılımcıların işitme kayıplı kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkilerine yönelik algılarını daha iyi açıklamasına yardımcı olabilecek, günümüz ya da geçmişteki yaşam deneyimlerine ışık tutabilecek fotoğraflar ve belgeler toplanmıştır. Yüz yüze ve online olarak katılımcılarla gerçekleştirilen toplantıların sonunda işitme kayıplı kardeşinin işitme kaybı, eğitim durumu çalışma hayatına ilişkin raporlar, birlikte gerçekleştirilen etkinliklere ilişkin fotoğraflar, materyaller ve resimler varsa araştırmacıyla paylaşması istenmiştir. Katılımcılar araştırmacıyla paylaştığı resim ve belgeler analiz edilerek bulgulara eklenmiştir.

2.3.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın nitel sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme, günlük ve doküman incelemesi teknikleriyle elde edilen veriler nitel araştırmalarda kullanılan analiz yöntemlerinden tümevarım analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Tümevarım analizinde araştırmacı, verileri inceleyerek önce kodlamalar yapmakta ve kategoriler oluşturmaktadır. Daha sonra oluşturulan kategoriler özetlenerek temalar oluşturulmaktadır (Güler vd., 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Araştırmacının katılımcılarla yaptığı görüşmelerin dökümlerini, araştırma süreci boyunca tuttuğu yansıtıcı araştırmacı günlüğünü ve katılımcılardan elde ettiği dokümanları analiz etmiş 79 koda, 18 alt temaya ve 4 temaya ulaşmıştır. Araştırmacı tarafından yapılan tümevarım analizi sonunda oluşturulan kod, alt tema ve temalar araştırmacının danışmanı ve alandaki bir uzman tarafından incelenerek geçerlik ve güvenilirliği verilmiştir.

2.3.5. Güvenirlik ve İnandırıcılık

Nitel çalışmalarda geçerlik ve güvenilirlik kavramı, inandırıcılık anlamına gelen (trustworthiness) kavramı altında değerlendirilmektedir (Creswell, 2014). Açıklayıcı karma yöntem olarak desenlenen bu çalışmanın nitel basamağında güvenilirlik ve inandırıcılığı sağlamak adına araştırmanın nitel sürecinde birtakım düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Nitel basamakta elde edilen verilerin geçerlilik ve güvenilirliğini yani inandırıcılığı sağlamak için başvurulmuş stratejiler aşağıda belirtilmiştir.

- Nitel veriler için farklı veri toplama tekniklerinden yararlanarak araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini artıracak veri çeşitliliğine ulaşılmaya çalışılmıştır.
- Araştırmacı, araştırma süreci boyunca danışmanı ile gerçekleştirdiği toplantılar, katılımcılarla gerçekleştirdiği yarı yapılandırılmış görüşmelerin öncesi-sonrası ve araştırmayı etkileyen her durum sonrasında yansıtıcı araştırmacı günlüğüne düzenli olarak yansıtılmıştır.
- Derinlemesine bilgi sağlayan veriler toplamak için alan uzmanlarından faydalanılarak yarı yapılandırılmış görüşme soruları oluşturulmuştur.
- Tüm veriler ses kaydı ve resimlerle belgelenmiş ve toplanan veriler ile ilgili ayrıntılı betimlemelere yer verilmiştir.
- Toplanan veriler analiz sürecine kadar düzenli bir şekilde saklanmıştır.
- Toplanan veriler arasındaki tutarlılık kontrol edilmiştir.
- Araştırmacı, veri toplama süreci öncesinde ve sırasında araştırma ortamında karşılaşılabileceği olası sorunları ve çözüm önerilerini ve araştırmacı rolünü tez izleme komitesi ve danışmanı ile tartışarak hazırlamıştır.
- Tüm araştırma süreci tez izleme komitesi tarafından izlenmiş ve denetlenmiştir.

Açıklayıcı karma yöntem olarak desenlenen araştırmada nitel ve nicel yöntemlerin birbirini tamamlayan unsurlar olduğu görüşünden yola çıkarak ayrıca metodolojik veri çeşitlemesi (methodological triangulation) yapılmıştır. Bu bağlamda amaç farklı yöntem ve teknikleri kullanımıyla geçerlik ve güvenilirliği sağlamaktır. Sonuç olarak nitel aşamada kullanılan veri toplama teknikleri olan görüşme, günlük ve doküman incelemesi ile nicel aşamada kullanılan anket veri toplama aracından yararlanılarak veri çeşitlemesine gidilmiştir (Gay vd., 2006; Jonson vd., 2007).

2.4. Araştırma Etiği

Yapılan bütün bilimsel çalışmalarda dikkat edilmesi gerekli olan temel etik ilkeler bulunmaktadır. Dünyanın herhangi bir bölgesinde gerçekleştirilen bilimsel bir çalışmada evrensel olarak tanınan etik ilkeler; bilinçli onay, gizlilik, katılımcıların hayatlarına zarar vermemek ve saygı, yanıltmama/aldatmama ve verilere sadık olmaktır (Bogdan ve Biklen, 2007; Yıldırım ve şimşek, 2021). Bu etik ilkeler doğrultusunda gerçekleştiren araştırmada atılan adımlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Araştırma kapsamında gerçekleştirilen tüm uygulama ve veri toplama aşamaları için Anadolu Üniversitesi Etik Kurulu’nun onayı ve yazılı izni alınmıştır (Ek-5).
 - Tarih: 24.06.2020, Protokol No: 35156
- Araştırmada katılımcılar, araştırmanın amacı ve veri toplama teknikleri anlatılmış, sözlü ve yazılı olarak izinleri alınmıştır.
- Katılımcı bilgileri ve veri toplama teknikleriyle toplanan veriler gizli tutulmuş, katılımcı isimleri yerine takma isimler kullanılmış, katılımcıları açığa çıkaracak betimlemelerden kaçınılmıştır.
- Araştırmacı araştırma sürecindeki tüm sorumluluğu üstlenmiş ve araştırmacı rolünü yürütmüştür.

Katılımcıların ihtiyaçlarına ve taleplerine göre hem araştırmacının hem de katılımcıların fayda sağlayabileceği unsurlar adil paylaşım çerçevesinde sunulacaktır (rn, tezin kopyasının gönderilmesi, hazırlanan materyallerin kopyasının katılımcılara verilmesi vb.).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR

Bu bölümde tipik gelişim gösteren bireyin işitme kayıplı kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisi ve kardeşlik ilişkisini etkileyen özelliklerin ortaya çıkarılması amacıyla toplanan verilerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Şekil 2.1.'de de görüldüğü üzere iki aşmaktan oluşan araştırmanın ilk basamağında nicel veri toplama aracı olan kardeşlik ilişkisi anketi kullanılırken verilerin betimsel ve ki kare analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ikinci basamağında ise nitel veri toplama teknikleri olan yarı yapılandırılmış görüşme, günlük ve doküman incelemesi kullanılırken verilerin analizinde ise içerik analizi kullanılmıştır.

Araştırmanın ilk basamağında araştırmacı; alanyazın ile birlikte yüksek lisans tezi ve doktora çalışma konusunu belirleme aşmasında kardeşlerle yaptığı görüşmelerden yararlanarak 56 maddelik bir anket geliştirmiştir. İki ayrı bölümden oluşan ankette 23 demografik soru ve kardeşlik ilişkisine yönelik 33 madde yer almaktadır. Online olarak uygulanan ankete Türkiye genelinde işitme kayıplı kardeşi olan 403 birey katılım göstermiştir. Araştırmanın ikinci basamağında ise nicel verilerden elde edilen sonuçlardan yola çıkarak yarı yapılandırılmış görüşme soruları oluşturulmuştur. Nitel basamakta kullanılan diğer veri toplama teknikleri ile birlikte analizleri gerçekleştirilerek raporlaştırılmıştır.

3.1. Nicel Bulgular

3.1.1. Kardeş ilişkisi anket maddelerine verilen yanıtların dağılımı

Araştırmanın nicel basamağında geliştirilerek uygulanan anket ve verilen cevapların dağılımı Tablo 3.1. ve Tablo 3.2.'de gösterilmiştir.

Tablo 3.1 .Kardeşlik ilişkisi anketi betimleyici istatistikleri 1-28. Madde (n= 403)

Anket maddeleri		Yanıt Frekansları*					
		Ort	SS	1	2	3	4
M1	İşitme engelli kardeşimle birlikte zaman geçirmekten hoşlanırım.	3,68	0,66	9	19	62	313
M2	İşitme engelli kardeşimin diğer insanlardan farklı değildir.	3,46	0,92	26	43	53	281
M3	Kardeşimin işitme engelli olması ona saygı duymamı engellemez.	3,80	0,61	12	9	24	358
M4	Geleceğe yönelik planlarıma işitme engelli kardeşimi de dahil ederim.	3,72	0,61	5	22	52	324
M5	Kardeşim işitme engelli olmasaydı hayatımız daha güzel olabilirdi.	2,07	1,23	201	59	53	90
M6	Kardeşim işitme engelli olduğu için ailemiz diğer ailelerden farklıdır.	2,13	1,25	197	55	52	99
M7	Kardeşimin işitme engeli değil de başka bir engeli olsaydı (ör. Zihin engeli, görme engeli vs.) hayatımı daha kötü etkilerdi.	2,51	1,29	142	55	61	145
M8	İşitme engelli kardeşimle ilgilenmem gerektiği için kendime zaman ayıramıyorum.	1,57	0,94	267	75	26	35
M9	Kardeşim iyi bir eğitim alması halinde ileride hayatını bağımsız olarak devam ettirebilir.	3,64	0,77	19	17	52	315
M10	İşitme engelli kardeşim diğer insanlarla iletişim kurarken yardıma ihtiyacı duyar.	2,60	1,13	97	79	112	115
M11	Kardeşimin benim yüzümden işitme engelli olduğunu düşünüyorum.	1,23	0,77	359	13	12	19
M12	Annem veya babam işitme engelli kardeşime daha fazla ilgi gösterir.	2,44	1,21	135	65	90	113
M13	İşitme engelli kardeşim hata yaptığında annem veya babam işitme engelli kardeşime hak ettiğinden daha az kızar.	2,28	1,20	152	82	71	98
M14	Annem veya babamın işitme engelli kardeşimle daha çok ilgilenmesini anlayışla karşılarım.	3,57	0,76	11	34	72	286
M15	Dışarıya çıktığımızda insanların kardeşimin işitme cihazını incelemesinden rahatsız oluyorum.	2,62	1,28	126	57	61	159
M16	Diğer insanların kardeşimin işitme kaybıyla ilgili sorularından rahatsız olurum.	2,39	1,25	149	65	70	119
M17	Yeni tanıştığım insanlara işitme engelli kardeşimden rahatlıkla bahsederim.	3,58	0,81	18	31	50	304
M18	Arkadaşlarımla işitme engelli kardeşimi tanıştıtırırım.	3,76	0,60	8	14	44	337
M19	İşitme engelinden dolayı toplum kardeşimi dışlar.	1,93	1,10	119	91	52	61
M20	Kardeşimin işitme engelli olması arkadaşlık ilişkilerimi olumsuz etkiler.	1,46	0,93	303	46	19	35
M21	Kardeşim işitme engelli olduğu için akrabalarımız bize farklı davranıyor.	1,79	1,11	242	59	45	57
M22	Kardeşimin işitme engelli olması sevgili edinmemi olumsuz etkiler.	1,42	0,92	318	34	16	35
M23	Bana göre kardeşimin işitme engelli olmasının nedeni kaderdir.	3,01	1,18	77	49	67	210
M24	Kardeşlik ilişkimiz kardeşimin işitme engelinden değil karakterinden etkilenir.	3,49	0,90	29	29	57	288
M25	Kardeşim işitme engelli olmasına rağmen diğer insanlarla konuşarak anlaşabiliyor.	3,51	0,81	17	32	81	273
M26	İşitme engelli kardeşimin işaret dili kullanması beni rahatsız eder.	1,46	0,93	306	43	19	35
M27	İleride benim çocuğumun da işitme engelli olabilir.	3,01	1,12	63	61	84	195
M28	İşitme engelinden dolayı kardeşim hayatta pek çok şeyden mahrum kalabilir.	2,35	1,11	117	112	89	85

Not: * = 1: kesinlikle katılmıyorum, 2: katılmıyorum, 3: katılıyorum, 4: kesinlikle katılıyorum

Anketin ilk 28 maddesine verilen cevapların dağılımları incelendiğinde katılımcıların işitme kayıplı kardeşleriyle olan ilişkilerini çoğunlukla olumlu yönde değerlendirdikleri görülmektedir. Örneğin katılımcıların %82,9'u kardeşlerinin işitme kayıplı olmasına karşın diğer insanlardan farklı olmadığını düşündükleri (M2) ve %93,1'i işitme kayıplı kardeşleriyle vakit geçirmekten hoşlandıkları görülmektedir (M1). Ayrıca katılımcıların %94,8'i kardeşinin işitme kayıplı olmasının ona saygı duymasını engellemediğini (M3) ve %85,6'sının kardeşiyle olan ilişkisini işitme kaybının değil kardeşinin karakter özelliklerinden etkilendiğini belirtmişlerdir.

Ancak katılımcıların bazı maddelere verdikleri yanıt oranlarının eşit olduğu ve olumsuz değerlendirmelerde bulundukları görülmektedir. Bu duruma ilk örnek olarak katılımcıların anne baba tutumuna ilişkin maddelere verdikleri cevaplar gösterilebilir. Katılımcıların %62,5'i kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle ailesinin toplumdaki diğer ailelerden farklılaştığını düşünmektedir (M3). Ayrıca katılımcıların %50,4'ünün ebeveynlerinin işitme kayıplı kardeşine daha fazla ilgi gösterdiğini (M12) ve katılımcıların %41,9'unun ebeveynlerinin işitme kayıplı kardeşine hak ettiğinden daha az kızdığını (M13) düşünmektedir.

Toplulun işitme kayıplı kardeşine olan tavrı da katılımcıların olumsuz yaklaştığı başlıklar arasında sayılabilir. Bu konuya ilişkin olarak katılımcıların %87,8'inin toplumdaki diğer insanlara işitme kayıplı kardeşinden rahatlıkla bahsedebildiğini belirtmesine karşın (M17) %54,6 sının insanların kardeşinin işitme cihazını incelemesinden rahatsız olduğu (M15) ve %46'9'unun insanların kardeşinin işitme kaybıyla ilgili sorularından rahatsız olduğu (M16) görülmektedir.

Katılımcıların ayrıca işitme kaybına bakışları da dikkat çeken konular arasındadır. Anket maddelerine verilen cevaplar incelendiğinde katılımcıların %68,7'si kardeşinin işitme kayıplı olmasının nedeni kader olarak değerlendirdikleri (M23) ve %69,2'sinin gelecekte çocuklarının da işitme kayıplı olabileceğini düşündükleri (M27) görülmektedir.

Tablo 3.2. Kardeşlik ilişkisi anketi betimleyici istatistikleri 29-33. Madde (n= 403)

Anket maddeleri		Yanıt Frekansları*				
		Ort	SS	1	2	3
M29	Kardeşimin işitme engelli olması hayatımı etkiliyor.	2,59	0,74	63	39	301
M30	İşitme engelli kardeşim benden büyük / küçük olsaydı kardeşlik ilişkimiz de farklı olurdu.	2,67	0,70	56	18	329
M31	İşitme engelli kardeşimle olan yaş farkım daha az / daha çok olsaydı kardeşlik ilişkimiz de daha farklı olurdu.	2,61	0,76	71	13	319
M32	Cinsiyetim farklı olsaydı, kardeşlik ilişkimiz de daha farklı olurdu.	2,64	0,73	62	19	322
M33	Cinsiyetim farklı olsaydı işitme engelli kardeşimle ilgili sorumluluklarım değişirdi.	2,56	0,78	75	24	304

Not: * = 1: evet olumlu yönde, 2: evet olumsuz yönde, 3: hayır etkilemiyor/farklı olmazdı

Anket maddelerine verilen yanıtların betimsel analizleri incelendiğinde katılımcıların sadece %9,9'u kardeşinin işitme kayıplı olmasının hayatlarını olumsuz yönde etkilediğini belirttikleri görülmektedir (M29). Katılımcıların %81,6'sı işitme kayıplı kardeşinin kendisinden büyük ya da küçük olması durumunda (M30); %79,2'si ise işitme kayıplı kardeşiyle olan yaş farkının şu an olduğundan daha az ya da çok olması durumunda (M31) kardeşlik ilişkilerinde herhangi bir farklılık olmayacağını düşündükleri görülmektedir. Katılımcıların cinsiyetinin farklı olması durumunda ise sadece %4,7'si kardeşlik ilişkilerinin (M32) ve %6,0'ı işitme kayıplı kardeşiyle ilgili sorumluluklarının olumsuz yönde etkileneceğini belirtmişlerdir.

3.1.2. Kardeş ilişkisi anketi ki-kare analizleri

Kardeş ilişkisi anketindeki demografik sorular bölümünde yer alan cinsiyet, eğitim durumu, doğum sırası vb. değişkenler arasında sistematik bir ilişkinin var olup olmadığını belirlemek için karşılaştırma analizleri çerçevesinde Ki-kare analizleri kullanılmıştır. Ki-kare analizinde beklenen değeri 5'ten küçük değer sayısı tüm gözeneklerin %20'sini aştığı durumlarda satır ve sütun düzeylerinde mantıklı ve kuramsal çerçevede birleştirmeler yapılabilmektedir. Bu nedenle kardeş ilişkisi anketinin ilk 28 maddesinde “Kesinlikle katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Katılıyorum” ve “Kesinlikle katılıyorum” şeklinde dört dereceli olan likert tipi yanıtlar dikotomik yapıya dönüştürülmüş ve iki seçeneğe indirilmiştir. Buna göre katılımcıların vermiş olduğu yanıtlar “Katılmıyorum” ve “Katılıyorum” olarak tekrar düzenlenmiş ve betimsel analizleriyle birlikte ki kare analizleri gerçekleştirilmiştir. Yanıtları dikotomik yapıya döndürülmüş olan kardeş

ilişkisi anketinin betimsel analizleri Tablo 3.3’de, gerçekleştirilen ki kare analizleri sonucunda anlamlı fark bulunan değişkenler ise Tablo 3.4.’de gösterilmiştir.

Tablo 3.3. *Kardeşlik ilişkisi anketi betimleyici istatistikleri*

Maddeler	Katılmıyorum		Katılıyorum		Maddeler	Katılmıyorum		Katılıyorum	
	n	%	n	%		n	%	n	%
M1	28	6,9	375	93,1	M15	183	45,4	220	54,6
M2	69	17,1	334	82,9	M16	214	53,1	189	46,9
M3	21	5,2	382	94,8	M17	49	12,2	354	87,8
M4	27	6,7	376	93,3	M18	22	5,5	381	94,5
M5	260	64,5	143	35,5	M19	290	72,0	113	28,0
M6	252	62,5	151	37,5	M20	349	86,6	54	13,4
M7	197	48,9	206	51,1	M21	301	74,7	102	25,3
M8	342	84,9	61	15,1	M22	352	87,3	51	12,7
M9	36	8,9	367	91,1	M23	126	31,3	277	68,7
M10	176	43,7	227	56,3	M24	58	14,4	345	85,6
M11	372	92,3	31	7,7	M25	49	12,2	354	87,8
M12	200	49,9	203	50,4	M26	349	86,6	54	13,4
M13	234	58,1	169	41,9	M27	124	30,8	279	69,2
M14	45	11,2	358	88,8	M28	229	56,8	174	43,2
		Evet olumlu yönde etkiliyor		Evet olumsuz yönde etkiliyor		Hayır etkilemiyor/farklı olmazdı			
	n	%	n	%		n	%		
M29	63	15,6	39	9,7		301	74,7		
M30	56	13,9	18	4,5		329	81,6		
M31	71	17,6	13	3,2		319	79,2		
M32	62	15,4	19	4,7		322	79,9		
M33	75	18,6	24	6,0		304	75,4		

Tablo 3.4. Kardeş ilişkisi anketi ki-kare analizi

Maddeler	Katılımcının cinsiyeti	Katılımcının yaşı	Katılımcının medeni durumu	Katılımcının eğitim durumu	Toplam kardeş sayısı	Katılımcının kardeş sayısı (büyük – küçük)	Anne/baba medeni durumu	Anne eğitim durumu	Anne çalışma durumu	Baba eğitim durumu	Baba çalışma durumu	Aile büyüklüğü	İKK yaşı	İKK cinsiyeti	İK olduğu kulak	İK derecesi	İKK eğitimi	İKK medeni durumu	İKK kullandığı cihaz	Sadece İKK olan ve TG+İKK olan	Toplam
1					7,766																1
2																					0
3										16,778											1
4																					0
5	6,842					7,027			6,584			10,130							6,655		5
6		9,266		7,947					4,235					4,410							4
7																	8,203				1
8		12,269	5,727	7,257								5,851	9,065			8,480			6,447		7
9						3,878															1
10							5,544					5,931						9,451	6,160	3,889	5
11	3,873											5,422									2
12						10,052											9,399			8,860	3
13						4,185											8,354			6,382	3
14			4,345	9,285													21,841				3
15														6,610					8,693		2
16																			14,834	8,778	2
17		9,100		9,894		4,335										8,638	8,854				5
18																					0
19		13,115					5,017						11,587				9,414				4
20	4,262	12,850											11,202								3
21		7,961					4,953						14,722			7,829			14,048	6,754	6
22	9,736			8,916	9,752		4,302					6,215	15,763				10,315				7
23																					0
24																					0
25			9,856										10,828	5,941		8,562	16,061	5,837	15,866	7,633	8
26				7,056		4,002							9,824								3
27											5,055										1
28								8,937													1
29												6,741			7,458				12,581		3
30						11,582					6,365	9,946									3
31																					0
32											7,880									6,189	2
33																	12,955				1
Toplam	4	6	3	7	1	7	4	1	2	1	3	7	7	3	1	4	9	2	8	7	86

Not: *= İK: işitme kaybı, İKK: işitme kayıplı kardeş, TG: tipik gelişen, TG+İKK: hem tipik gelişen hem de işitme kayıplı kardeşi olan

403 katılımcının doldurmuş olduğu kardeşlik ilişkisi anketinden elde edilen verilerle gerçekleştirilen ki-kare analizi sonucunda, 33 anket maddesinde 20 ayrı değişkenden toplam 86 ayrı anlamlı fark elde edilmiştir. Ki-kare analizine göre işitme kayıplı kardeşin eğitim düzeyi dokuz anket maddesinde anlamlı farka neden olmuştur. Bunu sekiz maddede anlamlı fark oluşturan işitme kayıplı kardeşin kullandığı işitme teknolojisi takip etmektedir. Her biri yedi anket maddesinde anlamlı fark oluşturan değişkenler işitme kayıplı kardeşin yaşı, ailenin büyüklüğü, katılımcının doğum sırası, katılımcının eğitim durumu ve katılımcının hem işitme kayıplı hem tipik gelişen kardeşinin olması durumu olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre işitme kayıplı kardeşin eğitim düzeyinin kardeşlik ilişkisinde en etkili değişken olduğu görülmektedir (Tablo 3.4.).

Tablo 3.4'ten görüldüğü üzere, analizler anket maddeleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, sekiz değişkenin 25. maddede “*Kardeşim işitme engelli olmasına rağmen diğer insanlarla konuşarak anlaşabiliyor.*” anlamlı farka neden olduğu görülmektedir. Yedi farklı değişkenin ise 22. “*Kardeşimin işitme engelli olması sevgili edinmemi olumsuz etkiler.*” ve 8. “*İşitme engelli kardeşimle ilgilenmem gerektiği için kendime zaman ayıramıyorum.*” maddelerde anlamlı fark oluşturdıkları belirlenmiştir. 2., 4., 18., 23., 24., ve 31. Maddelerde hiçbir değişkene göre anlamlı fark oluşmadığı görülmektedir.

Gerçekleştirilen ki-kare analizi sonuçlarına göre bulunan anlamlı farklar başlıklar halinde açıklanmıştır.

3.1.2.1. Tipik gelişim gösteren kardeşin cinsiyetine göre anlamlı farklar

Tipik gelişim gösteren kardeşlerin cinsiyetine göre 5., 11., 20. ve 22. anket maddelerinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3.5.).

Tablo 3.5. *Tipik gelişim gösteren kardeşin cinsiyetine göre bulunan anlamlı farklar*

Madde 5. Kardeşim işitme engelli olmasaydı hayatımız daha güzel olabilirdi.						
	Erkek		Kız			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	103	57,5	157	70,1	6.842	,009*
2 Katılıyorum	76	42,5	67	29,9		

Madde 11. Kardeşimin benim yüzümden işitme engelli olduğunu düşünüyorum.						
	Erkek		Kız			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	160	89,4	212	94,6	3,873	,049*
2 Katılıyorum	19	10,6	12	5,4		

Madde 20. Kardeşimin işitme engelli olması arkadaşlık ilişkilerimi olumsuz etkiler.						
	Erkek		Kız			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	148	82,7	201	89,7	4,262	,039*
2 Katılıyorum	31	17,3	23	10,3		

Madde 22. Kardeşimin işitme engelli olması sevgili edinmemi olumsuz etkiler.						
	Erkek		Kız			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	146	81,6	206	92,0	9,736	,002*
2 Katılıyorum	33	18,4	18	8,0		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$.

Madde 5'e verilen yanıtların oranlarına bakıldığında erkeklerin kızlara oranla kardeşleri işitseydi hayatlarının daha güzel olabileceğini düşündükleri görülmektedir. 11. maddeye verilen yanıtlara göre erkekler daha fazla kardeşlerinin işitme kayıplı olmasından dolayı kendilerini sorumlu tutmaktadır. Madde 20'ye verilen yanıtların oranlarına bakıldığında ise erkekler, işitme kayıplı kardeşe sahip olmanın arkadaşlık ilişkilerini daha olumsuz etkilediği görüşüne sahiplerdir. Buna benzer biçimde madde 22'ye verilen cevaplarda işitme kayıplı kardeşe sahip olmak kadınlara göre erkeklerde sevgili edinmeyi olumsuz etkilediği görülmektedir.

3.1.2.2. İşitme kayıplı kardeşin cinsiyetine göre anlamlı farklar

Ki-kare analizi sonuçları incelendiğinde işitme kayıplı kardeşlerin cinsiyetine göre anlamlı fark bulunan maddelerin 6., 15., ve 25. anket maddeleri olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3.6.).

Tablo 3.6. *İşitme kayıplı kardeşin cinsiyetine göre anlamlı farklar*

Madde 6. Kardeşim işitme engelli olduğu için ailemiz diğer ailelerden farklıdır.						
Seçenekler	Erkek		Kadın		ki-kare	p
	n	%	n	%		
1 Katılmıyorum	144	67,3	108	57,1	4,410	,036*
2 Katılıyorum	70	32,7	81	42,9		
Madde 15. Dışarıya çıktığımızda insanların kardeşimin işitme cihazını incelemesinden rahatsız oluyorum.						
Seçenekler	Erkek		Kadın		ki-kare	p
	n	%	n	%		
1 Katılmıyorum	110	51,4	73	38,6	6,610	,010*
2 Katılıyorum	104	48,6	116	61,4		
Madde 25. Kardeşim işitme engelli olmasına rağmen diğer insanlarla konuşarak anlaşabiliyor.						
Seçenekler	Erkek		Kadın		ki-kare	p
	n	%	n	%		
1 Katılmıyorum	34	15,9	15	7,9	5,941	,015*
2 Katılıyorum	180	84,1	174	92,1		
Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$						

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 6'ya verilen yanıtların oranlarına bakıldığında işitme kayıplı kardeşi kız olanlar, işitme kayıplı kardeşi erkek olanlara göre ailesinin diğer ailelerden daha farklı olduğunu düşünmektedir. 15. maddeye verilen yanıtların oranlarına göre ise işitme kayıplı kardeşi kız olanlar, işitme kayıplı kardeşi erkek olanlara göre insanların işitme kayıplı kardeşinin cihazını incelemesinden daha rahatsız oldukları görülmektedir. Ayrıca 25. anket maddesine verilen yanıtlar incelendiğinde, işitme kayıplı kardeşi erkek olanlar, işitme kayıplı kardeşi kız olanlara oranla daha fazla işitme kayıplı kardeşinin diğer insanlarla konuşarak anlaşamadığını düşünmektedir.

3.1.2.3. *Tipik gelişim gösteren kardeşlerin yaş gruplarına göre anlamlı farklar*

Gerçekleştirilen ki-kare analizi sonuçları incelendiğinde tipik gelişim gösteren kardeşlerin yaş gruplarına göre 6., 8., 17., 19., 20. ve 21. anket maddelerinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Anlamlı istatistiksel farkın olduğu 6., 8. ve 17. maddeler Tablo 3.7.' de gösterilirken 19., 20. ve 21. maddeler Tablo 3.8.' de gösterilmiştir.

Tablo 3.7. *Tipik gelişim gösteren kardeşlerin yaş gruplarına göre anlamlı farklar 1*

Madde 6. Kardeşim işitme engelli olduğu için ailemiz diğer ailelerden farklıdır.										
	0 – 18		19 – 30		31 – 50		51 ve üzeri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	64	74,4	94	59,9	91	60,3	3	33,3	9,266	,026*
2 Katılıyorum	22	25,6	63	40,1	60	39,7	6	66,7		
Madde 8. İşitme engelli kardeşimle ilgilenmem gerektiği için kendime zaman ayıramıyorum.										
	0 – 18		19 – 30		31 – 50		51 ve üzeri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	83	96,5	126	80,3	126	83,4	7	77,8	12,269	,007*
2 Katılıyorum	3	3,5	31	19,7	25	16,6	2	22,2		
Madde 17. Yeni tanıştığım insanlara işitme engelli kardeşimden rahatlıkla bahsedirim.										
	0 – 18		19 – 30		31 – 50		51 ve üzeri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	18	20,9	14	8,9	17	11,3	0	0,0	9,100	,028*
2 Katılıyorum	68	79,1	143	91,1	134	88,7	9	100,0		
Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$										

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 6'ya verilen yanıtlara göre yaşları 51 ve üzeri olan kardeşler diğer yaş gruplarına göre ailelerinin diğer ailelerden daha farklı olduğunu düşünürken yaşları 0-18 yaşları arasında olan kardeşlerin ise tam tersi düşünceye (ailelerinin diğer ailelere benzer) sahip oldukları görülmektedir. 8. maddeye verilen cevaplar incelendiğinde yaşları 51 ve üzeri olan kardeşlerin diğer yaş gruplarına oranla işitme kayıplı kardeşleriyle ilgilenmeleri gerektiği için kendilerine daha az zaman ayırabildiklerini düşünürken yaşları 0-18 yaşları arasında olan kardeşlerin ise tam tersi düşünceye (kendilerine zaman ayırabildikleri) sahip oldukları görülmektedir. Bunlara ek olarak madde 17 verilen yanıtlara göre ise 0-18 yaş grubunda bulunan kardeşler, yeni tanıştığı insanlara işitme kayıplı kardeşinden rahatlıkla bahsedemediği görülürken 51 ve üzeri yaşlarındaki tipik gelişim gösteren kardeşlerin rahatlıkla bahsedebilmektedir.

Tablo 3.8. *Tipik gelişim gösteren kardeşlerin yaş gruplarına göre anlamlı farklar 2*

Madde 19. İşitme engelinden dolayı toplum kardeşimi dışlar.										
	0 – 18		19 – 30		31 – 50		51 ve üzeri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	74	86,0	101	64,3	109	72,2	6	66,7	13,115	,004*
2 Katılıyorum	12	14,0	56	35,7	42	27,8	3	33,3		
Madde 20. Kardeşimin işitme engelli olması arkadaşlık ilişkilerimi olumsuz etkiler.										
	0 – 18		19 – 30		31 – 50		51 ve üzeri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	81	94,2	125	79,6	134	88,7	9	100,0	12,850	,005*
2 Katılıyorum	5	5,8	32	20,4	17	11,3	0	0,0		
Madde 21. Kardeşim işitme engelli olduğu için akrabalarımız bize farklı davranıyor.										
	0 – 18		19 – 30		31 – 50		51 ve üzeri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	74	86,0	110	70,1	110	72,8	7	77,8	7,961	,047*
2 Katılıyorum	12	14,0	47	29,9	41	27,2	2	22,2		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 19'a verilen yanıtların analiz sonuçlarına göre 0-18 yaş grubunda bulunan kardeşler diğer yaş gruplarına göre toplumun işitme kaybından dolayı kardeşini dışlamadığını düşünmektedir. 19-30 yaş grubunda bulunan kardeşler ise diğer gruplara oranla toplumun kardeşini işitme kaybından dolayı daha fazla dışladığını düşünmektedir. 20. maddeye verilen yanıtlara göre 19-30 yaş grubunda olan kardeşler diğer yaş gruplarındaki kardeşlere göre işitme kayıplı kardeşe sahip olmanın arkadaşlık ilişkilerini daha olumsuz etkilediğini düşünmektedir. 51 ve üzeri yaş grubunda olan kardeşler ise işitme kayıplı kardeşe sahip olmanın arkadaşlık ilişkilerini etkilemediği görüşündedir. Son olarak madde 21'e verilen yanıtlar incelendiğinde 19-30 yaş aralığındaki kardeşler diğer yaş gruplarına göre kardeşi işitme kayıplı olduğu için akrabalarının kendilerine daha farklı davrandığını belirtmektedir. Buna karşın 0-18 yaş grubundaki kardeşler diğer yaş grubundakilerden farklı olarak, kardeşi işitme kayıplı olduğu için akrabalarının kendilerine farklı davranmadığını belirtmektedir.

3.1.2.4. İşitme kayıplı kardeşlerin yaş gruplarına göre anlamlı farklar

Ki-kare analizi sonuçları incelendiğinde işitme kayıplı kardeşlerin yaş gruplarına göre anlamlı fark bulunan maddelerin 8., 19., 20., 21., 22., 25. ve 26. anket maddeleri olduğu tespit edilmiştir. Anlamlı istatistiksel farkın olduğu 8., 19., 20. ve 21., maddeler Tablo 3.9.' da gösterilirken 22., 25. ve 26. maddeler Tablo 3.10.'da gösterilmiştir.

Tablo 3.9. *İşitme kayıplı kardeşlerin yaş gruplarına göre anlamlı farklar 1*

Madde 8. İşitme engelli kardeşimle ilgilenmem gerektiği için kendime zaman ayıramıyorum.										
	0 – 18		19 – 30		31 – 50		51 ve üzeri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	106	92,2	123	82,0	105	83,3	8	66,7	9,065	,028*
2 Katılıyorum	9	7,8	27	18,0	21	16,7	4	33,3		
Madde 19. İşitme engelinden dolayı toplum kardeşimi dışlar.										
	0 – 18		19 – 30		31 – 50		51 ve üzeri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	96	83,5	99	66,0	88	69,8	7	58,3	11,587	,009*
2 Katılıyorum	19	16,5	51	34,0	38	30,2	5	41,7		
Madde 20. Kardeşimin işitme engelli olması arkadaşlık ilişkilerimi olumsuz etkiler.										
	0 – 18		19 – 30		31 – 50		51 ve üzeri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	106	92,2	119	79,3	113	89,7	11	91,7	11,202	,011*
2 Katılıyorum	9	7,8	31	20,7	13	10,3	1	8,3		
Madde 21. Kardeşim işitme engelli olduğu için akrabalarımız bize farklı davranıyor.										
	0 – 18		19 – 30		31 – 50		51 ve üzeri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	100	87,0	100	66,7	93	73,8	8	66,7	14,722	,002*
2 Katılıyorum	15	13,0	50	33,3	33	26,2	4	33,3		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 8'e verilen yanıtların analiz sonuçlarına göre işitme kayıplı kardeşi 51 ve üzeri yaş grubunda olanlar, diğer gruplardan farklı olarak işitme kayıplı kardeşiyle ilgilenmeleri gerektiği için kendilerine zaman ayıramadıkları görülmektedir. Buna karşın işitme kayıplı kardeşi 0-18 yaş grubunda olanlar ise diğer gruplara kıyasla kendilerine daha fazla zaman ayırabildiklerini belirtmektedir. 19. Maddeye verilen yanıtlara göre işitme kayıplı kardeşi 51 ve üzeri yaş grubunda olanlar diğer yaş gruplarına oranla toplumun kardeşi işitme kayıplı olduğu için daha fazla dışladığını düşündüğü görülmektedir. Madde 20'e verilen yanıtlara göre ise işitme kayıplı kardeşi 19-30 yaş grubunda olanlar diğerlerine oranla kardeşinin işitme kayıplı olmasının arkadaşlık ilişkilerini daha olumsuz yönde etkilediği görüşündedir. Buna karşın işitme kayıplı kardeşi 0-18 yaş grubunda olanlar diğerlerinden farklı olarak kardeşinin işitme kayıplı olmasının arkadaşlık ilişkilerini olumsuz etkilemediği görüşündedir. Ayrıca 21. maddeye verilen yanıtlara göre işitme kayıplı kardeşi 19-30 ile 51 ve üzeri yaş grubunda olanlar diğerlerine oranla kardeşleri işitme kayıplı olduğu için akrabalarının kendilerine daha farklı davrandıklarını düşünmektedir. İşitme kayıplı kardeşi 0-18 yaş grubunda olanlar

ise kardeşi işitme kayıplı olması nedeniyle akrabalarının kendilerine farklı davranmadıklarını düşündükleri görülmektedir.

Tablo 3.10. İşitme kayıplı kardeşlerin yaş gruplarına göre anlamlı farklar 2

Madde 22. Kardeşimin işitme engelli olması sevgili edinmemi olumsuz etkiler.										
	0 – 18		19 – 30		31 – 50		51 ve üzeri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	110	95,7	123	82,0	111	88,1	8	66,7	15,763	,001*
2 Katılıyorum	5	4,3	27	18,0	15	11,9	4	33,3		
Madde 25. Kardeşim işitme engelli olmasına rağmen diğer insanlarla konuşarak anlaşabiliyor.										
	0 – 18		19 – 30		31 – 50		51 ve üzeri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	17	14,8	8	5,3	22	17,5	2	16,7	10,828	,013*
2 Katılıyorum	98	85,2	142	94,7	104	82,5	10	83,3		
Madde 26. İşitme engelli kardeşimin işaret dili kullanması beni rahatsız eder.										
	0 – 18		19 – 30		31 – 50		51 ve üzeri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	91	79,1	131	87,3	115	91,3	12	100	9,824	,020*
2 Katılıyorum	24	20,9	19	12,7	11	8,7	0	0,0		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 22'ye verilen yanıtlara göre işitme kayıplı kardeşi 51 ve üzeri yaş grubunda olanlar diğer gruplara kıyasla kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının sevgili edinmelerini daha olumsuz yönde etkilediklerini düşünürken işitme kayıplı kardeşi 0-18 yaş grubunda olanlar ise kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının sevgili edinmelerini olumsuz yönde etkilemediğini belirtmektedir. 25. maddeye verilen cevapların analiz sonuçlarına göre işitme kayıplı kardeşi 19-30 yaş grubunda olanların diğer gruplardan farklı olarak kardeşlerinin işitme kayıplı olmasına rağmen diğer insanlarla konuşarak anlaşabildiğini göstermektedir. Buna ek olarak madde 26'ya verilen yanıtlara göre işitme kayıplı kardeşi 0-18 yaş grubunda olanların diğerlerine oranla kardeşlerinin işaret dili kullanmasından daha fazla rahatsızlık duydukları, işitme kayıplı kardeşi 51 ve üzeri olanların ise bu konuda hiç rahatsızlık duymadıkları görülmektedir.

3.1.2.5. Tipik gelişim gösteren kardeşin eğitim durumuna göre anlamlı farklar

Gerçekleştirilen ki-kare analizi sonuçları incelendiğinde tipik gelişim gösteren kardeşlerin eğitim durumuna göre 1., 6., 8., 14., 17., 22. ve 26. anket maddelerinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Anlamlı istatistiksel farkın olduğu 1., 6., 8. ve 14.

maddeler Tablo 3.11’de gösterilirken 17., 22. ve 26. maddeler ise Tablo 3.12’de gösterilmiştir.

Tablo 3.11. Tipik gelişim gösteren kardeşin eğitim durumuna göre anlamlı farklar 1

Madde 1. İşitme engelli kardeşimle birlikte zaman geçirmekten hoşlanırım.								
	İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	9	14,3	9	8,0	10	4,4	7,766	,021*
2 Katılıyorum	54	85,7	103	92,0	218	95,6		
Madde 6. Kardeşim işitme engelli olduğu için ailemiz diğer ailelerden farklıdır.								
	İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	44	69,8	79	70,5	129	56,6	7,947	,019*
2 Katılıyorum	19	30,2	33	29,5	99	43,4		
Madde 8. İşitme engelli kardeşimle ilgilenmem gerektiği için kendime zaman ayıramıyorum.								
	İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	60	95,2	96	85,7	186	81,6	7,257	,027*
2 Katılıyorum	3	4,8	16	14,3	42	18,4		
Madde 14. Annem veya babamın işitme engelli kardeşimle daha çok ilgilenmesini anlayışla karşılarım.								
	İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	14	22,2	11	9,8	20	8,8	9,285	,010*
2 Katılıyorum	49	77,8	101	90,2	208	91,2		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Tipik gelişim gösteren kardeşlerin 1., 6., 8. ve 14. anket maddelerine verdikleri cevapların eğitim durumlarına göre dağılımları incelendiğinde;

Madde 1’e verilen yanıtların analizine göre eğitim durumu ilköğretim olan kardeşlerin işitme kayıplı kardeşleriyle zaman geçirmekten en az hoşlanan grup olduğu görülmektedir. Buna karşın işitme kayıplı kardeşiyle zaman geçirmekten en çok hoşlanan grubun eğitim durumu yükseköğretim olan kardeşler olduğu dikkat çekmektedir. 6. maddeye verilen yanıtlar incelendiğinde eğitim durumu yüksek öğretim olanlar, kardeşi işitme kayıplı olduğu için ailelerinin diğer ailelerden farklı olduğunu düşünmektedir. Madde 8’e verilen yanıtlara göre ise eğitim durumu yüksek öğretim olanlar, diğerlerine oranla işitme kayıplı kardeşiyle ilgilenmeleri gerektiği için kendilerine daha az zaman ayırabildiklerini belirtmektedir. Ayrıca 14. Maddeye verilen cevaplar incelendiğinde eğitim durumu ilköğretim olan tipik gelişim gösteren kardeşlerin diğerlerine oranla anne

veya babasının işitme kayıplı kardeşiyle daha çok ilgilenmesini en az anlayışla karşılayan grup olduğu görülmektedir.

Tablo 3.12. *Tipik gelişim gösteren kardeşin eğitim durumuna göre anlamlı farklar 2*

Madde 17. Yeni tanıştığım insanlara işitme engelli kardeşimden rahatlıkla bahsederim.								
	İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	15	23,8	13	11,6	21	9,2	9,894	,007*
2 Katılıyorum	48	76,2	99	88,4	207	90,8		
Madde 22. Kardeşimin işitme engelli olması sevgili edinmemi olumsuz etkiler.								
	İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	61	96,8	91	81,3	200	87,7	8,916	,012*
2 Katılıyorum	2	3,2	21	18,8	28	12,3		
Madde 26. İşitme engelli kardeşimin işaret dili kullanması beni rahatsız eder.								
	İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	48	76,2	100	89,3	201	88,2	7,056	,029*
2 Katılıyorum	15	23,8	12	10,7	27	11,8		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 17'ye verilen yanıtların analizine göre eğitim durumu ilköğretim olan kardeşler, diğerlerine göre yeni tanıştığı insanlara işitme kayıplı kardeşinden daha rahat bir şekilde bahsedemedikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. 22. Maddeye verilen yanıtlara göre eğitim durumu ortaöğretim olan kardeşler, diğerlerine oranla kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının sevgili edinmelerini daha olumsuz etkilediğini düşündüklerini belirtmektedir. Madde 26'ya verilen yanıtlara göre ise eğitim durumu ilköğretim olan kardeşler diğerlerine göre işitme kayıplı kardeşlerinin işaret dili kullanmasından daha fazla rahatsızlık duydukları görülmektedir.

3.1.2.6. İşitme kayıplı kardeşin eğitim durumuna göre anlamlı farklar

Ki-kare analizi sonuçları incelendiğinde tipik gelişim gösteren kardeşlerin eğitim durumuna göre 7., 12., 13., 14., 17., 19., 22., 25. ve 33. anket maddelerinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Anlamlı istatistiksel farkın olduğu 7., 12., 13., 14. ve 17. maddeler Tablo 3.13.'de gösterilirken; 19., 22., 25. ve 33. maddeler Tablo 3.14.'de gösterilmiştir.

Tablo 3.13. *İşitme kayıplı kardeşin eğitim durumuna göre anlamlı farklar 1*

Madde 7. Kardeşimin işitme engeli değil de başka bir engeli olsaydı (Örn. Zihin engeli, görme engeli vs.) hayatımı daha kötü etkilerdi.										
	Okuma Yazması Yok		İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	14	50,0	33	35,9	56	52,3	94	53,4	8,203	,042*
2 Katılıyorum	14	50,0	59	64,1	51	47,7	82	46,6		
Madde 12. Annem veya babam işitme engelli kardeşime daha fazla ilgi gösterir.										
	Okuma Yazması Yok		İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	8	28,6	39	42,4	60	56,1	93	52,8	9,399	,024*
2 Katılıyorum	20	71,4	53	57,6	47	43,9	83	47,2		
Madde 13. İşitme engelli kardeşim hata yaptığında annem veya babam işitme engelli kardeşime hak ettiğinden daha az kızar.										
	Okuma Yazması Yok		İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	10	35,7	49	53,3	65	60,7	110	62,5	8,354	,039*
2 Katılıyorum	18	64,3	43	46,7	42	39,3	66	37,5		
Madde 14. Annem veya babamın işitme engelli kardeşimle daha çok ilgilenmesini anlayışla karşılarım.										
	Okuma Yazması Yok		İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	10	35,7	5	5,4	8	7,5	22	12,5	21,841	,000*
2 Katılıyorum	18	64,3	87	94,6	99	92,5	154	87,5		
Madde 17. Yeni tanıştığım insanlara işitme engelli kardeşimden rahatlıkla bahsederim.										
	Okuma Yazması Yok		İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	8	28,6	7	7,6	13	12,1	21	11,9	8,854	,031*
2 Katılıyorum	20	71,4	85	92,4	94	87,9	155	88,1		
Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$										

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 7'ye verilen yanıtların analiz sonuçlarına göre işitme kayıplı kardeşinin eğitim durumu ilköğretim olanlar, diğer gruplara göre kardeşinin işitme kaybı yerine başka bir engeli olması durumunda hayatlarının daha kötü etkilenebileceğini düşündükleri görülmektedir. 12. Maddeye verilen yanıtlara göre işitme kayıplı kardeşi okuma yazma bilmeyenler, diğerlerine oranla anne veya babalarının işitme kayıplı kardeşine daha fazla ilgi gösterdiğini düşünmektedir. Madde 13'e verilen yanıtlar incelendiğinde ise işitme kayıplı kardeşi okuma yazma bilmeyenler diğer gruplara oranla anne veya babalarının işitme kayıplı kardeşine hata yaptığında daha az kızdığını düşünmektedir. Buna karşın işitme kayıplı kardeşinin eğitim durumu yüksek öğretim olanlar diğerlerine göre işitme kayıplı kardeşi hata yaptığında anne veya babasının hak

ettiğinden daha az kızdığı gibi bir düşünceye sahip değildir. 14. Maddeye verilen yanıtların analiz sonuçlarına göre işitme kayıplı kardeşi okuma yazma bilmeyenler diğer gruplara oranla anne veya babalarının işitme kayıplı kardeşleriyle daha fazla ilgilenmelerini daha az anlayışla karşıladıkları görülmektedir. İşitme kayıplı kardeşinin eğitim durumu ilköğretim olanlar ise gruplar içerisinde bu konudaki en anlayışlı grup olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak Madde 17'ye verilen yanıtlara göre işitme kayıplı kardeşi ilköğretim olanlar diğer gruplara oranla yeni tanıştığı insanlara işitme kayıplı kardeşinden rahatlıkla bahsedemediğini daha fazla belirtmektedir.

Tablo 3.14. İşitme kayıplı kardeşin eğitim durumuna göre anlamlı farklar 2

Madde 19. İşitme engelinden dolayı toplum kardeşimi dışlar.										
	Okuma Yazması Yok		İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	23	82,1	76	82,6	72	67,3	119	67,6	9,414	,024*
2 Katılıyorum	5	17,9	16	17,4	35	32,7	57	32,4		
Madde 22. Kardeşimin işitme engelli olması sevgili edinmemi olumsuz etkiler.										
	Okuma Yazması Yok		İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	24	85,7	89	96,7	88	82,2	151	85,8	10,315	,016*
2 Katılıyorum	4	14,3	3	3,3	19	17,8	25	14,2		
Madde 25. Kardeşim işitme engelli olmasına rağmen diğer insanlarla konuşarak anlaşabiliyor.										
	Okuma Yazması Yok		İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	9	32,1	14	15,2	14	13,1	12	6,8	16,061	,001*
2 Katılıyorum	19	67,9	78	84,8	93	86,9	164	93,2		
Madde 33. Cinsiyetim farklı olsaydı işitme engelli kardeşimle ilgili sorumluluklarım değişirdi.										
	Okuma Yazması Yok		İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Evet Olumlu Yönde Değişirdi	4	14,3	25	27,2	25	23,4	21	11,9	12,955	,044*
2 Evet Olumsuz Yönde Değişirdi	3	10,7	4	4,3	5	4,7	12	6,8		
3 Hayır Değişmezdi	21	75,0	63	68,5	77	72,0	143	81,3		
Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$										

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Tipik gelişim gösteren kardeşlerin 19., 22., 25. ve 33. anket maddelerine verdikleri cevapların işitme kayıplı kardeşlerinin eğitim durumlarına göre dağılımları incelendiğinde;

Madde 19'a verilen yanıtlara göre işitme kayıplı kardeşinin eğitim durumu ortaöğretim olanlar diğer gruplara göre toplumun işitme kaybından dolayı kardeşinin dışladığını daha fazla ifade ederken işitme kayıplı kardeşinin eğitim durumu ilköğretim olanlar ise diğer gruplara oranla kardeşlerinin toplum tarafından dışlanmadığını düşünmektedir. 22. maddeye verilen yanıtların analiz sonuçları incelendiğinde işitme kayıplı kardeşinin eğitim durumu ortaöğretim olanlar diğer gruplara oranla kardeşinin işitme kayıplı olmasının sevgili edinmelerini daha olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Madde 25'ye verilen yanıtlara göre ise işitme kayıplı kardeşinin eğitim durumu yüksek öğretim olanlar diğer gruplara kıyasla kardeşlerinin işitme kayıplı olmasına karşın diğer insanlarla konuşarak anlaşabildiğini daha fazla ifade ettikleri görülmektedir. İşitme kayıplı kardeşi okuma yazma bilmeyenler ise kardeşlerinin diğer insanlarla konuşarak anlaşamadığını düşünmektedir. Ayrıca madde 33'e verilen yanıtlara göre işitme kayıplı kardeşinin eğitim durumu yükseköğretim olanlar, cinsiyetlerinin farklı olması durumunda işitme kayıplı kardeşiyle ilgili sorumluluklarının değişmeyeceğini ifade ederken işitme kayıplı kardeşinin eğitim durumu ilköğretim olanlar olumlu, okuma yazması olmayanlar ise olumsuz yönde değişeceğini düşündükleri görülmektedir.

3.1.2.7. *Tipik gelişim gösteren kardeşin medeni durumuna göre anlamlı farklar*

Tipik gelişim gösteren kardeşin medeni durumuna göre 8., 14., 17. ve 25. anket maddelerinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3.15.).

Tablo 3.15. *Tipik gelişim gösteren kardeşin medeni durumuna göre anlamlı farklar*

Madde 8. İşitme engelli kardeşimle ilgilenmem gerektiği için kendime zaman ayıramıyorum						
	Evli		Bekar			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	124	79,5	218	88,3	5,727	,017*
2 Katılıyorum	32	20,5	29	11,7		

Madde 14. Annem veya babamın işitme engelli kardeşimle daha çok ilgilenmesini anlayışla karşılarım.						
	Evli		Bekar			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	11	7,1	34	13,8	4,345	,037*
2 Katılıyorum	145	92,9	213	86,2		

Madde 25. Kardeşim işitme engelli olmasına rağmen diğer insanlarla konuşarak anlaşabiliyor.						
	Evli		Bekar			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	29	18,6	20	8,1	9,856	,002*
2 Katılıyorum	127	81,4	227	91,9		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 8'e verilen yanıtlara göre evli olan kardeşlerin bekarlara kıyasla işitme kayıplı kardeşleriyle ilgilenmeleri gerektiği için kendilerine daha az zaman ayırabildikleri görülmektedir. 14. maddeye verilen yanıtların analiz sonuçlarına göre medeni durumu evli olan kardeşler bekar olan kardeşlerine oranla anne babalarının işitme kayıplı kardeşleriyle daha çok ilgilenmelerini anlayışla karşılamaktadır. Ayrıca Madde 25'e verilen yanıtlar incelendiğinde ise medeni durumu evli olanlar, bekarlara oranla işitme kayıplı kardeşlerinin diğer insanlarla konuşarak anlaşılamadığını daha fazla düşündükleri görülmektedir.

3.1.2.8. İşitme kayıplı kardeşlerin medeni durumuna göre anlamlı farklar

İşitme kayıplı kardeşlerin medeni durumuna göre 10 ve 25. anket maddelerinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3.16).

Tablo 3.16. İşitme kayıplı kardeşlerin medeni durumuna göre anlamlı farklar

Madde 10. İşitme engelli kardeşim diğer insanlarla iletişim kurarken yardımına ihtiyaç duyar.						
	Evli		Bekar			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	36	31,6	140	48,4	9,451	,002*
2 Katılıyorum	78	68,4	149	51,6		

Madde 25. Kardeşim işitme engelli olmasına rağmen diğer insanlarla konuşarak anlaşabiliyor.						
	Evli		Bekar			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	21	18,4	28	9,7	5,837	,016*
2 Katılıyorum	93	81,6	261	90,3		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 10'a verilen yanıtların analiz sonuçlarına göre işitme kayıplı kardeşinin medeni durumu evli olanlar, işitme kayıplı kardeşi bekar olanlara oranla kardeşlerinin diğer insanlarla iletişim kurarken yardımlarına daha fazla ihtiyaç duyduklarını vurgulamaktadır. 25. maddeye verilen cevaplara göre ise işitme kayıplı kardeşinin medeni durumu bekar olanların, işitme kayıplı kardeşi evli olanlara oranla kardeşlerinin diğer insanlarla konuşarak anlaşabildiklerini daha fazla belirttikleri görülmektedir.

3.1.2.9. Tipik gelişim gösteren kardeşlerin büyük ya da küçük olma durumuna göre anlamlı farklar

Gerçekleştirilen ki-kare analizi sonuçları incelendiğinde tipik gelişim gösteren kardeşlerin büyük ya da küçük olma durumlarına göre 5., 9., 12., 13., 17., 26. ve 30. anket maddelerinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Anlamlı istatistiksel farkın olduğu 5., 9., 12. ve 13. maddeler Tablo 3.17.'de gösterilirken 17., 26. ve 30. Maddeler Tablo 3.18.'de gösterilmiştir.

Tablo 3.17. Tipik gelişim gösteren kardeşlerin büyük ya da küçük olma durumuna göre anlamlı farklar 1

Madde 5. Kardeşim işitme engelli olmasaydı hayatımız daha güzel olabilirdi.						
	Büyük kardeş		Küçük kardeş			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	143	55,0	117	45,0	7,027	,008*
2 Katılıyorum	98	68,5	45	31,5		

Madde 9. Kardeşim iyi bir eğitim alması halinde ileride hayatını bağımsız olarak devam ettirebilir.						
	Büyük kardeş		Küçük kardeş			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	16	44,4	20	55,6	3,878	,49*
2 Katılıyorum	225	61,3	142	38,7		

Madde 12. Annem veya babam işitme engelli kardeşime daha fazla ilgi gösterir.						
	Büyük kardeş		Küçük kardeş			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	104	52,0	96	48,0	10,052	,002*
2 Katılıyorum	137	67,5	66	32,5		

Madde 13. İşitme engelli kardeşim hata yaptığımda annem veya babam işitme engelli kardeşime hak ettiğinden daha az kızar.						
	Büyük kardeş		Küçük kardeş			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	130	55,6	104	44,4	4,185	,041*
2 Katılıyorum	111	65,7	58	34,3		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 5'e verilen yanıtlara göre işitme kayıplı kardeşinden büyük olanlar küçüklere oranla kardeşlerinin işitme kayıplı olmaması durumunda hayatlarının daha güzel olabileceğini düşündükleri görülmektedir. 9. maddeye verilen yanıtlara göre işitme kayıplı kardeşinden büyük olanlar küçüklere oranla işitme kayıplı kardeşlerinin iyi bir eğitim alması halinde ileride hayatlarını daha fazla bağımsız olarak devam ettirebileceklerini düşünmektedir. Madde 12'ye verilen yanıtların analiz sonuçlarına göre ise işitme kayıplı kardeşinden büyük olanların küçüklere oranla anne veya babalarının

işitme kayıplı kardeşleriyle daha fazla ilgilendiğini düşündükleri görülmektedir. Ayrıca madde 13'e verilen yanıtlar, işitme kayıplı kardeşinden büyük olanların küçüklere kıyasla işitme kayıplı kardeşleri hata yaptığından anne babalarının hak ettiğinden daha az kızdığını göstermektedir.

Tablo 3.18. *Tipik gelişim gösteren kardeşlerin büyük ya da küçük olma durumuna göre anlamlı farklar 2*

Madde 17. Yeni tanıştığım insanlara işitme engelli kardeşimden rahatlıkla bahsederim.						
	Büyük kardeş		Küçük kardeş			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	36	73,5	13	26,5	4,335	,037*
2 Katılıyorum	205	57,9	149	42,1		

Madde 26. İşitme engelli kardeşimin işaret dili kullanması beni rahatsız eder.						
	Büyük kardeş		Küçük kardeş			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	202	57,9	147	42,1	4,002	,045*
2 Katılıyorum	39	72,2	15	27,8		

Madde 30. İşitme engelli kardeşim benden büyük / küçük olsaydı kardeşlik ilişkimiz de farklı olurdu.						
	Büyük kardeş		Küçük kardeş			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Evet Olumlu Yönde Farklı Olurdu	42	75,0	14	25,0	11,582	,003*
2 Evet Olumsuz Yönde Farklı Olurdu	15	83,3	3	16,7		
3 Hayır Farklı Olmazdı	184	55,9	145	44,1		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 17'ye verilen yanıtlara göre işitme kayıplı kardeşinden büyük olanların küçüklere oranla yeni tanıştığı insanlara işitme kayıplı kardeşinden daha rahat bahsedebildiği görülmektedir. 26. maddeye verilen yanıtlara göre işitme kayıplı kardeşinden büyük olanların küçüklere göre işitme kayıplı kardeşlerinin işaret dili kullanmalarından daha rahatsız olduklarını göstermektedir. Madde 30'a verilen yanıtların analiz sonuçlarına göre ise işitme kayıplı kardeşinden büyük olanlar küçük olanlara kıyasla işitme kayıplı kardeşlerinin kendilerinden büyük ya da küçük olmaları durumunda kardeşlik ilişkilerinin değişmeyeceğini düşünmektedir.

3.1.2.10. Sadece işitme kayıplı kardeşi olanlar ve hem işitme kayıplı hem de tipik gelişen kardeşi olanlar arasındaki anlamlı farklar

Ki-kare analizi sonuçları incelendiğinde işitme kayıplı kardeşlerin yanında tipik gelişen kardeşin olup olmaması durumuna göre 10., 12., 13., 16., 21., 25. ve 32. anket

maddelerinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Anlamlı istatistiksel farkın olduğu 10., 12., 13. ve 16. maddeler Tablo 3.19.'da gösterilirken 21., 25. ve 32. maddeler Tablo 3.20.'de gösterilmiştir.

Tablo 3.19. Sadece işitme kayıplı kardeşi olanlar ve hem işitme kayıplı hem de tipik gelişen kardeşi olanlar arasındaki anlamlı farklar 1

Madde 10. İşitme engelli kardeşim diğer insanlarla iletişim kurarken yardıma ihtiyac duyuyar.						
	Sadece İ.E. kardeşi olanlar		Hem İ.E. hem de T.G. kardeşi olanlar			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	75	50,0	101	39,9	3,889	,049*
2 Katılıyorum	75	50,0	152	60,1		
Madde 12. Annem veya babam işitme engelli kardeşime daha fazla ilgi gösterir.						
	Sadece İ.E. kardeşi olanlar		Hem İ.E. hem de T.G. kardeşi olanlar			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	60	40,0	113	44,7	8,860	,003*
2 Katılıyorum	90	60,0	140	55,3		
Madde 13. İşitme engelli kardeşim hata yaptığımda annem veya babam işitme engelli kardeşime hak ettiğinden daha az kızar.						
	Sadece İ.E. kardeşi olanlar		Hem İ.E. hem de T.G. kardeşi olanlar			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	75	50,0	159	62,8	6,382	,012*
2 Katılıyorum	75	50,0	94	37,2		
Madde 16. Diğer insanların kardeşimin işitme kaybıyla ilgili sorularından rahatsız olurum.						
	Sadece İ.E. kardeşi olanlar		Hem İ.E. hem de T.G. kardeşi olanlar			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	94	62,7	120	47,4	8,778	,003*
2 Katılıyorum	56	37,3	133	52,6		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 10'a verilen yanıtlara göre hem İE hem de TG kardeşi olanlar, sadece İE kardeşi olanlara göre işitme kayıplı kardeşlerinin diğer insanlarla iletişim kurarken daha fazla yardımlarına ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir. 12. Maddeye verilen yanıtlara göre sadece İE kardeşi olanlar hem İE hem de TG kardeşi olanlara oranla anne veya babalarının işitme kayıplı kardeşlerine daha fazla ilgi gösterdiklerini belirtmektedir. Madde 13'e verilen yanıtlara göre ise sadece İE kardeşi olanlar hem İE hem de TG kardeşi olanlara oranla işitme kayıplı kardeşleri hata yaptığımda anne babalarının hak ettiğinden daha az kızdığını göstermektedir. Ayrıca 16. Maddeye verilen yanıtların analizine göre hem İE hem de TG kardeşi olanlar, sadece İE kardeşi olanlara oranla diğer insanların

işitme kayıplı kardeşleriyle ilgili sorularından daha fazla rahatsızlık duyduğunu göstermektedir.

Tablo 3.20. Sadece işitme kayıplı kardeşi olanlar ve hem işitme kayıplı hem de tipik gelişen kardeşi olanlar arasındaki anlamlı farklar 2

Madde 21. Kardeşim işitme engelli olduğu için akrabalarımız bize farklı davranıyor.						
	Sadece İ.E. kardeşi olanlar		Hem İ.E. hem de T.G. kardeşi olanlar			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	123	82,0	178	70,4	6,754	,009*
2 Katılıyorum	27	18,0	75	29,6		

Madde 25. Kardeşim işitme engelli olmasına rağmen diğer insanlarla konuşarak anlaşabiliyor.						
	Sadece İ.E. kardeşi olanlar		Hem İ.E. hem de T.G. kardeşi olanlar			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	27	18,0	22	8,7	7,633	,006*
2 Katılıyorum	123	82,0	231	91,3		

Madde 32. Cinsiyetim farklı olsaydı, kardeşlik ilişkimiz de daha farklı olurdu.						
	Sadece İ.E. kardeşi olanlar		Hem İ.E. hem de T.G. kardeşi olanlar			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Evet Olumlu Yönde Farklı Olurdu	28	18,7	34	13,4	6,189	,045*
2 Evet Olumsuz Yönde Farklı Olurdu	11	7,3	8	3,2		
3 Hayır Farklı Olmazdı	111	74,0	211	83,4		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 21'e verilen yanıtların analiz sonuçları incelendiğinde hem İE hem de TG kardeşi olanlar, sadece İE kardeşi olanlara oranla kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle akrabalarının kendilerine daha farklı davrandığını düşündüklerini görülmektedir. 25. Maddeye verilen yanıtlara göre hem İE hem de TG kardeşi olanlar, sadece İE kardeşi olanlara kıyasla daha fazla işitme kayıplı kardeşlerinin diğer insanlarla konuşarak anlaşabildiğini belirtmektedir. Bunlara ek olarak madde 32'ye verilen yanıtlara göre ise hem İE hem de TG kardeşi olanlar, sadece İE kardeşi olanlara göre cinsiyetlerinin farklı olması durumunda kardeşlik ilişkilerinin şimdikinden daha farklı olmayacağını düşünmektedir.

3.1.2.11. Ailedeki kardeş sayısına göre anlamlı farklar

Ailedeki kardeş sayısına göre 22. anket maddesinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3.21.).

Tablo 3.21. Ailedeki kardeş sayısına göre anlamlı farklar

Madde 22. Kardeşimin işitme engelli olması sevgili edinmemi olumsuz etkiler.										
Seçenekler	2 Kardeş		3 Kardeş		4 Kardeş		5 ve üzeri		ki-kare	p
	n	%	n	%	n	%	n	%		
1 Katılmıyorum	121	80,7	104	91,2	56	90,3	71	92,2	9,752	,021*
2 Katılıyorum	29	19,3	10	8,8	6	9,7	6	7,8		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Tipik gelişim gösteren kardeşlerin 22. anket maddesine verdikleri cevapların analiz sonuçlarına göre iki kardeş olanlar diğerlerine oranla kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının sevgili edinmelerini daha olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.

3.1.2.12. Tek veya iki taraflı işitme kaybına göre anlamlı farklar

İşitme kaybının bulunduğu kulağa göre 29. anket maddesinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3.22).

Tablo 3.22. Tek veya iki taraflı işitme kaybına göre anlamlı farklar

Madde 29. Kardeşimin işitme engelli olması hayatımı etkiliyor.						
Seçenekler	Tek Kulak		Her İki Kulak		ki-kare	p
	n	%	n	%		
1 Evet Olumlu Yönde Etkiliyor	11	31,4	52	14,1	7,458	,024*
2 Evet Olumsuz Yönde Etkiliyor	2	5,7	37	10,1		
3 Hayır Etkilemiyor	22	62,9	279	75,8		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 29'a verilen yanıtların analiz sonuçlarına göre kardeşinin her iki kulağında da işitme kaybı olanlar tek kulağında işitme kaybı olanlara kıyasla kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının hayatlarını etkilemediğini düşündükleri görülmektedir. Ayrıca kardeşinin tek kulağında işitme kayıplı olmasının hayatlarını etkilediğini düşünen tipik gelişim gösteren kardeşler, bu etkinin olumlu yönde olduğunu düşünmektedir.

3.1.2.13. İşitme kayıplı kardeşin işitme kaybının derecesine göre anlamlı farklar

İşitme kayıplı kardeşin işitme kaybının derecesine göre 8., 17., 21. ve 25. anket maddelerinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3.23.).

Tablo 3.23. *İşitme kayıplı kardeşin işitme kaybının derecesine göre anlamlı farklar*

Madde 8. İşitme engelli kardeşimle ilgilenmem gerektiği için kendime zaman ayıramıyorum.										
	Hafif		Orta		İleri		Çok İleri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	24	88,9	61	75,3	107	89,9	150	85,2	8,480	,037*
2 Katılıyorum	3	11,1	20	24,7	12	10,1	26	14,8		
Madde 17. Yeni tanıştığım insanlara işitme engelli kardeşimden rahatlıkla bahsederim.										
	Hafif		Orta		İleri		Çok İleri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	7	25,9	12	14,8	8	6,7	22	12,5	8,638	,035*
2 Katılıyorum	20	74,1	69	85,2	111	93,3	154	87,5		
Madde 21. Kardeşim işitme engelli olduğu için akrabalarımız bize farklı davranıyor.										
	Hafif		Orta		İleri		Çok İleri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	20	74,1	54	66,7	84	70,6	143	81,3	7,829	,050*
2 Katılıyorum	7	25,9	27	33,3	35	29,4	33	18,8		
Madde 25. Kardeşim işitme engelli olmasına rağmen diğer insanlarla konuşarak anlaşabiliyor.										
	Hafif		Orta		İleri		Çok İleri			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	0	0	5	6,2	18	15,1	26	14,8	8,562	,036*
2 Katılıyorum	27	100,0	76	93,8	101	84,9	150	85,2		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 8’ verilen yanıtlara göre kardeşi orta derecede işitme kayıplı olanlar diğer gruplara göre işitme kayıplı kardeşiyle ilgilenmeleri gerektiği için kendilerine daha az zaman ayırabildiklerini belirtmektedir. 17. Maddeye verilen yanıtlara göre kardeşi hafif derecede işitme kayıplı olanlar diğer gruplara oranla yeni tanıştığı insanlara işitme kayıplı kardeşinden daha az bahsettiği görülmektedir. Madde 21’e verilen yanıtların analiz sonuçlarına göre ise kardeşi orta derecede işitme kayıplı olanlar diğer gruplara oranla kardeşi işitme kayıplı olduğu için akrabalarının kendilerine daha farklı davrandığını düşünmektedir. Buna karşın kardeşi çok ileri derecede işitme kayıplı olanlar ise diğer gruplara göre akrabalarının kendilerine farklı davranmadığını belirtmektedir. Ayrıca madde 25’e verilen yanıtlara göre kardeşi ileri derecede işitme kayıplı olanlar diğer gruplara kıyasla işitme kayıplı kardeşinin diğer insanlarla konuşarak anlaşılamadığını, kardeşinin işitme kaybının derecesi hafif olanların tamamı ise işitme kayıplı kardeşinin işitme kayıplı olmasına rağmen diğer insanlarla konuşarak anlaşabildiğini belirtmektedir.

3.1.2.14.İşitme kayıplı kardeşin kullandığı işitme teknolojisine göre anlamlı farklar

Ki-kare analizi sonuçları incelendiğinde işitme kayıplı kardeşlerin kullandığı işitme teknolojisine göre 5., 8., 10., 15., 16., 21., 25. ve 29. anket maddesinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Anlamlı istatistiksel farkın olduğu 5., 8., 10. ve 15. maddeler Tablo 3.24.'de gösterilirken 16., 21., 25. ve 29. maddeler Tablo 3.25.'de gösterilmiştir.

Tablo 3.24. İşitme kayıplı kardeşin kullandığı işitme teknolojisine göre anlamlı farklar 1

Madde 5. Kardeşim işitme engelli olmasaydı hayatımız daha güzel olabilirdi.								
	İşitme Cihazı		Koklear İmplant		Cihaz Kullanmıyor			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	136	60,2	108	72,5	16	57,1	6,655	,036*
2 Katılıyorum	90	39,8	41	27,5	12	42,9		
Madde 8. İşitme engelli kardeşimle ilgilenmem gerektiği için kendime zaman ayıramıyorum.								
	İşitme Cihazı		Koklear İmplant		Cihaz Kullanmıyor			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	189	83,6	133	89,3	20	71,4	6,447	,040*
2 Katılıyorum	37	16,4	16	10,7	8	28,6		
Madde 10. İşitme engelli kardeşim diğer insanlarla iletişim kurarken yardıma ihtiyac duyar.								
	İşitme Cihazı		Koklear İmplant		Cihaz Kullanmıyor			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	88	38,9	77	51,7	11	39,3	6,160	,046*
2 Katılıyorum	138	61,1	72	48,3	17	60,7		
Madde 15. Dışarıya çıktığımızda insanların kardeşimin işitme cihazını incelemesinden rahatsız oluyorum.								
	İşitme Cihazı		Koklear İmplant		Cihaz Kullanmıyor			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	88	38,9	80	53,7	15	53,6	8,693	,013*
2 Katılıyorum	138	61,1	69	46,3	13	46,4		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 5'e verilen yanıtlara göre işitme kayıplı kardeşi işitme cihazı kullanmayanlar diğer gruplara oranla kardeşlerinin işitme kaybı olmasaydı hayatlarının daha güzel olacağını düşünürken işitme kayıplı kardeşi koklear implant kullananlar ise diğer gruplara oranla hayatlarında bir farklılık olmayacağını düşünmektedir. 8. maddeye verilen yanıtlara göre analiz sonuçları incelendiğinde kardeşi işitme cihazı kullanmayanlar diğer gruplara oranla işitme kayıplı kardeşiyle ilgilenmeleri gerektiği için kendilerine daha az zaman ayırabildiklerini belirtmektedir. Buna karşın kardeşi koklear implant kullananların diğer gruplara oranla kendilerine daha fazla zaman ayırabildikleri görülmektedir. Madde 10'a verilen yanıtların analiz sonuçlarına göre ise kardeşi koklear implant kullananlar diğer gruplara oranla işitme kayıplı kardeşinin diğer insanlarla

iletişim kurarken daha az yardımına ihtiyaç duymamaktadır. Ayrıca 15. maddeye verilen yanıtlara göre kardeşi işitme cihazı kullananlar diğer gruplara oranla insanların işitme kayıplı kardeşinin işitme cihazını incelemesinden daha fazla rahatsızlık duydukları görülmektedir.

Tablo 3.25. *İşitme kayıplı kardeşin kullandığı işitme teknolojisine göre anlamlı farklar 2*

Madde 16. Diğer insanların kardeşimin işitme kaybıyla ilgili sorularından rahatsız olurum.								
	İşitme Cihazı		Koklear İmplant		Cihaz Kullanmıyor			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	101	44,7	94	63,1	19	67,9	14,834	,001*
2 Katılıyorum	125	55,3	55	36,9	9	32,1		
Madde 21. Kardeşim işitme engelli olduğu için akrabalarımız bize farklı davranıyor.								
	İşitme Cihazı		Koklear İmplant		Cihaz Kullanmıyor			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	154	68,1	127	85,2	20	71,4	14,048	,001*
2 Katılıyorum	72	31,9	22	14,8	8	28,6		
Madde 25. Kardeşim işitme engelli olmasına rağmen diğer insanlarla konuşarak anlaşabiliyor.								
	İşitme Cihazı		Koklear İmplant		Cihaz Kullanmıyor			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	25	11,1	14	9,4	10	35,7	15,866	,000*
2 Katılıyorum	201	88,9	135	90,6	18	64,3		
Madde 29. Kardeşimin işitme engelli olması hayatımı etkiliyor.								
	İşitme Cihazı		Koklear İmplant		Cihaz Kullanmıyor			
Seçenekler	n	%	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Evet Olumlu Yönde Etkiliyor	33	14,6	22	14,8	8	28,6	12,581	,014*
2 Evet Olumsuz Yönde Etkiliyor	27	11,9	7	4,7	5	17,9		
3 Hayır Etkilemiyor	166	73,5	120	80,5	15	53,6		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 16'ya verilen yanıtların sonuçlarına göre kardeşi işitme cihazı kullananlar diğer gruplara oranla insanların kardeşinin işitme kaybıyla ilgili sorularından daha fazla rahatsızlık duydukları görülürken kardeşi işitme cihazı kullanmayanlar bu konuda en az rahatsızlık duyan grup olduğu görülmektedir. 21. maddeye verilen yanıtlara göre kardeşi işitme cihazı kullananlar diğer gruplara oranla kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle akrabalarının kendilerine daha farklı davrandığını belirtmektedir. Buna karşın kardeşi koklear implant kullananlar kardeşinin işitme kayıplı olmasının akrabalarının davranışlarında bir fark yaratmadığını belirtmektedir. Madde 25'e verilen yanıtların analizlerine göre ise kardeşi işitme cihazı kullanmayanlar diğer gruplardan farklı olarak kardeşinin insanlarla konuşarak anlaşamadığını düşünmektedir. Ancak kardeşi koklear

implant kullananlar diğer gruplara kıyasla kardeşi işitme kayıplı olmasına karşın diğer insanlarla konuşarak daha iyi anlaşabildiğini düşünmektedir. Son olarak 29. maddeye verilen yanıtlara göre kardeşi koklear implant kullananların kardeşinin işitme kayıplı olmasından dolayı hayatlarının etkilenmediği, kardeşi cihaz kullanmayanların diğer gruplara oranla en çok etkilenen grup olduğu ancak olumlu yönde etkilendikleri görülmektedir.

3.1.2.15. Aile büyüklüğüne göre anlamlı farklar

Gerçekleştirilen ki-kare analizi sonuçları incelendiğinde aile büyüklüklerine göre 5., 8., 10., 11., 22., 29. ve 30. anket maddesinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Anlamlı istatistiksel farkın olduğu 5., 8., 10. ve 11. maddeler Tablo 3.26.'da gösterilirken 22., 29., ve 30. maddeler Tablo 3.27.'de gösterilmiştir.

Tablo 3.26. Aile büyüklüğüne göre anlamlı farklar 1

Madde 5. Kardeşim işitme engelli olmasaydı hayatımız daha güzel olabilirdi.						
	Çekirdek Aile		Geniş Aile			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	227	68,0	33	47,8	10,130	,001*
2 Katılıyorum	107	32,0	36	52,2		

Madde 8. İşitme engelli kardeşimle ilgilenmem gerektiği için kendime zaman ayıramıyorum.						
	Çekirdek Aile		Geniş Aile			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	290	86,8	52	75,4	5,851	,016*
2 Katılıyorum	44	13,2	17	24,6		

Madde 10. İşitme engelli kardeşim diğer insanlarla iletişim kurarken yardımına ihtiyaç duyar.						
	Çekirdek Aile		Geniş Aile			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	155	46,4	21	30,4	5,931	,015*
2 Katılıyorum	179	53,6	48	68,6		

Madde 11. Kardeşimin benim yüzümden işitme engelli olduğunu düşünüyorum.						
	Çekirdek Aile		Geniş Aile			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	313	93,7	59	85,5	5,422	,020*
2 Katılıyorum	21	6,3	10	14,5		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 5'e verilen yanıtlara göre geniş ailede yaşayan kardeşler çekirdek ailede yaşayan kardeşlere oranla kardeşinin işitme kaybı olmaması durumunda hayatlarının şimdikinden daha güzel olabileceğini düşünmektedir. 8. maddeye verilen yanıtların analiz

sonucuna göre geniş ailede yaşayan kardeşler çekirdek ailede yaşayanlara oranla işitme kayıplı kardeşiyle ilgilenmeleri gerektiği için kendilerine daha az zaman ayırdıklarını belirtmektedir. Madde 10'a verilen yanıtlara göre ise geniş ailede yaşayan kardeşler çekirdek ailede yaşayanlara oranla işitme kayıplı kardeşinin diğer insanlarla iletişim kurarken yardımlarına daha çok ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir. Bunlara ek olarak 11. maddeye verilen yanıtlara göre geniş ailede yaşayan kardeşler kardeşinin işitme kayıplı olmasının nedeni olarak kendilerini gördüğünü düşünmektedir.

Tablo 3.27. Aile büyüklüğüne göre anlamlı farklar 2

Madde 22. Kardeşimin işitme engelli olması sevgili edinmemi olumsuz etkiler.						
	Çekirdek Aile		Geniş Aile			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	298	89,2	54	78,3	6,215	,013*
2 Katılıyorum	36	10,8	15	21,7		
Madde 29. Kardeşimin işitme engelli olması hayatımı etkiliyor.						
	Çekirdek Aile		Geniş Aile			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Evet Olumlu Yönde Etkiliyor	47	14,1	16	23,2	6,741	,034*
2 Evet Olumsuz Yönde Etkiliyor	29	8,7	10	14,5		
3 Hayır Etkilemiyor	258	77,2	43	62,3		
Madde 30. İşitme engelli kardeşim benden büyük / küçük olsaydı kardeşlik ilişkimiz de farklı olurdu.						
	Çekirdek Aile		Geniş Aile			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Evet Olumlu Yönde Farklı Olurdu	42	12,6	14	20,3	9,946	,007*
2 Evet Olumsuz Yönde Farklı Olurdu	11	3,3	7	10,1		
3 Hayır Farklı Olmazdı	281	84,1	48	69,6		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 22'ye verilen yanıtlara göre geniş ailede yaşayan kardeşler çekirdek ailede yaşayanlara oranla kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının sevgili edinmelerini daha olumsuz yönde etkilediğini düşündükleri görülmektedir. 29. maddeye verilen yanıtlara göre geniş ailede yaşayan kardeşler çekirdek ailede yaşayanlara oranla kardeşinin işitme kayıplı olmasının hayatını daha fazla etkilediğini düşünmektedir. Son olarak madde 30'a verilen yanıtların analizine göre ise geniş ailede yaşayan kardeşler çekirdek ailede yaşayanlara oranla işitme kayıplı kardeşlerinin kendilerinden büyük ya da küçük olmaları durumunda kardeşlik ilişkilerinin değişebileceğini düşünmektedir.

3.1.2.16. Anne babanın birlikte veya ayrı olma durumlarına göre anlamlı farklar

Anne babanın birlikte veya ayrı olma durumlarına göre 10., 19., 21., ve 22. anket maddesinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3.28.).

Tablo 3.28. Anne babanın birlikte veya ayrı olma durumlarına göre anlamlı farklar

Madde 10. İşitme engelli kardeşim diğer insanlarla iletişim kurarken yardıma ihtiyac duyur.						
	Birlikte		Ayrı			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	157	46,2	19	30,2	5,544	,019*
2 Katılıyorum	183	53,8	44	69,8		

Madde 19. İşitme engelinden dolayı toplum kardeşimi dışlar.						
	Birlikte		Ayrı			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	252	74,1	38	60,3	5,017	,025*
2 Katılıyorum	88	25,9	25	39,7		

Madde 21. Kardeşim işitme engelli olduğu için akrabalarımız bize farklı davranıyor.						
	Birlikte		Ayrı			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	261	76,8	40	63,5	4,953	,026*
2 Katılıyorum	79	23,2	23	36,5		

Madde 22. Kardeşimin işitme engelli olması sevgili edinmemi olumsuz etkiler.						
	Birlikte		Ayrı			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	302	88,8	50	79,4	4,302	,038*
2 Katılıyorum	38	11,2	13	20,6		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 10'a verilen yanıtlara göre anne babası ayrı olan kardeşlerin anne babası birlikte olanlara oranla, kardeşlerinin diğer insanlarla iletişim kurarken yardımlarına daha fazla ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. 19. maddeye verilen yanıtlara göre anne babası ayrı olan kardeşler anne babası birlikte olanlara oranla daha fazla işitme kaybından dolayı toplumun kardeşini dışladığını düşünmektedir. Madde 21'e verilen yanıtların analiz sonuçlarına göre anne babası ayrı olan kardeşler anne babası birlikte olanlara oranla kardeşinin işitme kaybı nedeniyle akrabalarının kendilerine daha farklı davrandıklarını belirtmektedir. Ayrıca 22. maddeye verilen yanıtlara göre anne babası ayrı olan kardeşler anne babası birlikte olanlara oranla kardeşinin işitme kaybının sevgili edinmelerini daha olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir.

3.1.2.17. Anne eğitim durumuna göre anlamlı farklar

Gerçekleştirilen ki-kare analizi sonuçları incelendiğinde anne eğitim durumuna göre 28. anket maddesinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3.29.).

Tablo 3.29. Anne eğitim durumuna göre anlamlı farklar

Madde 28. İşitme engelinden dolayı kardeşim hayatta pek çok şeyden mahrum kalabilir.										
Seçenekler	Okuma Yazması Yok		İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim		ki-kare	p
	n	%	n	%	n	%	n	%		
1 Katılmıyorum	27	44,3	129	55,4	45	65,2	28	70,0	8,937	,030*
2 Katılıyorum	34	55,7	104	44,6	24	34,8	12	30,0		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Tipik gelişim gösteren kardeşlerin 28. anket maddesine verdikleri cevapların anne eğitim durumuna göre dağılımları incelendiğinde; annesi okuma yazma bilmeyen kardeşler diğer gruplara oranla işitme kaybından dolayı kardeşlerinin hayatta daha fazla şeyden mahrum kalabileceğini düşündükleri görülmektedir. Anne eğitim düzeyi arttıkça kardeşlerin düşüncesi olumlu yönde değişmekte ve işitme kaybından dolayı kardeşlerinin hayatlarında mahrumiyet yaşamayacağını düşünmektedir.

3.1.2.18. Baba eğitim durumuna göre anlamlı farklar

Baba eğitim durumuna göre 3. anket maddesinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3.30).

Tablo 3.30. Baba eğitim durumuna göre anlamlı farklar

Madde 3. Kardeşimin işitme engelli olması ona saygı duymamı engellemez.										
Seçenekler	Okuma Yazması Yok		İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim		ki-kare	p
	n	%	n	%	n	%	n	%		
1 Katılmıyorum	0	0,0	3	1,6	6	5,5	12	12,9	16,778	,001*
2 Katılıyorum	10	100,0	187	98,4	104	94,5	81	87,1		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Tipik gelişim gösteren kardeşlerin 28. anket maddesine verdikleri cevapların baba eğitim durumuna göre dağılımları incelendiğinde; babası okuma yazma bilmeyen kardeşlerin diğer gruplardan farklı olarak kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının ona saygı duymasını engellemeyeceğini düşündükleri görülmektedir. Ancak baba eğitim durumu yükseldikçe kardeşlerin bu maddeye katılım oranının düştüğü dikkat çekmektedir.

3.1.2.19. Annenin çalışma durumunda göre anlamlı farklar

Ki-kare analizi sonuçları incelendiğinde anne eğitim durumuna göre 5. ve 6. anket maddelerinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3.31.).

Tablo 3.31. Annenin çalışma durumunda göre anlamlı farklar

Madde 5. Kardeşim işitme engelli olmasaydı hayatımız daha güzel olabilirdi.						
Seçenekler	Çalışıyor		Çalışmıyor		ki-kare	p
	n	%	n	%		
1 Katılmıyorum	51	78,5	209	61,8	6,584	,010*
2 Katılıyorum	14	21,5	129	38,2		
Madde 6. Kardeşim işitme engelli olduğu için ailemiz diğer ailelerden farklıdır.						
Seçenekler	Çalışıyor		Çalışmıyor		ki-kare	p
	n	%	n	%		
1 Katılmıyorum	48	73,8	204	60,4	4,235	,040*
2 Katılıyorum	17	26,2	134	39,6		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 5'e verilen yanıtlara göre annesi çalışmayan kardeşler, annesi çalışanlara oranla kardeşinin işitme kaybı olmasaydı hayatlarının daha güzel olacağını düşündükleri görülmektedir. 6. Maddeye verilen yanıtların analiz sonuçlarına göre annesi çalışmayan kardeşler, annesi çalışanlara oranla kardeşi işitme kayıplı olduğu için ailesinin diğer ailelerden daha farklı olduğunu düşünmektedir.

3.1.2.20. Babanın çalışma durumunda göre anlamlı farklar

Baba eğitim durumuna göre 27., 30. ve 32. anket maddelerinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3.32).

Tablo 3.32. Babanın çalışma durumunda göre anlamlı farklar

Madde 27. İleride benim çocuğum da işitme engelli olabilir.						
	Çalışıyor		Çalışmıyor			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Katılmıyorum	144	61,5	85	50,3	5,055	,025*
2 Katılıyorum	90	38,5	84	49,7		

Madde 30. İşitme engelli kardeşim benden büyük / küçük olsaydı kardeşlik ilişkimiz de farklı olurdu.						
	Çalışıyor		Çalışmıyor			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Evet Olumlu Yönde Farklı Olurdu	41	17,5	15	8,9	6,365	,041*
2 Evet Olumsuz Yönde Farklı Olurdu	11	4,7	7	4,1		
3 Hayır Farklı Olmazdı	182	77,8	147	87,0		

Madde 32. Cinsiyetim farklı olsaydı, kardeşlik ilişkimiz de daha farklı olurdu.						
	Çalışıyor		Çalışmıyor			
Seçenekler	n	%	n	%	ki-kare	p
1 Evet Olumlu Yönde Farklı Olurdu	46	19,7	16	9,5	7,880	,019*
2 Evet Olumsuz Yönde Farklı Olurdu	10	4,3	9	5,3		
3 Hayır Farklı Olmazdı	178	76,1	144	85,2		

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Madde 27'ye verilen yanıtlara göre babası çalışmayan kardeşler ileride kendi çocuğunun da işitme kayıplı olabileceğini düşünmektedir. 30. maddeye verilen yanıtların analiz sonuçlarına göre babası çalışan kardeşler babası çalışmayanlara oranla işitme kayıplı kardeşinin büyük ya da küçük olması durumunda kardeşlik ilişkilerinin de daha fazla farklılaşabileceğini düşündükleri görülmektedir. Madde 32'ye verilen yanıtlara göre ise babası çalışan kardeşler babası çalışmayanlara oranla cinsiyetinin farklı olması durumunda kardeşlik ilişkilerinin de daha fazla farklılaşabileceğini düşündükleri görülmektedir.

3.2. Nitel Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde nitel aşamada toplanan ve analizleri gerçekleştirilen verilerin bulgularına yer verilmiştir. 12 katılımcı ile gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşmeler, doküman incelemeleri ve yansıtımlı araştırmacı günlüğü teknikleri kullanılarak toplanan verilere içerik analizi gerçekleştirilerek 89 ayrı kod, 23 alt tema ve 5 temaya ulaşılmıştır. Ulaşılan temalar; a) Kardeşlik ilişkisiyle bağlantılı özellikler, b) Tipik gelişim gösteren kardeşin sorumlulukları, c) İşitme kaybına bakış, d) Anne/baba tutumu ve e) Hayata olan etkilerdir. Nitel içerik analizi yoluyla elde edilen tema ve alt temalara Tablo 3.33.'te yer verilmiştir.

Tablo 3.33. Tema ve alt tema tablosu

Temalar	Alt temalar
Kardeşlik ilişkisiyle bağlantılı özellikler	Demografik özellikler Karakter özellikleri
Tipik gelişim gösteren kardeşin sorumlulukları	Bakım sorumluluğu Anne baba ve abi abla rolü İletişim desteği sağlama İşitme kayıplı kardeşin eşi ve çocuğuyla ilgili sorumluluklar Akademik sorumluluklar Maddi konulara ilişkin sorumluluklar Gelecekte üstlenileceği düşünülen sorumluluklar
İşitme kaybı algısı	Kardeşin işitme kayıplı olduğunun öğrenilmesi İşitme kaybının diğer engel türleriyle kıyaslanması İşaret dili kullanımı algısı İşitme kayıplı kardeşin diğer kardeşlerden farkı Toplumun işitme kaybı algısı/tepkisi
Anne/baba tutumu	Anne tutumu Baba tutumu Anne/baba tutumunun değerlendirilmesi Ailenin diğer ailelerinden farkı
Hayata olan etkiler	Farkındalık kazanma / empati kurma Sosyal ilişkilere olan etkiler Akademik hayata olan etkiler Meslek seçimine olan etkiler Eğitim için göç

3.2.1. Kardeşlik ilişkisiyle bağlantılı özellikler

Araştırmanın amacı doğrultusunda gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerin analizi sonucunda ulaşılan ilk tema Kardeşlik İlişkisiyle Bağlantılı Özellikler temasıdır. İlgili temaya ilişkin iki alt tema bulunurken bu alt temalar Demografik Özellikler ve Karakter Özelliklerdir.

3.2.1.1. Demografik özellikler

Yapılan görüşmelerde kardeşi işitme kayıplı olan tipik gelişim gösteren bireyler kardeşlik ilişkilerinin; kendi cinsiyetleri, işitme kayıplı kardeşlerinin cinsiyetleri, işitme kayıplı kardeşleriyle aralarındaki yaş farkı ve kardeşlik sırasından (abi/abla veya küçük kardeş olma durumu) etkilenebildiğini belirtmişlerdir.

3.2.1.1.1. Tipik gelişim gösteren kardeşlerin cinsiyetleri

Tipik gelişim gösteren kardeşlerin cinsiyetleri işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisini etkileyebilen önemli özelliklerden birisidir. Araştırmaya katılan kadın katılımcılar cinsiyetlerinin erkek olması, erkek katılımcılar ise cinsiyetlerinin kadın olması durumunda kardeşlik ilişkilerinin niteliğinde birtakım değişimler olacağını ifade etmişlerdir. Buna göre erkek kardeşi olan Tülin, Mine, Handan, Rana, Gaye ve kız kardeşi olan Hülya Hanım cinsiyetlerinin erkek olması durumunda kardeşlik ilişkilerinin şu an olduğundan daha farklı olacağına ilişkin benzer görüş bildirirken Mine Hanım konuya ilişkin olarak açıklamaları şu şekildedir;

“Erkek olsaydım çalışma hayatım olurdu. Madden yanında olmaya çalışırdım. Şimdi kadın olarak hep maneviyata değer verdim. Erkek olsaydım sanırım maddi açıdan destek olmaya çalışırdım... Ben ablası olarak bu samimiyeti kurdum ama erkek olsaydım belki bu kadar samimiyet kurup Bilal’in gerçekten içindeki düşüncelerini öğrenmek için çaba göstermeyebilirdim. Daha soğuk olabilirdim.”

Bunun yanında Tülin Hanım “*Ben erkek olsaydım yani o zaman her şey daha farklı olurdu.*” şeklinde kendisini ifade ederken Gaye Hanım ise “*Yani etkilenir miydi ki? yani bir tık daha belki uzak durabilirim. Çünkü kız erkek ilişkisi farklı olur her zaman. Hem daha uzak olurdu bence, aramızdaki ilişki diye düşünüyorum.*” olarak düşüncelerini belirtmiştir. Son olarak Rana Hanım “*Yani çok etkilenirdi. Her konuda iletişim kuramazdık. Anlatamazdı çoğu zaman çekinirdi. Ben de ister istemez birazını anlatırdım, birazını anlatamazdım. Yani arada bir iletişim kopukluğu olurdu.*” şeklinde düşüncelerini paylaşmıştır.

Araştırmaya katılan erkek katılımcılar cinsiyetlerinin kadın olması durumunu farklı şekillerde değerlendirdikleri görülmektedir. Kız kardeşi olan Ali ve erkek kardeşi olan Burak Bey cinsiyetlerinin kadın olması durumunda işitme kayıplı kardeşleriyle aralarındaki ilişkide herhangi bir farklılık olmayacağını düşünmektedir. Konuya ilişkin olarak Ali Bey “*Yani erkek olmasaydım çok farklı olmazdı diye düşünüyorum.*” şeklinde kendini ifade ederken Burak Bey “*Kardeşlik ilişkimizin olumlu ya da olumsuz etkileneceğini pek düşünmüyorum.*” açıklamasında bulunmuştur. Erkek kardeşi olan Vahit Bey ise cinsiyetinin kadın olması durumunda işitme kayıplı kardeşine olan ilişkisinin olumlu yönde artacağını düşünmekle beraber

“Eğer bir kadın olsaydım, eğer çalışan bir bayan olmuş olsaydım mesleğimi kesinlikle esirgemez daha çok üstüne düşerdim... Onun kişisel ihtiyaçlarını daha kolay giderebilirdim.

Yanımda olsaydı tabii ki ama uzağımda olsa daha sıkıntı olurdu. En azından elimi ayağımy çekmeyeceğimi bilirdim yani en azından onunla iletişim kurmaya sık sık devam ederdim.”

şeklinde kendisini ifade etmiştir. Kız kardeşı olan Emir Bey ise cinsiyetinin karşı cins olması durumunda kardeşı ile daha iyi bir kardeşlik ilişkisine sahip olabileceğini; *“Ablamla ilişkim tabi ki kadın olsaydım daha iyi olurdu. Daha ileri seviyede bir ilişkimiz olurdu.”* cümleleriyle ifade etmektedir.

Bazı erkek katılımcılar ayrıca diğer katılımcılardan farklı olarak mevcut cinsiyetlerinden bağımsız şekilde işitme kayıplı kardeşleriyle aynı cinsiyette olmanın kardeşlik ilişkilerine olumlu yansıyacağını düşünmektedir. Bu bağlamda Suat Bey işitme kayıplı kardeşiyle karşı cins olmaksansa aynı cinste olmanın kardeşlik ilişkilerine olumlu şekilde yansıyacağını şu şekilde ifade etmektedir;

“Mesela karşı cins olduğum zaman kız olacaktım. Engelli kardeşim de kız veya tam tersi onu düşünelim. O erkek olsaydı ben erkek erkeğim. Mesela gece dışarı çıkacakken birlikte çok rahat çıkabilirdik. Kendi arkadaş ortamıma çok rahat sokabilirim. Daha rahat konuşabilirdim.”

Konuya ilişkin olarak aynı cinsiyete olmanın kardeşler arasındaki samimiyeti artıracığını düşünen Burak Bey ise *“Tabi ki de erkek erkeğe, kız kıza kardeş olan bir samimiyet kız ve erkek kardeş arasında olabilir mi? Emin değilim.”* olarak düşüncelerini ifade etmiştir.

Hem erkek hem de kadın katılımcılar cinsiyetlerinin farklı olması durumunda işitme kayıplı kardeşleriyle ilgili sorumluluklarında farklılıklar olabileceğini belirtmişlerdir. Erkek katılımcılar içerisinde Suat ve Ahmet Bey cinsiyetlerinin kadın olması durumunda özellikle bakım sorumluluklarının artacağını ifade etmişlerdir. Buna ilişkin olarak Ali Bey *“Özellikle geçmişti düşündüğümde üst-baş giydirme, yemek yedirip içirme, banyo yaptırma gibi bakım sorumluluklarım olurdu. Kız kardeşlerim bunları yaptılar.”* açıklamasında bulunmuştur. Vahit Bey ise cinsiyetinin kadın olması durumunda bakım sorumluluklarıyla birlikte işitme kayıplı kardeşinin evlilik sorumluluğunu daha iyi yerine getirebileceğini düşünmektedir. Vahit beyin açıklaması ise şu şekildedir; *“Yani en azından bayan olsaydım hani evlendirme şansım daha yüksek olurdu gibi geliyor bana mesela. Ne bileyim yani onun kişisel ihtiyaçlarını daha kolay giderebilirdim.”* Erkek katılımcılardan Burak Bey ise cinsiyetinin kadın olması durumunda sorumluluklarında bir fark olmayacağını şu cümlelerle açıklamaktadır; *“Bir*

fark olmazdı, aynı devam ederdi. Kardeş söz konusu olduğunda çünkü sorumluluklar değişmiyor.”

Kadın katılımcılar ise cinsiyetlerinin erkek olması durumunda işitme kayıplı kardeşleriyle ilgili sorumluluklarında farklılıklar olacağını ve azalacağını düşünmektedir. Erkek olması durumunda sorumluluklarının azalacağını ifade eden Rana Hanım kendisini şu şekilde ifade etmektedir; *“Sorumluluklarım hani yaptığım tercümanlıklarım on ise beş olurdu, beş ise üç olurdu. Yani çok azalırdı sorumluluklarım. Bir erkek olmuş olsaydım daha korumacı bir tavrim olabilirdi.”* Handan Hanım ise cinsiyetinin erkek olması durumunda işitme kayıplı kardeşiyle ilgili olan sorumluluklarının azalacağını erkek kardeşinden yola çıkarak şu şekilde örneklendirmektedir *“Oğlan kardeşime bakıyorum öyle hiçbir şey yapmazdı. Böyle bir tanesini yapmadı yaptığının. Hani bir tanesini bile yapmadı. Erkek olduğu için mi yapmadı bilmiyorum. Hani öbür kız kardeşim yaptı.”* Cinsiyetinin erkek olması durumunda işitme kayıplı kardeşiyle ilgili sorumluluklarının azalacağını söyleyen Mine Hanım, azalan sorumluluklarını annesinin üstleneceğini şu şekilde ifade etmektedir *“Bilal’e karşı sorumluluklarım azalarken annem de daha çok ağırlık olurdu. Bir kadın olarak bir kadın gözüyle bakmak çok farklı. Eğer erkek olsaydım annem de daha fazla sorumluluk olurdu, daha ağır, daha yüklü bir sorumluluk olurdu.”* Son olarak Gizem Hanım ise erkek olması durumunda kardeşiyle ilgili bakım sorumluluklarının azalmasının yanında maddi sorumluluklarının artacağını düşünmektedir. Gizem Hanım buna ilişkin olarak *“Belki de sorumluluklarım çalışmak ve maddi olarak destek vermek bakımında olurdu.”* şeklinde ifade etmiştir.

Her ne kadar kadın katılımcılar olan Gizem, Handan, Hülya ve Gaye Hanım cinsiyetlerinin erkek olması durumunda işitme kayıplı kardeşleriyle ilgili sorumluluklarının azalacağını ve farklılaşacağını düşünseler de bu durumun temel nedeninin içinde bulunulan toplumun cinsiyetler üzerinde biçmiş olduğu rollerden kaynaklandığını düşünmektedir. Konuya ilişkin olarak Gizem Hanım *“Ataerkil bir toplumda olduğumuz için genel olarak erkek zaten bakmaz zaten yapmaz diye düşünülüyor.”* şeklinde görüş bildirirken konuyu destekler biçimde erkek katılımcı olan Ahmet Bey de *“E tabi yani bizim toplumdaki kadının rolü kız çocuğunun rolü. Yani toplumun bir bakış açısı yani onun turnak içinde söylüyorum.”* açıklamasında bulunmuştur. Ayrıca kadın katılımcılar işitme kayıplı kardeş ile ilgili sorumluluklarını cinsiyetlerinin değil bireyin vicdanı belirlediğini düşünmektedir. Bu doğrultuda Gizem Hanım kardeşinin bakım sorumluluklarına ilişkin *“Yani eğer yine aynı şartlar altında*

olsaydım yine yapardım yani. Çünkü o anda yemek bekleyen bir ihtiyacını giderilmek üzere bekleyen bir çocuk var. Onu o şekilde bırakmak vicdansızlık olurdu yani.” İfadelerine yer verirken Handan Hanım ise *“Ben yine vicdan meselesi diyorum, ben yine değişmezdim. Evet vicdan meselesi.”* şeklinde açıklamada bulunmuştur.

3.2.1.1.2. Kardeşlik sırası

Kardeşlik sırası (abi/abla veya küçük kardeş olma durumu) işitme kayıplı kardeşle tipik gelişim gösteren kardeşler arasındaki kardeşlik ilişkisini çeşitli şekillerde etkileyebildiği görülmektedir. Bununla beraber tipik gelişim gösteren kardeşlerin kardeşlik sırasının aralarındaki kardeşlik ilişkisini üstlendikleri sorumluluklar bağlamında değerlendirmeleri dikkat çekmektedir. Buna göre Mine, Handan ve Gaye Hanım işitme kayıplı kardeşlerinden küçük olmaları durumunda kardeşlik ilişkilerinde bir farklılık olmayacağını ve mevcut durumda üstlendikleri sorumlulukları işitme kayıplı kardeşlerinden küçük olmaları durumunda da üstleneceklerini ifade etmektedir. Buna ilişkin olarak Handan Hanım *“Benden büyük olsaydı da değişmezdi. Değişmez aynı şeyi yapardım o zaman da. Şimdi ona ne yapıyorsam aynısını yapardım.”* açıklamasında bulunurken Suat Bey ise *“Eğer benden büyük olsaydı da bir şey değişmezdi. Yani onun yapamadıklarını yine ben destek bir şekilde, ona abilik yaptığım gibi ve kardeşlik yapmaya devam ederdim.”* şeklinde kendisini ifade etmiştir.

İşitme kayıplı kardeşinden büyük olan Ali Bey küçük kardeş olması durumunda her ne kadar kardeşlik ilişkisinin etkilenmeyeceğini açıklasa da doğum sırasının değişmesinin sorumluluklarını azaltacağını şu şekilde ifade etmektedir; *“Ben en büyük çocuğum. Bu ekstra bir sorumluluk yüklüyor bana ama ben ondan küçük olsaydım herhâlde sorumlulukları alma gibi bir durumum olmazdı.”* Ayrıca Ali Bey kendisinden büyük işitme kayıplı bir abiyi yönlendirmenin zorluklarından bahsetmiş ve şu açıklamalarda bulunmuştur;

“Ya bilemiyorum çünkü kardeşimden küçük olsam o benim abim olacaktı. Bir abiyi yönlendirmek ne kadar kolay. İşitme engelli de olsa dediğim gibi akli melekeleri tam olarak yerinde olan bir adamı yönlendirmek çok kolay olmazdı. Ki beni şu an büyük olduğum halde beni birçok konuda dinlemiyor.”

Diğer yandan işitme kayıplı kardeşinden küçük olan Tülin Hanım işitme kayıplı kardeşinden büyük olanların aksine kardeşlik sırasındaki değişimin daha fazla

sorumluluk almasına neden olacağını düşünmektedir. Buna ilişkin olarak Tülin hanımın açıklamaları şu şekildedir;

“Eğer büyük olsaydım daha fazla sorumluluk almak zorundaymışım gibi hissedebilirdim. Çünkü bu sefer büyük olacağım için hiyerarşi değişecekti. Belki o zaman daha fazla sorumluluk almak isteyebilirdim abimle ilgili... Hani her şeyi ona ben öğretmeliyiz işim her adımın da ben yardımcı olmalıymışım gibi hissedebilirim ama böyle en azından bir noktada kendimi durdurdum. Hani o benim büyüğüm diye.”

Diğer tipik gelişim gösteren kardeşlerden farklı olarak Gizem Hanım işitme kayıplı kardeşinin kendisinden büyük olması halinde hem aile ilişkilerinin hem de kardeşlik ilişkilerinin değişebileceğini düşünmektedir. Gizem Hanım küçük kardeş olması durumunda kendisinin daha fazla ilgi göreceğini şu şekilde ifade etmektedir;

“Buğra benden büyük olsaydı küçük olduğum için yine hani tabii ki de o işitme kayıplı olduğundan bir yerde daha fazla ilgi ve destek görürdü ama diğer taraftan ben de küçük olduğum için de ben de bakıma muhtaç olduğum için bir şekilde benimle de birileri ilgilenirdi.”

Ayrıca Gizem Hanım işitme kayıplı kardeşinden küçük olması durumunda kardeşinin daha korumacı bir tavır üstleneceğini düşünmektedir. Konuya ilişkin olarak Gizem Hanım;

“Buğra benim abim olsaydı beni daha böyle sıkı bir hayat bekliyordu. Çünkü şu an bile çok fazla işte oraya gitme, buraya gitme, onunla görüşmeni istemiyorum. Geç kaldığım zaman niye gelmedin? Saat kaç oldu böyle diyor. O zaman herhalde tamamen beni kısıtlanmış gibi geliyor. Bazen diyorum iyi ki sen benim abim olmamışsın.”

Gizem Hanım’ın düşüncelerine paralel şekilde Emir Bey’de işitme kayıplı kardeşinden büyük olması durumunda şu an olduğundan daha kontrolcü bir insan olacağını düşünmektedir. Buna ilişkin olarak Emir Bey;

“Benim küçük kardeşim olsaydı üzerinde kontrolün daha çok olurdu büyük ihtimalle. Yani daha çok kontrol etmek isterdim kardeşim olacağı için. Daha fazla işte çocukluktan itibaren sürekli etrafımda Sürekli yanımda sürekli bir gözünün önünde olmasını isterdim.”

3.2.1.1.3. Kardeşler arasındaki yaş farkı

Kardeşler arasındaki yaş farkının az ya da çok olması işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisiyle bağlantılı özellikler arasında olduğu görülmektedir. Tipik gelişim gösteren kardeşler işitme kayıplı kardeşleriyle aralarındaki yaş farkının artmasının anne baba rolünü üstlenmelerini gerektirebileceği ve kardeşlik ilişkilerinin niteliğinin

değişeceğini düşünmektedir. Abla olan Gaye Hanım ve abi olan Vahit Bey işitme kayıplı kardeşleriyle aralarındaki yaş farkının şimdi olduğundan daha fazla olması durumunda aralarındaki ilişkinin ebeveyn çocuk ilişkisine dönebileceğini düşünmektedir. Konuya ilişkin olarak Gaye Hanım *“Yani daha bir anne gibi olabilirdik. O zaman büyük ihtimalle o kadar büyük olsam annesi gibi olurdu diye düşünüyorum.”* Şeklinde kendisini ifade ederken Vahit Bey ise *“Artık kardeşlikten çıkardı da biraz şeye dönerdi iş baba-oğul ilişkilerine döner gibi geliyor bana. Yani o tarz bir şey olurdu gibi geliyor bana.”* açıklamasında bulunmuştur. Ayrıca abi olan Suat Bey her ne kadar anne baba rolü üsteleneceğini ifade etmese de yaş farkının getireceği olgunluk ve bilgi birikimiyle işitme kayıplı kardeşine olan ilgisinin olumlu yönde artacağını şu şekilde ifade etmiştir; *“Yaş farkımız çok olsaydı hayata bakış açım, bilgi birikimim daha fazla olacağından daha fazla ilgilenebilirdim, belki hastane işleri gibi diğer sorumluluklarım artardı ve bunları daha rahat yerine getirebilirdim.”*

İşitme kayıplı abisi olan Tülin Hanım aralarındaki yaş farkının çok olması durumunda abisi ile olan kardeşlik ilişkilerinin niteliğinin değişeceğini düşünmektedir. Ancak aralarındaki ilişkinin abisinin işitme kaybından etkilenmediğini belirten Tülin Hanım, kardeşler arasındaki yaş farkının az olmasının birbirleri için öğrenme ortamı oluşturduğunu düşünmektedir. Buna ek olarak Tülin Hanım işitme kayıplı abisiyle aralarındaki yaş farkı az olması ve abisine ilişkin sorumluluklarından dolayı kendisini abisiyle aynı yaştaymış gibi görmesini şu cümlelerle ifade etmektedir;

“Ya bu zaten hani işitme engelli olup olmamakla ilgili değil. Kardeşler arasındaki yaş farkı azsa beraber büyüyüp gidersiniz ve birbirimizden öğrendiğimiz şey daha fazladır. Beraber öğrenirsiniz aslında ama mesela böyle yaş farkımız çok fazla olmadığı için çok abim gibi algılayamıyordum onu bir de hani çok yardımcı olunca ona böyle o benim büyüğüm gibi değildi. Hani emsal yaştaymışız gibi hissediyordum.”

İşitme kayıplı kardeşlerinden büyük olan Hülya Hanım ile küçük olan Rana Hanım ise diğer tipik gelişim gösteren kardeşlerden farklı olarak kardeşleriyle aralarındaki yaş farkının artması durumunda işitme kayıplı kardeşlerine yönelik tutumlarında farklılıklar olabileceğini ifade etmişlerdir. Konuyla ilişkili olarak Hülya Hanım yaş farkının şimdi olduğundan daha fazla olması durumunda işitme kayıplı kardeşine yönelik sabretme, sabır gösterme konusunda sorun yaşayabileceğini şu şekilde ifade etmiştir; *“Belki sabır konusunda etkilenirdim. Diyorum hani yaşıma daha büyük olacağından mesela bir 30 yaşındakiyle bir 20 yaşındaki halim aynı değil. İşte sabrım bir aynı değil, bakış açım aynı değil, ruhum halim genç değil.”* Rana Hanım ise işitme kayıplı ablası ile yaş farkının fazla

olması durumunda hem kardeşiyle ilgili sorumluluklarının azalacağını hem de kardeşine ilişkin tavrının değişebileceğini şu şekilde açıklamıştır; *“Yaş farkımız daha çok olmuş olsa işitme kayıplı kardeşimi üzebilirdim ne bileyim daha çok kırabilirdim. Belki bu kadar çok tercümanlık duygusunu üstlenmezdim. Daha çok rahat olmak isterdim.”*

Diğer yandan işitme kayıplı kardeşleriyle aralarındaki yaş farkı 10 yaş ve üzeri olan kardeşler, işitme kayıplı kardeşleriyle aralarındaki yaş farkının şimdi olduğundan daha fazla olması durumunda ebeveyn çocuk rolü üstlenebilecekleri düşünen katılımcıları destekler biçimde görüş bildirmişlerdir. Abi olan Ali Bey ve abla olan Gizem Hanım kardeşleriyle olan yaş farkından dolayı anne-baba-çocuk rolü üstlenmek durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ali Bey işitme kayıplı kardeşiyle arasındaki yaş farkının daha az olması durumunda sorumluluklarının azalacağını şu şekilde açıklamıştır;

“Ya tabi 10 yaş kritik bir yaş. 10 yaş bir veli olma sorumluluğu yüklüyor bana. Yani ben onun aile birliği toplantılarına girecek yaşları yakaladım. Yani bu önemli bir sorumluluk yüklüyor ama daha az yaşta olsaydım daha az bir yaş farkımız olsaydı zannediyorum, bu kadar sorumluluk omuzlarıma yüklenmezdi.”

Benzer şekilde Gizem Hanım işitme kayıplı kardeşiyle olan yaş farkının kendisine anne sorumluluğu yüklediğini ifade etmiştir. Gizem hanım buna ilişkin olarak;

“Buğra ile aramızda 14 yaş var. Yani aslında birazcık belki de aramızdaki bu bağın sebebi de o da olabilir. Çünkü hani bir abladan ziyade beni hani birlikte büyüdük beni de anne olarak aslında görüyordu belli bir yaşa kadar. Yani beş yaşına kadar bile bana anne diyordu aslında.”

Ayrıca Gizem Hanım işitme kayıplı kardeşiyle arasındaki yaş farkının az olması durumunda kardeşine gösterilen ilgiden dolayı onu kıskanabileceğini düşünmektedir. Buna ilişkin olarak Gizem Hanım

“İşitme kayıplı kardeşime her alanda aslında daha fazla destek verildiğini görünce eğer ben o desteği almıyorsam, ben o ilgiyi almıyorsam o zaman belki de kıskançlıkla olabilirdi. İleriki yaşlarda belki bu durum yine değiştirebilirdi ama yaş farkı sanki biraz daha önemli gibi geliyor bana.”

Mine ve Handan Hanım ise işitme kayıplı kardeşleriyle aralarındaki yaş farkının mevcut durumundan daha az olması durumunda kardeşlik ilişkilerinde herhangi bir farklılık olmayacağını düşünürken Burak Bey böyle bir durumun kardeşlik ilişkisini olumlu yönde etkileyeceğini düşünmektedir. Konuya ilişkin Burak Bey’in açıklamaları şu şekildedir;

“Onunla birlikte aktiviteler yapardık. Birlikte maç izlerdik, birlikte maça giderdik, birlikte bir yerlere giderdik, birlikte tatile giderdik. Şu anki aramızdaki yaş farkından dolayı onu

istediğim her yere sokamıyorum. Çok isterdim yani yaş farkımızın böyle bir, iki maksimum üç olmasını.”

3.2.1.1.4. Ailenin ekonomik durumu

Ailenin ekonomik durumunun iyi ya da kötü olması durumunu işitme kayıplı kardeşi olan bireylerin çeşitli şekillerde değerlendirdiği görülmektedir. Buna göre tipik gelişim gösteren kardeşler ekonomik durumunun iyi ya da kötü olmasının kardeşlik ilişkilerini etkilemeyeceği, kötü olmasının kardeşlik ilişkilerine olumlu yansıtacağı ve iyi olmasının olumlu yansıtacağı şeklinde farklı görüşler mevcuttur. Mevcut ekonomik durumlarından bağımsız olarak Tülin, Mine, Gaye, Hülya Hanım ve Vahit Bey ailelerinin ekonomik durumlarının iyi ya da kötü olması durumunda işitme kayıplı kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkilerinde herhangi bir farklılık olmayacağını ifade etmişlerdir. Buna karşın Ali Bey, Rana ve Handan Hanım ise ekonomik durumu daha zayıf olan ailelerde insan ilişkilerinin daha kuvvetli olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda Ali Bey;

“Sosyoekonomik durumu zayıf olan insanlardaki bağlılık duygusunun daha fazla olduğunu gözlemleyen birisiyim. Varlıklı ailelerin çocuklarının bağlılıklarının daha zayıf olduğunu gözlemliyorum. Kesinlikle kötü ekonomik durumda daha iyi bir kardeşlik ilişkinizin olacağını düşünüyorum.”

açıklamasında bulunurken Rana Hanım ise “*Ekonomik durumumuz kötü olmuş olsaydı birbirimize destek amaçlarımız daha da çok çoğalabilirdi. Birlikte el ele verip bir şeyler yapmak için daha da çok çaba sarf ederdik.*” Şeklinde kendisini ifade etmiştir.

Diğer kardeşlerden farklı olarak Suat ve Burak Bey ise ailenin ekonomik durumunun daha iyi olması halinin işitme kayıplı kardeşleriyle olan ilişkilerine olumlu yansıtacağını ifade etmişlerdir. Suat Bey özellikle kardeşinin işitme kaybının tedavisi, cihazlandırılması ve dolayısıyla kardeşinin sözel dilini daha iyi geliştirebileceğini düşünmektedir. Konuyla ilişki olarak Suat Bey’in açıklamaları şu şekildedir;

“Belki sağlık konusunda daha iyi yerlerden daha iyi doktorlardan bilgi alabilirdik. Tedavi konusunda belki daha iyi tecrübeli insanlardan yararlanabilirdik... Belki daha iyi teknolojik bir cihaz alabilirdik. Hani hiç belli olmayan, görülmeyen, insanların anlayamayacağı, kardeşimin de yadırgayamayacağı bir cihaz alabilirdik mesela. Kardeşlik ilişkimize olumlu yansırı diye düşünüyorum. Sonuçta bizi duyacaktı.”

3.2.1.2. Karakter özellikleri

Kardeşlik ilişkisiyle Bağlantılı Özellikler temasının ikinci alt teması Karakter Özelliklerdir. Gerçekleştirilen görüşmelerde tipik gelişim gösteren kardeşler, işitme kayıplı kardeşlerinin olumlu ve olumsuz karakter özelliklerinin yanında işitme kaybının kardeşlerinin karakterine olan etkisine ilişkin açıklamalarda bulunmuşlardır. Katılımcıların tamamı kardeşlik ilişkilerinin işitme kaybından değil kardeşinin mizacından etkilendiğini ifade etmişlerdir.

3.2.1.2.1. Olumlu karakter özellikleri

Tipik gelişim gösteren kardeşler olan Ali, Suat, Emir, Vahit Bey ve Tülin, Handan, Hülya Hanım işitme kayıplı kardeşlerinin; Sosyal, Alçak gönüllü, İyi niyetli, Sevecen, Eğlenceli, Çalışkan, Zeki, Yardımcı, Anlayışlı, Dürüst, Onurlu ve Saygılı olduklarını ifade etmişlerdir. Konuya ilişkin olarak Tülin Hanım işitme kayıplı abisinin karakter özelliklerinin kardeşlik ilişkilerine olumlu etkisini “*Abim çok alçak gönüllü. Karıncayı bile incitmez. Gerçekten çok iyi niyetli biridir. Ben daha barbarım maalesef daha çirkef olan benim. Bu ilişkimize olumlu yansıyor.*” şeklinde ifade ederken ayrıca “*Eğlenceli biri. Bir de böyle şey keşfetmeyi seviyor meraklı.*” açıklamalarında bulunmuştur. Ali Bey ise kardeşinin sosyal bir birey olmasını olumlu karakter özelliği olarak değerlendirirken bu durumun kardeşlik ilişkilerine etkisini şu şekilde ifade etmektedir; “*Kardeşim çok sosyal birisi, bu durum ilişkimizi olumlu yönde etkileyen önemli bir etkidir diye düşünüyorum.*” Handan Hanım ve Suat Bey işitme kayıplı kardeşlerinin yardım sever olmasını olumlu karakter özellikleri arasında sayarken Suat Bey buna ilişkin olarak; “*Çok yardımsever bir insan, mesela genelde anneme yardım ediyor. Mesela diğer kardeşimin çoğu işinde anneme çok yardımcı oluyor. Bu çok hoşuma giden bir durum.*” şeklinde kendisini ifade etmiştir. Konuyla ilgili son olarak Hülya Hanım ise “*Karakteri çok dürüst, kendini çok iyi tanıyor, çok iyi ifade ediyor. Yanlış anladığım bir şey olduğu zaman da o da kendisini ifade ediyor. O yüzden bir olumsuz bir şey olmuyor.*” açıklamasında bulunmuştur.

Tülin ve Hülya Hanım ayrıca kardeşlerinin işitme kayıplı olmalarına karşın bunu bahane etmedikleri, mücadeleci bir ruha sahip oldukları, kendilerini geliştirdiklerini ve bu bakımdan kendilerine örnek olduklarını ifade etmişlerdir. İşitme kayıplı olmasına rağmen işitme kayıplı kardeşinin kendisini çok iyi yetiştirdiğini belirten Tülin Hanım bu durumun hayatına olan en büyük olumlu etkisi olarak değerlendirmektedir. Tülin Hanım konuyla ilgili olarak kendisini; “*Yani çok mücadeleci biri. Ben mesela kendimi*

düşünüyorum. Sanırım çok çabuk pes ederdim ama abim öyle değil. Ben ondan bunu öğrendim. Mücadele etmeyi pes etmemek gerektiğini öğrendim.” cümleleriyle açıklamıştır. Benzer şekilde işitme kaybına karşın kardeşinin mücadeleyi hiç bırakmadığını ve bu yönüyle kardeşinin eğitici bir yönü olduğunu belirten Hülya Hanım ise düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmiştir; *“Kardeşime baktığım zaman gencecik bir insan, ne badireler atlatmış. Benim duyduğum şeyleri o duyamıyor. O yüzden kız kardeşim hayatımda benim bir öğretmenim gibi düşünüyorum. Küçük şeylerden şikâyet etmiyorum.”*

3.2.1.2.2. Olumsuz karakter özellikleri

İşitme kayıplı kardeşlerindeki olumsuz karakter özelliklerini değerlendiren Ali, Emir Bey ve Gaye, Rana Hanım kardeşlerinin İnatçı, Sinirli, Agresif, Bencil, İçine kapalı, Çabuk inanan ve Saygısız olduklarına ilişkin açıklamalarda bulunmuşlardır. Konuyla ilgili olarak Rana Hanım işitme kayıplı kardeşinin olumlu karakter özelliklerinin yanında agresif bir insan olduğunu şu şekilde açıklamaktadır; *“Aslında çok zeki ve çalışkan bir insan ama karşısındaki insanı anlayıp anlatamadığı için çok agresifleşebiliyor.”* Ali Bey ise işitme kayıplı kardeşinin inatçı olmasının kendisine kızmasına neden olduğu *“Ben onun risk almaması gerektiğini, daha temkinli olması gerektiğini söylüyorum ama o inatlaşıp tersine işler yaptığında kızıyorum.”* cümleleriyle açıklamıştır. Özellikle kendisine karşı anlayışlı bir insan olmasının iletişimlerine olumlu yansıdığını belirten Emir Bey, işitme kayıplı kardeşinin çabuk inanan bir yapısının olmasını şu şekilde değerlendirmektedir; *“İçine kapalı ve böyle çabuk inanan bir yapısı olması olumsuz yönde etkiliyor. Yani diğer insanlardan duyduğu şeylere çok çabuk inanıyor olması beni rahatsız ediyor.”* Konuyla ilgili olarak işitme kayıplı kardeşinin kendisine ve çevresindeki diğer insanlara saygı sınırlarını aşan söylemleri olduğunu belirten Gaye Hanım bu durumun kardeşlik ilişkilerine etkisini şu şekilde açıklamaktadır; *“Bana, patrona, diğerlerine söylenmemesi gerekenleri söylüyor. Bu durum ilişkimizi dediğim gibi olumsuz etkiliyor. Yine tartışmalarımız oluyor ama hani orada kalıyor. İşte günlerce konuşmadığımız oluyor. O an sadece anlık oluyor ama yoruyor da.”*

3.2.1.2.3. İşitme kaybının karaktere olan etkisi

İşitme kayıplı kardeşlerinin karakter özelliklerini değerlendiren katılımcılar, işitme kaybının kardeşlerinin karakter özelliklerini etkileme noktasında bir rolünün olup

olmadığına ilişkin iki farklı görüş bildirmişlerdir. Buna göre Tülin Hanım kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının karakter özelliklerine olumlu ya da olumsuz herhangi bir etkisi olmadığını belirtirken Ali, Emir ve Vahit Bey ile Gaye ve Rana Hanım işitme kaybının kardeşlerinin karakter özelliklerini etkilediğini ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Ali Bey her ne kadar işitme kayıplı kardeşiyle olan ilişkilerini kardeşinin işitme kaybından ziyade kardeşinin mizacından kaynakladığını ifade etse de işitme kayıplı bireylerin inatçı olduklarını şu şekilde belirtmektedir: *“Yani şimdi bunların genel sorunları inatçı oluyor bunlar. Yani bu şimdi sadece kardeşimde gördüğüm bir şey değil, işitme engellilerin birçoğunda böyle inatçılık var.”* Benzer şekilde Rana Hanım’da işitme kayıplı bireylerin karakter özelliklerinin işitme kaybından etkilendiğini genelleyerek şu şekilde ifade etmektedir: *“İşitme engellilerin genel olarak yüzde doksanında bunu gözlemledim. Çok sinirli ve agresif oluyorlar. Aşırı sinirli oluyorlar. Sinirli olmasının sebeplerinin işitme engeli kaynaklı bir durum olduğunu düşünüyorum.”*

İşitme kayıplı kardeşinin karakter özelliklerini değerlendiren Gaye Hanım işitme kaybının kardeşinin mizacına etkisinin olduğunu şu şekilde açıklamaktadır;

“Kesinlikle işitme engeli onun karakterini etkilemiş bence. Yani ben bazen anlam veremiyorum. Çok böyle yersiz tepkiler verebiliyor. Yani hiçbir şey yokken büyük insanlar olsun işte yaşlıları olsun hiç fark etmez. Bu şeyler onu gerçekten kişisel özelliği mi karakteri mi yoksa işitmeden gelen bir duygudan mı artık gerçekten bilmiyorum.”

Vahit Bey ise kardeşinin karakter özelliklerinin işitme kaybından etkilendiğini ancak bu durumun diğer katılımcıların aksine olumlu yönde bir etkisi olduğunu şu şekilde açıklamıştır; *“Kardeşim işitme engelli olması ne bileyim çok düzgün bir birey olmasının sağladı belki de. Ne bileyim şimdi yani kötü alışkanlığı olmadı. Ne dediysek yani biz ne tavsiye ettiysek onu yaptı.”*

Son olarak Emir Bey İşitme kaybı olmasaydı ablasının daha bilinçli açık fikirli ve nitelikli bir insan olacağını düşünmektedir. Bu durumun ablasının kendisine olan katkısını azalttığını düşünen Emir Bey’in konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir; *“Ablam işitme engelli olmasaydı daha bilinçli bir birey, daha fazla iletişim kurabilip daha fazla şey bileceği için daha açık fikirli olacaktı ve beni daha bilinçlendirebilecekti bazı konularda. Hayatımı bu noktada olumsuz etkilediğini düşünüyorum.”* Emir Bey kardeşinin işitme kayıplı olmaması durumunda farklı bir insan olacağını; *“Ablam daha farklı birisi olabilirdi ve beni farklı yönlendirebilirdi. Ben de küçük kardeşi olarak belki daha farklı birisi olurdum.”* cümleleriyle açıklamıştır.

3.2.2. Tipik gelişim gösteren kardeşin sorumlulukları

Görüşmeler yoluyla elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan ikinci tema Tipik Gelişim Gösteren Kardeşin Sorumlulukları temasıdır. Tipik gelişim gösteren kardeşin sorumlulukları temasının yedi alt teması bulunurken bu temalar Bakım Sorumluluğu, Tercümanlık sorumluluğu, Maddi sorumluluklar, Akademik sorumluluklar, İşitme kayıplı kardeşin ailesiyle ilgili sorumluluklar, Resmi işlemlerle ilgili sorumluluklar ve Gelecekte üstlenileceği düşünülen sorumluluklardır.

3.2.2.1. Bakım Sorumluluğu

İşitme kayıplı kardeşlerinin geçmişteki bakım sorumluluklarına ilişkin olarak; Gizem, Mine, Handan ve Hülya Hanım'ın deneyimlerini paylaştıkları görülmektedir. Görüş bildiren katılımcıların cinsiyetlerinin kadın olması ve işitme kayıplı kardeşlerinden hem yaş olarak büyük hem de yaş farkının diğer kardeşlere oranla fazla olması dikkat çekmektedir.

Katılımcı Gizem, Mine ve Handan Hanım geçmişte işitme kayıplı kardeşlerinin bakım sorumluluklarını üstlenmesinin gerekçesini anne baba tutumlarıyla ilişkilendirmektedir. Gizem Hanım konuya ilgili olarak; *“Yani birazcık buna maruz bırakıldım diyebilirim. Çünkü annem çalışıyor, babam çalışıyor ve hani sen varsın. Bakmak zorundasın dediler.”* açıklamasında bulunmuştur. Mine Hanım, kendisinin geçmişte çocuk olmasına karşın üstlendiği sorumluluğun nedenini şu şekilde açıklamaktadır; *“Biz yakın bir akrabamızı kaybettikten sonra annem akrabalarımızla ilgilenmek içim gitti ve daha bebek olan kardeşimle evde yalnız kaldım. Böylece Bilal’e olan sorumluluğum aslında annemin yokluğunu hissettirmemek açısından oldu.”* Handan Hanım ise işitme kayıplı kardeşinin bakım sorumluluğunun üstlenmek zorunda kalmasının babasıyla olan ilişkisini şu şekilde açıklamaktadır;

“Babam derdi ki; kızım bu kardeşinle uğraş. Sen uğraşırsan senin başına sonra daha az sorun olur, sorumluluk olur. Ancak sen uğraşmazsan şimdi, onunla bununla uğraşırsan onların faydası olmayacak sana. Hani elişi yapmaktır, dikiş dikmektir. Sen Ümit’e beş kelime öğretirsen, Ümit sana sonraki yaşlarda dönüş yapacak. Doğru, doğru şimdi aynı babamın dediği gibi.”

İşitme kayıplı kardeşinin tüm bakım sorumluluğunun kendisinde olduğunu belirten Gizem, Handan ve Mine Hanım'ın sorumluluklarının içeriğine dair benzer açıklamalarda bulundukları görülmektedir. Gizem Hanım kardeşiyle ilgili geçmişte üstlendiği bakım

sorumluluklarını *“Hani yeri geldiği zaman bezliyen altına alma, tuvalete gitme, banyosunu yapma, gezdirme yedirme içirme yemeğini yapma. Her şey yani her şey ben ilgileniyordum o zaman.”* şeklinde belirtirken Handan Hanım *“Kardeşimin bütün sorumluluğu bendeydi. Yeme içme, banyo, tuvalet gibi her şeyiyle ben ilgilendim.”* açıklamasında bulunmuştur. Mine Hanım ise işitme kayıplı kardeşinin bakımına ilişkin sorumluluklarını; *“O dönemde Bilal’in tüm sorumluluğu bendeydi. Bilal ile ilgili Bilal’in yemesi Bilal’in içmesi işte duşu, altına değiştirmesi hepsi üstümdeydi.”* olarak açıklamaktadır. Ayrıca her ne kadar Ali Bey kendisinin işitme kayıplı kardeşinin bakımına ilişkin sorumluluğunun bulunmadığını belirtse de tipik gelişim gösteren kız kardeşlerinin bakım sorumluluğu olduğunu şu şekilde belirtmektedir. *“Bakımıyla ilgili kız kardeşlerimin sorumluluğu vardı tabi. Onunla ilgili birebir her şeyleriyle ilgilendiler. Üstünü başını giydirme, yemek yedirme yani her şeyiyle”*

Gizem, Mine ve Handan Hanım’dan farklı olarak Hülya Hanım geçmişte kardeşine ilişkin bakım sorumluluğu bulunmazken günümüzde işitme kayıplı kardeşinin geçirdiği bir hastalık nedeniyle bir süre bakım sorumluluklarını üstlendiği görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Hülya Hanım; *“Banyosunu, tuvaletini ben yaptırıyordum, yemeğini hazırlıyordum.”* açıklamasında bulunmuştur.

3.2.2.2. Anne baba ve abi abla rolü

İşitme kayıplı kardeşinden büyük olan Gizem, Mine ve Handan Hanım ile Ali, Vahit ve Semih Bey üstlendikleri sorumlulukların kendilerini kardeşlerinin anne babası rolünü üstlenmelerine neden olduğunu belirtirken işitme kayıplı ablasından küçük olan Emir Bey kardeşlik ilişkisindeki rolünün kendisini abi olarak hissetmesine neden olduğunu ifade etmiştir.

İşitme kayıplı kardeşinin tüm bakım sorumluluklarını üstlendiğini belirten Gizem, Mine ve Handan Hanım yaşlarının küçük olması ve işitme kayıplı kardeşleriyle birlikte büyümelerine karşın anne rolü üstlenmek durumunda kaldıklarını ve kendilerini anne olarak hissettiklerini belirtmişlerdir. Gizem Hanım konuya ilişkin olarak kendisini şu şekilde açıklamıştır; *“Ben bunu kendimce törpülemeye çalışsam da her zaman bir annelik rolüne girmek durumunda kaldım. Bu insanı çok yoran bir şey. Çünkü anne değilsin ama annenin rolüne bürünüyorsun.”* Gizem Hanım annelik rolünü üstlenmek durumunda kalmasını bakım sorumluluklarını üstlenmesinin yanında ayrıca aralarındaki yaş farkı ile ilişkilendirmesini şu şekilde ifade etmiştir; *“Buğrayla aramızda 14 yaş var. Yani aslında*

birazcık belki de aramızdaki bu bağın sebebi de o da olabilir. Çünkü hani bir abladan ziyade beni anne olarak aslında görüyordu.” Mine Hanım ise küçük yaşlarda olmasına karşın anne rolünü üstlenmesiyle ilgili olarak kendisini şu şekilde açıklamıştır; “Yani Bilal bebektir ama ben de çocuktum. Yani ben Bilal ile beraber büyüdüm. Bilal'in hani resmen ikinci annesi gibi oldum o dönemde. Daha önce hiç yapmadığım sadece annemi yaparken gördüğüm şeyleri ben bir anda kendimi yaparken buldum.”

Küçük yaşlardan itibaren işitme kayıplı kardeşinin anne rolünü üstlendiğini belirten Handan Hanım özellikle anne babasını kaybettikten sonra bu role daha çok bürünmek zorunda kaldığını ve hatta babasının sorumlulukları olan maddi ekonomik sorumlulukları da üstlenmek durumunda kaldığını ifade etmiştir. Konuya ilişkin olarak Handan Hanım; *“Babam varken bana şey olmuyordu maddi konular bana hiç sormuyorlardı. Babam öldükten sonra bu olaylar, hani ekonomik şeyler, para da meydana çıktı.”* Handan Hanım üstlendiği anne baba rol ve sorumluluklara ilişkin olarak kendisini mecbur hissettiğini şu şekilde açıklamaktadır; *“Vallahi işte herkes de biliyor yükün ağır diyorlar ama sabrediyorum. Annem babam diyorum çektiler. Kardeşim başka kime gidebilir diye düşündüğüm zaman ben bu sorumluluğu yapmak zorundayım diye kendimi zorluyorum, yoruluyorum.”*

Diğer yandan işitme kayıplı kardeşinin bakımına ilişkin bir sorumluluğunun bulunmadığını ifade eden Ali, Vahit ve Suat Bey; diğer sorumluluklarından yola çıkarak kendilerini kardeşlerinin babası olarak hissettiklerini belirtmişlerdir. Kendisini kardeşinin velisi olarak değerlendiren Ali Bey bu şekilde düşünmesinin nedenini şu şekilde ifade etmiştir; *“Ben uzun yıllar velisi oldum. Çünkü rahmetli babamın rolü üzerimdeydi. Aramızdaki 10 yaş kritik bir yaş ve bir veli olma sorumluluğu yüklüyor bana. Yani ben onun aile birliği toplantılarına girecek yaşları yakaladım.”*

Kardeşinin sözünden çıkmadığını belirten Vahit Bey özellikle babasını kaybettikten sonra kendisini baba olarak hissetmesini *“Bir şeyler yapılacaksa benim yönlendirmemle yapıyor. Ne dersem onu yapar. Babam ölünce zaten beni bir baba gibi de görmeye başladı.”* şeklinde açıklamıştır. Ailevi sorunlar nedeniyle babasının evden ayrıldığını belirten Semih Bey ailenin en büyük çocuğu olmasının ve kardeşiyle olan yaş farkının baba olma rolünü üstlenmesini gerektirdiğini *“Babam bizden ayrı yaşıyor ama ben annemle beraber yaşıyorum. Birde en büyük benim aile içerisinde. Abiyim yani. Sonuç olarak evin babası gibi sorumluluklarım var.”* şeklinde açıklamıştır.

İşitme kayıplı ablası olan Emir Bey küçük kardeş olmasına karşın kendisini abi gibi hissettiğini ifade etmiştir. Ablasının her konuda kendisine danıştığını belirten Emir Bey bu durumun nedenini eğitim farkına bağlamaktır. Emir Bey konuya ilişkin olarak şu şekilde kendisini ifade etmiştir;

“Bir ihtiyacı olduğu zaman söyler ama hep sanki abisi benmişim gibi bana sorar. Şunu nasıl yapayım, bunu nasıl edeyim, şöyle bir şey yapacağım ne dersin gibi. Ben ona mesela çok fazla fikir danışmam. Yani sebebi şey değil yani ben onu ablam olarak görmüyorum diye değil. Eğitim farkımız dan biraz belki de.”

3.2.2.3. İletişim desteği sağlama

Tipik gelişim gösteren kardeşin sorumlulukları temasının önemli alt temalarından bir tanesini İletişim desteği sağlama alt teması oluşturmaktadır. Gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde katılımcıların tamamı kardeşlerinin iletişimlerine sağladıkları desteklere ilişkin değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Katılımcıların kardeşlerinin iletişiminde destek olma sorumluluğunu çok küçük yaşlarda üstlendikleri, günümüzde bu sorumluluğun devam ettiği ve gelecekte de devam edeceğini ifade etmeleri dikkat çekicidir. Buna göre tipik gelişim gösteren katılımcıların Resmî kurumlarda gerçekleştirilen işlemler, Esnaflar ile alış-veriş, Anne baba ilişkileri, Akrabalarla olan ilişkiler, Kız erkek ilişkileri, Arkadaş ilişkileri ve İş ilişkileri gibi ortamlarda tipik gelişim gösteren kardeşlerin işitme kayıplı kardeşlerinin iletişiminde destek olma rolü üstlendikleri görülmektedir.

3.2.2.3.1. Resmî kurumlarda gerçekleştirilen işlemler

Katılımcılardan Ali ve Vahit Bey ile Tülin, Rana ve Handan Hanım işitme kayıplı kardeşlerinin resmî kurumlarla olan işlemlerinde memurlarla iletişim kurmakta sorun yaşadıklarından işitme kayıplı kardeşlerine iletişim konusunda destek olmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Özellikle resmî kurumlarda kardeşinin memurlarla olan iletişiminde destek olmak zorunda kaldığını belirten Ali Bey, günümüzde tüm resmî kurumlarda işaret dili bilen bir personelin bulunduğunu ancak nitelik açısından çok yetersiz olduklarını; “*Resmî kurumlarda işitme engelliler dili bilmesi gereken insanlar var. Ancak kendileriyle işaret dilinde biraz temas kurmaya çalıştım. Hepsinin sıfır olduğunu anladım. Bir belgeyi almak değil, bir dili öğrenmek, onu yaşatmak önemli.*” cümleleriyle ifade etmiştir. Tülin Hanım ise Ali Bey’in ifadelerine ek olarak resmî kurumlardaki memurların anlayışsız olduklarını ve bu konuda sorunlar yaşadıklarını şu

şekilde vurgulamıştır; *“Resmî kurumlar da memurlar çok hem de ya çok anlayışsız oluyorlar. Böyle bir şey hani açıklama gereği duydum. Ne yazık ki sokaktaki insan kesinlikle bence daha anlayışlı, daha ılımlı bu konuda ama resmî kurumlarda çok sıkıntı yaşıyoruz.”*

İletişim desteği sağlama sorumluluğuna ilişkin olarak Ali Bey kardeşinin memurlar ile olan iletişimde sorun yaşaması durumunda yanlarında olmasa bile telefonla bağlanarak iletişimi sağladığını şu şekilde açıklamıştır; *“Önce kendisi çözmeye çalışıyor. Belediyeye gidiyor meramını anlatacak anlatamıyor. Takıldığı konularda ben devreye giriyorum. Ondan sonra telefonda ben anlatıyorum bak durum budur, budur, budur diye. Öyle bir çözüm yolu hani.”* Vahit Bey de Ali Bey ile benzer şekilde işitme kayıplı kardeşinin resmî kurumlarda iletişim konusunda sorun yaşaması durumunda uzaktan telefon ile bağlandığını ifade etmiştir. Konuya ilişkin olarak Vahit Bey şu açıklamalarda bulunmuştur; *“Yani bankaya gitti mesela ve işte baktı ki orada iletişimde sıkıntı yaşıyor. Hemen direkt telefonla beni ara ben de direkt oradaki yetkili kimse onunla görüşür durumu izah ederim. Durumu çözmeye çalışırım.”*

Rana Hanım ise resmî kurumlardan işitme kayıplı kardeşinin telefonuna gelen aramaları ve mesajları cevaplayarak kardeşi ile memur arasında iletişim kurduğunu ifade etmiştir. Konuya ilişkin olarak Rana Hanım şu açıklamalarda bulunmuştur;

“Yani hani telefonuna gelen çoğu aramaları ben cevaplıyorum, mesajları ben cevaplıyorum. Çünkü ablam bazen gelen mesajlarda anlatılmak isteneni yani ne demek istediklerini anlamıyor. E bu sefer ben devreye geçiyorum. Diyorum ki şöyle şöyle demek istemiş, bunu bunu demek istemiş. Hem ablama açıklama yapıyorum hem karşı tarafa cevap veriyorum.”

3.2.2.3.2. Esnaf ile alış-veriş

Resmî kurumların haricinde Rana ve Mine Hanım ile Suat Bey işitme kayıplı kardeşlerinin esnaflarla olan iletişimlerinde de destek sağlama rolü üstlendiklerini ifade etmişlerdir. İşitme kayıplı kardeşinin sözlü iletişim kurmak durumunda kalacağından tek başına bakkala gidip ekmek bile almak istemediğini belirten Rana Hanım kardeşinin genellikle daha az sözlü iletişim kurulan alışveriş merkezlerinin marketlerini tercih ettiğini ifade etmiştir. Konuya ilişkin olarak Rana Hanımın açıklamaları şu şekildedir; *“Genellikle tek başına gidip bir ekmek, domates almak istemez. Çünkü bakkala, manava girince birebir iletişim kurmak zorundasın. Ablam genellikle AVM’ye gidip kendisi alıp kasaya geçip ödeme yapmak ister.”* Buna karşı Rana Hanım ödeme sırasında bir sorun

yaşandığında ya da kasiyer bir soru sorduğunda kendisinin devreye girdiğini “*Ama ödeme esnasında kadın ya da ne bileyim adam bir şey sorduğunda anlamadığında ben telefonla müdahale ediyorum.*” cümleleriyle açıklamıştır. Benzer şekilde Suat Bey iletişim konusunda sorun yaşadığı için işitme kayıplı kardeşinin tek başına alışveriş yapmaya gitmediğini şu şekilde belirtmektedir; “*Konuşmak durumunda kaldığı için gitmiyor. Yanında biz oluyoruz iletişimi sağlıyoruz. Gidileceği zaman birlikte gidiyoruz.*”

Farklı illerde oturmalarına karşın işitme kayıplı kardeşinin yemek siparişi verdiği evini kuryeye tarif etme, restoran ve sauna vb. yerlerde gelecek kişi sayısı gibi bilgilerle rezervasyon yapma gibi durumlarda işitme kayıplı kardeşiyle esnafın arasında iletişim kurduğunu belirten Rana Hanım, kardeşinin kuaförüne saç kesimiyle ilgili iletişim desteğini şu şekilde örneklendirmiştir; “*Ablamın kuaföre gitmesi gerekti, randevu alması gerekiyor. Yine aynı şekilde ben iletişime geçiyorum. Ablam size gelecek, saçlarını kestirecek, şu model kemenizi istiyoruz diyorum. Görüntülü konuşarak hangi model istediğini anlatmaya çalışıyorum.*” Tülin Hanım ise işitme kayıplı kardeşinin esnaflarla olan ilişkisinde sözlü dil kullandığını ve genellikle sorun yaşamadığını belirtmesine karşın zaman zaman sözlü dilinin anlaşılabilirliği yönünde problemler olabildiğini belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak Tülin Hanım dondurmacıyla gerçekleşen anısını şu şekilde paylaşmıştır;

“Abim R’leri çok çıkaramıyor ya da işte K T ve Ç seslerinde sıkıntısı var. Dondurma alacağız. Abim bir dondurma dedi, Karşı taraf İngilizce konuşmaya başladı. Dedim ki hani ne oldu dedim, turist değil mi dedi. Hayır dedim, işitme engelli dedim. Sonra onun dediğini abime söyledim abimin dediğini ona söyledim.”

3.2.2.3.3. Anne baba ve Akraba ilişkileri

Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların iletişim desteği sağlama rolüne ilişkin belirttikleri ortamlar arasında anne baba ve akraba ilişkilerine dair de açıklamalarda bulundukları görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Ali Bey ve Rana Hanım işitme kayıplı kardeşiyle anne babası ve akrabaları arasındaki iletişimde destek rolü üstlenmek durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Küçük yaşlardan itibaren işitme kayıplı kardeşinin tercümanlığını üstlendiğin belirten Rana Hanım çoğu zaman anne babası ve kardeşi arasındaki iletişime de destek olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun nedeni olarak işitme kayıplı kardeşini en iyi anlayan

ve ifade edenin kendisi olmasına bağlayan Rana Hanım konuyla ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuştur;

“Çoğu zaman annemle babamın bile ne demek istediğini anlamıyor. Annemi de babamı da yanlış anlıyor. Ben de hayır onlar bunu demek istememiş bu şekilde demek istemiş diye anlatıyorum. Çünkü ailede onun dilinden gerçekten anlayan ona kendini en iyi şekilde ifade eden benim.”

Rana Hanım anne babası ile işitme kayıplı kardeşinin iletişimde yaşadıkları sorunlar nedeniyle kardeşinin bir konuda izin alınacağı zaman anane babası yerine kendisiyle konuşup izin istediğini ifade etmektedir. Kardeşinin kendisini daha iyi anladığını düşündüğünü belirten Rana Hanım konuyla ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuştur; *“Ablam bir yere gitmek istediğinde benden izin alır. Normalde bir anne babadan izin alınması gerekir ama ablam genellikle benden izin alır. Çünkü hani sen beni anlıyorsun onlar beni anlamıyor oluyor.”*

Akraba ilişkilerinde ise ailedeki tek işitme kayıplı bireyin kardeşleri olduklarını belirten Ali Bey ve Rana Hanım akrabaları ile kardeşlerinin iletişiminde destek sağlama sorumluluklarının bulunduğunu belirtmişlerdir. Durumu yabancı dil konuşan birisiyle iletişim kurmaya benzeten Ali Bey konuyla ilgili olarak *“Şey gibi hani dilini bilmediğiniz bir İngiliz gelmiş, onunla İngilizce bilen birisinin iletişim kurması gibi merakla ne diyor diye bekleyen işte bir karşı grup akrabalar.”* açıklamasında bulunmuştur. Akraba ortamında iletişim konusunda önceliği her zaman ablasında olduğunu belirten Rana Hanım iletişim desteği sağlama rolüne ilişkin olarak şu açıklamaları yapmıştır; *“Kuzenler olarak bir toplu bir ortama girdiğimiz zaman ben daha çok ablama ilgi göstermeye çalıştım. Hani onlar bana bir şey anlattığı zaman anlattıklarını hemen ablama aktarmaya çalışıyorum.”* Ortamda konuşulanları ablasına aktarmasının yanında Rana Hanım akrabalarının doğrudan işitme kayıplı kardeşiyle kurduğu ilişkilerdeki iletişim desteği rolüne dair şu örneği vermiştir; *“Mesela amcam ona bir şey söylemek ister, söyler, ablam amcamın ne demek istediğini anlamaz, ben araya girerim anlatırım. Derim ki amcam böyle böyle söylemek istedi.”*

3.2.2.3.4. İş ilişkileri

Katılımcılar içerisinde işitme kayıplı kardeşi çalışan toplam üç kardeş içerisinde Gaye ve Tülin Hanım'ın kardeşinin çalıştığı ortamdaki insanlarla arasındaki ilişkide iletişim desteği rolü üstlendiği görülmektedir. İşitme kayıplı kardeşiyle aynı ortamda

çalıştığını ifade eden Gaye Hanım kardeşinin başka bir ortamda çalışması halinde iletişim konusunda içinin rahat olmayacağını ve bunun koruma iç güdüsüyle alakalı olduğunu şu şekilde ifade etmektedir; *“Diğer insanlarla iletişim konusunda yanında olmaya çalışıyorum. Hani başka bir iş yeri olsa bu kadar rahat olmazdık. Orada biraz işte koruma güdüsüyle hareket ediyorum.”* İş yerinde işitme kayıplı kardeşiyle diğer çalışanlar arasında yaşanan iletişim sorununda üstlendiği role ilişkin olarak Gaye Hanım;

“Çalışanlarla falan sorun olduğunda ben gidip onlara açıklama yapma ihtiyacı hissediyorum. Çünkü yanlış anlaşılma oluyor. Hem kardeşime hem karşı tarafa onun ne demek istediğini anlatmaya çalışıyorum. Çünkü aslında farklı bir şey anlıyor ve farklı bir şey kastediyor.”

Benzer şekilde Tülin Hanım da işitme kayıplı kardeşinin iş yerinde çalışanlar ile iletişim konusunda sorun yaşayabildiğini belirtirken böyle bir durumda iş yerine gidip iletişim kurması gerekebildiğini ifade etmiştir. Tülin Hanım konuyla ilgili olarak işitme kayıplı kardeşinin iş yerindeki yönetici ile yaşadığı iletişim problemine dair şu örneği vermiştir; *“Müdür abimi yanına çağırmış ve çalıştığı odayı değiştireceğini söylemiş. Abim de hiçbir şey anlamamış ama böyle azarlar gibi konuşmuş. İşte anlatamıyorum sana da derdimi gibi falan. Sonra abim çok üzölmüş. Bunu bize anlattı.”*

3.2.2.3.5. Aşk ilişkileri

Katılımcılar içerisinde sadece Tülin Hanım işitme kayıplı kardeşinin aşk ilişkilerinde iletişim desteği rolünün olduğunu belirtmiştir. Tülin Hanım her ne kadar kardeşinin sözlü iletişim kurmakta çoğunlukla sorun yaşamadığını belirtse de telefon üzerinden gerçekleştirilen arama ve mesajlaşma konusunda sorun yaşayabildiğini ifade etmiştir. Özellikle mesajlaşma konusunda cümle oluşturma ve sözcükleri doğru yerde kullanma konusunda sorun yaşayabildiğini ifade eden Tülin Hanım, kardeşinin kız arkadaşı ile mesajlaşmalarındaki cümle yapılarını ve sözcük anlamlarının doğru kullanımına ilişkin şunları söylemiştir;

“Mesela cümle toparlamak gibi bir sıkıntısı var. Bu zamana kadar genellikle böyle duymadığı için kelimelerle, cümlelerle de arası iyi değil. O yüzden birine mesela mesaj atmak istediğinde önemli bir konu konuşuyorsa, örneğin kız arkadaşıyla sürekli gelip teyit etme çabası içinde.”

3.2.2.3.6. Diğer insanlarla olan ilişkiler

Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar işitme kayıplı kardeşlerinin ayrıca günlük hayat içerisinde karşılaştıkları insanlarla kurdukları iletişimde destek rolü üstlenebildiğini açıklamışlardır. Burak ve Emir Bey ile Tülin ve Hülya Hanım her ne kadar kardeşinin diğer insanlarla iletişim kurma konusunda sorun yaşamadığını belirtmeler de iletişim kurulan bireyin konuşma hızı, şivesi, konuşma sırasında kullandığı mecazlar, atasözleri ve konuşulan konunun bağlamından çıkması durumunda iletişimde sorun yaşayabildiklerini belirtmişlerdir.

Konuyla ilgili olarak Emir Bey işitme kayıplı kardeşinin bulunduğu ortamın kalabalık olması, aşırı hızlı konuşması ya da bağlamın dışına çıkması durumunda sorun yaşadığını ve yardımına ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Buna ilişkin olarak Emir Bey'in açıklamaları şu şekildedir; *“Yani dediğim gibi şive farkı yoksa ve karşıdaki kişi biraz çok hızlı, aşırı hızlı konuşmuyorsa ya da konteks dışı çok fazla sıçrama yatmıyorsa yardımına hiç ihtiyaç duyulmuyor.”* Benzer şekilde işitme kayıplı kardeşinin diğer insanlarla iletişim kurarken genellikle zorlanmadığını ancak kalabalık ortamlarda sorun yaşayabildiğini belirten Hülya Hanım konu ile ilgili olarak;

“Ortam kalabalıkla onları algılaması falan zor oluyor. Onlara yavaş konuşabilir misiniz diyor mesela. En kötü yerde telefonundan not defterini açıyor işte buraya yazar mısınız diyor ya da bir saniye ablamı arayıp ablamla konuşur musunuz? Diyor. Orada ben devreye giriyorum.”

İletişim kurulan insanın atasözü, deyim gibi mecazi anlam içeren cümleler kurduğunda kardeşinin iletişimde sorun yaşayabildiğini belirten Burak Bey, bu durumda devreye girdiğini ve anlaşılamayan yerleri kardeşine anlattığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Burak Bey *“Karşıdaki insan böyle çok atasözleri deyimler araya böyle İngilizce serpilmiş kelimeler olduğunda bu ne demek bu ne demek falan diye soruyor. Orada söylenmek istenen anlatıyorum, iletişimi sağlıyorum.”* Tülin Hanım ise diğer kardeşlere benzer şekilde işitme kayıplı kardeşinin genellikle insanlarla olan iletişiminde sorun yaşamadığını belirtmesine karşın özellikle geçmişte mahalledeki arkadaşlarıyla olan iletişimde bir sorun olması durumunda araya girdiğini *“Sokakta oynarken böyle bir hemen bir kavga olduğunda ben atılırım. Ne oldu falan durumu abime onu anlatırdım, izah ederdim.”* cümleleriyle açıklamıştır. Tülin Hanım ayrıca böyle durumlarda abisinin söylemek istediğini arkadaşlarına ilettiğini şu şekilde ifade etmiştir; *“Hemen böyle abime durumu anlatıyordum, sonra onun söylemek istediğini onun adına ben konuşuyordum. Kendi kendime böyle bir sorumluluk edinmiştim.”*

3.2.2.4. İşitme kayıplı kardeşin evliliği ve çocuklarıyla ilgili sorumluluklar

Gerçekleştirilen görüşmelerde tipik gelişim gösteren katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerinin evlilikleri ve çocuklarıyla ilgili sorumluluklar üstlenebildikleri görülmektedir. Buna göre katılımcılar işitme kayıplı kardeşlerinin evlendirilmesi, karı koca ilişkileri, boşanması, çocukları ile olan iletişim ve çocuklarının eğitimi gibi konularda sorumluluk üstlendiklerini ifade etmişlerdir.

3.2.2.4.1. İşitme kayıplı kardeşlerinin evliliğine ilişkin sorumluluklar

İşitme kayıplı kardeşinin evlilik süreçleriyle ilgili kendilerini sorumlu hissettiklerini belirten Ali ve Vahit Bey ile Handan ve Hülya Hanım bu konudaki üstlendikleri role ilişkin açıklamalarda bulunmuşlardır. İşitme kayıplı kardeşinin evliliğiyle ilgili en büyük sorumluluğu aile içerisinde kendisinin üstlendiğini ifade eden Ali Bey işitme kayıplı bireylerin evlilik sürecinde tipik gelişim gösteren insanlara oranla daha fazla zorluk yasabildiğini şu şekilde ifade etmiştir; *“Bir normal insanın içtimai yaşamı içerisinde sosyal yaşantısı içerisinde hangi zorlukları yaşıyorsa bunda o zorlukları kat ve kat yaşıyorsunuz. Daha da fazla yaşıyorsunuz.”* Ali Bey bu sürecin daha rahat atlatılabilmesi için işitme kayıplı kardeşinin kendisi gibi engelli bir birey ile evlenmesi gerektiğini ve bunun adaletli olduğunu düşünmektedir. Konuyla ilgili olarak Ali Bey’in açıklamaları şu şekildedir;

“Yani gidiyor kendisi gibi engelli olmayan birisini seviyor. Şimdi nasıl bir tavır almanız gerekiyor, gerekecek? Diyorsunuz ki en azından onun da bir engeli olsun, adaletli bir evlilik olsun. Ona önerilerde bulunuyorsunuz. Yapmak zorundasınız bunu yapmazsanız olmuyor.”

Vahit Bey ise işitme kayıplı kardeşinin evliliğiyle ilgili kendisini sorumlu hissetmesine karşın henüz bu sorumluluğu yerine getiremediğini ifade etmiştir. Bu durumun temel nedeni olarak toplumun engelli bireye bakışının etkili olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır; *“Engelinden dolayı. Yani toplum engeli varsa bir hemen pat geri çekiyor kendini aday bulamıyoruz.”* Bir an önce uygun bir aday bulup kardeşinin evlendirmek istediğini belirten Vahit Bey işitme kayıplı kardeşinin evlenmesini istediği insanın taşıması gereken özelliklerini şu şekilde açıklamıştır; *“Evlensin ama akli başında, kendini bilen birisiyle evlensin. Ona destek olacak bir bireyle evlenmesini istiyorum yani açıkçası. Yalnız kalmasını istemiyorum ben açıkçası.”* Ayrıca Vahit Bey kardeşinin evleneceği insanın işiten bir birey olmasını tercih etmektedir. Bu durumun nedenini ise şu şekilde açıklamaktadır.

“Bencillik mi yapmış olurum bilmiyorum ama az bir şey duyan birisiyle evlenmesini isterim. Niye? Bazı sosyal işte az önce banka dediniz bir şey dediniz yani onları çözebilecek tarzda birisiyle evlenirse iyi olur. Yani iki tarafın da ihtiyacını nötrlesin gibisinden.”

İşitme kayıplı kardeşinin evlendirilmesi sürecinde önemli bir rol oynadığını belirten Handan Hanım, kardeşi evlendikten sonra da evliliklerine ilişkin sorumluluklarının devam ettiğini ifade etmiştir. Handan Hanım işitme kayıplı kardeşinin eşinde tanılanmış herhangi bir özel gereksinim olmamasına karşın okuma yazma bilmediğini ve para hesabı yapamadığını bu nedenle ailenin ekonomisine zarar verebilecek alışverişlerde müdahil olduğunu belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak üzerinde telefon hattı olmasına karşın eşinin işitme kayıplı kardeşinden habersiz yeni bir hat aldığını ve bu durumu öğrenen kardeşinin kendisine haber verdiğini belirten Handan Hanım şu açıklamalarda bulunmuştur; “*Hattı varken gitmiş hat açtırmış ama hat yeri bozukmuş. Onu söylemesini bilemiyor. Ben hat alacağım diyor, 250 lira para sen bunu nasıl vereceksin. Ondan sonra Ümit hemen bana telefon etti.*” Eşinin kardeşlerini de devreye sokarak durumu çözüme kavuşturan Handan Hanım, işitme kayıplı kardeşinin kendisine olan teşekkürünü şu cümlelerle açıklamıştır; “*O gün diyor ki abla teşekkür ederim sana diyor. Niye dedim. E diyor o bana her şeyi alır alır gelir diyor sen iyi yaptın diyor eve şey gelirdi diyor icra gelirdi diyor.*”

Ayrıca Handan Hanım işitme kayıplı kardeşinin eşi ile yaşadıkları tartışmalara da müdahil olduğunu belirtmiştir. Yaşanan tartışma sonlarında eşinin evi terk etmek istediğini haber veren işitme kayıplı kardeşine nasihat veren Handan Hanım, konuyla ilgili şu örneği vermiştir; “*Geçen eşi tartışmış işte sen benim aldıklarımı almıyon, ben babamın evine gidecem demiş. Gitsin dedim, korkma seni korkutuyor dedim. Git de dedim hemen bir saat sonra gelir. Öyle mi yapar dedi. Öyle yapar dedim.*” İşitme kayıplı kardeşinin nasihatini dinlediğini ve eşinin evden gitmediğini belirten Handan Hanım konuyla ilgili şu açıklamaları yapmıştır “*Eşi kardeşime; onlar beni almaz demiş. Bak dedim ne güzel seni korkutuyor, istediğini alıyor. Mağazaya götürecek, yiyecek içecek aldıracak.*”

Hülya Hanım ise kardeşinin boşanma sürecinde yanında olduğunu ve boşanma sonrasında birlikte yaşamaya devam ettiklerini belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak Hülya Hanım şu açıklamalarda bulunmuştur; “*Mesela kız kardeşim bir evlilik yaşadı eşi onu oturduğu yerde telefonda konuşarak mesela aldatıyordu duymadığı için. Hiç farkında değilmiş kız kardeşim işte normal arkadaşıyla konuşuyor sanıyormuş.*” Hülya Hanım bu durum sonrasında kardeşine duygusal anlamda destek olduğu belirtmiştir.

3.2.2.4.2. *İşitme kayıplı kardeşlerinin çocuklarına ilişkin sorumluluklar*

Görüşmelerde katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerinin karı koca ilişkilerinin yanında çocuklarıyla ilgili de sorumluluklarının olduğu görülmektedir. İşitme kayıplı kardeşinin çocuğunun gün geçtikçe büyüdüğünü ve konuşmaya başladığını ifade eden Rana Hanım, kardeşinin çocuğunun söylediklerini anlama noktasında sorun yaşadığını ve kendisinin devreye girdiğini şu şekilde açıklamıştır: *“Çocuk konuşmaya başladı artık. Kendisine anne şunu yapar mısın bunu yapar mısın dediği zaman çok net bir şekilde ne söylediğini anlamıyor. O anlamayınca çocuk sinirleniyor, bağılıyor. Ben de anlatmaya çalışıyorum.”* İşitme kayıplı kardeşinin çocuklarıyla olan iletişimindeki baskıcı tavrından dolayı endişeli olduğunu belirten Emir Bey hem yaşadıkları bölgenin insanları daha bağımsız bireyler haline getirmesi hem de dünyanın çok hızlı değişimi nedeniyle ablası ile çocukları arasında aracılık rolü olacağını düşünmektedir. Konuyla ilgili olarak Emir Bey’in düşünceleri şu şekildedir: *“Kız ve erkek çocuğu fark etmiyor. Çocuklar daha fazla bağımsız olmak istiyor. Bu çocukların bağımsızlık çabaları ablamı üzecek.”* Ali Bey ise kardeşinin çocuklarına ilişkin sorumluluk hissetmesine karşın işitme kayıplı kardeşinin öneri ve tavsiyelerine uymadığını ifade etmiştir. Konuya ilişkin olarak Ali Bey *“Bugüne kadar edindiğimiz tecrübe şu ki genellikle benim kardeşim bize danıştığı fikirleri çok tatbik etmeyen biri. O kendi istediğini yapıyor biz de bu konuda çok tahakküm eden bir tarzda davranış yanlısı olmuyoruz.”* açıklamasında bulunmuştur.

3.2.2.5. *Akademik sorumluluklar*

İşitme kayıplı kardeşin akademik sorumluluğuna ilişkin olarak kardeşinden yaş olarak büyük olan Handan ve Gizem Hanım ile Suat ve Vahit Bey’in görüş bildirdikleri görülmektedir. Katılımcılar işitme kayıplı kardeşlerinin eğitim kurumlarına götürülüp getirilmesi, okuma yazma ve matematik gibi derslerin anlatılması ve ödevlerde yardımcı olunmasına ilişkin sorumlulukları açıklamıştır.

Gizem Hanım işitme kayıplı kardeşinin tüm bakım ve eğitim sorumluluğunun kendisinde olduğunu ifade etmişlerdir. İşitme kayıplı kardeşine ödevler dahil olmak üzere eğitimiyle ilgili tüm aşamalarda destek olduğunu belirten Gizem Hanım özellikle geçmişte devam ettiği eğitim kurumlarına götürüp getirmesiyle ilgili olarak şu cümleleri kurmuştur; *“Kardeşimi ben okula götürüyordum, okuldan getiriyordum, rehabilitasyona götürüyordum, oradan getiriyordum. Geri geldiği zaman ek destek alıyordu. Şimdi biraz büyüdüğü için daha bireysel olmaya başladı.”* Benzer şekilde Suat Bey de işitme kayıplı

kardeşinin özellikle eğitim kurumlarına götürülmesinde rol aldığını “Biz Artvin Yusufeliliyiz. Artvin merkezde rehabilitasyon merkezleri oluyordu, vardı. Yani şu anda her yerde var ama o zaman kısıtlıydı tabii. Oraya götürüp getiriyorduk, gelişmesi için bazı kelimeleri öğrenmesi için.” cümleleriyle açıklamıştır. Vahit Bey ise geçmişte işitme kayıplı kardeşinin özellikle ödevlerinde yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Vahit Bey kendisini şu şekilde ifade etmiştir; “Çocukken yapamadığı ödevleri soruları bana sorardı. Aynı iki kardeş gibi ben yardımcı olmaya çalışırdım.”

Handan Hanım işitme kayıplı kardeşinin tüm eğitim sürecinde babasının isteği üzerine sorumluluğunu üstlenmek durumunda kaldığını belirtmiştir. Kardeşinin eğitimine gerek önemi vermemesi durumunda kardeşinin okuma yazma bile bilemeyeceğini ifade eden Handan Hanım’ın açıklamaları şu şekildedir; “Ben abla olarak kendim uğraştım. Ben uğraşmasaydım, ilgilenmeseydim benim kardeşim şimdi okuma yazma bilmezdi.” İşitme kayıplı kardeşinin okul kurallarını bilmediğinden ve öğretmenini anlayamadığından teneffüslerde evine döndüğünü söyleyen Handan Hanım bu durumun öğretmenin kardeşini zekâ özürlü olarak değerlendirmesine ve kardeşiyle ilgilenmemesine yol açtığını belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak Handan Hanım şunları söylemiştir; “Mesela teneffüste kardeşim eve çıkıp geliyordu ama öğretmen bunu bilmiyordu. Onu zekâ özürlü olarak kabul ediyordu ama kardeşim bunun farkında değil. Kardeşime bu teneffüs diye anlatır tekrar alır götürürdüm.” Handan Hanım bu durumun sınıfta işitme kayıplı kardeşinin yanında oturmasına ve işlenen dersi kardeşine anlatmasına neden olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır; “Otururken mesela öğretmen bir kişiyle o kadar ilgilenemez. Çizgi çiziyorsa çizgi çizilecek, yan çizilecek, doğru çiziliyorsa doğru çizilecek. Sınıfta yanına oturur takip eder anlatırdım.”

İşitme kayıplı kardeşi orta okula devam ederken evlendiğini ve evden ayrıldığını ifade eden Handan Hanım, yeni evli olmasına karşın kardeşini yanına aldığını ve evin yakınındaki okula götürdüğünü belirtmiştir. İlk okulda okuma yazmayı öğrettiğini orta okulda ise matematik üzerine çalıştıklarını ifade eden Handan Hanım konuyla ilgili olarak şu cümleleri kurmuştur;

“Ortaokulda ben evlendim, benim yanımda okudu. O zaman da dersleriyle ilgileniyordum. O zaman yazıydı şimdi matematiğe geçtik. Çarpmaya geçtik, toplamaya geçtik, bölmeye geçtik. Çok uğraşırdım. İşte elmanın yarısı, bütünü üstü verme, paranın üstünü verme, alt verme, kaç lira verme, kilo, gram.”

3.2.2.6. Maddi konulara ilişkin sorumluluklar

Kardeşler içerisinde sadece Ali Bey ve Handan Hanım işitme kayıplı kardeşinin maddi konularıyla ilgili sorumluluk hissettiklerini açıklamışlardır. İşitme kayıplı kardeşlerinin ekonomik yatırım alanları, araç alım satımı, sigorta ve tatil harcamaları gibi konularda yardımcı olduklarını belirten katılımcılar, kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının bu sorumlulukları üstlenmelerini gerektirdiğini ifade etmişlerdir.

Konuyla ilgili olarak Ali Bey kendi sosyo-ekonomik durumunun iyi olduğunu bu nedenle babasından kalan mirasta kendi payına düşen bölümü daha rahat bir hayat sürmesi için kardeşine verdiğini açıklamıştır. Kardeşinin işiten bir birey olması halinde miras hakkında vazgeçmeyeceğini ifade eden Ali Bey bu duruma ilişkin olarak *“Benim Sosyo ekonomik durumum iyi Allah’a şükür. Bana düşecek hakkın bile işitme kayıplı kardeşime verilmesini önerecek kadar cömerdim. O kardeşim belki normal olsaydı bunu yapmazdım.”* şeklinde kendisini ifade etmiştir. Ali Bey işitme kayıplı kardeşinin ekonomik yatırımlarına da müdahil olduğunu şu cümlelerle açıklamaktadır; *“Mesela ben kardeşim borsadan kâğıt alıyor. Dedim ki seni ne işi var engelli bir adamsın, borsada kâğıt niye alıyorsun. Git altın alacaksan al, işte git arsa alacaksan al gibi.”* İşaret dili kullanarak iletişim kurması nedeniyle araç alım satımında kardeşinin sağlıklı bir iletişim kuramayacağını belirten Ali Bey konuya ilişkin olarak şu cümleleri kurmuştur; *“Araç satın alırken diğer kardeşlerinin iletişim kuracağı birçok insanlar var ve o kardeşimin dilini Türkiye’de 81 milyon insan biliyor. Ama işitme engelli kardeşimin dilini bilen insanlar sayılı.”* Ali Bey bu durumun kardeşinin dolandırılmasına neden olabileceğini bu nedenle sorumluluğu üzerine aldığını; *“Araba orijinal diyorlar mesela ama kardeşim orijinal bir arabanın nasıl alınacağından habersiz belki. Onlar kandırmaya matuf işler yapabiliyorlar. Biz devreye giriyoruz bak bu öyle olmaz böyle olur diyoruz.”* cümleleriyle açıklamıştır.

Ayrıca Ali Bey kardeşinin işitme kayıplı olmasının hayatına ilişkin en büyük olumsuz etkisini kardeşinin iktisadi olarak kendisine güç katamaması olarak görmektedir. Ali Bey konu ile ilgili olarak kendisini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Benim kardeşim normal birisi olsaydı bana maddi olarak güç katardı. Yani iktisadi durumuma güç katabilirdi. Birlikte çalışabilirdik. O mana da benim için bir kayıptır tabi engelli olması.”*

Anne babası sağken işitme kayıplı kardeşine ilişkin maddi sorumluluğunun olmadığını belirten Handan Hanım ise konu ile ilişkin şu açıklamalarda bulunmuştur; *“Annem babam varken bana şey olmuyordu maddi konular bana hiç sormuyorlardı. Şey*

olmuyorlardı. Annem babam öldükten sonra bu olaylar, hani ekonomik şeyler, para meydana çıktı.” Ali Bey’e benzer şekilde Handan Hanım ve kardeşleri de anne babasından kalan mirastan kardeşini iştirme kayıplı olması nedeniyle feragat ettiklerini ve ekonomik olarak zorluk yaşamaması için ona bıraktıklarını belirtmiştir. Ayrıca Handan Hanım kardeşinin emekli olması için devlete ödenmesi gereken primleri ödediklerini “Hani herkes arsa alırken ev alırken biz şeyi ödedik, Ümit’in isteğe bağlısını ödedik.” cümleleriyle ifade etmiştir. Handan Hanım ayrıca iştirme kayıplı kardeşinin para harcamayı hiç sevmediğini bu nedenle tatile veya bir seyahate çıkıldığında tüm masrafları kendisinin karşılamak durumunda kaldığını açıklamıştır. Buna ilişkin olarak Handan Hanım kendisini şu şekilde ifade etmiştir; “Para harcamayı hiç sevmiyor. Hiç cebinden para çıkmasın. Her gittiğim yere geleyim diyor. Çünkü ben ona para harcatmıyorum, götürüyorum, getiriyorum.”

3.2.2.7. Gelecekte üstlenileceği düşünülen sorumluluklar

Araştırmaya dahil olan tüm katılımcılar günümüzde olduğu gibi gelecekte de iştirme kayıplı kardeşlerinin en büyük destekçilerinin kendilerinin olacağını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda tipik gelişim gösteren kardeşler her ne kadar ileride iştirme kayıplı kardeşlerinin kendilerini tüm gelişim alanlarında geliştireceklerini düşünseler de geçmişte ve günümüzde üstlendiği birtakım sorumlulukları gelecekte de üstlenmek durumunda kalacaklarını belirtmişlerdir.

Tülin ve Mine Hanım şimdi olduğu gibi gelecekte de iştirme kayıplı kardeşlerinin en büyü destekçisi olmaya devam edeceklerini belirtmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Tülin Hanım özellikle anne babasını kaybetmesi durumunda bu sorumluluğun artacağını şu şekilde ifade etmektedir;

“Bazen düşünüyorum işte, şimdi annemle babam vefat ederse diyorum. Abim yalnız kalmamalı. Mesela annemizi kaybettiğimizde abimin en büyük destekçisi ben olmalıyım diyorum. Hani bir problem yaşadığında onun yanında ben bulmalıyım. Onun adına ben konuşmalıyım gibi hissediyorum.”

Hayatının her döneminde İştirme kayıplı kardeşinin yanında olacağını ve onu desteklemekten vazgeçmeyeceğini belirten Mine Hanım ise “*Ne zaman ihtiyacı olursa benim her zaman onun yanında olabileceğimi biliyor. Bundan adı gibi emin.*” Açıklamasında bulunmuştur.

Handan ve Gizem Hanım ile Suat Bey ise işitme kayıplı kardeşinin bakımıyla ilgili sorumluluklarının gelecekte de devam edeceğini düşünmektedir. İşitme kayıplı kardeşinin gelecekle ilgili düşüncelerinin kendisini üzdüğünü ve duygulandığını belirten Handan Hanım konuyla ilgili olarak şunları paylaşmıştır; *“Diyor ki abla ben yaşlanınca diyor, beni şeye verme oldu mu diyor. Hani onun çocuğu yok ya. Beni diyor o yaşlılar şeyine yaşlı bakımına verme. Bu beni çok etkiliyor.”* Gelecekte de işitme kayıplı kardeşini yalnız bırakmayacağını ifade eden Handan Hanım kendisinin vefat etmesi durumunda çocuklarının işitme kayıplı kardeşiyle ilgilenmeye devam edeceklerini şu cümlelerle ifade etmiştir; *“Ben öldükten sonra da benim çocuklarım bakmaya devam edecek. Kardeşimin bu desteği bunu bende bulduğuna ben seviniyorum yani. Gene de ölsem de yani arkamda kalanlardan şey bulacak.”*

İnsanın yaşamını normal bir birey doğar, büyür, evlenir ve ölür şeklinde özetleyen Suat Bey ise kardeşinin yaşamına ilişkin olarak şu açıklamayı yapmıştır; *“Benim kardeşim doğdu büyümedi. Muhtemelen evlenmeyecek. Yani Allah uzun ömür versin ölecek. Aradaki iki tane şey yani yürüyemedi.”* Bu durumun gelecekte özellikle annesinin vefat etmesi durumunda işitme kayıplı kardeşiyle ilgili daha fazla sorumluluk üstlenmesini gerektireceğini belirten Suat Bey kendisi vefat ettikten sonrasına ilişkin şu açıklamaları yapmıştır; *“Muhtemelen benim yanımda yaşayacak benimle beraber hayatını devam ettirecek. Ama ben öldükten sonra ne olur onu bilmiyorum. Acaba yaşayabilir mi?”* Bu durumun kendisini kaygılandığı belirten Suat Bey işitme kayıplı kardeşinin kendisine yetebilen bir insan haline gelmesi için şimdiden çalıştığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Suat Bey kendisini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Hani genelde iletişim becerilerini geliştirmeye çalışıyoruz mesela ama çok yol aldığımızı düşünmüyorum işin doğrusu.”*

Suat Bey ile benzer şekilde gelecekte işitme kayıplı kardeşinin yaşamını sürdürmesi ile ilgili kaygıları olduğunu belirten Vahit Bey kaygılarını şu şekilde ifade etmiştir; *“Yani şimdi mesela emekliliği düşünüyor, emeklilikten sonrası ne yapacak ne edecek, nasıl yaşayacak bunlar hep benim kafamdaki soru işaretleri. Ya yanıma alırım ya işte bir şekilde de olsa onu çözmeye çalışırım. Yani hayatta onu yalnız bırakmam.”* Kardeşinin gelecekte yalnız kalmamasını istediğini ifade eden Vahit Bey bu nedenle gelecekte de kardeşinin evlendirmesiyle ilgili sorumluluğu olacağını şu cümlelerle açıklamıştır; *“İkinci planda da işte evlendirme sorunu var. Yalnız kalmaması için evlenmesini istiyorum bunun için uğraşacağım.”*

Emir Bey ve Rana Hanım ise gelecekte işitme kayıplı kardeşinin insanlarla olan iletişiminde üstlendikleri tercümanlık sorumluluğunun devam edeceğini düşünmektedir. Günümüzde insanlarla olan iletişiminde önemli bir rolünün olduğunu ifade eden Rana Hanım gelecekte bu sorumluluğunun artarak devam edeceğini şu şekilde açıklamıştır *“Tercümanlığa ilişkin sorumluluklarım yani ikiyşe beş olacak, beşse on olacak. Bu şekilde daha da çok yükseleceğini düşünüyorum.”* Gelecekte aynı binada yaşamak durumunda kalmaları halinde kardeşinin insanlarla olan iletişiminde rolünün olacağını belirten Emir Bey ise konula ilgili olarak kendisini şu şekilde ifade etmiştir; *“Birini araması gerekir telefon etmesi gerekirse telefonla ya da sözlü iletişim kurmak gibi bir sorumluluğum olabilir. Bunun dışında başka bir şey aklıma gelmiyor.”*

Günümüzde üstlenmiş oldukları sorumlulukların gelecekte de aynen devam edeceğini belirten Ali Bey işitme kayıplı kardeşlerinin aileleri, maddi konulardaki sorumluluklarının her zaman olacağını ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Ali Bey şu açıklamalarda bulunmuştur; *“Sorumluluklarımız aslında bitmiyor. Kardeşimizin, çocuklarının okul tercihlerinden tutun da onların hayatlarını bir başkasıyla birleştirmesine, alım satıma kadar her şeyde bir rolümüzün olduğunu hep düşüneceğiz.”*

3.2.3. İşitme kaybı algısı

Verilerin analizi sonucunda ulaşılan bir diğer tema İşitme Kaybı Algısı temasıdır. İşitme kaybı algısı temasının beş alt teması bulunurken bu temalar Kardeşin İşitme Kayıplı Olduğunun Öğrenilmesi, İşitme Kaybının Diğer Engel Türleriyle Kıyaslanması, İşaret Dili Algısı, İşitme Kayıplı Kardeşin Diğer Kardeşlerden Farkı ve Toplumun işitme kaybı algısı/tepkisidir.

3.2.3.1. Kardeşin işitme kayıplı olduğunun öğrenilmesi

Gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşmelerde özellikle işitme kayıplı kardeşinden büyük olan katılımcılar, anne babalarından yeni bir kardeşlerinin olacağını öğrendiklerindeki hisleri ve kardeşindeki işitme kaybının tanınmasından sonraki duygularına ilişkin açıklamalarda bulunmuşlardır. Ayrıca işitme kayıplı kardeşinden küçük olan katılımcılar, işitme kayıplı abi/ablanın bulunduğu bir ailenin içerisine doğması ve abi/ablanın işitme kayıplı olduğunun anlaşılması sürecini ifade etmişlerdir.

3.2.3.1.1. Yeni bir kardeşin olacağını öğrenilmesi

İşitme kayıplı kardeşinden büyük olan Ali, Suat ve Vahit Bey ile Gizem, Mine, Handan ve Gaye Hanım yeni bir kardeşi olacaklarını öğrendiklerinde mutlu olduklarını, çok sevindiklerini, garip ve değişik hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Daha önce hiç kardeşi olmayan Gizem ve Mine Hanım ile Burak Bey bir kardeşleri olmasını çok istediklerini ve anne babasından kardeşi olacağını öğrendiklerine çok sevindiklerini ifade etmiştir. İlköğretime devam ederken yeni bir kardeşi olmasını çok istediğini belirten Gizem Hanım bu isteğinin gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır; *“Hani aslında bir çocuk neden kardeşi ister ve oyun arkadaşı ister. Bizim mahallede hiç çocuk yoktu yani bir tek ben vardım. O yüzden çok istemiştim.”* 14 yaşındayken yeni bir kardeşi olacağını öğrendiğinde mutlu olmanın yanında bu durumun garip hissetmesine de neden olduğunu belirten Gizem Hanım kendisini şu şekilde ifade etmiştir; *“14 yaşında bir kardeşim olduğunu öğrenince çok böyle garip gelmişti. Arkadaşlarıma bakıyorum aralarında hani üç yaş var, dört yaş var. Yani benim 14 yaş var. Yani nasıl olacak falan böyle bir garip olmuştum.”* Tek çocuk olmayı hiçbir zaman istemediğini belirten Mine Hanım ise mahallede arkadaşlarının olmasına karşın arkadaşlarının kardeşleriyle oynamalarının kardeş isteğini güçlendirdiğini şu şekilde açıklamıştır; *“Çevremde mesela arkadaşlarımı gördüğümde, dışarıda oynadığım arkadaşlarım işte kardeşleriyle beraber oynarlardı. Bu yüzden her zaman bir kardeş düşkünlüğü, kardeş isteği bende hep vardı.”* Mine Hanım yeni bir kardeşi olacağını öğrendiğindeki duygularına ilişkin olarak şunları ifade etmiştir; *“Annem işte gelip o haberi verdiğinde yani böyle hastaneye beraber gidiyoruz. Ultrasonla beraber giriyoruz. Çok bambaşka bir duygu. Çok mutluluk verici.”*

Yeni bir kardeşinin olacağını anne babasında öğrendiğinde çok mutlu olduğunu belirten Burak Bey kardeşinin cinsiyetinin erkek olduğunu öğrendiğinde sevincinin ikiye katlandığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Burak Bey şu açıklamaları yapmıştır; *“Zaten çok istiyordum ben bir kardeşimin olmasını, özellikle erkek kardeşimin olmasını.”* Burak Bey kız yerine erkek kardeş istemesinin nedenini ise şu cümlelerle açıklamıştır; *“Çünkü kız kardeşim olursa ben çok kıskanırdım onu. Türkiye’de kız çocuğu çok daha fazla böyle el üstünde tutulur ya erkek de nasıl olsa düşse kalka büyür beni anlar bir şekilde deyip erkeğe daha rahat olabiliyorsun. Erkek olacağını öğrenince çok mutlu olmuştum.”*

Yeni bir kardeşinin olacağını öğrendiği zaman altı yaşında olduğunu ve üçüncü kez abi olacağını ifade eden Suat Bey bu durum karşısında karmaşık duygular hissettiğini

belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak Suat Bey kendisini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Değişik hissettim sonuçta üçüncü kardeşim oluyor işitme engelli kardeşim. Yani heyecan da vardı ama bir endişe de vardı o zaman.”* Suat Bey yeni bir kardeşinin olmasına ilişkin endişelerini ise *“Çünkü gelir durumumuz çok düşüktü. Hani baya işin tabiriyle söylüyorum fakir bir ailede doğduk. Yani endişelerim vardı işin doğrusunu söylemek gerekirse.”* cümleleriyle açıklamıştır.

Şimdiki ailelerde ebeveynlerin çocuklarına yeni bir kardeşinin olmasını isteyip istemediklerinin sorulduğu ve fikirlerinin alındığını ifade eden Handan Hanım geçmişte böyle bir durumun olmadığını şu cümlelerle açıklamıştır; *“Yani tabi eskiden biliyorsun kardeş olacağında çocuklarda sevinmiş sevinmemiş gibi bir şey yoktu. Şimdide öyle hani istiyor musun seviyor musun hani görüş alalım mı diye konuşuluyor.”* Handan Hanım buna karşın yeni bir kardeşi olacağı haberini aldığı anda mutlu olduğunu ifade etmiştir.

3.2.3.1.2. Kardeşin işitme kayıplı olduğunun öğrenilmesi

Katılımcıların işitme kayıplı kardeşinden büyük ya da küçük olması, ilgili konunun iki farklı temelde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Buna göre işitme kayıplı kardeşinden büyük olan katılımcılar ile işitme kayıplı bir kardeşin olduğu ailenin içerisine doğan katılımcıların görüşleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Buna karşın her iki grupta da katılımcıların görüşlerinde farklılıkların yanında benzerliklerin de olduğu görülmektedir.

Kardeşinden büyük olan Ali, Suat ve Vahit Bey ile Gizem, Mine, Handan ve Gaye Hanım kardeşlerinin işitme kayıplı olduğunun öğrendiklerinde travma yaşadıkları, üzüldükleri, garipsedikleri, kardeşlerinin işitme kayıplı olması durumunu kabullenemedikleri ve kardeşiyle nasıl iletişim kuracaklarına ilişkin kaygı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Ali Bey yaşının küçük olması ve daha önce işitme kaybıyla ilgili bilgisinin olmaması nedeniyle kardeşine ilişkin gerçekçi beklentiler oluşturamadığını ifade etmiştir. Kardeşinin işitme kaybı nedeniyle konuşamaması durumunun kendisi için bir travma yaşamasına neden olduğunu belirten Ali Bey düşüncelerini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Biz tabi çocuk yaştaydık, olmamız hasebiyle o dönemde işitme engelliliğin konuşmamaya sebebiyet verebileceğini tevkif edemiyorduk. Oysa insan duyduğunu konuşur. Tabi konuşamaması ciddi bir travma oldu bizim için.”*

Mine ve Hülya Hanım kardeşlerine işitme kaybı tanısının koyulmasını öncelikle kabullenemediklerini ve bu konuda problem yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Kardeşinin

tanılanmasının kendisinin ergenlik dönemine geldiğini ve kabullenmede bu durumun etkisi olabileceğini ifade eden Mine Hanım, tanılama sürecine ilişkin şu açıklamaları yapmıştır; *“Kardeşim dokuz aylık olduğunda biz bunu fark ediyoruz ama diyoruz ki yok işte biz kuruntu yapıyoruz. Hani mümkün değil ya nasıl olabilir, nasıl duymayabilir, inanamıyoruz. Annem babam kabullendi ama benim kabullenmem çok daha geç oldu.”* Mine Hanım kardeşinin gerçekleştirilen odyolojik testler sonrasında koklear implant ameliyatı olması gerektiğini öğrendiği zaman bu durumu kabullenebildiğini belirtmiştir. Mine Hanım konuyla ilgili olarak *“Benim kabullenmem ameliyat sürecinde oldu. En son testte gittiğimizde Hacettepe işitme cihazının yeterli olmadığı ve implant ameliyatı olacağı söylendiğinde kabullendim.”* açıklamasında bulunmuştur. Benzer şekilde Haminde Hanım da kardeşinin sonradan işitme duyusunu kaybetmesini kabullenemediğini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Tabii ki başlarda kabullenemedim. Doktor pat diye bir gün gelecek ve sen duymayı kaybedeceksin demiş kız kardeşime.”* Hülya Hanım kardeşinin işitme kayıplı olması durumunu zamanla kabullendiğini ise şu cümlelerle ifade etmiştir; *“Zamanla kabullendik mi, belki kabullendik. Tabi ki olmasa diyorsun ama maalesef kabullenmeden de bir şeyin üstesinden gelemiyorsun, hazır olamıyorsun.”*

Kardeşinin işitme kaybının tanılanması sürecini tam olarak idrak edemediğini ve bu durumu garipsediğini ifade eden Gizem Hanım ise o dönemde yaşadığı duyguları şu şekilde ifade etmiştir; *“Yani o zaman tabii özel gereksinimli ailelerin böyle geçirdiği evreler vardır ya, yani bana çok o an böyle bir garip geldi. Çünkü ben tam olarak idrak edemedim.”* Yaşının küçük olması, daha önce karşılaşılan bir durum olmaması ve anne babasının kaygılı olması nedeniyle olayları anlamakta zorlandığını ve üzüldüğünü belirten Gizem Hanım, işitme kaybıyla ilgili yaptığı araştırmaların durumu kabullenmesi ve hatta harekete geçmesini sağladığını ifade etmiştir. Gizem Hanım konuyla ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır; *“Yani şimdi ne olacak, bir korkuyorsun. Kaygı içerisine düşünüyorsun. Yaptığım araştırmalarda işte hemen eğitime başlayıp gayet normal gelişim yakalayan çocukları olduğunu falan görünce birazcık daha rahatladım açıkçası.”*

Suat ve Vahit Bey işitme kaybının tanılanması sonrasında kardeşleriyle kuracakları iletişime ilişkin kaygı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Kardeşinin üç yaşından sonra geçirdiği Brusella hastalığı sonrasında işitme kayıplı olduğunu belirten Suat Bey, kardeşinin işitmesini kaybetmesinden sonra iletişim kurmakta zorlanacaklarını ve bu durumun kardeşlik ilişkilerine zarar verebileceğini düşündüğünü şu cümlelerle

açıklamıştır; *“İşin doğrusu hani ne hissettim, anlaşılamayacağımızı düşündüm. Zorlanacağımızı, yani karşılıklı abi kardeş ilişkisi değil de biraz daha sığ bir ilişki olacağını düşündüm.”* Benzer şekilde dört yaşından sonra geçirdiği ateşli hastalık sonrasında kardeşinin işitmesini kaybettiğini belirten Vahit Bey kardeşiyle iletişim kurma konusunda sorun yaşayacağını ve yüzeysel bir kardeşlik ilişkisi kuracağını düşündüğünü ifade etmiştir. Konuyla ilgili Vahit Bey’in açıklamaları şu şekildedir: *“İletişim kurmak zor sağırılarla, şimdi bunu herkes biliyor. Yani her şeyi paylaşamıyorsunuz. Tabii yüzeysel paylaşıyorsunuz. Yalnız kalıyorsunuz. En azından bir destekçi arıyorsunuz yanınızda. Kardeşimle öyle olacağımızı düşündüm.”*

İşitme kayıplı kardeşinden büyük diğer katılımcılardan farklı olarak Burak Bey ise kardeşinin işitme kayıplı olduğunu öğrenmesinin kendisini herhangi bir şekilde etkilemediğini ifade etmiştir. Bu durumun nedenini annesinin de işitme kayıplı olmasına bağlayan Burak Bey’in açıklamaları şu şekildedir; *“Ben zaten alışkındım. Annemden babamdan alışkındım. Çok büyük bir kayıp olduğunu düşünmüyorum açıkçası.”* Ayrıca Burak Bey bu durumu kabullenmesinin kardeşinde ek ya da başka bir özel gereksinim olmaması durumunun etkili olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir; *“Fiziksel olarak bir eksikliği yok. Sadece işitsel konuda birazcık eksikliği var. O yüzden ben çok net gözümden büyütmedim. Yani çok daha büyük engeller olabilirdi. Çok şükür. Neyse ki öyle bir engelle karşılaşmadık. O yüzden çok bir şey hissetmedim.”*

Diğer yandan işitme kayıplı kardeşinden küçük olan yani işitme kayıplı bir kardeşin olduğu aileye doğan katılımcılar, abi ya da ablalarının işitme kayıplı oluşunu büyüdükçe anlamlandırmışlardır. İşitme kayıplı kardeşlerinden küçük olan Tülin, Rana ve Gaye Hanım ile Emir Bey süreç içerisinde kardeşlerinin işitme kayıplı olduğunu anlamalarının kendilerini üzdüğü, iletişim kurmada sorun yaşayacaklarını düşündüğü ve herhangi bir duygu uyandırmadığı şeklinde görüş bildirdikleri görülmektedir.

Ablasının işitme kayıplı olduğunu öğrendiğinde çok üzüldüğünü belirten Rana Hanım, ablasıyla her konuda iletişim kuramayacağına ilişkin kaygı yaşadığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Rana Hanım şu açıklamaları yapmıştır; *“Çok üzüldüm. Onunla her konuda iletişim kuramayacağımı düşündüm. Beni anlamamasından korktum ki zaten korktuğum her şey başıma geldi.”* İşitme kayıplı olması nedeniyle ablasıyla anlaşamamaktan korktuğunu ifade eden Rana Hanım, sağlıklı bir iletişim kurabilmek için küçük yaşlarından itibaren işaret dili öğrendiğini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Ablamın işitme kaybını öğrendiğimde çok küçüktüm. Ablamla beraber sürekli işaret dili*

öğrenmeye çalıştım. Çünkü ablam o zamanlar hep işaret dili yapıyordu. Şu an ailede yani annem babamdan çok bile onun dilini anlayan benim.”

Gaye Hanım da benzer şekilde ablasının işitme kayıplı olduğu öğrendiğinde üzüldüğünü ifade etmiştir. Ancak ablasının işitme kayıplı olmasını doğal bir durum olarak karşıladığını belirten Gaye Hanım, kendisini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Yani ilk başta tabii üzüldük. Ancak doğal bir şey hani olabilecek bir şey sonuçta. Yaşamını çok etkileyebilecek bir durum değil bence. Sonuç olarak yine kendi hayatına bakabiliyor.”* İşitme kayıplı kardeşinden küçük olan Emir Bey ise ablasının işitme kayıplı olduğunun farkına varmasının kendisini farklı bir duygu içerisine sokmadığını ifade etmiştir. İşitme cihazı olduğu sürece ablasıyla iletişim kurabildiğini belirten Emir Bey bu nedenle ablasını özel gereksinimli bir birey olarak değerlendirmedeğini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Diğer insanlar arasında bir engel varmış gibi gelmiyordu bana hiçbir zaman. Çünkü dediğim gibi işitme cihazı varken iletişim kurabiliyorduk zaten.”*

Diğer yandan işitme kayıplı abinin olduğu bir ailenin içerisine doğan Tülin Hanım ise konuyla ilgili olarak ailesinin bu durumu hep olumlu yönde kendisine yansıttığını ifade etmiştir. Tülin Hanım abisinin işitme kayıplı olmasının kendisinin sözlü dil gelişimini olumlu yönde etkilediği ve erken konuşmasını sağladığı ayrıca okuma yazmayı da erken öğrenmesine neden olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır; *“Ben konuşmayı erken öğrenmişim çünkü abimin konuşmasını sağlamak için böyle tek tek işte kelimelerin nesneleri üzerine bastıra bastıra görsellerle daha tane tane anlatıyorlarmış. Okumayı yazmayı da erken öğrendim. Ben mesela bana böyle de bir artısı oldu.”* Ayrıca Mine Hanım kardeşinin işitme kayıplı olmaması halinde kardeşlik ilişkilerinin günümüzdeki halinden çok daha farklı olacağını düşünmektedir. Mine Hanım konuyla ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır; *“Hiç böyle bir sorunumuz olmasaydı, hiç böyle bir işitme kaybımız olmasaydı benim gibi bir insan olsaydı belki gerçekten diyorum ki bu kadar güçlü bir bağ kuramazdık.”*

3.2.3.2. İşitme Kaybının diğer engel türleriyle kıyaslanması

Gerçekleştirilen görüşmelerden katılımcıların tamamı işitme kaybını diğer özel gereksinim türleriyle karşılaştırmışlar ve kardeşlerinin işitme kayıplı olmasını diğer engel türlerine tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Buna göre katılımcılar kardeşlerinin zihinsel engelli, görme engelli, otizm, serebral palsi vb. gibi farklı bir özel gereksinimi yerine işitme kayıplı olduğu için Allah’a şükrettiklerini açıklamışlardır. Ayrıca katılımcılar

kardeşlerinin farklı bir özel gereksiniminin olması durumunda sorumluluklarının birkaç kat artabileceğini ve kardeşlik ilişkilerinde aksaklıklar yaşanabileceğini düşünmektedir.

İşitme kaybını diğer özel gereksinim türlerine tercih ettiğini belirten Ali Bey kendisini şu cümlelerle açıklamaktadır; *“Her engel mutlaka bir yara bırakır, ailede bir travma bırakır. Ancak işitme engelliliğin şanslı engelliliklerden olduğuna inanıyorum. Hatta birçok engellilikten çok daha avantajlı bir engelliliktir işitme engellilik.”* Ali Bey bu nedenle Allah’a şükrettiklerini; *“Yani bu bizim için çok büyük bir teselli oldu. Bir travma yaşarken o travma bir şükür duygularını geliştirdi bizde.”* cümleleriyle açıklamıştır. Benzer şekilde Tülin Hanım’da işitme kaybının diğer özel gereksinimlere oranla hayatını olumsuz etkilemeyecek bir özel gereksinime sahip olmasının şükretmelerine neden olduğunu ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Tülin Hanım kendisini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Buna binlerce kere şükürler olsun, görme engelli de olabilirdi. Zihinsel engelli de olabilirdi ama hani neyse ki yaşamını çok etkilemeyecek bir engele sahip gibi konuşuruz annemle. Hani o zaman daha da zor olurmuş gibi sanki bu engeller içerisinde en kolayymış gibi.”* Tülin Hanım bu şekilde düşünmesinin nedenini ise *“Ya biz şükürcü bir toplum olduğumuz için biz de öyle yetiştirdik. Bu bizim kendimizi motive etmemiz için kendimize söylediğimiz bir yalan belki de.”* cümleleriyle ifade etmiştir.

Farklı bir özel gereksinimi olmasındansa kardeşlerinin işitme kayıplı olmasına şükrettiklerini belirten Mine, Rana ve Handan Hanım ile Emir, Vahit ve Burak Bey, kardeşlerinde farklı bir özel gereksinim olması durumunda sorumluluklarının birkaç kat artacağını düşünmektedir. Konuyla ilgili olarak kardeşinin zihin engelli olması durumunda kardeşiyle iletişim problemlerini yaşayacağını ve hayatının çok farklı olacağını belirten Rana Hanım sorumluluklarına ilişkin olarak şu açıklamaları yapmıştır; *“Yani bir zihinsel engelli, otizmli olsaydı hayatım çok farklı olabilirdi. Çünkü onlarla iletişim kurmak çok zor. Bu yüzden sorumluluklarım çok daha fazlasıyla artmış olabilirdi. Çünkü onları anlamak, onların dilinden görüşmek daha farklı.”* Farklı bir özel gereksinimi olmadığı için Allah’a şükrettiğini belirten Vahit Bey aksi bir durumda üsteleneceği sorumlulukların hayatına etkilerini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Yani sonuçta kardeşimiz iyi ki şükür öyle bir engeli yok. Yoksa Sorumluluklarım biraz daha fazla olurdu. Hayatla ilgili planlarım da değişirdi. Mesela ayrı yaşayamazdık, mutlaka yanımda yaşamasını isterdim bu sefer. Devamlı elimin üstünde olmasını isterdim açıkçası.”* Benzer şekilde kardeşinden uzaklaşamayacağını belirten Emir Bey ise evlilik

hayatının doğrudan etkiyeceğini şu cümlelerle açıklamıştır; “Üzerinde daha fazla sorumluluğum olurdu. Daha çok yakınında olmam gerekirdi ama benim hayatıma direkt bir etkisi evlilik hayatım olabilirdi. Çünkü zihinsel engelli bir kardeş her zaman bir sorumluluk. Başka aile kurmanızın önünde büyük bir ket olurdu.”

Ailecek kardeşinin önceleri zihin engelli olarak düşündüklerini ancak testler sonrasında işitme kayıplı olduğunu öğrendiklerinde çok sevindiklerini belirten Handan Hanım, kardeşinin işitme kaybı yerine zihinsel engelli olması durumunda sorumluluklarının artacağını düşünmektedir. Handan Hanım konuyla ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır; “Zekâ özürlü diye bakıyorduk. İşitme engelli olması bizi bir sevindirdi. Niye sevindirdi? zekâ özürlüye çare yoktu. Eğer zihin engelli olsaydı herhalde o zaman sorumluluğumuz daha çok olurdu. Anlaşamazdık.” Benzer şekilde kardeşinin zihinsel engelli olması durumunda iletişimde sorun yaşayacağını ifade eden Mine Hanım sorumluluklarına ilişkin olarak kendisini şu şekilde açıklamıştır;

“Böyle farklı ve daha ağır bir engeli olmuş olsaydı hem sorumluluklarım hem de ilgim belki de iki katı olurdu. Çünkü derdini anlatamayışı, bir şey istediğinde bana bunu izah edemeyişi beni daha çok bağlardı ve daha çok yanında olma isteği uyandırırdu.”

Diğer yandan kardeşinin farklı bir özel gereksinimi olması durumunda kardeşlik ilişkilerinin değişmeyeceğini belirten Burak Bey ise konuyla ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır; “Kardeşlik ilişkimiz de bir şey değişmez ama benim sorumluluklarım çok daha fazla olurdu. Neyse ki çok şükür öyle bir engelimiz yok.”

Hülya, Gizem ve Gaye Hanım ise kardeşlerinin farklı bir özel gereksinimi olması durumunda kardeşlik ilişkilerinde herhangi bir farklılığın olmayacağını ifade etmişlerdir. Kardeşinin özel gereksiniminden bağımsız olarak bu durumu karakteriyle açıklayan Hülya Hanım’ın açıklamaları şu şekildedir; “Bu benim karakterimle alakalı galiba. Çünkü karşı tarafın engelinin ne olduğunun önemi yok. Bu tamamen benim karakterimle alakalı. Vicdanen aynı olurdum. Muhtemelen üzerime düşenin fazlasını yapmaya çalışırım.” Benzer şekilde kardeşine olan tutum ve yaklaşımdan farklılık olmayacağını belirten Gizem Hanım’ın kardeşinin farklı bir özel gereksinimi olması durumuna yönelik açıklamaları ise şu şekildedir; “Zihinsel engelli olsaydı mesela. Hani belki de bazı aksaklıklar olabilir miydi diye düşünüyorum bazen ama hani önemli olan, hani yani benim tutum ve benim de yaklaşım. Yani sanki olmamış gibi geliyor.” Konuyla ilgili olarak Gaye Hanım ise kendisini “Yine bir şey değişmedi ki yani sonuçta kardeşim aynı şey bence.” cümleleriyle açıklamıştır.

3.2.3.2.1. İşitme kaybına ek engel algısı

Ali, Emir ve Burak ile Tülin, Mine, Rana, Gizem ve Rana Hanım gerçekleştirilen görüşmelerde kardeşlerinin işitme kaybına ek bir engeli olması durumunu da değerlendirmişlerdir. Katılımcılar kardeşlerinde işitme kaybına ek bir engelin olmamasına şükrettiklerini belirtmekle beraber ek engelin olması durumunda sorumluluklarının artacağı ve kardeşleriyle olan iletişimlerinin aksayacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Kardeşinin tanılanması sürecinde hastaneye gittiklerini ve orada işitme kaybına ek engelli olan çocukları gördüğünü belirten Ali Bey, kardeşinde ek bir engelin olmadığı için Allah'a şükrettiklerini ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Ali Bey in açıklamaları şu şekildedir;

“İşitme engelliliğe ilaveten diğer rahatsızlıkları olan çocukları gördüğümde bizim şükretmemiz gereken çok şey olduğunu orada öğrendik. Yani bu bizim için çok büyük bir teselli oldu. Sağlıklı görümlü bir çocuk, akli melekeleri yerinde. Sadece bir işitme engellilik var.”

Kardeşinin işitme kaybına ek zihin engeli olması durumunda hayatın kendisini daha çok zorlayacağını belirten Rana Hanım sorumluluklarının artacağını ve kardeşiyle iletişim kurmakta zorlanacağını şu cümlelerle ifade etmiştir; “*Ek bir engeli olmuş olsaydı hayat beni daha da çok zorlardı. Hem zihinsel engelli olup hem işitme engelli olsaydı onu anlamak daha da zorlaşacaktı, onun bizi anlaması daha da zorlaşacaktı. Sorumluluklarımız çok daha fazlasıyla artacaktı.*” Benzer şekilde kardeşinin işitme kaybına ek bir engelinin olması durumunda işlerin kendisi için daha zor olacağını belirten Tülin Hanım bu durumun kardeşlik ilişkisine olan etkisini şu cümlelerle açıklamaktadır; “*İşler çok daha zor olurdu o zaman. İletişim kurmak zor olacağı için muhtemelen çok kardeşlik kavramı oluşmazdı.*”

Diğer yandan Handan, Gizem ve Mine Hanım ile Burak ve Emir Bey işitme kayıplı kardeşlerinin ek bir engeli olması durumunda sorumluluklarının artacağını belirtmek ile beraber kardeşlik ilişkilerinde bir farklılık olmayacağını ifade etmişlerdir. Konuyla ilişkili olarak kardeşinde ek bir engelin olması durumunda ailesine ve kendi üzerine binen sorumluluğunun artacağını açıklayan Burak Bey kendisini “*Yine aynı şekilde yani bir kardeşlik ilişkimiz tabii ki de değişmezdi.*” cümleleri ile ifade etmiştir. Benzer şekilde işitme kaybına ek bedensel engel, zihin ya da görme engeli olması durumunda sorumluluklarının artacağını düşünen Emir Bey, kardeşlik ilişkine ilişkin şu açıklamaları

yapmıştır; *“Sorumluluklarım çok çok daha büyük olurdu. Fakat onun dışında hayatımız, ilişkimiz değişmez diye düşünüyorum.”* Handan Hanım ise kardeşinde işitme kaybına ek bir engelin olması durumunda yine ona kol kanat gereceğini belirtmek ile beraber kardeşlik ilişkisine yönelik şu açıklamaları yapmıştır; *“İlişkimiz etkilemezdi evet tabii aynı olduğu gibi evet. Aynısını yapardık.”*

3.2.3.3. İşaret dili kullanımı algısı

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde katılımcıların işaret diline bakış açılarını değerlendirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda kardeşi sistematik olarak Türk işaret dili kullanan sadece Ali Bey ile kardeşi sözlü dil kullanan Tülin, Gizem ve Hülya Hanım ile Emir, Vahit ve Burak Bey’in görüş bildirdikleri görülmektedir. Özellikle kardeşi sözlü dil kullanan katılımcılar her ne kadar işaret dilinin iletişimi etkileyeceği, aksaklığa neden olacağı ve sözlü dil gelişimini olumsuz etkileyeceğini düşünseler de kardeşlik ilişkilerinin etkilenmeyeceğini düşünmektedir.

Kardeşiyle sözlü iletişim kurduğu için kendisini rahat hissettiğini belirten Tülin Hanım işaret dili kullanmak zorunda kalması durumunda kardeşiyle iletişim kurmakta zorlanacağını şu cümlelerle açıklamaktadır; *“Ben onun kadar iyi olamayacağım için daha az iletişim kurardık. Yani bir şey anlatamayacağımın farkına varınca anlatmak istemezdim.”* Kardeşiyle sözlü dilde rahat bir şekilde iletişim kurduğunu ve uzun uzun konuşabildiğini ifade eden Burak Bey ise konuya ilişkin olarak şu cümleleri kurmuştur; *“İletişimimiz biraz daha kısa ve öz olurdu herhalde. Ancak ilişkimizde bir fark olmazdı. Şu an yaya yaya konuşuyoruz. Böyle espriler daha fazla oluyor. Bir şeyler anlatırken daha uzun, daha açıklayıcı anlatabiliyoruz.”* Kardeşinin işaret dili kullanması durumunda ilişkilerinde herhangi bir fark olmayacağını belirten Gizem Hanım ise kardeşinin işaret dili kullanması durumunda iletişimde zorluklar yaşayabileceğini şu şekilde açıklamıştır; *“Bence iletişimde zorluklar olabilir. Çünkü direkt iletişim kurmak ve hani hareketlerle iletişim kurmak kurmanın arasında bir fark vardır yani mutlaka. Bizim daha fazla efor sarf etmemiz gerekir belki de.”*

Kardeşiyle sözlü dil yoluyla iletişim kurmayı tercih ettiğini belirten Hülya Hanım işaret dili ile iletişim kurma yolunu seçmesi halinde kardeşinin sözlü dil gelişimini olumsuz yönde etkileyeceğini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Ben bir yerde kendimi bu konuda iyi hissediyorum. Biz çünkü konuşarak belki işaret diline girmiş olsaydım elle kolla fazla hareket etmiş olsaydım belki onun konuşmasını engelleyecekti. Çünkü*

doktorumuz da bize öyle söylemişti.” Kardeşinin işaret dili kullanması durumunda ilişkilerinin şimdi olduğundan farklı olmayacağını belirten Vahit Bey, kardeşinin sözlü dil kullanmasını istemesinin nedeni olarak kardeşinin normal bir birey gibi iletişim kurması olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır; “Bizim bunu istememizin sebebi şey yani normal bir birey olmaya çalışması için. Anlatabildim mi? Yani diğer insanlarla da aynı şekilde konuşmaya iletişim kurmaya çalışması için yaptık açıkçası.”

Diğer yandan kardeşinin işaret dili kullanarak iletişim kurduğunu ve işaret dili ile ilgili düzenlenen bir yarışmada birinci olduğu belirten Ali Bey konuyla ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır; *“Tebrik ettim kendisini. İşaret dilini iyi kullanmış olması tabi ki bir insanın dil bilgisinin de iyi olması gibi bir şey. Dimi yani şimdi dil bilgisinde full çıkartmış bir çocuk gibi.”* Kendisinin işaret dili bilmediğini belirten Ali Bey kardeşinin dudak okumada zayıf olduğunu, sözlü dilini de geliştirmesi gerektiğini ve bunu bir eksiklik olarak gördüğünü şu cümlelerle açıklamıştır; *“Kardeşimin dudak okumasının zayıflığı şu an ki modern işitme engelliler eğitiminde bir eksiklik olarak görüyorum. Yani işitme engellilerin şu an dudak okuma oranı yükseldi, sözlü iletişim kurma oranları çok yükseldi. Bu konuda da onu eksiklik olarak görüyorum.”*

3.2.3.4. İşitme kayıplı kardeşin diğer kardeşlerden farkı

Görüşmelerin gerçekleştirildiği katılımcılar içerisinde birden fazla kardeşi olan Ali ve Suat Bey ile Hülya ve Gaye Hanım işitme kayıplı kardeşlerinin diğer kardeşleri ile olan farklarına ilişkin görüş bildirmişlerdir. Buna göre birden fazla kardeşi olan katılımcılar hata yaptıkları zaman işitme kayıplı kardeşlerine karşı daha anlayışlı olmak ile beraber yaşadıkları iletişim sorunları nedeniyle daha sık bir kardeşlik ilişkine sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Toplamda dört kardeş olduklarını ve diğer kardeşleriyle gün aşırı muhakkak görüştüklerini belirten Ali Bey benzer bir iletişimi işitme kayıplı kardeşiyle kuramadığını ifade etmiştir. Sözlü dil kullanarak iletişim kuramadıkları için işitme kayıplı kardeşine yaşadığı sorunları ve duygularını paylaşamadığını ifade eden Ali Bey konuyla ilgili olarak kendisini şu cümlelerle açıklamıştır;

“Onunla halimi paylaşamıyorum. Çünkü duygularımı anlatamıyorum ona. Yani benim çocuklarımla yaşadığım bir sorunu diyelim ki onunla paylaşamıyorum veya eşimle yaşadığım bir sorunu. O da benimle paylaşmıyor yani yazışarak, yazıyla paylaşmak dilekçe vermek gibi bir şey. Hani dilekçeyle anlatamazsın ona gibi bir şey. O yüzden diğer kardeşlerimizden daha az görüşüyoruz.”

İletişimin insanların varlığını sürmesinde temel unsur olduğunu ve işitme kaybı nedeniyle kardeşiyle sağlıklı bir iletişim kuramadığını belirten Ali Bey acil durumlarda işitme kayıplı kardeşini arayamıyor olması hayatına olan olumsuz etkileri arasında olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır; *“Benim zor durumda yardım isteme listemin birinci sırasında işitme engelli kardeşim yok şu an. Yani arabamın lastiği patladığında birinci sırada o yok. Çünkü arayıp hadi kardeşim gel Kütahya’nın şu kilometresinde buradayım deme şansım yok.”*

İşitme kayıplı kardeşine diğer kardeşlerinden daha fazla sevgi ve saygı duyduğunu belirten Handan Hanım, diğer kardeşlerinin kendi sorunlarını çözebildiğini ancak işitme kayıplı kardeşinin yaşadığı sorunlarda daha fazla yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Handan Hanım’ın konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir; *“Onların hiçbir şeye ihtiyaçları yok. Onlar bana hiçbir şey sormuyorlar. Biri eşinden ayrıldı sordu mu bana? Hayır. Ama bu kardeşim eşini kaybetmekten yalnız kalırım diye korkuyor, soruyor bana. Bende destek çıkınca tamam diyor, ablam var. Ötekiler bunu diyemez.”*

Diğer yandan Ali ve Suat Bey ile Handan Hanım kendilerine karşı hata yaptıklarında işitme kayıplı kardeşlerine karşı daha anlayışlı olduklarını ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak işitme kayıplı kardeşine karşı daha pozitif bir açıdan baktıklarını belirten Ali Bey, bu durumun nedenini kardeşinin engelli bir birey olmasına bağladığını şu cümlelerle açıklamıştır; *“E tabi bu engelli olduğu için biraz pozitif ayrımcılık yapıyoruz. Onun akli melekeleri her ne kadar yerinde olsa da onun akli ermiyor diyoruz. Akli ermiyor bunun ya bunu anlayamıyor dediğimiz oluyor. Bu yüzdem pozitif ayrımcılık yapıyoruz evet.”*

Benzer şekilde işitme kayıplı kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle her şeyi anlayamadığını ifade eden Hamiye Hanım bu nedenle işitme kayıplı kardeşini affetmesinin diğer kardeşlerine oranla daha kolay olduğunu şu şekilde ifade etmiştir; *“İşitme engelli affetmem kolay oluyor. Ötekileri affetmem. Ama bunu bir yanı eksik eksik nasıl anlamıyor, anlayamıyor bir şeyi.”* Kardeşinin olayları anlamakta zorlandığını belirten Suat Bey ise bu durumun işitme kayıplı kardeşine hata yaptığında daha anlayışlı olmasına neden olduğunu ifade etmiştir. Suat Bey’in açıklamaları şu şekildedir; *“Yani puanlama yaparsak artı bir derim yani mesela. Bir puan tabi ki işitme engelli kardeşim ön plana çıkıyor. Çünkü hani sonuçta bizi anlayamıyor. Bazı şeylere anlam veremeyebiliyor. Veya bilmiyor, mecburen onu kayırmak zorunda kalıyoruz.”*

3.2.3.5. Toplumun işitme kaybı algısı/tepkisi

Katılımcılar görüşmelerde toplumun işitme kayıplı birey algıları ve kardeşinin işitme kayıplı olduğunu öğrendiklerindeki tepkilerine ilişkin kendi yaşantılarından yola çıkarak değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

3.2.3.5.1. Toplumun işitme kaybı algısı.

Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar toplumun işitme kayıplı kardeşleriyle ilgili algılarına dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Katılımcılar toplumun işitme kayıplı kardeşlerini deli, köyün delisi, zekâ özürlü, akli melekeleri yerinde olmayan, uzaylı gibi gördüğünü ve işitme kayıplı olma durumunu Allah'ın cezalandırması olarak değerlendirdiğini ifade etmişlerdir.

Ali, Emir ve Suat Bey ile Handan ve Tülin Hanım toplumun işitme kayıplı kardeşini zihinsel engelli bir birey olarak değerlendirdiklerini ifade etmişlerdir. Küçük bir ilçede doğup büyüdüğünü ve içinde bulunulan ortamın engele bakışı doğrudan etkilediği belirten Ali Bey yaşadığı toplumun kardeşine bakışını şu cümlelerle özetlemiştir; *“Memleketimde, memleketim gibi küçük bölgelerde işitme engellilerin akli melekelerinin yerinde olmadığı düşünülen bir tablo vardı. Akli ermiyor bunun gibi.”* Toplumun engele bakışını sinir bozucu olarak değerlendiren Emir Bey ise *“Biliyorsunuz toplumsal gerçeklerimizden birisi engellilere yani herhangi bir fiziki engeli bulunan da dahil olmak üzere tüm engelleri zihinsel engelli muamelesi yapılıyor. Bu çok sinir bozucu bir durum.”* açıklamasında bulunmuştur. Benzer şekilde Handan Hanım toplumun hem geçmişte hem de günümüzde işitme kayıplı kardeşini zekâ özürlü gibi değerlendirdiğini ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Handan Hanım şu açıklamaları yapmıştır; *“Onu işitme engelli değil de zekâ özürlü gibi geliyor onlara. Anlayamadığı için konuya şey olamıyor. Onlar herhalde bunda zihinsel engel var diye şey ediyorlar.”*

Babasının tayini nedeniyle işitme kayıplı insan nüfusunun yoğun olduğu bir şehirden daha az yoğun olduğu bir şehre taşınmak durumunda kaldıklarını belirten Tülin Hanım toplumun işitme kayıplı kardeşine bakışını şu cümlelerle açıklamıştır; *“Tayinimiz çıktı ve biz oraya gittik. Orada şunu fark ettik, insanlar böyle abime uzaylı gibi bakıyorlardı. Hiç alışkın değillerdi biliyor musunuz.”* Suat Bey ise toplumun işitme kayıplı kardeşine hastalıklı bir birey olarak gördüklerini şu cümlelerle ifade etmiştir; *“Ya bunlar işitme kaybına da hani hastalıklı bir birey olarak bakıyorlar insanlar.”* Bu durumla ilgili olarak ayrıca Suat Bey toplumun kendisini de hastalıklı bir birey olarak

gördüğünü belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak Suat Bey; *“Hani onun dolayısıyla bize, bana yani yakıştırma demeyim de hani biraz daha hani onda o varsa ya sende de vardır bir şey gözüyle bakıyorlar.”* açıklamasında bulunmuştur.

Diğer katılımcılardan farklı olarak Gizem Hanım ise toplumun işitme kaybına algısının Allah’ın bir cezalandırması üzerine kurulu olduğunu ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Gizem Hanım şu açıklamalarda bulunmuştur; *“Yani çok böyle sığ bir düşünce aslında. En ufak bir kötülük işlendiği zaman başlarına bunun bir şekilde döneceğini düşünüyorlar. Yani ben bir kötülük yaptım Allah da beni bu şekilde cezalandırıyor.”* Gizem Hanım toplumun işitme kayıplı kardeşini ailenin bir bireyi değil de bir cezası olarak gördüğünü *“Aslında o çocuğu bir çocuk olarak değil de kendisine bir ceza olarak görme düşüncesi hani var varmış açıkçası.”* cümleleriyle açıklamıştır.

3.2.3.5.2. Toplumun işitme kaybına tepkisi.

Katılımcılar toplumdaki insanların işitme kaybı algısının yanında kardeşlerinin işitme kayıplı olduğunun öğrenilmesi sonrasında verdikleri tepkileri de değerlendirmişlerdir. Buna göre Burak Bey hariç katılımcıların tamamı toplumdaki insanların kardeşinin işitme kayıplı olması sonrasında verdikleri bazı tepkilerden rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar insanların kardeşlerinin işitme kayıplı olduğunu öğrendiklerinde şaşırdıklarını, üzüldüklerini, zihinsel engelli muamelesi yaptıklarını, işitme cihazlarını incelemeye çalıştıklarını ve kardeşleriyle yüksek sesle konuşarak iletişim kurmaya çalıştıklarını belirtmiştir.

Toplumdaki insanların işitme kayıplı kardeşine olan tepkisini değerlendiren Ali, Vahit ve Emir Bey insanların kardeşlerine zihinsel engeli olan bir birey gibi tepki verdiklerini ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak memleketindeki insanların işitme kayıplı kardeşine verdiği tepkiyi *“ahraz”* ve *“calay”* insanlara verilen tepkiyle eş değer olduğunu belirten Ali Bey bu nedenle kardeşini eğitimi için kendi yanına aldığını ifade etmiştir. Ali Bey işitme kayıplı kardeşinin memleketlerinde büyümesi halinde yaşayacaklarını şu şekilde özetlemiştir; *“Eğer kardeşim o küçük ilçede kalsaydı delirirdi. Yani köyün delisi olurdu. Adaba mugayir hareketlerle onunla iletişim kurmaya çalışan cahil bir toplum. Üç yılda insanları delirtirler orada.”* Ayrıca Ali Bey nadiren de olsa bazı insanların ise tepkilerinin tam tersi olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır; *“Münferit de olsa görmüş geçirmiş insanların tepkisi tam tersiydi. Kardeşim için böyle konuşamazlar ama çok akıllıdır bunlar, zehir gibidir bunlar demişlerdi.”*

Benzer şekilde toplumdaki insanların işitme kayıplı kardeşine zihinsel engelli muamelesi yaptıklarını ifade eden Emir Bey bu durumu sinir bozucu olarak değerlendirmektedir. Emir Bey ayrıca insanların kardeşiyle sanki yabancı bir dil konuşan insanla iletişim kurmaya çabalar gibi konuştuklarını belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak Emir Bey şu açıklamaları yapmıştır;

“Zihinsel engelliymiş gibi muamele edilmeye başlıyorlar. O çok sinir bozucu. Onun dışında şey yapmaya başlıyorlar mesela işitme engelli olduğunu söylediğinizde yabancı birine sanki tane tane konuşunca yüksek sesle konuşuyorlar. Sanki anlayacak. Yani yüzde yüz duymuyor seni ne söylediğini anlamayacak diyorum. Hala yani beş yaşında çocuğa anlatmaya çalışır gibi anlatmaya çalışıyor.”

Rana, Gaye ve Handan Hanım ile Suat ve Vahit Bey insanların kardeşlerinin işitme kayıplı olduğunu öğrendiklerinden sonra kendilerine üzüldükleri ve acıdıklarını ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Vahit Bey insanların kardeşindeki işitme kaybını ilk öğrendikleri zaman tepkilerini şu cümlelerle özetlemiştir; *“Yani tepkileri şöyle; Tek kelimeyle anlatayım yani böyle biraz böyle üzülmeye mi diyeyim acıma mı diyeyim o tarz bir bakışlar hissediyorsunuz.”* Benzer şekilde Rabi Hanım da insanların kardeşindeki işitme kaybını öğrendiklerinde hem üzüldüklerini hem de acıma duygusu hissettiklerini ifade etmiştir. Rana Hanım’ın konuya ilişkin açıklamaları şu şekildedir; *“Aaa gerçekten mi çok üzüldüm. Neden bu şekilde, niye bu şekilde, ne oldu? E Allah şifa versin. Hani çok böyle bir acıma duygusu var yani fazlasıyla.”* Rana Hanım insanların tepkilerinin kendisinde uyandırdığı duyguları ise; *“İnsanların bu tepkileri beni üzüyor açıkçası. Çünkü bu benim ablam. Bu şekilde tepki vermeleri çok yanlış.”* cümleleriyle açıklamıştır. Kardeşinin işitme kayıplı olduğunu öğrenen insanların tepkilerini “yazık” sözcüğü ile özetleyen Suat Bey bu ve benzeri sözcükleri duyduktan sonraki hislerini şu cümlelerle ifade etmiştir; *“Şöyle söyleyeyim hani göğsümü böyle daraltan bir şey olduğunu fark ediyorum. Hani keşke böyle olmasaydı hani neden ben, neden biz?”*

Toplumdaki insanların işitme kayıplı kardeşine karşı tepkilerini değerlendiren Tülin ve Gizem Hanım insanların işitme kaybı ile ilgili sorular sorduklarını ve işitme cihazını incelemeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Toplumdaki pek çok insanın çevresinde işitme kayıplı bireyler olmadığından kardeşindeki işitme kaybını öğrendiklerinde çok şaşırdıklarını açıklayan Tülin Hanım konuyla ilgili olarak özellikle geçmişte kardeşinin işitme cihazına ilişkin insanların tepkilerini şu şekilde açıklamıştır; *“İşitme engeliyle ilgili hiçbir şey bilmiyorlardı. Mesela hiç işitme cihazının ne olduğunu bile bilmeyenler oluyordu çocukken. Çoğu insan o ne diye soruyordu.”* Tülin Hanım

insanların kardeşinin işitme kaybıyla ilgili şaşkınlıkları ya da sorularından rahatsız olmazken insanların kardeşinin işitme cihazının incelenmesinden rahatsızlık duyduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir; *“İşitme cihazı onun kulağı gibiydi. Ya hani kulağıydı aslında. Biri gelip kulağına dokunmak istese ne bileyim böyle saçma sapan baksa rahatsız olursun. Dokunulmasını istemezsin. İşitme cihazına da bu şekilde davranılması gerektiğini düşünüyordum.”* Benzer şekilde kardeşinin işitme kayıplı olduğunu öğrenen insanların şaşırdıklarını belirten Gizem Hanım insanların işitme kaybı ve işitme cihazıyla ilgili sorular sormaya başladıklarını ifade etmiştir. Gizem Hanım’ın açıklamaları şu şekildedir; *“Kardeşimi öğrendiklerinde çok şaşıyorlar ve merak ediyorlar. Yani sorularla sorguluyorlar. Yani nasıl olduğundan, işte hani o daha fazla o cihazın çalışma biçimini çok merak ediyorlardı.”*

Ayrıca katılımcılar içerisinde Gizem ve Mine Hanım ile Burak Bey insanların işitme kayıplı bireylere ilişkin zihinlerinde bir algının olduğunu ve işitme kayıplı kardeşleriyle tanıştıktan sonra olumlu yönde çok şaşırdıklarını ifade etmişlerdir. İnsanların işitme kayıplı kardeşini gördüklerinde şaşkınlığa uğradığını belirten Mine Hanım konuya ilişkin şu cümleleri kurmuştur; *“Akıllarında nasıl bir şey oluyor bilmiyorum ama şaşıyorlardı. Kardeşimi gördüklerinde işte biz böyle düşünmemiştik. Gerçekten bahsettiğin kardeşin bu mu? Hani Bilal’de bir engel yok? Her zaman bunu demişlerdir.”* İnsanların kardeşini gördüklerinde tepkilerinin değiştiğini belirten Gizem Hanım ise *“Aaa öyle mi hiç belli değil, hiç anlamadım hep bu tarz tepkileri oluyor.”* cümleleriyle kendisini açıklamıştır.

3.2.4. Anne baba tutumu

Araştırmanın amacı doğrultusunda gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerin analizi sonucunda ulaşılan bir diğer tema Anne/Baba Tutumu Temasıdır. İlgili temaya ilişkin üç alt tema bulunurken bu alt temalar Anne Tutumu, Baba Tutumu ve Ailenin Diğer Ailelerden Farkı alt temalarıdır.

3.2.4.1. Anne tutumu

Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların tamamı annelerinin kendilerine ve işitme kayıplı kardeşlerine karşı olan tutumlarına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ali ve Burak Bey annelerinin tüm çocuklarına karşı eşit bir tutum sergilediğini belirtirken diğer katılımcıların tamamı annelerinin işitme kayıplı

kardeşlerine karşı daha ilgili ve anlayışlı olduklarını belirtmişlerdir. Buna karşın kardeşler annelerinin işitme kayıplı kardeşlerine daha fazla ilgi göstermelerini anlayışla karşıladıklarını açıklamışlardır.

Kendisi üç aylıkken abisinin işitme kayıplı olduğunun öğrenildiğini ifade eden Tülin Hanım doktorun tavsiyesiyle annesinin tüm ilgisini kardeşine verdiğini sonradan öğrendiğini ifade etmiştir. Tülin Hanım konuyla ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır; *“Ben üç aylık bebekken doktor anneme şey demiş, eğer oğlunu konuşturmak istiyorsan tüm odağını ilgin onaya vermelisin demiş.”* Tülin Hanım ayrıca yine doktor tavsiyesi üzerine annesinin kendisini başka bir şehirdeki anneannesine bıraktıklarını *“Doktor anneme bebeğini ya annene ya da başka bir yakınına bırakmalısın. Hani onunla ilgilenmelisin demiş. Annem benim Mersin’e anneanneme bırakmış.”* cümleleriyle açıklamıştır. O günleri hatırlamamasına karşın yaklaşık dört ay anneannesinde kaldığını sonradan öğrendiğini belirten Tülin Hanım içinde burukluk olmasına karşın bu sürecin işitme kayıplı kardeşine büyük katkı sağladığını ifade etmiştir.

Konuyla ilgili olarak kardeşinin işitme kayıplı olduğunun öğrenilmesinden sonra annesinin tüm ilgisini kardeşine aktardığını belirten Mine Hanım bu dönemde anne özlemi çektiğini *“Yoğunluk tamamen kardeşimdeydi. İlgi tamamen kardeşimdeydi. Ancak o süreçte ben de daha küçük olduğum için anne özlemi çekiyordum.”* cümleleriyle açıklamıştır. Annesinin tüm gün işitme kayıplı kardeşinin tedavisi, eğitimi ve ihtiyaçlarının karşıladığını ifade eden Mine Hanım bu duruma karşın annesinin kendisini yalnız hissetmemesi için de çaba gösterdiğini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Akşama kadar kardeşimle vakit geçirdiğini biliyorum. Ama akşam eve geldiğinde ne kadar yoğun bir günden çıkmış olsa bile annem oturup benimle de ilgilenir sohbet ederdi.”*

Annesinin işitme kayıplı kardeşine karşı her zaman daha ılımlı ve anlayışlı olduğunu açıklayan Hülya Hanım, bu durumun geçmişte kardeşini kıskanmasına neden olduğunu şu şekilde açıklamıştır; *“Şu an takılmıyorum ama küçükken kıskanıyordum tabii ki. İşte iki oda bir salonlu bir evde yaşıyorduk mesela sırf onun gönlü olsun diye ona bir genç odası almıştık. Ben anneme çok kırılıyorum kızıyorum. Bazen hâlâ bile takılıyorum.”* Benzer şekilde geçmişte annesinin tüm ilgisinin işitme kayıplı kardeşinde olduğunu belirten Gizem Hanım ise o dönemde yaş farkının olmaması durumunda kardeşini kıskanabileceğini şu cümlelerle ifade etmiştir; *“Yani küçük olsaydım, belki bu durumu kıskanabilirim ama hani artık 14 yaşındaydım ve onun yardıma ihtiyacı olduğunu,*

eğitime ihtiyaı olduğunu ve dolayısıyla onunla daha fazla vakit geçirilmesi gerektiğinin farkındayım.”

Her zaman annesinin işitme kayıplı kardeşiyle daha fazla ilgilendiğini belirten Handan Hanım bu nedenle diğer kardeşleriyle birlikte annesinden sevgi açlığı çektiğini ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Handan Hanım’ın açıklamaları şu şekildedir; “*Annem hep onunla ilgilendi. Annem onun engeli var, siz bunu bilmelisiniz derdi. Ama bizim de sevgiye ihtiyaımız vardı. Hiçbirimiz yle ilgi görmedi sevgi görmedik.*” Benzer şekilde annesinin işitme kayıplı olduğu için kardeşiyle her zaman daha fazla ilgilendiğini belirten Vahit Bey ise annesinin kardeşini kardeşine ayrıcalıklı davranmasını şu cümlelerle açıklamaktadır; “*Engelli olduğu için ařırđ kollama ayrılığı var kardeşime karşı. Aman benim oğlum mağdur olmasın. Zaten mağdur oldu da daha fazla mağdur olmasın. Ben onu mağdur etmeyeyim. Ařırđ kollamacı.*”

Diğer kardeşlerin aksine Ali ve Bera Bey annelerinin çocuklarına karşı tutumlarının eşit ve adil olduğunu belirtmişlerdir. Annesinin adil bir kadın olduğunu belirten Ali Bey kendisini şu cümlelerle açıklamıştır; “*Annem adil bir kadın. Hepimize de eşit davranıyor. Engelinden dolayı pozitif bir ayrımcılık söz konusu değildi hiçbir zaman.*” Burak Bey ise konuyla ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır; “*Annemin davranışları ikimize de bire bir aynı. Kızılacağında bana da kızıyorlar, ona da kızıyor, ona da kızıyor bana da kızıyor.*”

3.2.4.2. Baba tutumu

Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar anne tutumlarının yanında ayrıca babalarının çocuklarına karşı olan tutumlarını da değerlendirmişlerdir. Buna göre Ali, Vahit ve Emir Bey ile Gizem, Mine, Rana ve Handan Hanım babalarının işitme kayıplı kardeşlerine daha ilgili bir tutum sergilediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca Burak Bey babasının çocuklarına karşı eşit tutum sergilediğini ve Tülin Hanım babasının kendisine daha düşkün olduğunu açıklamıştır.

Babasının çocuklarına karşı eşit sevgi gösterdiğini ancak eşit davranmadığını belirten Rana Hanım bu durumun nedeninin kardeşinin işitme kayıplı olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Rana Hanım kendisini şu cümlelerle açıklamıştır; “*zel durumundan ötürü, işitme engelli olduğu için ona bir kat daha fazla ilgi gösterir. Sevgisi eşit olabilir ama genel olarak davranışları eşit değildir.*” Benzer şekilde babasının çocuklarına karşı eşit sevgi gösterdiğini belirten Handan Hanım

babasının ekonomik olarak işitme kayıplı kardeşine ayrıcalık yapıldığını şu şekilde ifade etmiştir; *“Yani ekonomik şeyden de babam hiç bizi düşünmedi. Hiç düşünmediler. Sadece işitme kayıplı kardeşimi düşündüler. Babam olmasaydı ev alabilir miydi? alamazdı.”*

Babasını genç yaşta kaybettiğini belirten Ali Bey babası vefat etmeden önce her zaman işitme kayıplı kardeşine karşı pozitif ayrımcılık yaptığını ancak bu durumun kendisini rahatsız etmediğini ifade etmiştir. İşitme kayıplı olduğu için babasının kardeşine daha pozitif yaklaşmasından rahatsızlık duymadığını belirten Ali Bey’in açıklamaları şu şekildedir; *“Hep ona pozitif ayrımcılık yaptı babam yaşadığı süre boyunca. Çünkü o evin en küçüğüydü ve engelliydi. Bu yüzden bu durum bizi hiç rahatsız etmedi.”* Benzer şekilde Vahit Bey’de kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle babasının kardeşine daha fazla ilgi göstermesini anlayışla karşıladığını *“Yani tabii ki özürlü çocuklara var ilgi ona daha fazla verecekler, daha çok ilgilenecekler. Yapacaklar bütün imkanları Onun için seferber edecekler. Haklılarda.”* cümleleriyle açıklamıştır.

Babası için işitme kayıplı kardeşinin diğer çocuklarından bir adım önde olduğunu ifade eden Gaye Hanım babasının işitme kayıplı kardeşine olan tutumunu şu cümlelerle açıklamıştır; *“Babam onu sanki bir tık ayrı görüyor. Ona böyle çok karışmaz, çok üstüne gitmez kendi halinde. Hatta hep böyle onu savunur bir kardeşiyle kavga ederse.”* Gaye Hanım babasının işitme kayıplı kardeşine ve diğer çocuklarına karşı tavrına ilişkin olarak şu örneği vermiştir; *“Biri dışarı çıkmak isterse babam izin vermezdi ama o yapmak isteyince bir tık geri çekilip hadi tamam diyebiliyor. Biz bir hata yaptığımızda kızabiliyor ama onun iki üç defa şansı var.”*

Babası ile ailevi sorunlar yaşayan ve arasındaki ilişkinin hayatının herhangi bir döneminde hiç iyi olmadığını belirten Gizem Hanım, babasının son yıllarda işitme kayıplı kardeşine daha ilgili bir tutum sergilediğini ifade etmiştir. Gizem Hanım konuyla ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır; *“Yani oldum olası babamla aramızdaki ilişki çok iyi değildi zaten. Buğra ’yla da öyleydi açıkçası. Yani son işte yedi yıldır falan birazcık daha Buğra ’yla hani daha iyi ama onun öncesinde çok öyle bir ilgisi yoktu açıkçası.”* Benzer şekilde babası ile ailevi sorunlar yaşayan Emir Bey de babasının işitme kayıplı kardeşine daha ılımlı olduğunu; *“Ablama da fazla şey yapardı, ilgi gösterirdi. Bana karşı biraz daha ilgisizdi bu konuda. Yani bana kızabilirdi ama şiddet yanlısı bir adam değildi.”* cümleleriyle kendisini açıklamıştır.

3.2.4.3. Anne/baba tutumunun değerdendirilmesi

Katılımcılar anne ve babalarının çocuklarına karşı olan tutumlarını değerdendirmişler ve ebeveynlerin işitme kayıplı çocuğa daha fazla ilgi gösterilmesini anlayışla karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Ancak katılımcılar bu durumu anlayışla karşılamak ile beraber ebeveynlerin tüm çocuklarına karşı eşit bir tavır sergilemeleri, işitme kayıplı çocukları lehine ayrımcılık yapmamaları ve işitme kayıplı çocuklarını şımartmamaları gerektiğini de ayrıca ifade etmişlerdir.

Kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle anne babasının onunla daha çok ilgilenmesini anlayışla karşıladığını belirten Tülin Hanım ebeveynlerin çocukları arasında ayrımcılık yapmaması gerektiğini şu cümleler ile ifade etmiştir; “*Hani tamam, onun bir engeli var ama böyle onu ayrıcalıklı tutmak, onun üstüne düşmek doğru değil. Beni ellerinin tersiyle itmediler gerçi ama bunu sezmiş olmam bile bence benim için çok kötü.*” Anne babasının her ne kadar eşit olmaya çalışsalar da bunu başaramadıklarını belirten Vahit Bey ise kendisini şu cümleler ile açıklamıştır; “*Ya eşit olmaya çalıştılar kendilerince. Öyle bir şey yapmadılar yani. Eşit olmaya çalıştılar. Ama tabii ki öncelik her zaman özürlü olandaydı. Bunu tam anlamıyla başaramadılar.*”

Anne babasının işitme kayıplı kardeşiyle daha fazla ilgilenilmesinden mutlu olduğunu çünkü kendisinin önceliğinin de kardeşi olduğunu belirten Mine Hanım bu durumun nedenini şu şekilde açıklamıştır; “*Aramızda büyük bir yaş farkı var. Ben kesinlikle ailemin zaten hani önceliğinin o olmasını tercih ederim.*” Ancak yine de çevrelerindeki insanların işitme kayıplı kardeşine daha fazla ilgi gösterilmesinden dolayı anne babasını uyardıklarını şu cümlelerle ifade etmiştir; “*Yani biz bunu dışarıdan da duyduk. Hani herkes mesela dendi ki işte bir de kızınız var. Yani işitme kayıplı çocuğunuzla ilgileniyorsunuz ama bir de kızınız var. Dışarıdan böyle algı da çok oldu.*”

Benzer şekilde anne babasının işitme kayıplı kardeşiyle daha fazla ilgilenilmesinin kendisini mutlu ettiğini belirten Rana Hanım bu ilgilin işitme kayıplı kardeşini şımartacak seviyede olmaması gerektiğini şu cümlelerle ifade etmiştir; “*Hani ne olursa olsun, engeli ne olursa olsun hani otizmli olsun, bedensel olsun, işitme olsun hiçbir şekilde bir çocuk gereğinden fazla şımartılmaması gerekiyor.*” Aksi taktirde kardeşinin işitme kayıplı olma durumunu kullanarak istediğini yaptırdığını belirten Rana Hanım konuyla ilgili şunları söylemiştir;

“Çünkü hani bir süre sonra şöyle oluyor; benim her istediğim alınıyor, her söylediğim alttan alınıyor, benim her konuşmama uyuluyor. O zaman ben de her istediğimi yaparım, her

istediğimi kullanırım. İşitme engelimi kullandığım gibi insanları da kullanırım gibime geliyor.”

3.2.4.4. Ailenin diğer ailelerden farkı

Katılımcılar ailelerinin içerisinde işitme kayıplı bir birey olması nedeniyle ailelerinin diğer ailelerden farklı olup olmadığına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda araştırmaya dahil olan kardeşler ailelerinin; iletişim kurma, bilinçli olma, anlayışlı olma, değer verici olma, korumacı olma ve dezavantajlı bir konumda olma konularında diğer ailelerden farklı olduklarını ifade etmişlerdir.

Konuyla ilgili olarak Ali ve Emir Bey ile Gizem Hanım ailelerinin diğer ailelerden daha bilinçli olduğunu, bu durumun işitme kayıplı kardeşlerinin hayatını olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Anadolu da insanların işitme kayıplı bireyleri akli melekeleri yerinde olmayan bireyler olarak değerlendirdiklerini ifade eden Ali Bey ailesinin bu konuda bilinçli olması nedeniyle kardeşinin şanslı olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır; *“Anadolu da birçok işitme engelli akli melekeleri yerinde değilmiş muamelesi görmekte. Bunlar Anadolu da heder olup gitmekte. Biz bunu fark eden aileler olmamız sebebiyle kardeşimiz de talihlidir. Başka bir aile olsaydı deli diyebilirlerdi.”* Akrabaları içerisinde işitme kayıplı bireyler olduğu için işitme kaybı konusunda bilinçli olduklarını belirten Emir Bey benzer durumdaki bilinçsiz ailelerin yaklaşımını şu cümlelerle açıklamıştır; *“Aile ellerinden gelenin en iyisini yapmak için çabaladılar ama bazı ailelere denk geldim ki zaten duymuyor ne uğraşacağız, bu da böyle diye yaklaşıyorlardı.”*

Kardeşini işitme kayıplı olması nedeniyle ailesini diğer ailelerden dezavantajlı bir yerde konumlandığı açıklayan Gizem Hanım aile üyelerinin bilinçli olmasının kardeşi için bir şans olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir; *“Diğer ailelere göre daha dezavantajlı olduğumuzu düşünüyorum. Ancak kardeşimin eğitimi sürecinde bilinçli olduğumuz için o noktada şanslıyız.”* Gizem Hanım işitme kayıplı çocuğu olan komşularının yeterince bilinçli olmaması ve tavsiyelerine uymaması nedeniyle pişman olduklarını ise şu cümlelerle açıklamıştır; *“Komşumuz vardı mesela. Hani annem kaç sefer ben sana destek veririm. Ben sana yardımcı olurum ama onlar hiç bunu takmadılar. Şu an keşke sizi dinleseydik diyorlar ama artık iş işten geçti.”*

Mine Hanım ve Suat Bey ailelerinin toplumdaki diğer ailelerde her konuda farklı olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle akrabalarını değerlendirdiğinde aile üyeleri arasındaki ilişkinin yüzeysel kaldığını belirten Mine Hanım kardeşinin işitme kayıplı

olduğunun öğrenilmesi gibi problemleri kendi aralarında çözen bir aileye sahip olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır; *“Ailemin diğer ailelerden hep tamamen farklı olduğunu düşünüyorum. Öncelikle çok verici bir aileye sahibim. Her zaman değer veren problemleri kendi aramızda çözmeye çalışan, bir sorun olduğunda daha söylemeden, bunun farkına varan hisseden bir aile.”* Ailesinin diğer ailelerde çok farklı olduğunu belirten Suat Bey ailesinin korumacı olduğunu ve özellikle iletişimde toplumun gerisinden geldiğini ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Suat Bey şu açıklamaları yapmıştır; *“Az iletişime geçebilen bir aile yapımız var. Ya diğer ailelere baktığımız zaman hani aralarındaki iletişim biraz daha farklı. Sonuçta ben bir engelli bireylerle iletişim kurmaya çaba gösterirken o normal bir bireyle iletişim kuruyor.”* Kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle aile üyeleri arasındaki ilişkinin diğer aileler gibi sağlıklı olmadığını belirten Suat Bey kendisini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Normal bireyli bir ailede direk iletişim kurulduğu için daha az çabayla daha potansiyelli ilişkiler daha sağlıklı ilişkiler oluyor ama bizimki öyle değil.”*

Tülin Hanım ise ailecek çok yüksek sesle konuştuklarını ve bu konuda ailesinin toplumdaki diğer ailelerden farklı olduğunu *“Kesinlikle çok bağırarak konuşuyoruz. Ailecek yüksek sesle konuşmaya alıştık.”* cümleleriyle açıklamıştır. Ayrıca Tülin Hanım ailesinin diğer ailelere oranla çok daha fedakâr üyelerden oluştuğunu ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Tülin Hanım’ın açıklamaları şu şekildedir; *“Manevi anlamda düşündüğümde daha anlayışlı insanlar olabilirler, daha fedakâr olabilirler. Kesinlikle fedakarlar. Bence diğer ailelerden farkları bu.”*

3.2.5. Hayata olan etkiler

Görüşmeler yoluyla elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan son tema Hayata Olan Etkiler temasıdır. Hayata olan etkiler temasının altı alt teması bulunurken bu temalar Olumlu Etkiler, Olumsuz Etkiler, Sosyal İlişkilere Etkiler, Meslek Seçimi, Akademik Hayat ve Eğitim İçin Göçtür.

3.2.5.1. Farkındalık kazanma / empati kurma

Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar işitme kayıplı kardeşlerinin hayatlarına olan etkilerini değerlendirmişlerdir. Katılımcılar içerisinde Handan Hanım kardeşinin işitme kayıplı olmasının hayatında herhangi bir olumlu etki yaratmadığını belirtirken Suat ve Vahit Bey ise konuyla ilgili değerlendirmede bulunmamışlardır. Diğer katılımcılar ise

kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının işitme kayıplı bireylere ve işitme kayıplı bireylerin bulunduğu ailelere bakışını olumlu yönde değiştirdiklerini, işitme kayıplı bireylerle beraber diğer özel gereksinimli bireylerle empati kurabildiklerini ve işitme kayıplı kardeşlerinin hayat ile mücadelesinden yola çıkarak karşılaştıkları küçük problemlerden şikayetçi olmamayı öğrendiklerini ifade etmiştir.

Hayatta bazı şeylerin insanın başına gelmediği ve canını yakmadığı sürece farkına varmadığını belirten Ali Bey, kardeşinin işitme kayıplı olduğunun anlaşılmasından sonra işitme kayıplı bireylerle ilgili farkındalık kazandığını ifade etmiştir. Ali Bey'in konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir; *“Kardeşim eğer böyle olmasaydı akli melekeleri yerinde olmayacak bir adam gibi belki gelebilirdi. İşitme engellilerin akli melekeleri yerinde belki benden daha ileride ama sadece işitmediği için konuşamıyor. Bizim için böyle bir faydası oldu yani.”* Kardeşinin işitme kayıplı olmasının kendisi için en büyük olumlu yanının toplumdaki diğer işitme kayıplı bireyleri daha iyi anlaması olarak değerlendiren Rana Hanım kendisini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Bir yandan diyorum ki yani iyi ki işitme engelli olmuş. Çünkü dışarıdaki işitme engelli arkadaşlarımı daha çok iyi anlayabiliyorum. Onların en ufak bir sinirlenmesini, agresif olmalarını daha iyi anlayabiliyorum. Eğer ablam böyle olmasaydı anlayamazdım.”* Benzer şekilde kardeşinin işitme kayıplı olmasının işitme kayıplı bireyler ve diğer özel gereksinimli bireylerle empati kurmasını sağladığını açıklayan Emir Bey ise kendisini şu şekilde açıklamıştır; *“Yani benim empati duygu mu çok geliştirdiğini düşünüyorum. Engellilere karşı bir ekstra bir bilinçlenme sağladı. Yani görme engelli bireylerin, yürüme engelli bireylerin ya da zihinsel engelli bireylerin de olduğu ve farklı ihtiyaçları olabildiğini anladım.”*

Kardeşinin işitme kayıplı olmasının işitme kayıplı bireylerin yanında ailelerini de daha iyi anlamasını sağladığını belirten Gizem Hanım'ın açıklamaları şu şekildedir; *“Özel gereksinimli çocukların ve ailelerin o hem ruhsal durumda olsun hem de yani özellikle de ailelerin o bulunduğu durumu anlayabilmek oldu.”* Kendi yaşantısından yola çıkarak kazandığı tecrübeleri özel gereksinimli çocuğun olduğu ailelere destek sağlamakta kullandığını belirten Gizem Hanım ailelerin işitme kayıplı bir kardeşi olduğu için kendisine güvendikleri ve tecrübelerini dikkate aldıklarını ifade etmiştir. Gizem Hanım'ın açıklamaları şu şekildedir; *“Gördüğüm ailelerin psikolojisi çok kötüydü. Bu noktada onlara destek verdim. Onlarda benim de böyle bir yaşantım olduğu için bana daha fazla*

güven duydular. Kendi kardeşimden dolayı onları anlama noktasında kendime çok büyük bir katkı sağladığımı düşünüyorum.”

3.2.5.2. Sosyal ilişkilere olan etkiler

Katılımcılar gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının sosyal ilişkilerine olan etkilerini arkadaş, akraba ve aşk-evlilik hayatı bağlamlarında değerlendirdikleri görülmektedir.

3.2.5.2.1. Arkadaş ilişkilerine olan etkiler.

Suat Bey hariç tüm katılımcılar, arkadaşlarına kardeşlerinin işitme kayıplı olduğundan rahatlıkla bahsedebildiklerini ifade etmişlerdir. Bununla beraber katılımcılar kardeşinin işitme kayıplı olması durumunu anlatmayı tercih etmediği arkadaşı bulunmadığını ve yeni tanıştığı insanlara da konu açıldığı zaman kardeşinin işitme kaybıyla ilgili bilgi verdiklerini açıklamışlardır. Diğer yandan Mine, Rana ve Handan Hanım ile Emir ve Suat Bey kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının arkadaşlık ilişkilerini olumsuz; Tülin Hanım ise olumlu yönde etkilediği değerlendirmesinde bulunmuştur.

Rana ve Mine Hanım kardeşlerinin işitme kayıplı olduğunun anlaşılmasından sonra kendilerini toplumdan soyutladıklarını, tüm ilgilerini işitme kayıplı kardeşlerine verdiklerini dolayısıyla arkadaş ilişkilerinin zayıfladığını ifade etmişlerdir. Zamanının büyük bir bölümünü işitme kayıplı kardeşiyle geçirmeyi tercih ettiğini belirten Mine Hanım arkadaşlarını bu durumu anlayışla karşılayan insanlardan seçtiğini ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Mine Hanım'ın kendisini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Ben eğer ki kardeşimin yanımdaysam ve arkadaşlarımla yanında olmayı o gün tercih etmediysem bunun gerçekten geçerli bir sebep olduğunu bilen insanlarla arkadaşlığımı sürdürdüm. Bu yönde de arkadaş tercihlerimi yaptım.”* Mine Hanım bu durumun arkadaş çevresinin oldukça az olmasına neden olduğunu *“Arkadaş tercihlerimi hep bu yönde yaptığımdan arkadaş çevrem çok az ama az ve öz.”* cümlesiyle açıklamıştır. Benzer şekilde zamanını arkadaşlarından ziyade işitme kayıplı kardeşiyle geçirmeyi tercih ettiğini ve ona öncelik verdiğini ifade eden Rana Hanım'ın açıklaması ise şu şekildedir; *“Ben hani daha çok arkadaşlarımla dinlemektense ablamı daha çok dinlemeyi ve onunla vakit geçirmeyi tercih ettim. Ona anlatmaya çalıştım onunla paylaşmayı denedim.”*

İşitme kayıplı olması nedeniyle ilkokulda arkadaşlarının kardeşiyle sürekli dalga geçtiğini ve kendisini sürekli kardeşini savunmak zorunda hissettiğini belirten Suat Bey

bu durumun arkadaşlık ilişkilerini olumsuz yönde etkilediğini ifade etmiştir. Suat Bey kendisini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Yani işitme kayıplı olması olumsuz etkiledi. Sadece kendi arkadaşlarımdan değil kardeşimin arkadaşları da dalga geçiyordu. Mecburen savunmak zorunda kalıyordum.”* Suat Bey bu durumun sınıfındaki arkadaşlarının kendisini dışlamasına neden olduğunu *“Kendi sınıftaki arkadaşlarım da dahil beni negatif ayırtırmak isteyen insanlar vardı.”* cümlesiyle açıklamıştır. Suat Bey tüm bu nedenlerden dolayı kardeşinin işitme kayıplı olması durumunu anlatmayı tercih ettiği ve etmediği arkadaşları olduğunu belirtirken konuyla ilgili şu açıklamaları yapmıştır; *“Bu durumdan arkadaşlarıma rahatlıkla bahsedemiyorum. Sadece samimi arkadaşlarıma söylüyorum ama mesela arkadaşlarımdan arkadaşlarına söylememeyi tercih ediyorum.”* Benzer şekilde Emir Bey de kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle dalga geçebilecek olan insanlarla arkadaşlık kurmadığını veya kardeşinden bahsetmediğini ifade etmiştir. Emir Bey’in konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir; *“Arkadaş seçimlerinde etkili olmuştur. Yani ablamın işitmesine karşı küçük düşürücü, dalga geçercesine konuşacak kişileri kim olursa olsun hayatımıza dahil etmek istemiyoruz ya da onlara bahsetmiyoruz.”*

Handan Hanım ise özellikle geçmişte kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle hiç arkadaşının olmadığını açıklamıştır. Bir yere davet edildiğinde kardeşinin de kendisiyle gelmek istediğini belirten Handan Hanım erkek bir kardeş ile kendisini hiç kimsenin kabul etmediğini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Tabii yanımda hep. Bir yere gidecek olsam ben de geleyim diyor. Kim kabul eder seni. Yanında bir oğlan kardeş.”* Handan Hanım işitme kayıplı kardeşi evlendikten sonra arkadaş edinmeye başladığını ise şu cümlelerle açıklamıştır; *“Şimdi arkadaşlarıma yok etkisi. Şimdi eşinlen gidiyor. Çıkıyor eşi giderse gidiyor onunla. Bazı gidecek, gelecek yerleri geliyor. İsterse de bana geliyor.”*

Diğer katılımcılardan farklı olarak Tülin Hanım kardeşinin işitme kayıplı olmasının arkadaşlık ilişkilerini olumlu yönde etkilediğini ifade etmiştir. Küçüklükten itibaren her arkadaşına ve bulunduğu her sosyal ortamda kardeşinin işitme kaybından bahsettiğini ve kendisini tanıştırdığını belirten Tülin Hanım bu durumun kendisini sosyalleştirdiğini ve arkadaşlık ilişkilerini olumlu yönde etkilediğini ifade etmiştir. Tülin Hanım’ın konuya ilişkin açıklamaları şu şekildedir; *“Böyle abimle çok fazla yere gidince örneğin Durusu vesaire, kendisinden çok bahsettim. Çok fazla sosyal ortamlarda bulununca sonra ben de sosyal bir kişi haline geldim. Arkadaşlık ilişkilerimi olumlu etkiledi benim.”*

3.2.5.2.2. Akraba ilişkilerine olan etkiler

Katılımcılar içerisinde Tülin, Gizem, Rana, Mine ve Handan Hanım ile Suat Bey kardeşinin işitme kayıplı olmasının akraba ilişkilerine olan etkisinden bahsetmişlerdir. Tülin ve Gizem Hanım akrabalarının kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle ona daha çok değer verdikleri, destek gördükleri; Mine ve Rana Hanım akrabalarından yeterince destek göremediği, Handan Hanım ve Suat Bey ise kardeşlerinin işitme kayıplı olması nedeniyle akrabalarının kendilerine soğuk davrandıklarını belirtmişlerdir.

Kardeşinin işitme kayıplı olmasının akraba ilişkilerine olumsuz bir etkisinin olmadığını belirten Tülin Hanım buna karşın işitme kayıplı kardeşine kendisinden daha fazla değer verdiklerini ifade etmiştir. Tülin Hanım kendisini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Yani onlar da abimin üstüne daha çok düşüyorlardı. Benden daha ziyade abim onlar için daha değerliydi.”* Benzer şekilde kardeşinin işitme kayıplı olmasının akraba ilişkilerine olumsuz bir etkiye neden olmadığı ifade eden Gizem Hanım ise akrabalarıyla çok yakın mesafelerde oturduklarını ve bu süreçte onlardan her zaman destek gördüğünü; *“Onlardan hep destek gördük açıkçası. Yani o konuda gerçekten şanslıydık.”* Cümleleriyle açıklamıştır.

Diğer yandan Mine Hanım ise akrabalarından yeterince destek göremediğini ifade etmiştir. Kardeşinin işitme kayıplı olduğunun anlaşılmasından sonra tüm ilgilerini işitme kayıplı kardeşine verdiklerini belirten Tülin Hanım bu dönemde akrabalarının kendilerine olan tavrını şu şekilde açıklamıştır; *“Akrabalardan yana bir destek görmedik. Herkes kapılarını kapattı. Tamamen kendi içimizde yaşamak durumunda kaldık. Kimsenin evine sığamadık. Bu dönemde kimseden kabul görmedik.”* Kardeşinin işitme kayıplı olması ve işaret dili kullanması nedeniyle akrabalarıyla olan ilişkisinin sadece tercümanlığa indirgendiğini belirten Rana Hanım ise akrabalarından daha fazla destek görmek istediğini şu cümlelerle açıklamıştır;

“Onlar ablamın dilini anlamadıkları için sürekli bir ben anlatıyorum ben cevaplıyorum ben anlatıyorum ben cevaplıyorum. Bu insanın canını sıkıyor... Biraz daha onu anlamalarını, üzerine titremelerini, bize destek olmalarını isterdim. E bu da olmayınca tabi insan ister istemez üzülüyor.”

Kardeşinin işitme kayıplı olduğunun anlaşılmasından sonra özellikle anne tarafındaki akrabalarının soğuk davrandığını belirten Suat Bey bu durumun kaynağında kültürel nedenlerin de olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir; *“Baba tarafı değil de anne tarafından biraz olumsuz olarak etkilendiğimi söyleyebilirim. Ayrıca biz toplum olarak*

genelde babaların çocuklarıyız, annelerin değil.” Hem geçmişteki hem de günümüzdeki akraba ilişkilerini değerlendiren Handan Hanım, Suat Bey ile benzer şekilde özellikle anne tarafındaki akrabalarının kendilerine soğuk davrandıklarını ifade etmiştir. Akrabalarından hiç kimsenin işitme kayıplı kardeşinin kendilerine gelmesini istemediğini belirten Handan Hanım kendisini akrabasının arasında rahat hissetmediğini şu cümlelerle açıklamıştır;

“Yani bana, bize farklı bakıyorlar. İşte nasıl anlatayım rahat olamıyorsun yanlarında. Rahat hani normal bir kardeşin olduğu gibi rahat olamıyon. Mesela ötekiler geldiğinde tabii ilgileniyorlar şey ediyorlar ama Ümit’le gittiğin zaman farklı oluyor. Her zaman getirecek sanıyor arkasından.”

3.2.5.2.3. Aşk-evlilik hayatına etkiler

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde Ali, Suat ve Emir Bey ile Tülin, Mine, Handan ve Hülya Hanım kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının sosyal hayatlarına olan etkisini değerlendirirken kardeşlerinin aşk-evlilik hayatlarına olan etkilerinden de bahsetmişlerdir. Buna göre katılımcılar karşı cinse işitme kayıplı kardeşinden bahsedemedikleri, kardeşlerinin evlenmelerinin önünde engel olabildiği, evlendikten sonra işitme kayıplı kardeşlerinden uzaklaşmak istemedikleri, evlendikten sonra işitme kayıplı kardeşlerinin eğitimlerinden dolayı yanlarında kalmak durumunda kaldıklarını ve bu durumun eş ilişkilerinde bir takım zorluklara neden olabildiği ayrıca eşleriyle boşanma gerekçeleri arasında işitme kayıplı kardeşlerinin de olduğu açıklamalarında bulunmuşlardır.

Toplumsal ayrıştırıcı bir tavır sergilemesi nedeniyle kardeşinin işitme kayıplı olduğunu karşı cinse açıklayamadığını belirten Suat Bey şu an evli bir birey olmamasının nedeni olarak bu durumu öne sürmektedir. Suat Bey kardeşinin işitme kayıplı olmasının evlenmeyi düşündüğü insanları olumsuz etkilemesine ilişkin olarak şu açıklamaları yapmıştır;

“Genelde şu düşünce hâkim; bunlar hastalıklı bireyler. Evlenmeyi düşündüğüm insana geleceğini yakarsın, o çocuklara bakmak zorunda olursun dendiğini çok duydum. Hani bu söylemler şu kulağımdan giriyor, şu kulağıma kalıyor, çıkmıyor. Ya tamamen etkilendim. Yoksa şu anda evli bir birey olabilirdim. Kendimi ileride evli birisi olarak göremiyorum.”

Tülin Hanım kardeşinin işitme kayıplı olmasının aşk ilişkilerine olan etkisini açıklamak için erkek arkadaşını işitme kayıplı kardeşiyle tanıştırması örneğini vermiştir. Tanışma öncesinde erkek arkadaşını işitme kayıplı kardeşiyle nasıl iletişim kuracağı

yönünde uyardığını belirten Tülin Hanım erkek arkadaşının buna dikkat etmediğini ifade etmiştir. Tülin Hanım bu durumun kendisinde uyandırdığı duyguyu şu cümlelerle açıklamıştır; *“Hani bak onun yüzüne bakarak konuşmalısın. Çünkü duymadığı zaman dudak okuyor demiştim ancak o bunu yapmamıştı. Abime olan tavırları yüzünden çok sinirlenmişim. Tabii ki bu onunla olan ilişki hayatımı etkiledi.”* İşitme kayıplı kardeşinin özellikle televizyondaki konuşmaları anlamakta zorlandığını ve bu durumda sık sık ve sabırla kendisine açıklamak yapmak durumunda kaldığını belirten Tülin Hanım gelecekte eşinin aynı sabrı göstermemesi durumunda eşine karşı tavrının olumsuz yönde değişeceğini açıklamıştır.

İşitme kayıplı kardeşinin ileride evlendiğinde şehir dışına çıkmamasını ve kendisinden uzaklaşmamasını istediğini belirten Mine Hanım kardeşinin kendisinden evliliğine ilişkin isteğini şu şekilde açıklamıştır; *“Bana abla eğer evlenir de çok uzak bir yere gidersen işte benim sana ihtiyacım olduğunda işte herkesten önce senin benim yanımda olmanı isterim. Benden çok uzağa gitme.”* Kardeşinin evlenmesiyle ilgili düşüncelerini değerlendiren Mine Hanım şu an evlenip uzağa gitmek gibi bir planının olmadığını ancak böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde kardeşinin dilediği zaman evine gelip dilediği kadar kalabileceğini ifade etmiştir. Mine Hanım’ın konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir;

“Bu çocuk bana bunu düşünerek kim bilir içinde neler düşünüyor... Ancak Bilal’in bunu kabullenmesi gerekiyor. Evlilik hayatında benim evime gelip gitmesi benim evimde kalması, sadece benim evim olarak düşünmemesi, onun ikinci bir evi olarak düşünmesi için elimden geleni yapacağım.”

Yeni evliyken işitme kayıplı kardeşini eğitiminden dolayı yanında barındırmak durumunda kaldığını belirten Ali Bey bu durumun ailevi problemler yaşamalarına neden olduğunu ifade etmiştir. Ali Bey yaşadıkları zorluklara ilişkin şu açıklamaları yapmıştır; *“Bi düşünün. Ben yeni evliyken kardeşimi yanımda barındırmak zorunda kaldım. Bu bizim ailevi olarak da birtakım zorluklar yaşamamıza sebebiyet veriyor. Bir başka insan evinizde ikamet ediyor, kalıyor. Günümüzde çok kolay şeyler değil bunlar.”* Benzer şekilde yeni evliyken eğitimi nedeniyle işitme kayıplı kardeşinin evlerinde kaldığını belirten Handan Hanım ise eşinin bu durumu anlayışla karşıladığını şu cümlelerle açıklamıştır; *“Ya eşim hep anlayış gösterdi. Eşim de yardımcı oldu. Başka bir eş olsaydı belki gelmesin gitmesin sana ne derdi ama eşim de anlayış gösterdi.”*

Evlendikten sonra ayrılık yaşadığını belirten Hüllya Hanım eski eşiyle yaşadıkları tartışmalarda kardeşinin işitme kayıplı olması durumunu öne sürdüğünü ifade etmiştir. Hüllya Hanım'ın konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir; *“Eşim biz anlaşılamadığımız şeyler de bunu bana silah olarak kullanıyordu. Ben anneme de taparım, kız kardeşime de tapıyorum. Ben tartışırım ama bu hayatımdaki insanın onlara laf söyleyeceği anlamına gelmez. Söyletmem de.”* Her ne kadar eski eşiyle boşanmalarında doğrudan bir etkisi olmadığını belirtmesine karşın Emir Bey de eşinin işitme kayıplı kardeşine olan tavrından rahatsızlık duyduğunu açıklamıştır. Emir Bey'in konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir; *“Önceki evliliğinde o kişi ablama karşı biraz tuhaftı. Saçma sapan yerlerde saçma sapan tepkileri tepkiler veriyordu falan. Çok büyüttüyordum bunları. Engelliliğe karşı bir bilinci olmadığı için çok şey yapamıyordum.”*

3.2.5.3. Akademik hayata olan etkiler

Gerçekleştirilen görüşmelerde kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının hayatına olan etkilerini değerlendiren katılımcılar bu durumun akademik hayatlarına olan etkilerinden bahsetmişlerdir. Gizem, Mine, Handan ve Hüllya Hanım ile Suat ve Vahit Bey işitme kayıplı bir kardeşe sahip olmanın akademik hayatlarını olumsuz etkilediğini; kardeşlerinin bakım sorumlulukları nedeniyle eğitimlerinden geri kaldıkları, okuldan ayrılmak durumunda kaldıkları, örgün eğitimden açık öğretime geçmek durumunda kaldıkları, istedikleri bölümü okuyamadıklarını açıklamışlardır. Diğer katılımcıların aksine Tülin Hanım ise kardeşinin işitme kayıplı olmasının akademik hayatını olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir.

Anne babasının kardeşinin bakım sorumluluklarını zorla kendi üstüne yüklediklerini belirten Gizem Hanım bu durumun akademik hayatını olumsuz yönde etkilediği, eğitiminden geri kaldığı ve üniversite sınavına yeterince hazırlanmadığını ifade etmiştir. Gizem Hanım konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir; *“Annemlerin onun bakımını bana zorla üstlendirmesi olumsuz etkiledi. Ben işte üniversite sınavına hazırlanmak istiyorum, kendi hayatıma bakmak istiyorum dediğim zaman hani annem ben çalışıyorum yapacak bir şey yok, bakmak zorundasın dedi.”* Benzer şekilde anne babasının işitme kayıplı kardeşinin bakım sorumluluklarını üstlenmesini zorunlu tuttuğunu belirten Handan Hanım bu durumun akademik hayatını bitirdiğini ve okuyamadığını ifade etmiştir. Handan Hanım'ın konuya ilişkin açıklamaları şu şekildedir;

“Annem okumamı istemedi. Kardeşim işitme engelli olmasaydı babam okutacaktı. Hayatta en çok sevdiğim okumaktı. Engel oldular.”

Kardeşinin işitme kayıplı olduğunun anlaşılmasından sonra bakım ve eğitim sorumluluklarında annesine yardımcı olduğu belirten Tülin Hanım bu durumun okul hayatını olumsuz etkilediğini ve eğitimden geri kaldığını şu şekilde açıklamıştır; *“Evet benim okul dönemim vardı, okulumdan geri kaldım, tekrar okuluma odaklanmak zorunda kaldım.”* Tülin Hanım ortaokul sürecinin nasıl geçtiğini hatırlamadığınınım *“Ortaokul dönemimi ben gerçekten hiçbir şekilde hatırlamıyorum. Ortaokulu ben nasıl başladım, nasıl bitirdim yani arkadaş ortamında işte kimler vardı, ben nasıl bir insandım? Ortaokulda o ergenlik sürecimi nasıl atlattım? Hatırlamıyorum.”* cümleleriyle açıklamıştır. Tülin hanım ayrıca lise döneminde kardeşiyle daha fazla ilgilenebilmek için kendi isteğiyle örgün eğitimden açık öğretime geçtiğini açıklamıştır. Tülin Hanım’ın konuya ilişkin açıklamaları şu şekildedir; *“Bu süreçte de yine lise sona kadar çok zorlandım. Hatta lise sonda okul kaydımı tamamen bitirip lise sonu açık öğretimden okumayı tercih ettim. Hafta içinde evde geçirdim. Hafta sonu yüz yüze eğitim alarak açık öğretimden bitirdim liseyi.”*

Hülya Hanım ise kardeşinin işitme kayıplı olmasına neden olan rahatsızlığı nedeniyle kardeşinin sık sık ameliyata girdiği ve bu nedenle hem bakım hem de maddi sorumluluklarını yerine getirmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Bu durumun akademik hayatını olumsuz yönde etkilediğini belirten Hülya Hanım üniversiteye devam etmediğini ve çalışmak durumunda kaldığını şu cümlelerle açıklamıştır; *“Mesela ben liseyi bitirdikten sonra maddiyat dolayısıyla üniversiteye gidemedim... Gündüz çalışıyordum, akşam ikinci öğretime gidiyordum. Akşam geldikten sonra da anneme destek olmaya çalışıyordum... ama şikâyet etmiyorum böyle olması gerekiyormuş diyorum.”*

İşitme kayıplı kardeşiyle ilgilenmek durumunda kaldığı için farklı bir şehirde istediği bir bölümde okuyamadığını belirten Suat Bey kendisini şu şekilde açıklamıştır; *“Ben abi olduğum için kardeşlerimle ilgilenmek zorundayım. Ben de memur adayyım memur oldum. Farklı bir üniversite, dil, farklı bir bölüme gidemiyorum. Şu an yaşadığım yerde memurluk seçmek zorunda kaldım.”* Vahit bey ise babasının maddi imkanlarını işitme kayıplı kardeşi için harcadığını ve bu durumun akademik hayatını etkilediğini; *“Babam imkânlarının çoğunu kardeşim için harcadığı için yani, ben daha farklı bir yerde olabilirdim açıkçası öyle diyeyim yani.”* cümleleriyle açıklamıştır.

Diğer katılımcıların aksine Tülin Hanım kardeşinin işitme kayıplı olmasının akademik hayatını olumlu yönde etkilediğini ifade etmiştir. Anne babasının işitme kayıplı kardeşiyle iletişimde daha yalın bir dil kullandığını ve tane tane konuştuğunu belirten Tülin Hanım bu durumun erken yaşta konuşmaya, erken yaşta okumaya ve Türkçe derslerinde notlarının yüksek olmasıyla ilişkilendirmektedir. Tülin Hanım'ın konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir; *“Daha erken okumaya başladım. Daha erken konuşmaya başladım. Tabii ki etkisi olumlu oldu. Türkçe derslerim hep çok daha iyiydi. Bence bununla bir bağlantı kurabiliriz.”*

3.2.5.4. Meslek seçimine olan etkiler

Gerçekleştirilen görüşmelerde Gizem, Mine ve Gaye Hanım kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının meslek seçimlerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre Gizem ve Gaye Hanım özel eğitim öğretmeni olmak istediklerini, Mine Hanım ise eğitimlerini tamamladıktan sonra işaret dili tercümanlığı yapmak istediğini açıklamıştır.

Liseyi kız meslek lisesinde okuduğunu ve kardeşinin işitme kayıplı olmasından dolayı çocuk gelişimi bölümünde okumayı tercih ettiğini belirten Gizem Hanım işitme kayıplı kardeşine daha fazla yararlı olmak adına özel eğitim bölümüne yöneldiğini ifade etmiştir. Gizem Hanım'ın konuya ilişkin açıklamaları şu şekildedir; *“O zaman kardeşimin işitme engelinden dolayı çocuk gelişim seçmiştim. Sonra biz 11. sınıfa geçerken uzmanlık seçiyorduk okul öncesi veya özel eğitim diye. Özel eğitimi seçmiştim. Hani belki bir faydam olur diye.”* Öğretmenlerinin yanlış yönlendirmesi sonrasında üniversitede ilahiyat fakültesine gittiğini ve iki yıl okuduktan sonra okulu bıraktığını açıklayan Gizem Hanım günümüzde özel gereksinimli çocuklara oyun ablalığı yaptığını ve özel gereksinimli ailelere danışmanlık yaptığını ifade etmiştir. Benzer şekilde üniversitede sınıf öğretmenliği bölümünü okuyan Gaye Hanım kardeşinin işime kayıplı olması nedeniyle özel eğitime yöneldiğini ve özel eğitimde öğretmenlik yapabilmek için sertifika aldığını şu cümlelerle açıklamıştır; *“Sınıf öğretmeni mezunuyum ama özel eğitim bölümünde işte sertifika aldım. Bu tabii kardeşlerim bu şekilde diye yönlendirme gibi oldu. Onlar sayesinde özel eğitime geçtim diyebilirim.”*

Lise mezunu olan Mine Hanım ise kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle işaret dili eğitimi aldığını ve tercümanlık yapmak istediğini ifade etmiştir. Mine Hanım'ın konuyla ilgili açıklamaları ise şu şekildedir; *“Kardeşimden dolayı kardeşim işitme engelli*

olduğundan dolayı ben işaret dili eğitimi alıyorum. Bunun tercümanlık kısmına getirmeye çalışıyorum kendimi.”

3.2.5.5. Eğitim için göç

Gerçekleştirilen görüşmelerde Ali ve Vahit Bey ile Handan ve Tülin Hanım işitme kayıplı kardeşlerinin nitelikli bir eğitim alması için başka şehirlere göç etmek durumunda kaldıklarını açıklamışlardır.

Babasının emekli bir asker olduğunu ve geçmişte her üç yılda bir şehir değiştirmek durumunda kaldıklarını belirten Tülin Hanım işitme kayıplı kardeşinin nitelikli bir eğitim alması ve işitme kayıplı bireyler için olanakların diğer şehirlerden daha fazla olması nedeniyle Eskişehir’e göçtüklerini ifade etmiştir. Tülin Hanım konuyla ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır; *“Eskişehir’de işte işitme engelliler için hem eğitim hem de olanaklar daha fazla olduğu için biz orada yaşamaya karar verdik. Normalde babamlar da iki yıl üç yıldan fazla bir yerde kalıyorsunuz ama abimin işitme engelli raporuyla biz yedi yıl kalabildik.”* Eskişehir’den sonra babasının tayibinin başka bir şehre çıktığını belirten Tülin Hanım toplumun işitme kayıplı kardeşine bakışından dolayı tekrar Eskişehir’e göçtüklerini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Orada şunu fark ettik; insanlar böyle abime uzaylı gibi bakıyorlardı. Hiç alışkın değillerdi. Abim gibi olan sayısı azdı. Varsa bile zaten hep ötekileştirilmiş ve hani bastırılmıştı. O yüzden sosyal olarak da abimin gelişmesi için Eskişehir’e tekrar döndük.”*

29 yıldır Eskişehir’de yaşadığını ve bu şehre gelmesinin temel nedeninin işitme kayıplı kardeşi olduğunu ifade eden Ali Bey Eskişehir’in işitme kayıplı bireylerin merkezi olduğunu açıklamıştır. Ali Bey’in konuya ilişkin açıklamaları şu şekildedir; *“Eskişehir’e geliş sebebim aslında işitme engelli kardeşimin eğitimi sebebiyle geldim ben buraya. Eskişehir’deki işitme engellilerin merkezi olması sebebiyle üniversite eğitimimin burada olması sebebiyle özellikle burayı tercih ettim memuriyet hayatımda.”* Kardeşinin işitme kayıplı olmasından sonra doktorun kardeşi için nitelikli bir eğitim alması gerektiğini tavsiye ettiğini belirten Handan Hanım babasının tayinini Eskişehir’e aldırıldığını şu cümlelerle ifade etmiştir; *“Doktor istersen demiş bunu şehre götür, büyük şehre götür. Babam o zaman tayin istedi işte. Tayin istedi o zaman Eskişehir’e geldik. Ondan sonra işte okula burada gitti.”*

Benzer şekilde Vahit Bey de kardeşinin işitme kaybı tanıldıktan sonra eğitim alması için göç ettiklerini şu cümlelerle açıklamıştır; *“Çanakkale Biga’dan Gelibolu’ya*

geldik. Çünkü sağırlar okulu vardı zamanında. Babamız memur olduğu için oraya tayin istedi. Orada işte bir ilkokul-ortaokul şeyi oldu çocuğun.” Göç ettiklerinde genç yaşlarda olduğunu belirten Vahit Bey geride çevresini, arkadaşlarını ve akrabalarını bırakmak zorunda kaldığını ve bu durumdan etkilendiğini açıklamıştır. Vahit Bey konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir; “Arkadaşlarımızı bıraktık. Başka bir çevreye gittik. Başka bir arkadaş grubu içerisine girdik. Bu tip şeylere alışık değildik. E tabii ki bundan fazlasıyla etkilendik. En azından bir ortaokul süreci biraz daha böyle zor geçti benim için.”

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Açımlayıcı karma yöntem olarak desenlenen bu araştırmada, tipik gelişim gösteren bireyin işitme kayıplı kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisinin ve bu ilişkiyle bağlantılı özelliklerin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın nicel ve nitel veri basamaklarında elde edilen verilerin bulguları alanyazındaki araştırmalar ile karşılaştırılarak benzer ve farklı yönleri tartışılmıştır. Sonrasında araştırmanın sınırlılıkları ve işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkileriyle ilgili gelecekte yürütülecek olan çalışmalara öneriler verilmiştir.

4.1. Tartışma

Araştırmanın bu bölümünde diğer bölümlerde olduğu gibi nicel ve nitel basamaklarda elde edilen bulgular birbirine entegre edilerek tartışılmıştır.

4.1.1. Kardeşlik ilişkisini etkileyen özellikler

Alanyazında gerçekleştirilen çalışmaların bulguları, belirli faktörlerin tipik gelişen çocukların işitme kayıplı kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkileri üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir. Bu faktörler çocukların yaşı, cinsiyeti, doğum sırası, aile büyüklüğü, etnik köken ve ebeveynlerin kullandığı çocuk yetiştirme uygulamalarıdır (Stoneman ve Brody, 1993). Araştırmanın nitel basamağında derinlemesine gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde elde edilen bulgular, işitme kayıplı kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkisini etkileyen özelliklerin; *tipik gelişim gösteren kardeşin cinsiyeti, doğum sırası, kardeşler arası yaş farkı* ve *ailenin ekonomik durumunun olduğunu* göstermektedir. Bu bağlamda elde edilen bulgular alanyazın ile benzerlik göstermektedir. Katılımcıların kardeşlik ilişkilerinde etkili olduğunu belirttikleri bu özelliklerin ortak noktasını, kardeşleriyle ilgili üstlendikleri sorumlulukların oluşturması dikkat çekmektedir. Gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde kardeşlerin cinsiyeti, doğum sırası ve işitme kayıplı kardeşiyle olan yaş farkı gibi demografik özelliklerin, tipik gelişim gösteren kardeşlerin üstlendiği sorumlulukların niteliği ve niceliğini belirlediği görülmektedir.

Cinsiyetin özel gereksinimli çocuk ile tipik gelişim gösteren kardeşleri arasındaki kardeşlik ilişkisini etkileyen önemli değişkenler arasında olduğu kabul edilmektedir

(Stoneman ve Brody, 1993; Bat-Chava ve Martin, 2002; Raghuraman, 2008). Ancak özel gereksinimli çocukların cinsiyetinin kardeşlik ilişkisinde önemli bir rol oynamadığı, tipik gelişim gösteren kardeşlerinin cinsiyetinin belirleyici bir faktör olduğu görülmektedir (Pricho vd., 1996). Mevcut çalışmanın nicel basamağında uygulanan kardeşlik ilişkisi anketine göre katılımcıların büyük çoğunluğu, cinsiyetinin farklı olması durumunda kardeşlik ilişkilerinde bir farklılık olmayacağını belirtmişlerdir. Buna karşın çalışmanın nitel basamağında gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşmelerde katılımcılar, cinsiyetlerinin kardeşleriyle olan ilişkilerini etkileyen önemli özelliklerden biri olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar işitme kayıplı kardeşlerinin cinsiyetlerine ise değinmemişler ve kardeşlik ilişkilerini sadece kendi cinsiyetlerinden yola çıkarak değerlendirmişlerdir. Bu sonuçların Pricho vd. (1996), bulgularıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Gerçekleştirilen görüşmelerde kadın katılımcılar, cinsiyetlerinin erkek olması durumunda kardeşlik ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenebileceğini belirtmektedir. Konuyla ilgili olarak Gaye Hanım erkek olması durumunda kardeşinden uzaklaşacağı, Rana Hanım ise aralarındaki iletişimin azalacağı değerlendirmelerinde bulunmuştur. Erkek katılımcılar ise cinsiyetlerinin kadın olması durumunda kardeşlik ilişkilerinde herhangi bir fark olmayacağı ya da olumlu etkileneceği yönünde görüş bildirmişlerdir. Burak ve Emir Bey konuyla ilgili olarak cinsiyetlerinin kadın olması durumunda kardeşlerinin üzerine daha fazla düşeceklerini ve daha fazla ilgileneceklerini, bunun da ilişkilerini olumlu yönde artıracaklarını belirtmişlerdir. Elde edilen bu bulgunun alanyazın ile uyumlu olduğu görülmektedir. Raghuraman (2008), tarafından gerçekleştirilen araştırmada kız kardeşlerin, erkek kardeşlere göre daha olumlu etkileşime sahip olduğu bulunmuştur. Ayrıca çalışmanın nicel basamağında uygulanan kardeşlik ilişkisi anket maddelerine verilen yanıtların analizleri incelendiğinde, erkeklerin kadınlara oranla kardeşinin işitme kayıplı olmasından dolayı hayatlarının, arkadaşlık ilişkilerinin ve karşı cins ile ilişkilerinin daha olumsuz etkilendiğini belirttikleri görülmektedir. Aradaki bu farklı görüşün nedeninin tipik gelişen kız kardeşlerin işitme kayıplı bir kardeşe sahip olma durumunu hayatlarında olumlu bir büyüme deneyimi olarak değerlendirmesi olduğu düşünülmektedir (Wilson, 2012). Kadın katılımcılar cinsiyetlerinin erkek olması durumunda bu deneyimden mahrum kalacaklarını tahmin etmektedir. Bu da işitme kayıplı kardeşlerine karşı şimdikinden daha az sıcaklık, yakınlık, şefkat ve iş birliği

gösterme eğiliminde olacaklarını düşünmelerine yol açtığı düşünülmektedir (Buhrmester ve Furman, 1990; McHale vd., 2007).

Gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşmelerde katılımcılar ayrıca mevcut cinsiyetlerinden bağımsız şekilde işitme kayıplı kardeşleriyle aynı cinsiyette olmanın kardeşlik ilişkilerine olumlu yansıyacağını düşündüklerini belirtmişlerdir. Kız erkek ilişkisinin aynı cinsiyette olmaktan daha farklı olduğunu belirten Gaye Hanım böyle bir durumda kardeşiyle aralarındaki ilişkinin şimdikinden daha uzak ve mesafeli ilerleyeceğini belirtmiştir. Benzer şekilde Emir Bey ablası ile aynı cinsiyette olması durumunda, aralarındaki ilişkinin daha ileri seviyede olacağını düşündüğünü belirtmiştir. Katılımcıların anlatımlarını destekler biçimde Begüm ve Blacher (2011), özel gereksinimli çocukla olan kardeşlik ilişkilerinin karma cinsiyetten çiftlerin aksine aynı cinsiyetten çiftlerde daha sıcak olduğu bulgularına ulaşmıştır. Ayrıca Bat-Chava ve Martin (2002), ebeveyn bildirimine dayalı olarak gerçekleştirdikleri çalışmada bir ebeveynin, işitme kayıplı çocukla olan kardeşlik ilişkilerine yönelik olarak çocukların aynı cinsiyette olmalarının kardeşlik ilişkileri açısından olumlu ve sıcak olacağını düşündüğünü bildirmiştir. Bu durumun nedeni olarak aynı cinsiyetten olan kardeşlerin birbirlerinde daha fazla ortak nokta bulacaklarını ve birlikte zaman geçirecekleri etkinlik sayısının ortak noktalara bağlı olarak artacağını düşünmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Ancak bu noktada katılımcının cinsiyeti ister erkek ister kadın olsun, olumlu kardeşlik ilişkisi için tarif edilen cinsiyet çiftinin erkek-erkek kardeş yerine kız-kız kardeş olması dikkat çekmektedir. Furman ve Buhrmester (1985), yürüttükleri çalışmada aynı cinsiyetten çiftlerde kadınların en yüksek düzeyde sıcaklık ve yakınlık bildirdiğini raporlamıştır. Bu durumun nedeni olarak kadınların erkeklere oranla daha fazla sıcaklık, yakınlık, arkadaşlık göstermesinden kaynaklandığı düşünülmektedir (Buhrmester ve Furman, 1990; Smith, 2010).

Tipik gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkisi ilk olarak bakım sorumluluklarıyla şekillenmektedir (McGraw ve Walker, 2007). Çalışmanın hem nicel hem de nitel basamağındaki bulgular, katılımcıların cinsiyetlerinin farklı olması durumunda işitme kayıplı kardeşleriyle ilgili sorumluluklarında farklılıklar olabileceğini göstermektedir. Buna göre kadınlar, cinsiyetlerinin erkek olması durumunda sorumluluklarının azalarak olumlu yönde değişeceğini bildirirken erkekler cinsiyetlerinin kadın olması durumunda sorumluluklarının artarak olumsuz yönde değişeceğini bildirdikleri görülmektedir. Çalışmanın nitel basamağında gerçekleştirilen

görüşmelerde erkek katılımcılar özellikle bakım sorumluluklarının artacağını, kadın katılımcılar ise tam tersi olarak özellikle bakım sorumlulukların azalacağını düşündüklerini bildirmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Rana Hanım işitme kayıplı kardeşiyle ilgili sorumlulukların on ise beşe ineceğini belirtirken Ali Bey cinsiyetinin kadın olması durumunda kardeşinin üzerini giydirme, yemek yedirme, banyo yaptırma gibi sorumluluklarının olacağını belirtmiştir. Elde edilen bulguların alanyazın ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Tipik gelişim gösteren kardeşin kız ya da erkek olması, bakım sorumluluğuyla ilgili üstlenilen sorumluluğun da niteliğini değiştirebilmektedir. Kız çocukları, özel gereksinimli kardeşlerinin bakım sorumluluğunu erkeklerden daha fazla üstlenmektedir (Stoneman ve Brody, 1993; Bat-Chava ve Martin, 2002; McGraw ve Walker, 2007; Raghuraman, 2008).

Katılımcılar işitme kayıplı kardeşiyle ilgili sorumluluklarındaki farklılığın nedeninin kültürel normlardan ve içinde bulunulan toplumun cinsiyetler üzerinde biçmiş olduğu rollerden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Pek çok toplumun Sosyo-kültürel yapısının, özel gereksinimli kardeşin bakım sorumluluklarının kadınların üstlenmesi gereken bir rol olduğunda hemfikir olduğu görülmektedir (McGraw ve Walker, 2007). Konuyla ilgili olarak Handan Hanım ailesinde bulunan erkek kardeşlerinin, işitme kayıplı kardeşiyle ilgili hiçbir sorumluluk üstlenmediğini ancak ebeveynlerinin kendisiyle birlikte kız kardeşini işitme kayıplı kardeşinin bakımıyla görevlendirdiğini belirtmiştir. Cinsiyetinin erkek olması durumunda işitme kayıplı kardeşiyle ilgili sorumluluklarının azalacağını belirten Mine Hanım ise ailede başka kız kardeşi olmadığı için işitme kayıplı kardeşiyle ilgili azalan sorumluluklarını annesinin üstlenmek zorunda kalacağını ifade etmiştir. Ayrıca Mine Hanım erkek olması durumunda kardeşine olan desteğinin maneviyattan maddiyata döneceğini belirtmiştir. Vahit Bey ise cinsiyetinin kadın olması durumunda bakım sorumluluklarıyla birlikte işitme kayıplı kardeşinin evliliğinde uygun bir eş bulma sorumluluğunu daha iyi yerine getirebileceğini düşünmektedir. Sonuç olarak kültürel normlar kadınları işime kayıplı kardeşin bakım sorumluluklarıyla görevlendirirken erkeklere ise maddi sorumluluklar yüklemektedir. Ayrıca iletişim desteği sağlama ve eğitim gibi her iki cinsiyetin üstlenmesi gereken sorumluluklar da bulunmaktadır. Bu da tipik gelişim gösteren kız kardeşlerin, erkeklere oranla özel gereksinimli çocukların varlığından daha olumsuz yönde etkilenen taraf olmasına yol açmaktadır (Silver ve Frohlinger-Graham, 2000; Hannah, ve Midlarsky, 2005). Kadınlar her ne kadar bu durumdan şikayetçi olsalar da aile içindeki erkeklerin gün içerisinde evde

olmaması, maddi kazanç sağlaması ve erkek kardeşlerinin huzursuz olmaları nedeniyle bu durumu anlayışla karşılayabilmektedir (McGraw ve Walker, 2007).

Geleneksel toplumlarda normlar, erkeklerin yaşam deneyimlerini ve önceliklerini esas alırken kadınları göz ardı edebilmektedir (Kanadoğlu, 2021). Toplumsal cinsiyet, biyolojik olarak kadın ve erkek olmaktan ayrı olarak, kadın ve erkek cinsiyetlerine yönelik toplum tarafından yüklenen rol ve sorumluluklara işaret edebilmektedir (Tas, 2016). Toplumsal cinsiyet kavramı, kadınların cinsiyetleri dolayısıyla ayrımcılığa uğramasının önüne geçmek ve cinsiyet eşitliğini sağlamak için feminist hareket tarafından detaylı olarak tanımlanmaktadır (Wiesner Hanks, 2020). Farklı kuramcılar tarafından ileri sürülen ve tartışmalarla günümüz dünyasında artarak yaygınlaşan feminizmin temel objesi kadın ve haklarıdır. Radikal feminizm bütün cinsiyet rollerine ve ataerkilliğe karşı çıkmaktadır (Tas, 2016). Dünyada ve ülkemizde giderek yaygınlaşan feminizm ve kadın hakları gibi hareketlerin toplumda etkisini artırması, toplumun kültürel değerleri ve normlarını yeniden şekillendireceği düşünülmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulguların feminist kuramcılar tarafından öne sürülen toplumsal cinsiyet faaliyetleriyle örtüştüğü görülmektedir (McGraw ve Walker, 2007; Tas, 2016; Wiesner Hanks, 2020; Kanadoğlu, 2021). Bu nedenle mevcut bulguların benzer çalışmalar ile desteklenmesi, ilerleyen yıllarda tipik gelişen kız ve erkek kardeşlerin işitme kayıplı kardeşiyle ilgili toplumsal cinsiyetten arındırılmış eşit sorumluluklar üstlenmesinin önünü açacağı düşünülmektedir.

İşitme kayıplı kardeşlerle olan kardeşlik ilişkisini etkileyen bir diğer önemli özelliğin *kardeşlik sırası* olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların kardeşlik sırasının ilişkileri üzerine olan etkilerini, işitme kayıplı kardeşiyle ilgili üstlendikleri sorumluluklar bağlamında değerlendirmeleri dikkat çekmektedir. Doğum sırasının bireyin gelişiminde önemli bir değişken olduğunu vurgulayan Alfred Adler, önemli olanın gerçek doğum sırası değil, aslında psikolojik sırası olduğunu ifade etmektedir. Bu durum kardeşler arasındaki ilişkiyi, kardeşin üstlendiği rolü ve sorumluluklarının niteliğini etkileyebilmektedir (Carlson vd., 2006). Başka bir deyişle, bir kişinin kardeşler dizisi içindeki konumu, gerçek doğum sırasını belirtirken, bu dizi içindeki algıları ve konumlandırmaları, psikolojik doğum sırasını yansıtmaktadır (Corey, 2008; Eckstein, vd., 2010). Alfred Adler'e göre psikolojik doğum sırasının oluşumunda, kardeşler arasındaki yaş farkları, cinsiyet, ebeveyn çocuk yetiştirme tarzlarıyla beraber kardeşin özel gereksinimli olup olmaması da önemli bir rol oynamaktadır (Eckstein,

2000; Carlson vd., 2006). Bu görüşü destekler biçimde kardeşlik ilişkisi anketine verilen yanıtlar incelendiğinde katılımcıların %81,6'sı işitme kayıplı kardeşinden büyük ya da küçük olmaları durumunda kardeşlik ilişkilerinde herhangi bir farklılık olmayacağını düşünmektedir. Ayrıca derinlemesine gerçekleştirilen görüşmelerde işitme kayıplı kardeşinden büyük olan katılımcıların çoğunluğu, küçük kardeş olmaları durumunda kardeşlik ilişkilerinde bir farklılık olmayacağını ve mevcut durumda üstlendikleri sorumlulukları işitme kayıplı kardeşlerinden küçük olmaları durumunda da üstleneceklerini belirtmişlerdir. Elde edilen bu bulguların Adler'in teorisini desteklediği söylenebilir.

Diğer yandan katılımcılar içerisinde işitme kayıplı kardeşinden büyük olan Ali Bey, küçük kardeş olması durumunda her ne kadar kardeşlik ilişkisinin etkilenmeyeceğini açıklasa da doğum sırasının değişmesinin, üstlendiği sorumlulukları azaltacağını ifade etmiştir. Ayrıca Ali Bey gerçekleştirilen görüşmede kendisinden büyük işitme kayıplı bir abiyi yönlendirmenin zorluklarına değinmiştir. Elde edilen bu bulgu da alanyazınla tutarlıdır. Çünkü büyük kardeşler işitme kayıplı kardeşine karşı kendilerini daha fazla sorumlu hissedebilmekte, sorumluluk üstlenebilmekte ve onlara karşı daha fazla korumacı olabilmektedir (Goring, 2001; Raghuraman 2008; Antonopoulou vd., 2012). İkinci bir çocuğun doğumu ile tahtını kaybeden çocuklar aile içerisindeki otoritelerini kaybetmemek için yardımcı ebeveyn rolü üstlenebilmektedir. Dolayısıyla kardeşlerini yönlendirme, tavsiyede bulunma ve sorumluluk alma eğilimindedir (Eckstein, 2000).

Gerçekleştirilen görüşmelerde işitme kayıplı kardeşinden küçük olan katılımcılar, kardeşlerinden büyük olmaları durumunda sorumluluklarının artabileceğini ve bu durumun kardeşlik ilişkilerine olabilecek etkisinden emin olamadıklarını ifade etmişlerdir. Diğer yandan çalışmanın nicel basamağında uygulanan kardeşlik anketine verilen yanıtlar, işitme kayıplı kardeşinden büyük olan katılımcıların küçük kardeş olmaları durumunda kardeşlik ilişkisinin olumlu yönde farklılaşacağını düşündüklerini göstermektedir. Ayrıca çalışmanın nicel basamağında uygulanan kardeşlik anketinin analizleri incelendiğinde küçük olan katılımcıların büyük olanlara oranla kardeşinin işitme kayıplı olmasının hayata olan etkilerini daha olumlu değerlendirdikleri görülmektedir. Yani işitme kayıplı kardeşten küçük olmak, katılımcılar için hem sorumlulukların azalması hem de olumlu yönde kardeşlik ilişkisi anlamına gelmektedir. Bu bulguların alanyazın ile tutarlı olduğu görülmektedir. Tipik gelişim gösteren çocuğun işitme kayıplı kardeşinden küçük olması, büyük olması durumuna göre daha olumlu

kardeşlik ilişkilerine neden olabilmektedir. Çünkü işitme kayıplı çocuktan sonra doğan tipik gelişim gösteren küçük kardeş, ailenin en güncel rutininin bir parçası olarak doğmaktadır. Dolayısıyla işitme kayıplı kardeşinden küçük kardeşler, büyük kardeşlerin yaptığı gibi önceki yaşam tarzına uyum sağlamak zorunda kalmamaktadır. Ayrıca tipik gelişim gösteren küçük çocuklar, işitme kayıplı kardeşleriyle iletişim kurmada çok daha başarılıdır (Bat-Chava ve Martin, 2002).

Kardeşler arasındaki yaş farkı özel gereksinimli çocuk ile tipik gelişim gösteren kardeşleri arasındaki kardeşlik ilişkisini etkileyen önemli değişkenler arasında olduğu kabul edilmektedir (Stoneman ve Brody, 1993; Bat-Chava ve Martin, 2002; Raghuraman, 2008). İşitme kayıplı kardeşinden büyük olan katılımcılar yaş farkının şimdi olduğundan daha fazla olması durumunda sorumlulukların artacağı, yaş farkının azalması durumunda ise sorumluluklarının azalacağını düşünmektedir. Öyle ki tipik gelişim gösteren kardeşler, işitme kayıplı kardeşleriyle aralarındaki yaş farkının fazla olmasının sorumluluk bağlamında anne baba rolünü üstlenmelerini gerektirdiği ve sonuç olarak kardeşlik ilişkilerinin niteliğinin değiştirdiğini düşünmektedir. Konuyla ilgili olarak Ali Bey işitme kayıplı kardeşiyle aralarındaki yaş farkının kendisini kardeşinin velisi olma sorumluluğunu omuzlarına yüklediğini ifade etmiştir. Gizem Hanım ise işitme kayıplı kardeşiyle aralarındaki yaş farkının fazla olması nedeniyle kardeşinin özellikle bakım sorumluluklarını üstlendiğini ve birlikte büyümelerine rağmen kardeşinin beş yaşına kadar kendisine anne olarak hitap ettiğini belirtmiştir. Ailenin bir sosyal sistem olduğunu ve her üyenin belirli bir rolü olduğunu savunan Alfred Adler, kardeşler arası yaş farkının kardeşler içerisinde sorumluluk ve güç dengesini etkileyebileceğini belirtmektedir. Adler'e göre yaş farkının fazla olması, büyük kardeşin küçük kardeşine rehberlik etmesi ve sorumluluklarını paylaşması gibi roller ekleyebilmektedir. Yaş aralığının fazla olduğu kardeşlik ilişkilerinde büyük kardeşler en fazla bakım sorumluluklarını üstlenen taraftır (Furman ve Buhrmester, 1985; Buhrmester ve Furman, 1990). Dolayısıyla yaş aralığı fazla olan kardeşlerin kendilerini işitme kayıplı kardeşinin ebeveynleri olarak hissetmeleri şaşırtıcı değildir. Ancak bu durumun kardeşlik ilişkisine olumsuz olduğu kadar olumlu yansımaları da bulunmaktadır. Çünkü kardeşler arasındaki yaş farkı arttığında tipik gelişim gösteren çocuğun kardeşinin işitme kayıplı olması duruma daha iyi uyum sağladığı, kardeşleri tarafından daha fazla sevgi ve saygı gördüğü dolayısıyla sağlıklı bir kardeşlik ilişkisi geliştirdiği görülmektedir (Howlin, 1988; Buhrmester ve Furman, 1990; Hodapp ve Urbano, 2007; Smith, 2010).

Küçük kardeşlerde ise durum büyük kardeşlerin tam simetriği şeklindedir. Gerçekleştirilen görüşmelerde işitme kayıplı kardeşinden küçük olan katılımcılar, aralarındaki yaş farkının şimdi olduğundan daha fazla olması durumunda sorumluluklarının azalacağını, yaş farkının daha az olması durumunda ise sorumluluklarının artacağını belirtmişlerdir. Bununla ilgili olarak Tülin Hanım işitme kayıplı abisiyle aralarındaki yaş farkı az olması ve abisine ilişkin sorumluluklarından dolayı kendisini abisiyle aynı yaştaymış gibi hissettiğini belirtmiştir. Mine Hanım kardeşi ile olan yaş farkının artması durumunda işitme kayıplı kardeşiyle ilgili sorumluluklarının azalacağını ve kardeşlik ilişkisinin niteliğinin değişeceğini ifade etmiştir. Sonuç olarak kardeşler arasındaki yaş farkının büyük ya da küçük kardeş olma durumuna göre hem kardeş ilişkilerini hem de kardeş ile ilgi sorumlulukları etkileyebileceği görülmektedir. Rana Hanım ise ablası ile yaş farkının daha fazlası olması durumunda kardeşiyle ilgili daha az sorumluluğu olacağını ve kardeşlik ilişkisinin niteliğinin farklı olacağını belirtmiştir. Doğum sırasına benzer şekilde tipik gelişen ve işitme kayıplı kardeşin yaşı, yaşları arasındaki fark ve kardeşlerin içerisindeki bulundukları gelişim döneminin işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisinin doğasını etkileyebileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla işitme kayıplı kardeşten küçük olma durumunu değerlendiren küçük yaştaki katılımcıların, büyük kardeşlerinden farklı bir bakış açısıyla aralarındaki yaş farkını değerlendirmeleri olağan bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Görüşmelerde elde edilen veriler incelendiğinde *ailenin ekonomik durumunun iyi ya da kötü olmasının* işitme kayıplı kardeşle olan ilişkiyi etkileyen önemli özellikler arasında olduğu görülmektedir. Buna göre tipik gelişim gösteren kardeşler, ekonomik durumunun iyi ya da kötü olmasının kardeşlik ilişkilerini etkilemeyeceği, kötü olmasının kardeşlik ilişkilerine olumlu yansıtacağı ve iyi olmasının olumlu yansıtacağı şeklinde farklı görüşler mevcuttur. Katılımcılar içerisinde Ali Bey ile Rana ve Handan Hanım, ekonomik durumu daha zayıf olan ailelerde insan ilişkilerinin daha kuvvetli olduğunu bildirmişlerdir. Ailenin sosyoekonomik geçmişi ne olursa olsun işitme kayıplı çocukların ebeveynlerinin, destek hizmetlerine erişim, mali kaygılarla baş etme ve daha önce hiç düşünmek zorunda kalmadıkları planlar yapma gibi dikkate almaları gereken birçok konu olabilir (Luckner ve Velaski, 2004). Mali olarak sınırlı kaynaklara sahip olan aileler, işitme kayıplı çocuklarının bakımını karşılamakta zorlanabilmektedir. Bu nedenle ailelerde ebeveynlerin her ikisinin de çalışması, tipik gelişim gösteren çocuğun özel gereksinimli kardeşiyle ilgilenmek zorunda kalmasını gerektirebilmektedir (Crnic vd.,

1983). Bu durum cinsiyet ya da yaş fark etmeksizin tipik gelişim gösteren çocuğun işitme kayıplı kardeşinin eğitimi için ebeveynleriyle dayanışma içerisinde olmasını ve aile içi var olan bağlarının güçlenmesini sağlayabilmektedir. Bu da işitme kayıplı kardeşleriyle olan ilişkilerini olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Diğer yandan Suat ve Burak Bey ise ailenin ekonomik durumunun daha iyi olması halinin işitme kayıplı kardeşleriyle olan ilişkilerine olumlu yansıtacağını ifade etmişlerdir. Tipik gelişim gösteren çocuklar ailesinin ekonomik durumunun iyi olmasının özellikle kardeşinin işitme kaybının tedavisi, cihazlandırılması ve eğitim süreçlerinde zorlanmayacakları, dolayısıyla kardeşinin sözel dilini daha iyi geliştirebileceğini düşünmektedir. Sonuç olarak uygun bir şekilde cihazlandırılmış, nitelikli eğitim almış, kendileriyle sözel olarak iletişim kurabilen ve kendi maddi olanaklarını etkilemeyen bir kardeşle olan ilişkilerin diğerine göre daha olumlu geliştiğini ileri sürülebilir.

Karakter özellikleri tipik gelişen ve işitme kayıplı kardeşin kardeşlik ilişkisini etkilediği düşünülen önemli özellikler arasında değerlendirilmektedir. Karakter; çevresel faktörler ile genetik yatkınlıkların etkileşimiyle bebeklikten itibaren gelişen, bireyi diğerlerinden ayıran, sürekli kendini yenileyen ve gelişim esnasında değişim ve kalıcılık arasında denge kuran özelliklerdir (Schermerhorn, 1997; Cüceloğlu, 2003). Mevcut çalışmanın nitel basamağında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde, katılımcıların tamamı kardeşlik ilişkilerinin işitme kaybından değil kardeşinin karakterinden etkilendiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışmanın nicel basamağında uygulanan ankette katılımcıların %85,6'sı kardeşlik ilişkilerinin kardeşinin işitme kaybından değil karakterinden etkilendiğini bildirmişleridir. Bu bulgu daha önce işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisine yönelik yapılan araştırmalarda karşılaşılmadığından alana yeni bir katkı olarak değerlendirilebilir. Katılımcılar işitme kayıplı kardeşlerinin karakter özelliklerini olumlu ve olumsuz olmak üzere iki kategoriye ayırmışlardır. Karakter özelliklerinin olumsuz veya olumlu olarak nitelendirilmesi, genellikle toplumsal değerler ve normlar çerçevesinde yapılmaktadır. Ancak bu değerlendirmelerin kişiden kişiye ve kültürden kültüre değişebildiği, kesin ve evrensel olmadığı göz ardı edilmemelidir (Sağlam, 2019). Bu nedenle içerisine doğulan ailenin, dahil olunan toplumun belirlediği normlar ve değerler, kişilik özelliklerini olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirmekte etkili olabilir. Örneğin, dürüstlük, sorumluluk, empati gibi özellikler genellikle olumlu kabul edilirken, yalan, bencil davranışlar gibi özellikler olumsuz olarak değerlendirilebilir. Buna göre *sosyal, alçak gönüllü, iyi niyetli, sevecen, eğlenceli,*

çalışkan, zeki, yardımcı, anlayışlı, dürüst, onurlu ve saygılı olmalarını işitme kayıplı kardeşlerinin olumlu karakter özellikleri arasındadır. Diğer yandan işitme kayıplı kardeşlerinin *inatçı, sinirli, agresif, bencil, içine kapalı, çabuk inanan ve saygısız* olmaları ise olumsuz karakter özellikleri olarak değerlendirilmektedir. Katılımcılar işitme kayıplı kardeşinin olumlu karakter özelliklerinin kardeşlik ilişkilerini olumlu, olumsuz karakter özelliklerinin ise kardeşlik ilişkilerini olumsuz etkilediği belirtmektedir. Çünkü karakter tipik gelişen kardeşlerin işitme kayıplı kardeşine nasıl uyum sağlayacağı konusunda çok önemli bir belirleyicidir (Brody ve Stoneman, 1993; Cicerelli, 1995; Raghuraman, 2008). Şüphesiz her ilişkide olduğu gibi olumlu karakter özellikleri kardeşlik ilişkisini de olumlu yönde etkilemektedir. Her ne kadar katılımcılar kardeşlik ilişkisini işitme kayıplı kardeşlerinin karakter özellikleri üzerinden yorumlamış olsalar da Raghuraman'ın (2008), çalışmasında belirttiği üzere tipik gelişen kardeşin karakteri de kardeşlik ilişkisinde aynı etkiye sahiptir. Dolayısıyla her iki kardeşin karakter özelliklerinin de olumlu yönde olması, işitme kayıplı kardeşle olan ilişkiyi de olumlu yönde olmasını sağlayacaktır (Fillery, 2000aa).

Katılımcılar her ne kadar ilişkilerinin işitme kaybından etkilenmediğini ifade etseler de gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde, işitme kaybının kardeşlerinin karakter özelliklerini etkilediğini açıklamışlardır. Katılımcılar kardeşlerinin olumsuz olarak nitelendirdikleri inatçı olma, agresif olma, sinirlilik gibi karakter özelliklerinin işitme kaybından kaynaklandığını düşündüklerini araştırmacıyla paylaşmışlardır. Konuyla ilgili olarak Gaye Hanım işitme kaybının kardeşinin karakterini etkilediğinden emin olduğunu, kendisinden büyük ya da küçük fark etmeksizin herkese yersiz tepkiler verebildiğini bildirmiştir. Katılımcılar ayrıca belirtilen olumsuz karakter özelliklerinin işitme kayıplı bireylerin genelinde ortak olduğunu düşünmektedir. Buna göre Handan Hanım işitme kayıplı bireylerin %90'ında sinirlilik ve agresiflik gözlediğini belirtirken Ali Bey sadece kardeşinde değil işitme kayıplı bireylerin genelinde inatçılık görüldüğünü ifade etmiştir. Alfred Adler bireysel psikoloji kuramında organ eksikliği veya bedensel kusurların bireyin kendisini yetersiz hissetmesine neden olacağı ve telafi mekanizmaları geliştireceğini belirtmektedir. Adler'in "*telafi etme*" olarak adlandırdığı bu süreçte bireyler kendilerini sosyal olarak kabul görecektir pozitif davranışların yanında başkalarını küçümseme, düşmanlık, agresif olma gibi negatif davranışlarda sergileyebilmektedir (Carlson vd., 2006). Bireylerin işitme kaybı nedeniyle hayatının farklı dönemlerinde ruh hali açısından tipik gelişenlere oranla daha olumsuz ve duygusal yoğunluğu aşırı

hissettiği zamanlar olması muhtemeldir. Bu dönemlerde zor bir karaktere bürünen çocuklar, yeni insanlara ve durumlara olumsuz tepki verme veya bunlardan uzaklaşma, değişikliklere yavaş uyum sağlama ve sıklıkla olumsuz ruh halleri ve yoğun tepkiler verme eğilimindedir (Thomas ve Chess, 1986). Dolayısıyla işitme kaybının hayatının farklı dönemlerinde bireyin karakter özelliklerini etkileyebileceği ileri sürülebilir. Bu da tipik gelişen kardeşlerin işitme kayıplı bireylerin “olumsuz” karakter özelliklerini genellemesine yol açtığı şeklinde değerlendirilebilir. Diğer yandan katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerinin “olumlu” karakter özelliklerinin işitme kaybından kaynaklanıp kaynaklanmadığına ilişkin açıklamada bulunmamaları dikkat çekmektedir. Oysa katılımcılar işitme kaybı nedeniyle kardeşlerinin ihtiyaçlarını karşılamak ve günlük yaşamda bağımsızlık kazanmak için daha fazla çaba sarf etmelerinin kendilerine örnek olduğunu araştırmacıyla paylaşmışlardır (Araştırmacı Günlüğü, Sayfa 39).

İşitme kayıplı kardeşle olan ilişkiyi etkileyen özellikleri araştıran araştırmacılar, işitme kayıplı çocuklara özgü değişkenler olan; *işitme kaybı derecesi*, *kullanılan işitme teknolojisi*, *kullanılan iletişim yaklaşımı* gibi özelliklerin de kardeşlik ilişkisini etkileyebileceğini düşündüklerinden gerçekleştirdiği çalışmalarda yer vermişlerdir (Bat-Chava ve Martin, 2002; Raghuraman, 2008). Mevcut araştırmanın nicel basamağında gerçekleştirilen kardeş ilişkisi anketindeki demografik sorular bölümünde yer alan cinsiyet, eğitim durumu, doğum sırası gibi değişkenlerin yanında işitme kaybına özel değişkenler olan işitme kaybı derecesi, cihaz teknolojisi vb. arasında sistematik bir ilişkinin var olup olmadığını belirlemek için karşılaştırma analizleri çerçevesinde Ki-kare analizleri gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre tipik gelişen kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisi en çok *işitme kayıplı kardeşin eğitim düzeyinden* etkilenmektedir. Ayrıca *kullanılan cihaz teknolojisi* ve *katılımcının hem işitme kayıplı hem tipik gelişen kardeşinin olması* işitmeye özgü değişkenler olarak işitme kayıplı kardeşle olan ilişkide anlamlı fark bulunan değişkenlerdir.

Araştırmanın nicel basamağında kardeşlik ilişkisi anket maddelerine verilen yanıtların Ki-kare analizlerine göre *işitme kayıplı kardeşin eğitim düzeyinin* tipik gelişen kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisinde en etkili değişken olduğu görülmektedir. Ayrıca *tipik gelişen kardeşin eğitim düzeyi* de kardeşlik ilişkisini etkileyen önemli değişkenler arasında yer almaktadır. Bu bulguya göre kardeşlerin eğitim düzeyi arttıkça kardeşlik ilişkisi de olumlu yönde artmaktadır. Kardeşlerin eğitim düzeyi arttıkça hem kendileri hem birbirleri hem de kardeşlik ilişkilerine ilişkin olarak daha gerçekçi beklentiler içine

girdikleri düşünülmektedir. Bu durum kardeşlik ilişkilerinin daha sağlıklı ilerlemesine ve olumlu yönde etkilenmesine katkı sağladığı söylenebilir. Ayrıca her ne kadar tipik gelişim gösteren kardeşler işitme kayıplı kardeşlerini bir yük olarak görmeseler de onların geleceği için endişelenebilmekte ve bunu bir sorumluluk olarak değerlendirebilmektedir (Hadjikakou vd., 2010). Konuyla ilgili olarak çalışmanın nitel basamağında gerçekleştirilen görüşmelerde kardeşlerinin eğitim düzeyi yüksek okul, üniversite ve yüksek lisans olan katılımcıların kardeşlik ilişkilerine yönelik olarak olumlu değerlendirmelerde bulundukları, kardeşlerinin hayatlarını bağımsız bir şekilde idame ettirebildiklerini düşündükleri ve kardeşlerinin geleceğinden kaygı duymadıklarını bildirdikleri görülmektedir. Diğer taraftan kardeşinin eğitim düzeyi daha düşük olan katılımcılar kardeşlerinin gelecekleriyle ilgili endişe duydukları, anne babalarını kaybetmeleri durumunda kardeşleriyle ilgili sorumluluklarının artacağını ve hatta kendilerinin vefat etmeleri durumunda kardeşiyle ilgili sorumluluklarının çocuklarının üstlenmeleri gerekeceğini bildirmişlerdir. Dolayısıyla kardeşinin eğitim düzeyi yüksek olan tipik gelişen kardeşlerin, işitme kayıplı kardeşleriyle geçirdikleri ortak zamanlarını sorumluluk bağlamından çıkarmakta ve kardeşlik ilişkisini besleyen etkinliklerin gerçekleştirildiği bir yapıya çevirdiği şeklinde değerlendirilmektedir. Bu da kardeşlik ilişkisinde işitme kayıplı kardeşinin eğitim seviyesinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Elde edilen bu bulgular daha önce alan yazında karşılaşılmadığından bu yönüyle literatüre yeni ve önemli bir katkı olarak değerlendirilmektedir.

Gerçekleştirilen analizler sonucunda işitme kayıplı kardeşle olan ilişkiyi etkileyen bir diğer önemli değişken olarak karşımıza *kullanılan iletişim teknolojisi* çıkmaktadır. Buna göre kardeşi koklear implant kullanan katılımcılar, işitme cihazı kullanan ve cihaz kullanmayan katılımcılara göre daha olumlu kardeşlik ilişkilerine sahip olduklarını görülmektedir. Ayrıca çalışmanın nitel basamağında araştırmaya dahil edilen düşük kardeşlik ilişkisi puanına sahip olan katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerinin çok büyük çoğunluğunun işitme cihazı ya da koklear implant kullanmadığı ve işaret dili ile iletişim kurdukları görülmektedir. Yine çalışmanın nitel basamağında gerçekleştirilen görüşmelerde kardeşi koklear implant kullanan katılımcıların daha olumlu kardeşlik ilişkisi bildirdikleri ve işitme cihazı veya cihaz kullanmayanlara göre kardeşlerine daha az iletişim desteği sağlamak zorunda kaldıklarını bildirdikleri görülmektedir. Elde edilen bu bulgunun alanyazın ile tutarlı olduğu görülmektedir. Kullanılan iletişim teknolojisinin kardeşlik ilişkisine etkisini ilk olarak araştıran Bat-Chava ve Martin (2002), çocukları

koklear implant kullanan ebeveynlerin, çocukları işitme cihazı kullananlara oranla kardeşlik ilişkilerinde daha fazla olumlu gelişmelerin bildirildiğini rapor etmişlerdir. Benzer şekilde Archbold vd. (2008), koklear implant sonrasında çok ileri derecede işitme kayıplı çocukların sözlü dilini geliştirdiği, başkalarıyla sohbete dahil olduğu ve kardeşleriyle ilişkilerini olumlu yönde geliştirdiği bulgularına ulaşmışlardır. Geçtiğimiz 40 yıl içerisinde ileri ve çok ileri derecede işitme kaybı olan koklear implantlı çocuklarla gerçekleştirilen araştırmalar, işitme kayıplı çocukların implantasyon sonrasında iletişim becerilerinde etkileyici kazanımlar elde edildiğini göstermektedir. Özellikle bir yaşından önce implant uygulanan ileri ve çok ileri derecede işitme kaybı olan çocuklar, erken yaşta sese erişerek sözlü dil becerilerini tipik gelişen yaşlılarıyla benzer hızda geliştirdiği görülmektedir (Kirk vd., 2020; Svirskey, 2004). Koklear implant sayesinde sözlü dil açısından daha yeterli hale gelen işitme kayıplı çocuklar, tipik gelişen kardeşleriyle gerçekleştirdiği ortak faaliyetleri artırmakta ve bu da kardeşlik ilişkilerine olumlu yönde yansımaktadır (Moyson ve Roeyers, 2012; Wilson, 2012; Umat vd., 2019). Kullanılan iletişim teknolojisi ayrıca tipik gelişim gösteren çocuğun, kardeşindeki işitme kaybını kabullenilmesini kolaylaştırırken kardeşlik ilişkilerine dair gerçekçi beklentiler içerisine girilmesini sağlayabilmektedir. Konuyla ilgili olarak gerçekleştirilen görüşmelerde örnek olarak Mine Hanım kardeşinin implant ameliyatı olana kadar işitme kayıplı olduğunu kabullenemediğini, onunla tipik gelişen bir bireymiş gibi iletişim kurduğunu, ameliyattan sonra durumu ancak kavrayabildiğini ifade etmiştir. Bu implantın işitme kaybının kabullenilmesi ve kardeşlik ilişkisi üzerine olası farklı bir etkisini ortaya çıkardığı söylenebilir.

Gerçekleştirilen ki-kare analizi sonucuna göre, işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisini etkileyen bir diğer önemli faktör olarak karşımıza *katılımcının hem işitme kayıplı hem tipik gelişen kardeşinin olması* değişkeni çıkmaktadır. Bat-Chava ve Martin'in (2002), gerçekleştirdikleri çalışmada, ailede ikiden fazla çocuğun olmasının daha olumlu kardeşlik ilişkisine neden olabileceği bulgusuna ulaştığı görülmektedir. Çünkü ailedeki kardeş sayısının yani aile büyüklüğünün artması, özel gereksinimli çocukla ilgili sorumlulukların paylaşılması ve finansal yükün hafiflemesi anlamına gelmektedir (Gold, 1993). Özellikle çalışmanın nitel basamağında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde katılımcılar, işitme kayıplı kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkilerini, üstlendikleri sorumluluklar bağlamında değerlendirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla tipik gelişim gösteren kardeşin sorumluluklarındaki azalma, işitme kayıplı

kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisini için olumlu sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Ancak gerçekleştirilen görüşmelerde birden fazla kardeşi olan Ali ve Suat Bey ile Hlyla ve Gaye Hanım işitme kayıplı kardeşlerinin diğer kardeşleri ile olan farklarına ilişkin olarak işitme kayıplı kardeşlerine karşı daha anlayışlı olmak ile beraber yaşadıkları iletişim sorunları nedeniyle tipik gelişim gösteren kardeşlerine göre daha sığ bir kardeşlik ilişkine sahip olduklarını belirtmişlerdir. Sonuç olarak kardeş sayısının artması olumlu bir kardeşlik ilişkisi için tek başına yeterli değildir. Bu nedenle işitme kaybı derecesi, işitme cihazı teknolojisi, kullanılan iletişim yaklaşımı gibi değişkenlerle birlikte değerlendirerek daha sağlıklı çıkarımlar yapılabilir.

Ailedeki ocuk sayısının artması her ne kadar kardeşlik ilişkilerini olumlu etkilediği dşünölse de (Bat-Chava ve Martin, 2002), işitme kayıplı çocukların sosyal yeterliliklerinin azalmasına neden olabilmektedir (Raghuraman, 2008). Kardeşlik ilişkisi anket maddelerine verilen yanıtlar incelendiğinde hem tipik gelişim gösteren hem de işitme kayıplı kardeşi olanlar, sadece işitme kayıplı kardeşi olanlara göre daha fazla iletişim desteği sağladığını bildirmişlerdir. Bu bulguyu destekler biçimde Verté vd. (2006), çalışmalarında kardeşleri olmayan işitme kayıplı çocukların iletişim ve sosyal açıdan daha yetkin bulduklarını bildirmişlerdir. Gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde katılımcılar işitme kayıplı kardeşlerine çeşitli sosyal ortamlarda iletişim desteği sağladıklarını bildirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla kardeş sayısındaki azalma, işitme kayıplı bireyin sosyal ortamda yarımsız bir şekilde iletişim kurmasını gerektiren anların sayısını artırmaktadır. Ailedeki tipik gelişen kardeş sayısının işitme kayıplı bireyin gireceği sosyal ortamlarda alacağı iletişim desteğinin miktarını belirlemesi beklendi bir durumdur. Sonuç olarak ailedeki kardeş sayısının işitme kayıplı bireylerin sosyal yeterliliklerini artırmasında belirleyici olduğu söylenebilir.

İlgili değişkende katılımcıların ebeveyn tutumlarıyla ilgili maddelerde verdikleri cevaplar da dikkat çekmektedir. Ailedeki kardeş sayısı ebeveynleri tarafından çocuklara sunulan sosyal sermaye miktarını belirleyen önemli faktörlerden birisidir. Ailedeki ocuk sayısının artması, ebeveynlerin her bir çocuğa daha az sosyal sermaye yatırması anlamına gelmektedir (Coleman, 1988). Ailedeki ocukların birisinde özel gereksinim olması durumunda ise durum biraz karmaşıklaşabilmektedir. Buna göre hem tipik gelişim gösteren hem de işitme kayıplı kardeşi olanlar, sadece işitme kayıplı kardeşi olanlara göre ebeveynlerinin işitme kayıplı kardeşine daha fazla ilgili gösterdiğini bildirmişlerdir. Ebeveynlerin çocuklarına karşı eşit olmayan tutumlarının, kardeş ilişkisinin kalitesi ve

çocukların bireysel uyumu üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu görülmektedir (Shanahan vd., 2008). Bu etki hem tipik gelişim gösteren hem de özel gereksinimli çocukların bir arada olduğu ailelerde daha da şiddetlenmektedir. Çünkü ebeveynler ilgisinin çoğunu çocuğunu sağlık, eğitim ve güvenlik gibi ihtiyaçlarını karşılama konusunda işitme kayıplı çocuğa ayırabilmektedir (Foster vd., 2001; Incledon vd., 2015). Dolayısıyla tipik gelişen kardeşe ayrılan zaman hali hazırda daha azken ayrıca bir kardeşin daha olması, kendisine ayrılan zamanı daha da azaltmaktadır. Sonuç olarak bu durum kardeşlik ilişkisine olumsuz yansıyabilmektedir. Ancak yine de tipik gelişim gösteren kardeşin içinde bulunduğu gelişim dönemine göre farklı şekillerde değerlendirmesine yol açmaktadır. Yetişkinlik döneminde tipik gelişim gösteren bireyler ebeveynlerinin işitme kayıplı kardeşine desteğini olumlu yönde değerlendirirken çocukluk döneminde ise işitme kayıplı kardeşlerine karşı kıskançlık duygusu beslemelerine neden olabilmektedir (Yeo, 2012).

4.1.2. Tipik gelişim gösteren kardeşin sorumlulukları

Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan ikinci tema, *tipik gelişim gösteren kardeşin sorumlulukları*dır. Tipik gelişen kardeşler arasında belirli bir denge mevcutken kardeşlerin birisinde özel gereksinim olması durumunda bu denge bozulabilmekte ve kardeşlik ilişkisi daha az doyum sağlayıcı olabilmektedir (Begun, 1989). Çünkü kardeşteki özel gereksinim, tipik gelişim gösteren kardeşinin gelişim dönemi, doğum sırası, aile büyüklüğü gibi durumlara bağlı olarak birçok zorlukla ve sorumlulukla karşılaşmasına neden olabilmektedir. Ayrıca kardeşlik ilişkisi insanların hayatındaki en uzun ilişkilerdir. Dolayısıyla ebeveynlerin hayatını kaybetmesinden sonra bile devam eden ilişkide, kardeşlerin özel gereksinimli kardeşleriyle ilgili sorumlulukları anne ve babalarınkinden daha uzun sürmektedir. Bu durum hayatlarının farklı dönemlerinde üstlendikleri sorumlulukların niteliğini de değiştirebilmektedir. Bu nedenle görüşmelerde katılımcıların kardeşlik ilişkilerini etkileyen özellikleri, üstlendikleri sorumluluklar bağlamında değerlendirmeleri şaşırtıcı değildir. Katılımcılar işitme kayıplı kardeşleriyle ilgili olarak bakım sorumluluğu, maddi sorumluluklar, akademik sorumluluklar, resmi işlemlerle ilgili sorumluluklar, iletişim desteğiyle ilgili sorumluluklar, işitme kayıplı kardeşin ailesiyle ilgili sorumluluklar olduğunu belirtmiş ve gelecekte üstlenileceği düşünülen sorumluluklarla ilgili açıklamalar yapmışlardır.

Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerinin bakımıyla ilgili üstlendikleri sorumluluklara dikkat çektikleri görülmektedir. Çünkü tipik gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkisi, ilk olarak bakım sorumluluklarıyla şekillenmektedir. Alanyazında kız çocuklarının özel gereksinimli kardeşlerinin bakım sorumluluğunu erkeklerden daha fazla üstlendikleri belirtilmektedir (Atkins, 1987; Luterman, 1996; McHugh, 1999; McGraw ve Walker, 2007). Alanyazınla benzer şekilde görüşmelerde bakım sorumluluğu olduğunu bildiren katılımcıların tamamının kadın olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcılar işitme kayıplı kardeşlerinden hem yaş olarak büyük hem de yaş farkının diğer kardeşlere oranla fazla olması dikkat çekmektedir. Katılımcılar kardeşlerinin bakımıyla ilgili olarak yaşı küçükken yedirme, içirme, banyo yaptırma, altını temizleme, üzerini giydirme ve göz kulak olma gibi sorumluluklarının olduğunu ifade etmişlerdir. Bakım sorumluluklarının kadınların üstlenmesinin nedeninin daha önce belirtildiği gibi toplumun sosyo-kültürel yapısından kaynaklandığı düşünülmektedir (McGraw ve Walker, 2007). İçinde bulunulan toplumun cinsiyetler üzerine biçtiği rollerin yanında, ailenin maddi durumunun özellikle kız kardeşleri işitme kayıplı kardeşlerin bakım sorumluluğunu üstlenmeye ittiği söylenebilir. Ailesinin ekonomik durumu nedeniyle küçük yaşta işitme kayıplı kardeşinin bakım sorumluluklarını üstlendiğini ifade eden Gizem Hanım, ebeveynleri tarafından kendisinin buna maruz bırakıldığını, çünkü anne babasının bu yönde bir isteği olduğunu belirtmiştir. Gizem Hanım cinsiyetinin erkek olması durumunda ebeveynlerinin bu yönde bir isteğinin olmayacağını düşündüğünü de araştırmacıya paylaşmıştır. Ailenin maddi durumunun kötü olması ve işitme kayıplı kardeşin özel gereksiniminden kaynaklanan ekonomik yükün karşılanması amacıyla ebeveynlerin her ikisinin de çalışması gerekebilmektedir (Crnic vd., 1983; Luckner ve Velaski, 2004). Dolayısıyla böyle bir durumda anne babaların işitme kayıplı çocuğun bakım sorumluluklarını özellikle tipik gelişim gösteren büyük kız kardeşlerin üstlenmesini istemesi geleneksel toplumlarda şaşırtıcı değildir.

Tipik gelişim gösteren kardeşin sorumlulukları temasıyla ilgili ulaşılan ikinci alt tema olarak karşımıza *anne baba ve abi abla rolü* çıkmaktadır. İşitme kayıplı kardeşinin tüm bakım sorumluluklarını üstlendiğini belirten Gizem, Mine ve Handan Hanım yaşlarının küçük olması ve işitme kayıplı kardeşleriyle birlikte büyümelerine karşın anne rolü üstlenmek durumunda kaldıklarını ve kendilerini anne olarak hissettiklerini belirtmişlerdir. Kardeşinin bakım sorumluluklarını üstlendiğini belirten kadın

katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerinden hem yaş olarak büyük hem de yaş farkının diğer kardeşlere oranla fazla olması dikkat çekmektedir. Diğer yandan işitme kayıplı kardeşinden büyük ve yaş farkı fazla olan erkek katılımcılar bakım sorumluluğu olmamasına karşın kendilerini kardeşlerinin velisi olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Ali Bey işitme kayıplı kardeşiyle ilgili sorumlulukları bağlamında babasının rolünü üstlenmek durumunda kaldığını ifade etmiştir. Ayrıca işitme kayıplı kardeşinden küçük olmasına karşın Emir Bey işitme kayıplı ablasıyla ilgili üstlendikleri sorumlulukların kendisini abi olarak hissettirdiğini belirtmiştir. Bu bulgu diğer çalışmalarla uyumludur. Bazı çocuklar daha okula başlamadan ikinci bir anne baba rolü üstlenebilmektedir (Burke, 2004; Seligman ve Darling 2007). Kardeşler arasındaki cinsiyet, doğum sırası ve yaş farkının tipik gelişim gösteren ve işitme kayıplı çocuklar arasındaki kardeşlik ilişkisinin niteliğini değiştirebileceği daha önce belirtilmiştir. Çünkü bu özellikler işitme kayıplı kardeşle ilgili üstlenilecek olan sorumlulukların niteliğini de değiştirebilmektedir. Bunun yanında anne baba tutumları da tipik gelişen kardeşlerin üstlendiği sorumlulukları ve işitme kayıplı kardeşle olan kardeşlik ilişkisinin niteliğini değiştirebilir. Çünkü olumlu anne baba tutumunun makul sorumluluklarla birlikte sağlıklı bir kardeşlik ilişkisini beraberinde getirdiği söylenebilir (Bat-Chava ve Martin, 2002; Raghuraman, 2009; Çolaklıoğlu vd., 2019). Aksi bir durumda kardeşlik ilişkisi özellikle sorumluluk bağlamında gelişeceğinden tipik gelişim gösteren kardeşler ilişkilerinde rol karmaşasına neden olabileceği düşünülmektedir. Bu da tipik gelişen kardeşlerin kendilerini işitme kayıplı kardeşlerinin ebeveyni rolünde hissetmelerine yol açabilir.

Tipik gelişim gösteren kardeşin sorumlulukları temasının önemli alt temalarından bir tanesini *iletişim desteği sağlama* alt teması oluşturmaktadır. Tipik gelişim gösteren çocuklar özellikle işaret dili kullanan kardeşlerine iletişim desteği sağlama konusunda sorumluluk üstlenebilmektedir (Fillery, 2000ab; Tattersall ve Young, 2003; Ray, 2014). Kardeşlik ilişkisi anketine verilen yanıtlar incelendiğinde tipik gelişen kardeşlerin %56,3'ünün kardeşlerinin diğer insanlarla iletişim kurarken yardımlarına ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde ise katılımcıların tamamı kardeşlerinin iletişimlerine sağladıkları desteklere ilişkin değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Katılımcıların kardeşlerinin iletişiminde destek olma sorumluluğunu çok küçük yaşlarda üstlendikleri, günümüzde bu sorumluluğun devam ettiği ve gelecekte de devam edeceğini ifade etmeleri dikkat çekicidir. Buna göre tipik gelişim gösteren katılımcıların *resmî kurumlarda gerçekleştirilen işlemler, esnaflar ile*

alış-veriş, anne baba ilişkileri, akrabalarla olan ilişkiler, kız erkek ilişkileri, arkadaş ilişkileri ve iş ilişkileri gibi ortamlarda tipik gelişim gösteren kardeşlerin işitme kayıplı kardeşlerinin iletişimde destek olma rolü üstlendikleri görülmektedir. Ancak işitme kayıplı kardeşin kullandığı iletişim teknolojisi ve iletişim türü iletişim desteğinin niteliğini belirleyebilmektedir. Buna göre işitme cihazı kullanan ve işaret dili ile iletişim kuran çok ileri derecede işitme kaybı olan bireylerin kardeşleri, hayatlarının her noktasında kardeşlerine iletişim desteği sağlamak durumunda olduklarını ifade etmişlerdir. Diğer yandan koklear implantı olan ve sözlü dil kullanan işitme kayıplı bireylerin kardeşleri karşısındaki bireyin konuşma hızı, ağzı, şivesi, konuşma sırasında kullandığı mecazlar, atasözleri ve konuşulan konunun bağlamından çıkması durumunda iletişimde sorun yaşayabildiklerini ve bu noktalarda destek sağladıklarını belirtmişlerdir. Niteliği ne olursa olsun tipik gelişim gösteren kardeşler için iletişim desteği sağlamak, diğer sorumluluklarının yanında ekstra bir sorumluluk ve iş yükü olarak değerlendirilebilmektedir (Fillery, 2000ab; Tattersall ve Young, 2003; Ray, 2014). Buna karşın diğer insanlar ile işitme kayıplı kardeşi arasında iletişim desteği sağlamanın daha derin bir kardeşlik ilişkisi kurmalarına katkı sağlayabilmektedir (Hadjikakou vd., 2010; Ray, 2014).

Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların *işitme kayıplı kardeşlerinin evlilikleri ve çocuklarıyla* ilgili de sorumluluklar üstlenebildikleri görülmektedir. İlgili konuda görüş bildiren katılımcıların kardeş ilişkisi puanından düşük puan alan katılımcılar olması dikkat çekmektedir. Buna göre katılımcılar işitme kayıplı kardeşlerinin evlendirilmesi, karı koca ilişkileri, boşanması, çocukları ile olan iletişim ve çocuklarının eğitimi gibi konularda sorumluluk üstlendiklerini ifade etmişlerdir. Alanyazında daha önce işitme kayıplı kardeşlerinin evlilikleri ve çocuklarıyla ilgili de sorumluluklar üstlenebildiklerine dair bir bulgu ile karşılaşılammıştır. Bu bağlamda tipik gelişim gösteren kardeşlerin üstlendikleri bu sorumluluk, alanyazına yeni bir katkı olarak değerlendirilebilir. Konuyla ilgili olarak Ali ve Vahit Bey işitme kayıplı kardeşinin evliliğiyle ilgili kendilerini sorumlu hissettiklerini ve en büyük sorumluluğu aile içerisinde kendilerinin üstlendiklerini belirtmişlerdir. Diğer yandan kardeşinin evlendirilmesi sürecinde önemli bir rol oynadığını belirten Handan Hanım, kardeşi evlendikten sonra da evliliklerine ilişkin sorumluluklarının devam ettiğini ve aile içi tartışmalara müdahil olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Hülya Hanım ise kardeşinin boşanma sürecinde yanında olduğunu ve boşanma sonrasında bir araya gelerek birlikte yaşamaya devam ettiklerini araştırmacıyla

paylaşmıştır. Görüşmelerde katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerinin karı koca ilişkilerinin yanında çocuklarıyla ilgili de sorumluluklarının olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Rana Hanım işitme kayıplı kardeşinin işaret dili kullanması nedeniyle çocuğuyla sağlıklı iletişim kuramadığını ve bunun duygusal anlamda anne çocuk ilişkilerini etkileyebileceğini düşündüğünü belirtmiştir. Benzer şekilde Emir Bey işitme kayıplı ablasının çocuklarıyla olan iletişiminden dolayı aralarındaki ilişkinin geleceğinden endişelendiğini ifade etmiştir. Bu ve benzeri durumlarda katılımcılar ebeveyn çocuk arasında hem sözel iletişim hem de duygusal iletişim görevi üstlenmişlerdir. Tipik gelişim gösteren kardeşlerin işitme kayıplı kardeşleriyle ilgili olarak ebeveyn sorumlulukları üstlenebilecekleri daha önce belirtilmiştir. Dolayısıyla işitme kayıplı kardeşlerin evlendirilmesinde kendilerini sorumlu hissetmeleri ve rol almaları şaşırtıcı değildir. Ancak bu konuya doğrudan müdahil olmaları tipik gelişim gösteren kardeşin işitme kaybına bakışındaki dilemmadan kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü her ne kadar kardeşler işitme kaybını diğer özel gereksinim türlerinden ayırsalar ve kardeşlerinin hayatlarını bağımsız olarak idame ettirebileceklerini düşünseler de evlilik, eğitim ve maddiyat gibi konularda işitme kayıplı olduğu için hata yapması normal olan, dolandırılabilen ve yetişkin olmasına karşın görüş alması istenen insan olarak değerlendirilmektedir (Araştırmacı Günlüğü, Sayfa 5).

Katılımcıların işitme kayıplı kardeşiyle ilgili üstlendikleri sorumluluklar arasında *akademik sorumluluklar* da yer almaktadır. İşitme kayıplı kardeşin akademik sorumluluğuna ilişkin olarak kardeşinden yaş olarak büyük olan katılımcıların görüş bildirdikleri görülmektedir. Buna göre katılımcılar işitme kayıplı kardeşlerinin eğitim kurumlarına götürülüp getirilmesi, okuma yazma ve matematik gibi derslerin anlatılması ve ödevlerde yardımcı olunmasına ilişkin sorumlulukları açıklamıştır. Konuyla ilgili olarak Handan Hanım işitme kayıplı kardeşinin tüm eğitim sürecinde babasının isteği üzerine tüm sorumluluğu üstlenmek durumunda kaldığını belirtmiştir. Babasının işitme kayıplı kardeşinin iyi bir eğitim almaması durumunda hayatını idame ettiremeyeceğini ve yine kardeşiyle kendisinin ilgilenmek zorunda kalacağını belirtmesi üzerine Handan Hanım, kardeşiyle birlikte okula gittiğini, aynı sıraya oturduğunu ve dersleri öğrenmesinde aktif rol aldığını bildirmiştir. Ayrıca Handan Hanım evlenip evden ayrılmasına ve başka bir şehre taşınmasına rağmen bu sorumluluğun son bulmadığını, kardeşini evine aldığını ve evine yakın bir okula götürüp getirdiğini açıklamıştır. Benzer şekilde Gizem Hanım ebeveynlerinin çalışması ve bu yönde bir isteğinin olması

nedeniyle işitme kayıplı kardeşinin tüm bakım ve eğitim sorumluluğunun kendisinde olduğunu belirtirken ödevler dahil olmak üzere kardeşinin eğitimiyle ilgili tüm aşamalarda destek olduğunu ifade etmiştir. Ebeveyn tutumlarının tipik gelişim gösteren kardeşin üstlendiği akademik sorumlulukların niteliğini belirlediği görülmektedir. Katılımcılar ebeveynlerinin isteği doğrultusunda işitme kayıplı kardeşinin eğitim alabilmesi için kendi akademik kariyerlerinden bile feragat edebilmektedir. Ancak ebeveynlerin tipik gelişen çocuğun cinsiyetine göre sorumluluğun niteliğini değiştirmesi dikkat çekmektedir. Buna göre ebeveynleri tarafından erkek katılımcılara çocuğun eğitim kurumuna götürülüp getirilmesi ödevlerinde yardımcı olunması gibi sorumluluklar verilirken kadın katılımcıların sorumluluğu kendi eğitim kariyerinden vazgeçmesine kadar ileriye gidebilmektedir. Çünkü işitme kayıplı kardeşin iyi bir eğitim almaması hayatını bağımsız bir şekilde idame ettirememesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla böyle bir durumda yine tipik gelişim gösteren kız kardeşler sorumluluk almak durumunda kalacaklardır.

Tipik gelişim gösteren kardeşin sorumlulukları temasıyla ilgili ulaşılan bir diğer alt tema olarak karşımıza *maddi konulara ilişkin sorumluluklar* çıkmaktadır. Kardeşler içerisinde sadece Ali ve Suat Bey ile Handan Hanım işitme kayıplı kardeşinin maddi konularıyla ilgili sorumluluk hissettiklerini açıklamışlardır. İşitme kayıplı kardeşlerinin ekonomik yatırım alanları, araç alım satımı, sigorta ve tatil harcamaları gibi konularda yardımcı olduklarını belirten katılımcılar, kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının bu sorumlulukları üstlenmelerini gerektirdiğini ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Ali Bey kardeşinin ekonomik yatırımlarına müdahil olduğunu çünkü işaret dili kullanarak iletişim kurduğundan maddi konularda dolandırılabilceğini, bu nedenle bu sorumluluğu üzerine aldığını ifade etmiştir. Diğer yandan Handan Hanım ise işitme kayıplı kardeşiyle ilgili sorumluluklarının ebeveynleri vefat ettikten sonra üstlenmek durumunda kaldığını açıklamıştır. Ayrıca katılımcılar ebeveynlerinden kalan miraslarda kendi payına düşen bölümü kardeşlerine bağışladıklarını, kardeşlerinde işitme kaybı olmaması durumunda bağışlamayacaklarını belirtmeleri dikkat çekmektedir. Maddi sorumluluklara ilişkin olarak sorumluluk üstlenen katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerinin işitme cihazı kullanmaları, işaret dili ile iletişim kurmaları ve sınırlı sözel iletişim kurmaları dikkat çekmektedir. Diğer taraftan kardeşi koklear implant kullanan ve sözlü iletişim kuran katılımcıların bu yönde sorumlulukları olduğuna ilişkin bir bildirimde bulunmadıkları

görülmektedir. Bu durum katılımcıların işitme kaybına, işitme kayıplı kardeşine ve işiten toplumla olan bakış açılarından kaynakladığı söylenebilir.

Araştırmaya dahil olan tüm katılımcılar günümüzde olduğu gibi gelecekte de işitme kayıplı kardeşlerinin en büyük destekçilerinin kendilerinin olacağını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda tipik gelişim gösteren kardeşler her ne kadar ileride işitme kayıplı kardeşlerinin kendilerini tüm gelişim alanlarında yeterli seviyeye geleceklerini düşünseler de geçmişte ve günümüzde üstlendiği birtakım sorumlulukları gelecekte de üstlenmek durumunda kalacaklarını belirtmişlerdir. Çünkü kardeşlik ilişkisi doğumdan önce başlarken, doğumla birlikte yaşam boyu devam etmektedir (Özağı, 2007). Yeni doğan bir bebekteki işitme kaybı, aile sistemi ile birlikte aile bireylerinin hayatlarını kalıcı olarak değiştirmekte ve her aile üyesine olduğu gibi tipik gelişim gösteren kardeşine de ekstra sorumluluklar yükleyebilmektedir. Kardeşler içinde bulundukları gelişim dönemlerine bağlı olarak işitme kayıplı kardeşinin hayatında farklı roller oynayabilmekte ve farklı sorumluluklar üstlenebilmektedir. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi yetişkinlik döneminde bile tipik gelişim gösteren kardeşler evden ayrılıp kendi ailelerini kurmalarına rağmen kardeşlerine destek olmaya devam edebilmektedir (Pruchno vd., 1996). Tipik gelişim gösteren bireyler işitme kayıplı kardeşlerinin geleceği konusunda endişelenebilmekle beraber bu durumdan dolayı onlara kızmamakta veya onları bir yük olarak görmemektedir (Hadjikakou vd., 2010; Çolaklıoğlu, Turan ve Uzuner, 2019). Dolayısıyla işitme kayıplı kardeşleriyle ilgili sorumluluklarının gelecekte de devam edeceğini bildirmeleri şaşırtıcı değildir. Ancak tipik gelişen kardeşler işitme kayıplı kardeşleri ve kendi aile üyeleriyle ilgili gelecekte üstleneceği sorumluluklara ilişkin bir rol çatışması yaşamaları olasıdır. Bu durum tipik gelişen kardeşin psikolojik ve sosyal stres yaşamasına, geleceğe yönelik planlarının sekteye uğramasına ve diğer insanlarla olan ilişkilerin bozulmasına yol açabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle tipik gelişen kardeşin bu süreci doğru stratejilerle yönetmesi oldukça önemli görülmektedir.

4.1.3. İşitme kaybı algısı

İşitme kayıplı kardeşinden büyük olan katılımcılar yeni bir kardeşi olacaklarını öğrendiklerinde mutlu olduklarını, çok sevindiklerini, garip ve değişik hissettiklerini ifade etmişlerdir. Ancak katılımcılar kardeşlerinin işitme kayıplı olduğunun öğrendiklerinde ise travma yaşadıkları, üzüldükleri, garipsedikleri, kardeşlerinin işitme kayıplı olması durumunu kabullenemedikleri ve kardeşiyle nasıl iletişim kuracaklarına

ilişkin kaygı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Ali Bey yaşının küçük olması ve daha önce işitme kaybıyla ilgili bilgisinin olmaması nedeniyle kardeşine ilişkin gerçekçi beklentiler oluşturmadağını belirtmiştir. Mine ve Hülya Hanım ise kardeşlerine işitme kaybı tanısının koyulmasını öncelikle kabullenemediklerini ve bu konuda problem yaşadıklarını açıklamıştır. Yeni doğacak olan çocuk ailenin geleceğe dair hayallerini ve umutlarını temsil etmektedir. Ancak doğacak olan bebeğin özel gereksinimli olması aile üyelerinin hayalleri arasında yer almamaktadır. Bu nedenle yeni doğan çocuğun özel gereksinimli olduğu haberini almak aile üyeleri için büyük bir trajedi olabilmektedir. Aile üyelerinin geleceğe dair hayal ve beklentileri, çocuğun özel gereksinimli olması gerçeğiyle yer değiştirmektedir. Bu durum aile üyelerinin hayal kırıklığı yaşamasının yanında inkar, suçluluk, öfke ve utanç duygularının da yaşanmasına neden olabilmektedir (Ryan-Wenger, 2001; Burger vd., 2005; Lecciso vd., 2013). Çünkü özel gereksinimli çocuk aile üyelerinin hayatlarında değişikliğe giderek yeni bir yaşam tarzına uyum sağlamalarını gerektirmektedir (Doğan, 2010; Pipp-Siegal vd., 2002; Jackson ve Turnbull, 2004). Aile sistemi içindeki bir çocuğun özel gereksinimi varsa, bu durumdan etkilenen tek kişi özel gereksinimli çocuk ve ebeveynleri değildir. Aile bireyleri içerisinde bulunan kardeşler, işitme kayıplı çocuğun içinde bulunduğu durumdan etkilenmekte ve anne babalarinkine benzer süreçlerden geçmektedir (Bat-Chava ve Martin, 2002; Tattersall ve Young, 2003; Verte vd., 2006; Raghurman, 2008). Dolayısıyla katılımcıların kardeşlerindeki işitme kaybının tanılanması sonrasındaki yaşadıkları duygu değişimi, alanyazın ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

İşitme kayıplı kardeşinden büyük diğer katılımcılardan farklı olarak Burak Bey kardeşinin işitme kayıplı olduğunu öğrenmesinin kendisini herhangi bir şekilde etkilemediğini ifade etmiştir. Bu farklılığın nedeni olarak Burak Bey'in annesinin de işitme kayıplı olması düşünülmektedir (Araştırmacı Günlüğü, Sayfa 37). İşitme kayıplı çocukların büyük bir çoğunluğu normal işiten bireylerden oluşan ailelerde doğmaktadır (Gallaudet Research Institute, 2001; Mitchell ve Karchmer, 2004; Krieger, 2014). İşitme kaybı konusunda deneyimi olmayan aileler, bu durumla karşılaştıklarında stres yaşayabilmektedir. Dolayısıyla aile üyelerinden birisinin işitme kayıplı olmasının tipik gelişen çocukların kardeşinin işitme kayıplı olması durumuna adapte olmayı kolaylaştırdığı söylenebilir. Sonuç olarak, Burak Bey'in hikayesi, işitme kayıplı kardeşin varlığının bireysel deneyimler ve aile dinamikleri üzerindeki etkilerini anlamamıza katkı

sağlamaktadır. Bu özel durum, işitme kayıplı çocukların ailelerindeki adaptasyon süreçlerini daha derinlemesine anlamamıza olanak tanıyacağı düşünülmektedir.

İşitme kayıplı kardeşinden küçük katılımcılar, yani işitme kayıplı bir kardeşin olduğu aileye doğan katılımcılar, abi ya da ablalarındaki özel gereksinimi büyüdükçe anlamlandırdıklarını ve içselleştirdiklerini belirtmişlerdir. Tipik gelişim gösteren kardeşler hayatlarının ilk yıllarında özel gereksinimli kardeşlerinden büyük ya da küçük olmaları konusunda karmaşa yaşayabilmektedir. Çünkü tipik gelişim gösteren çocuğun küçük kardeş olmasına rağmen özel gereksinimli kardeşinin bakım sorumluluklarını üstlenebilmekte, onlara karşı baskın liderlik ve ebeveyn rolü üstlenebilmektedir (Stoneman vd., 1989; Gass vd., 2007; Hames, 2008). Tipik gelişim gösteren çocuğun işitme kayıplı kardeşinden küçük olması, büyük olması durumuna göre daha olumlu kardeşlik ilişkilerine neden olabilmektedir. Çünkü işitme kayıplı çocuktan sonra doğan tipik gelişim gösteren küçük kardeş, ailenin en güncel rutininin bir parçası olarak doğmaktadır. Dolayısıyla işitme kayıplı kardeşinden küçük kardeşler, büyük kardeşlerin yaptığı gibi önceki yaşam tarzına uyum sağlamak zorunda kalmamaktadır (Bat-Chava ve Martin, 2002). Sonuç olarak, işitme kayıplı kardeşinden küçük olan katılımcılar, zaman içinde bu durumu anlamlandırmış ve tipik gelişim gösteren küçük kardeşler olarak aile dinamiklerine daha organik bir şekilde entegre olmuşlardır.

Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların tamamı işitme kaybını diğer özel gereksinim türleriyle karşılaştırmışlar ve kardeşlerinin işitme kayıplı olmasını diğer engel türlerine tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Buna göre katılımcılar kardeşlerinin zihinsel engelli, görme engelli, otizm, serebral palsi vb. gibi farklı bir özel gereksinim yerine işitme kayıplı olduğu için Allah'a şükrettiklerini açıklamışlardır. Ayrıca araştırmanın nicel basamağında uygulanan kardeşlik ilişkisi anketinde ise tipik gelişim gösteren kardeşlerin %51,1'i kardeşlerinde işitme kaybı yerine başka bir engel olması durumunda hayatlarının olumsuz yönde etkileyeceğini belirttikleri görülmektedir. Bu bulguyu destekler biçimde gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar, kardeşlerinin farklı bir özel gereksiniminin olması durumunda sorumluluklarının birkaç kat artabileceğini ve kardeşlik ilişkilerinde aksaklıklar yaşanabileceğini düşünmektedir. Konuyla ilgili olarak işitme kaybını diğer engel türlerinden ayırdığını belirten Ali Bey işitme kaybını “*şanslı bir engel*” olarak tanımlarken kardeşinde farklı bir engel olmadığı için Allah'a şükrettiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde Tülin Hanım'da işitme kaybının diğer özel gereksinimlere oranla hayatını olumsuz etkilemeyecek bir özel gereksinime sahip

olmasının şükretmelerine neden olduğunu belirtmiştir. Alanyazında işitme kaybının diğer engel türlerine göre daha kabul edilebilir olduğuna dair herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Katılımcılar tarafından yapılan bu değerlendirmelerin kişisel ve toplumsal bakış açılarına bağlı olarak şekillendiği söylenebilir. Çünkü işitme kaybına yönelik geliştirilen teknolojik çözümler, özellikle işitme cihazları ve implantlar işitme kaybının etkilerini azaltabilirken bireylerin sosyal etkileşimde bulunmalarını kolaylaştırabilir. Bu da işitme kayıplı bireylerin toplum içerisinde daha fazla yer almasına ve işitme kaybı konusundaki toplumsal bilincin artmasına ve dolayısıyla insanların işitme kaybını daha iyi anlamlandırarak bu konuda daha duyarlı olmalarına neden olabilir. Bu durum, işitme kaybının diğer engel türleriyle kıyaslandığında daha kabul edilebilir hale gelmesine katkı sağlayabilir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde katılımcıların işaret diline bakış açılarını değerlendirdikleri görülmektedir. Çalışmanın nicel basamağında uygulanan kardeşlik ilişkisi anketine verilen yanıtlar incelendiğinde, katılımcıların %86,6'sının kardeşinin işaret dili kullanmasından rahatsız olmadıkları görülmektedir. Gerçekleştirilen görüşmelerde ise katılımcılar her ne kadar işaret dilinin iletişimi etkileyeceği, aksaklığa neden olacağı ve sözlü dil gelişimini olumsuz etkileyeceğini düşünseler de kardeşlik ilişkilerinin etkilenmeyeceğini düşünmektedir. Konuyla ilgili olarak Tülin Hanım kardeşiyle sözlü iletişim kurduğu için kendisini rahat hissettiğini, işaret dili kullanmak zorunda kalması durumunda kardeşiyle iletişim kurmakta zorlanacağını belirtmiştir. Kardeşinin işaret dili kullanması durumunda ilişkilerinde herhangi bir fark olmayacağını belirten Gizem Hanım ise böyle bir durumda kardeşiyle olan iletişimde zorluklar yaşayabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca Hülya Hanım kardeşinin işaret dili ile iletişim kurma yolunu seçmesi halinde sözlü dil gelişiminin olumsuz yönde etkileyeceğini düşündüğünü araştırmacıyla paylaşmıştır. İmplant teknolojisindeki gelişmelerle birlikte sese erişim kolaylaşmış olsa da işitme kayıplı çocukların kullanacakları iletişim yaklaşımı, içine doğduğu aile ve kendisini ait hissettiği toplum gibi faktörlere göre değişebilmektedir (Holcomb, 2013). İşitme kayıplı çocukların %90'ından fazlası işiten ailelerin içerisine doğduğu daha önce de belirtilmiştir (Mitchell ve Karchmer, 2004; Krieger, 2014). Dolayısıyla işiten aile üyelerinin işitme kayıplı bir çocukla aynı iletişim modunu paylaşmaması, üyeleri ve tabi ki kardeş etkileşimlerinin doğasını bozabilmektedir. İşitme kayıplı bir çocuğun ana iletişim yöntemi eğer işaret dili ise, aile etkileşiminin niteliği, her aile üyesinin işaret dili kullanma konusunda ne kadar rahat ve

deneyimli olduğuna göre belirlenecektir (Henderson ve Hendershott, 1991). Aile üyelerinin birbirleriyle iletişim kurmada yaşadıkları problemlerin işitme kayıplı çocukların duygusal becerilerinin gelişimini engelleyebileceğinden (Yuen vd., 2022), katılımcıların kardeşlik ilişkilerinin değişmeyeceğini belirtmelerine karşın bu durumun ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu durumu destekler biçimde diğer kardeşleriyle gün aşırı telefonla da olsa görüştüğünü belirten Ali Bey, işitme kayıplı kardeşiyle işaret dili kullanması nedeniyle benzer bir iletişimi kuramadığını ifade etmiştir. Ali Bey ayrıca sözlü dil kullanarak iletişim kuramadıkları için işitme kayıplı kardeşine yaşadığı sorunları ve duygularını paylaşmadığını ve bu durumun ilişkilerini olumsuz etkilediğini araştırmacıyla paylaşmıştır. Çünkü bu tür bir iletişim genellikle sözlü olarak gerçekleştirilmektedir. Sözlü iletişim kuran işitme kayıplı çocuklara odaklanan çalışmalar, kullanılan sözlü iletişim yaklaşımının işiten kardeşleriyle ilişkileri üzerinde olumlu bir etkisi olabileceğini ortaya koymaktadır (Bat-Chava ve Martin, 2002; Tattersall ve Young, 2003; Hadjikakou ve Nikolarazi, 2008; Raghuraman, 2008; Hadjikakou vd., 2010).

Çalışmanın nitel basamağında gerçekleştirilen görüşmelerde birden fazla kardeşi olan katılımcılar, diğer kardeşlerine oranla işitme kayıplı kardeşlerine daha fazla yardımcı olduklarını ve daha fazla sevgi duyduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılar kendilerine karşı hata yaptıklarında işitme kayıplı kardeşlerine daha anlayışlı ve affedici olduklarını da ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak işitme kayıplı kardeşine diğer kardeşlerinden daha fazla sevgi ve saygı duyduğunu belirten Handan Hanım, diğer kardeşlerinin kendi sorunlarını çözebildiğini ancak işitme kayıplı kardeşinin yaşadığı sorunlarda daha fazla yardımcı olduğunu ifade etmiştir. İşitme kayıplı kardeşine karşı daha pozitif bir açıdan baktıklarını belirten Ali Bey ise bu durumun nedenini kardeşinin engelli bir birey olmasına bağladığını açıklamıştır. Benzer şekilde kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle her şeyi anlayamadığını ifade eden Handan Hanım bu nedenle kendisine karşı bir yanlış yaptığı zaman işitme kayıplı kardeşini affetmesinin diğer kardeşlerine oranla daha kolay olduğunu araştırmacıyla paylaşmıştır. Tipik gelişen kardeşlerin işitme kayıplı kardeşine karşı olan tutumlarının işitme kaybına yönelik algılarıyla açıklanabileceği düşünülmektedir. Tipik gelişen bir kardeşin işitme kayıplı kardeşine ve işitme kaybına yönelik algısı çeşitli aile içi sosyolojik faktörlere bağlı olarak şekillenebilir. Çünkü işitme kaybı, aile sistemi ve dinamikleriyle beraber kardeşler arası ilişkiler üzerinde de çeşitli etkiler bırakabilmektedir (Doğan, 2009; Gallagher vd., 2011).

Ayrıca aile içinde işitme kaybının nasıl ele alındığı ve bu durumun nasıl paylaşıldığı, tipik gelişen kardeşin algısını etkileyebilir. Aile içinde işitme kaybı olan kardeşi destekleyen rol modellerin varlığı, tipik gelişen kardeşin işitme kaybı olan kardeşine bakışını diğer kardeşlerine oranla daha olumlu bir şekilde etkileyebilir. Dolayısıyla özellikle ebeveynlerin işitme kaybı olan çocuklarına karşı tutumu ve davranışları, tipik gelişen kardeşin algısını etkileyebileceği düşünülmektedir (Ahlert ve Greeff, 2012; Antonopoulou vd., 2012; Holt vd., 2013; Nacula vd., 2018). Ebeveynlerin işitme kaybı olan çocuklarına yönelik sergiledikleri tutum tipik gelişen kardeşleri bu yönde etkilediği ve işitme kayıplı kardeşlerine karşı daha anlayışlı olmaya yönelttiği düşünülmektedir.

Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar toplumun işitme kayıplı kardeşleriyle ilgili algılarına dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Katılımcılar toplumun işitme kayıplı kardeşlerini deli, köyün delisi, zekâ özürlü, akli melekeleri yerinde olmayan, uzaylı gibi gördüğünü ve işitme kayıplı olma durumunu Allah'ın cezalandırması olarak değerlendirdiğini ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Suat Bey toplumun işitme kayıplı kardeşine hastalıklı bir birey olarak gördüklerini belirtirken Handan Hanım ise toplumun işitme kayıplı kardeşini zihinsel engelli bir birey olarak değerlendirdiklerini ifade etmiştir. Diğer katılımcılardan farklı olarak Gizem Hanım ise toplumun işitme kaybına ilişkin algısının Allah'ın bir cezalandırması üzerine kurulu olduğunu araştırmacıyla paylaşmıştır. Pek çok toplumda, işitme kaybı olan kişilere olumsuz kalıp yargılar ve önyargılar atfedilmektedir. Toplum, işitme kaybı olan bireyleri "*bilişsel olarak azalmış*" ve "*zayıf iletişim partnerleri*" olarak algılamaktadır (Doggett vd., 1998; Erler ve Garstecki, 2002; Kochkin, 2007). İşitme kaybı yaşayan birçok birey toplumda işitme kaybı derecesi, kullandığı cihaz teknolojisi ve kullandığı iletişim yöntemi ayırt etmeksizin ve aynı basmakalıp ve önyargılı sağırılık görüşleriyle damgalanmaktadır (Gagné vd., 2009). Batı toplumları da dahil olmak üzere diğer toplumlarda da sıkça rastlanılan bu damgalamalar, işitme kayıplı bireyin kendisini damgalamasının yanı sıra, kişinin fiziksel ve psikolojik iyilik halini ve dolayısıyla günlük yaşam aktivitelerine katılımını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Gagné vd., 2009).

Katılımcılar yeni tanıştıkları insanlara kardeşlerinin işitme kayıplı olduğunu paylaştıklarında şaşırdıklarını, üzüldüklerini, zihinsel engelli muamelesi yaptıklarını, işitme cihazlarını incelemeye çalıştıklarını ve kardeşleriyle yüksek sesle konuşarak iletişim kurmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak memleketindeki insanların işitme kayıplı kardeşine verdiği tepkiyi "*ahraz*" ve "*calay*" insanlara verilen

tepkile eş değeri olduğunu belirten Ali Bey, bu nedenle kardeşini eğitimi için kendi yanına aldığını ifade etmiştir. Benzer şekilde toplumdaki insanların işitme kayıplı kardeşine zihinsel engelli muamelesi yaptıklarını ifade eden Emir Bey, bu durumu sinir bozucu olarak değerlendirmektedir. Rana, Gaye ve Handan Hanım ile Suat ve Vahit Bey insanların kardeşlerinin işitme kayıplı olduğunu öğrendiklerinden sonra kendilerine üzüldükleri ve acıdıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca araştırmanın nicel basamağında uygulanan kardeşlik anketine verilen yanıtlar incelendiğinde katılımcıların %54,6'sının kardeşinin işitme cihazının incelenmesinden rahatsız olduğu ve %46,9'unun insanların kardeşindeki işitme kaybıyla ilgili sorularından rahatsız oldukları görülmektedir. Toplumun işitme kaybı algısı ve bu duruma tepkisinin 19. yüzyılın sonlarına doğru Darwin ve Haeckel'in öncülük ettiği, çevrenin insan üzerindeki etkisine dair bir farkındalık oluşmasıyla birlikte ortaya çıkan ve engelliliği açıklayan tıbbi model ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Buna göre sağlık 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında “*hastalık hâlinin olmayışı*” şeklinde tanımlanırken, günümüzde ise “*fiziksel, mental ve sosyal olarak iyi olma hâli*” olarak tanımlanmaktadır. Patoloji odaklı olan tıbbi model, engeli bulunan kişileri yardıma ve bakıma muhtaç, mustarip insanlar olarak görmektedir (Fougeyrollas ve Beauregard, 2001; Meşe, 2014). Süreç içerisinde yaşanan bu gelişmelerin tıp, psikoloji ve sosyoloji gibi birçok sosyal bilimin yetersizliğe olan bakışını şekillendirdiği ve toplumun bakışını etkilediği söylenebilir. Dolayısıyla toplum işitme kayıplı bireyleri bakıma muhtaç ve aile üyelerini hayatlarında yaşayacağı zorluklar açısından risk altında görmektedir. Bu durumun önüne geçilmemesi özel gereksinimli bireylerin kendileri ve ailelerinin, yakın çevreleriyle ve toplumla olan bağlarını koparmalarına yol açabilmektedir (Prilleltensky, 2012). Ülkemizde özel gereksinimli bireylerle yapılan ilgili araştırmalara bakıldığında tıbbi model anlayışının baskın olduğu görülmektedir (Meşe, 2014). Bu nedenle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bağımsız Yaşam Hareketiyle ortaya çıkan, işitme kaybını bir patoloji, hastalık, engel ve yardıma ya da tedaviye ihtiyaç duyan kişiler olarak görmeyen Sosyal Model anlayışı (Pledger, 2003), ve engelliliği sosyal bir adalet ve insan hakları perspektifinden ele alıp engelliliği bireyin kendisinden ziyade toplumsal yapılar ve tutumlar aracılığıyla anlamlandıran Hak Temelli Model (Shakespeare, 2005; Degener, 2016) anlayışının toplumda yaygınlaştırılması işitme kayıplı bireyler ve aile üyeleri için önemli görülmektedir.

4.1.4. Anne baba tutumu

Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar ebeveynlerinin kendilerine ve işitme kayıplı kardeşlerine karşı olan tutumlarına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Katılımcıların çok büyük bir çoğunluğu, anne ve babalarının işitme kayıplı kardeşlerine karşı daha ilgili ve yaptıkları hatalarda daha anlayışlı olduklarını belirtmiştir. Benzer şekilde araştırmanın nicel basamağında uygulanan kardeşlik ilişkisi anketine veriler yanıtlar incelendiğinde katılımcıların %50,4'ünün ebeveynlerinin işitme kayıplı kardeşiyle daha fazla ilgilendiğini ve %41,9'u hata yaptıkları zaman ebeveynlerinin işitme kayıplı kardeşine hak ettiğinden daha az kızdığını bildirdikleri görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Tülin Hanım, kendisi üç aylık bebekken abisinin işitme kayıplı olduğunun öğrenildiğini, doktorun tavsiyesiyle annesinin tüm ilgisini kardeşine verdiğini ve yine doktor tavsiyesi üzerine annesinin işitme kayıplı kardeşiyle daha fazla ilgilenebilmesi için kendisini başka bir şehirdeki anneannesine bıraktıklarını ifade etmiştir. Kardeşinin işitme kayıplı olduğunun öğrenilmesinden sonra annesinin tüm ilgisini kardeşine aktardığını belirten Mine Hanım, bu dönemde anne özlemi çektiğini araştırmacıyla paylaşmıştır. Babası için işitme kayıplı kardeşinin diğer çocuklarından bir adım önde olduğunu ifade eden Gaye Hanım ise kardeşlerinden birisinin dışarıya çıkmak istediğinde babasının izin vermediğini ancak işitme kayıplı kardeşinin çıkmak istediği zaman izin alabildiğini ifade etmiştir. Ayrıca Gaye Hanım bir hata yaptığı zaman babasının kızdığını ancak işitme kayıplı kardeşinin böyle bir durumda kayırdığını ve kızmadığını bildirmiştir. Ebeveynlerin çocuklarına karşı eşit olmayan tutumları, kardeş ilişkisinin kalitesi ve çocukların bireysel uyumu üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu görülmektedir (Shanahan vd., 2008). Bu etki hem tipik gelişim gösteren hem de özel gereksinimli çocukların bir arada olduğu ailelerde daha da şiddetlenmektedir. Çünkü işitme kayıplı ve tipik gelişen çocuğa karşı adil kurallar koymayan ebeveynler, ailede şikayetlere, olumsuz duygulara ve yıkıcı davranışlara neden olabilmektedir (Fillery, 2000a; Bat-Chava ve Martin, 2002). Bu durum tipik gelişen çocuklar açısından algılanan şefkat ve duygusal desteğin giderek azaldığının hissedilmesine yol açabilmektedir (Foster vd., 2001; Incledon vd., 2015). Oysa olumlu ebeveyn tutumlarının sağlıklı bir kardeşlik ilişkisini beraberinde getirdiği unutulmamalıdır (Çolaklıoğlu vd., 2019).

Katılımcılar yarı yapılandırılmış görüşmelerde ebeveynlerin işitme kayıplı çocuğa daha fazla ilgi gösterilmesini anlayışla karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Bu durumu destekler şekilde uygulanan kardeşlik ilişkisi anketinde katılımcıların %88,8'i

ebeveynlerinin işitme kayıplı kardeşiyle daha fazla ilgilenmelerini anlayışla karşıladıklarını bildirmişleridir. Ancak katılımcılar bu durumu anlayışla karşılamak ile beraber ebeveynlerin tüm çocuklarına karşı eşit bir tavır sergilemeleri, işitme kayıplı çocukları lehine ayrımcılık yapmamaları ve işitme kayıplı çocuklarını şımartmamaları gerektiğini de araştırmacıyla paylaşmışlardır. Tipik gelişen kardeşler, ebeveynlerinin işitme kayıplı kardeşine olan ilgisini farklı gelişim dönemlerine göre farklı şekillerde algılayabilmektedir. Yetişkinlik döneminde tipik gelişim gösteren bireyler ebeveynlerin işitme kayıplı kardeşine desteğini olumlu yönde değerlendirirken çocukluk döneminde ise işitme kayıplı kardeşlerine karşı kıskançlık duygusu beslemelerine neden olabilmektedir (Yeo, 2012). Araştırmanın nitel basamağında gerçekleştirilen görüşmelerin katılımcıları yetişkinlik çağında bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum katılımcıların anne baba tutumlarına yönelik geçmiş yaşantılarını günümüz psikolojisiyle daha olumlu değerlendirmelerini sağlamış olabilir. Aynı katılımcılarla çocukluk çağında görüşme yapılması durumunda ebeveyn tutumlarını daha olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirebilecekleri ihtimali göz ardı edilmemelidir. Çünkü ebeveynlerin çocuklarına karşı eşit olmayan tutumları kardeş ilişkisinin kalitesi ve çocukların bireysel uyumu üzerinde olumsuz etkiye sahip olabilir (Shanahan vd., 2008). Bu da tipik gelişen kardeşlerin duygusal yönden olumsuz etkilenmelerine, kendilerini değersiz hissetmelerine ve olumsuz kardeşlik ilişkilerine yol açabilir.

4.1.5. Hayata olan etkiler

Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar işitme kayıplı kardeşlerinin hayatlarına olan etkilerini değerlendirmişlerdir. Elde edilen bulgular, işitme kayıplı kardeşlerin hayatına olan etkilerin, katılımcıların genel bakış açılarını olumlu yönde değiştirdiğini ortaya koymaktadır. Buna göre katılımcılar kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının; işitme kayıplı bireylere ve işitme kayıplı bireylerin bulunduğu ailelere bakışını olumlu yönde değiştirdiklerini, işitme kayıplı bireylerle beraber diğer özel gereksinimli bireylerle empati kurabildiklerini ve işitme kayıplı kardeşlerinin hayat ile mücadelesinden yola çıkarak karşılaştıkları küçük problemlerden şikayetçi olmamayı öğrendiklerini ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Ali Bey hayatta bazı şeylerin insanın başına gelmediği ve canını yakmadığı sürece farkına varmadığını belirtirken kardeşinin işitme kayıplı olduğunun anlaşılmasından sonra işitme kayıplı bireylerle ilgili farkındalık kazandığını ifade etmiştir. Benzer şekilde Rana Hanım ise kardeşinin işitme kayıplı olmasının kendisi

için en büyük olumlu yanının toplumdaki diğer işitme kayıplı bireyleri ve ailelerini daha iyi anlaması olarak değerlendirmektedir. İşitme kayıplı kardeşe sahip olmanın olumlu psikososyal sonuçlarına odaklanan az sayıda çalışma, tipik gelişen çocukların daha yüksek düzeyde olgunluk, diğer insanlar arasındaki farklılıklara hoşgörü, empati, sabır, esneklik ve işitme engelli erkek veya kız kardeşleri konusunda ebeveynlerine yardım etmekten gurur duyma gibi birçok olumlu özellik sergileyebildiklerini göstermektedir (Atkins, 1987; Fillery, 2000ab; Bat-Chava ve Martin 2002; Ryan 2009). Bu nedenle işitme kayıplı kardeşlerin varlığının, katılımcıların işitme kayıplı bireylere ve bu bireylerin bulunduğu ailelere karşı daha anlayışlı ve olumlu bir tutum geliştirmelerine katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Ayrıca katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerinin hayat mücadelesinden öğrendikleriyle yaşamın zorluklarına daha olgun bir bakış açısı geliştirmiş olabilir. Bu durum, karşılaşılan küçük problemlerle başa çıkma becerilerini güçlendirebilir ve genel psikolojik dayanıklılığı artırabilir.

Katılımcılar, gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının hayatına olan etkilerini sosyal ilişkiler bağlamında ele almışlardır. Buna göre katılımcılar, kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının öncelikle arkadaş ilişkilerine olan etkilerini değerlendirmişlerdir. Kardeşinin durumunu arkadaşlarıyla rahatlıkla paylaşabildiğini belirten katılımcılar, konusu açıldığı zaman arkadaşlarına kardeşinin işitme kaybıyla ilgili bilgi verdiklerini açıklamışlardır. Elde edilen bu bulguların araştırmanın nicel basamağında uygulanan kardeşlik ilişkisi anketine verilen yanıtlarla uyumlu olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların %94,5'i arkadaşları ile işitme kayıplı kardeşlerini tanıştırdıkları ve %87,8'i insanlara işitme kayıplı kardeşinden rahatlıkla bahsedebildikleri görülmektedir. Ayrıca anket maddelerine verilen yanıtlar incelendiğinde katılımcıların %86,6'sının kardeşinin işitme kayıplı olmasının arkadaşlık ilişkilerini olumsuz etkilemediğini bildirmişlerdir. Ancak derinlemesine gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar, kardeşinin işitme kayıplı olması durumunun arkadaşlık ilişkilerini genellikle olumsuz yönde etkilediğini ve arkadaşlık ilişkilerinde seçici olmaya ittiğini araştırmacıyla paylaşmışlardır. Konuyla ilgili olarak Rana ve Mine Hanım, kardeşlerinin işitme kayıplı olduğunun anlaşılmasından sonra kendilerini toplumdan soyutladıklarını ve tüm ilgilerini işitme kayıplı kardeşlerine verdiklerini dolayısıyla arkadaş ilişkilerinin zayıfladığını ifade etmişlerdir. Mine Hanım bu durumun arkadaş çevresinin oldukça az olmasına neden olduğunu ve arkadaşlarını bu durumu anlayışla karşılayan insanlardan seçtiğini ifade

etmiştir. İlkokulda arkadaşlarının işitme kayıplı olması nedeniyle kardeşiyle sürekli dalga geçtiğini ve kendisini sürekli kardeşini savunmak zorunda hissettiğini belirten Suat Bey, bu durumun arkadaşlık ilişkilerini olumsuz yönde etkilediğini açıklamıştır. Diğer yandan Handan Hanım ise özellikle geçmişte kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle hiç arkadaşının olmadığını açıklamıştır. Bir yere davet edildiğinde kardeşinin de kendisiyle gelmek istediğini belirten Handan Hanım, erkek bir kardeş ile kendisini hiç kimsenin kabul etmediğini araştırmacıyla paylaşmıştır.

Tipik gelişim gösteren kardeşler, özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmaları nedeniyle sosyal damgalamalardan endişe duyabilmektedir (Nixon ve Cummings, 1999; McHale vd., 2007). Sosyal ortamlarda ve topluluktaki sosyal etkileşimler sırasında akranlarının özel gereksinimli kardeşlerine yönelik tepkileriyle yüzleşmek ve baş etmek zorunda kalabilmektedir (McHale vd., 1986). Kendilerine ve özel gereksinimli kardeşlerine farklı hatta kötü davranılacağı korkusu yaşayan bazı tipik gelişim gösteren kardeşler bu nedenle arkadaşlarının kardeşlerini görmesini istemeyebilmektedir (Harvey ve Greenway, 1984; McHale vd., 2007). Diğer yandan bazı kardeşler ise özel gereksinimli kardeşlerini destekleyici olabilmektedir. Bu durum tipik gelişen kardeşlerin özel gereksinimli kardeşini anlayışla karşılamayan akranlarıyla çatışma yaşamasını tetikleyebilmektedir (Nixon ve Cummings, 1999). Her ne kadar işitme kaybının diğer özel gereksinim türleriyle kıyaslandığında toplum tarafından daha kabul edilebilir olsa da işitme kayıplı kardeşe sahip olmanın getirdiği sosyal zorluklar, tipik gelişen kardeşin arkadaş gruplarından dışlanmış hissetmelerine neden olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle tipik gelişen çocukların arkadaşlarını kardeşinin durumuna daha pozitif yaklaşan akranlarından seçmek istemesi şaşırtıcı değildir. Ayrıca işitme kayıplı kardeşe ilişkin sorumluluklar, tipik gelişen kardeşin arkadaşlarıyla zamanını paylaşmasını ve sosyal aktivitelere katılmasını kısıtlaması muhtemeldir. Dolayısıyla bu durumlar tipik gelişim gösteren kardeşlerin arkadaşlık ilişkilerini olumsuz yönde etkilemesine yol açtığı ve arkadaş ilişkilerinde daha seçici olmalarına neden olduğu söylenebilir. Ancak yine de işitme kayıplı bir kardeşin varlığı, tipik gelişen kardeşin arkadaşlık ilişkilerini şekillendirirken sadece olumsuz etkiler yarattığı çıkarımında bulunmak yanlış olabilir. Çünkü kardeş ilişkisi anketine verilen yanıtlar incelendiğinde katılımcıların çok büyük bir çoğunluğu kardeşlik ilişkilerin olumsuz etkilenmediğini bildirirken gerçekleştirilen görüşmelerde Tülin Hanım, kardeşinin işitme kayıplı olmasının arkadaşlık ilişkilerine olumlu yansımaları olduğunu belirtmiştir. Tipik gelişen kardeşlerin başarılı arkadaşlık

ilişkileri geliştirebilmesinin aile ilişkileriyle ilgili olabileceği düşünülmektedir. Çünkü aile içindeki destek, açık iletişim ve anlayış, tipik gelişen kardeşin karşılaştığı zorluklarla başa çıkmasına ve sağlıklı arkadaşlık ilişkileri kurmasına yardımcı olabilir.

Katılımcılar kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının akrabalık ilişkilerine olan etkilerini de değerlendirmişlerdir. Çalışmanın nicel basamağında uygulanan anketin analiz sonuçları incelendiğinde, katılımcıların %74,7'sinin akrabalarının kendilerine farklı davranmadıklarını bildirdikleri görülmektedir. Ancak çalışmanın nitel basamağında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde katılımcılar akrabalarının kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle ona daha çok değer verdikleri, kendilerinin akrabalarından yeterince destek göremediği ve kardeşlerinin işitme kayıplı olması nedeniyle akrabalarının kendilerine soğuk davrandıklarını araştırmacıyla paylaşmışlardır. Konuyla ilgili olarak Tülin Hanım akrabalarının işitme kayıplı kardeşine kendisinden daha fazla değer verdiklerini belirtirken Mine Hanım akrabalarından yeterince destek göremediğini ifade etmiştir. Ayrıca kardeşinin işitme kayıplı olması ve işaret dili kullanması nedeniyle akrabalarıyla olan ilişkisinin sadece tercümanlığa indirgendiğini belirten Rana Hanım ise akrabalarından daha fazla destek görmek istediğini araştırmacıyla paylaşmıştır. Kardeşinin işitme kayıplı olduğunun anlaşılmasından sonra özellikle anne tarafındaki akrabalarının soğuk davrandığını belirten Suat Bey bu durumun kaynağında kültürel nedenlerin olduğunu ve ebeveynlerin bu durumdan sorumlu tutulduğunu belirtmiştir (Araştırmacı Günlüğü, Sayfa 18). Alanyazında, işitme kaybı olan kardeşin tipik gelişen çocuğun akrabalarıyla olan ilişkilerine etkisi üzerine odaklanan bir çalışma bulunmazken, sadece Ray (2014)'in çalışmasında kardeşin işitme kayıplı olmasının tipik gelişen çocuğun akrabalarıyla olan ilişkilerine olan etkisiyle ilgili bulguya rastlanmıştır. Buna göre ilgili çalışmada tipik gelişen kardeşler, akrabaları tarafından destek görmediğini ve kendilerini değersiz hissettiklerini bildirmişlerdir (Ray, 2014). İşitme kayıplı kardeşlerin geniş aile üyeleriyle kolayca iletişim kuramaması ve işiten kardeşlerin iletişim desteği sağlamak zorunda kalmasının bazen güçlü aile ilişkilerinin oluşmasını engellediği ve bazı katılımcıların kendilerini akrabaları tarafından desteklenmedikleri hissine kaptırdığı bulgulardan açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca kültürel farklılıklar bağlamında çocuklarının işitme kayıplı olmasından dolayı ebeveynlerin sorumlu tutulması (Dyson, 2010), tipik gelişen çocuklarla akrabaları arasındaki ilişkiyi de etkileyebilmektedir. Yine de her aile ve durum farklı olduğu için, işitme kaybı olan bir kardeşin tipik gelişim gösteren kardeşin akrabalık ilişkilerine etkisi kişisel deneyimlere

ve aile dinamiklerine bağılı olarak değişebilir. Önemli olan, aile üyelerinin birbirleriyle etkileşimde bulunarak, destek olma ve anlayış geliştirme konusunda çaba göstermeleridir.

Katılımcılar kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının sosyal hayatlarına olan etkisini değerlendirirken kardeşlerinin aşk-evlilik hayatlarına olan etkilerinden de bahsetmişlerdir. Çalışmanın nicel basamağında uygulanan kardeşlik ilişkisi anketine verilen yanıtlar, katılımcıların %87,3'ünün kardeşinin işitme kayıplı olmasının sevgili edinmelerini etkilemediğini göstermektedir. Ancak çalışmanın nitel basamağında gerçekteştirilen görüşmelerde katılımcılar, kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının sevgili edinmelerinin ve evlenmelerinin önüne geçebildiğini, bu nedenle karşı cinsle kurdukları iletişimde işitme kayıplı kardeşinden bahsedemediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılar evlendikten sonra da işitme kayıplı kardeşleriyle birlikte yaşamak durumunda kalabildiklerini ve bu durumun eş ilişkilerinde boşanmaya varan birtakım zorluklara neden olabildiğini araştırmacıyla paylaşmışlardır. Toplumun ayrıştırıcı bir tavır sergilemesi nedeniyle kardeşinin işitme kayıplı olduğunu karşı cinsle açıklayamadığını belirten Suat Bey, şu an evli bir birey olmamasının nedeni olarak bu durumu öne sürmektedir. Yeni evliyken işitme kayıplı kardeşini eğitiminden dolayı yanında barındırmak durumunda kaldığını belirten Ali Bey, bu durumun eşiyle ailevi problemler yaşamalarına neden olduğunu ifade etmiştir. Evlendikten sonra ayrılık yaşadığını belirten Hülya Hanım ise eski eşiyle yaşadıkları tartışmalarda kardeşinin işitme kayıplı olması durumunu öne sürdüğünü ve bu durumun boşanma sürecini hızlandırdığını ifade etmiştir. Alanyazında kardeşin işitme kayıplı olmasının aşk-evlilik hayatına olan etkilerini konu alan ya da bu konuda bulgulara ulaşan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda elde edilen bulgular alanyazına yeni bir katkı olarak değerlendirilebilir. Kardeşin işitme kayıplı olmasının aşk-evlilik hayatına olan etkileri toplumun işitme kayıplı bireylere yönelik algılarından kaynaklanıyor olabileceği düşünölmektedir. Çünkü toplum daha önce de belirtildiği üzere işitme kayıplı bireyleri bakıma muhtaç ve aile üyelerini hayatlarında yaşayacağı zorluklar açasından risk altında görebilmektedir (Prilleltensky, 2012). Karşı cinsle olan iletişimde kardeşinin işitme kayıplı olduğunun öğrenilmesinden sonra karşılaştığı tepkiler, tipik gelişim gösteren kardeşi daha sonra gireceği diyalogları olumsuz yönde etkileyebilir. Dolayısıyla tipik gelişen kardeşler, karşı cinsle olan iletişiminde kardeşinin işitme kaybını paylaşmaktan çekinebilir. Diğer yandan kardeşin işitme kayıplı olmasının eşler arasında boşanmaya varabilecek sonuçlar doğurabilmektedir. Ancak bu durumun kişisel ve aile dinamiklerine bağılı olarak aileden

aileye değişebileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle aile içinde kurulan sağlıklı bir iletişim, anlayış ve desteğin, bu sũreęte önemli bir rol oynayacağı dũřũnũlmektedir.

Geręekleřtirilen grũřmelerde kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının hayatına olan etkilerini değerlendiren katılımcılar, bu durumun akademik hayatlarına olan etkilerinden de bahsetmişlerdir. Katılımcılar işitme kayıplı bir kardeşe sahip olmanın akademik hayatlarını olumsuz etkilediğini araştırmacıyla paylaşmıştır. Buna göre katılımcılar; kardeşlerinin bakım sorumlulukları nedeniyle eğitimlerinden geri kaldıklarını, okuldan ayrılmak durumunda kaldıklarını, rgũn eğitimden açık öğretime geçmek durumunda kaldıklarını ve istedikleri blũmũ okuyamadıklarını açıklamışlardır. Konuyla ilgili olarak anne babasının kardeşinin bakım sorumluluklarını kendi ũstũne yũklediklerini belirten Gizem Hanım, bu durumun eğitiminden geri kalmasına ve ũniversite sınavına yeterince hazırlanamamasına neden olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde anne babasının işitme kayıplı kardeşinin bakım sorumluluklarını ũstlenmesini zorunlu tuttuğunu belirten Handan Hanım, bu durumun akademik hayatını bitirdiğini ve okuyamadığını araştırmacıyla paylaşmıştır. Kardeşinin işitme kayıplı olduğunun anlaşılmasından sonra bakım ve eğitim sorumluluklarında annesine yardımcı olduğu belirten Tũlin Hanım ise lise döneminde kardeşiyle daha fazla ilgilenebilmek için kendi isteğiyle rgũn eğitimden açık öğretime geçtiğini açıklamıştır. Kardeşin işitme kayıplı olmasının tipik gelişim gösteren kardeşin eğitim hayatını etkileyebileceği belirtilmesine karşın (Pollard vd., 1999; Bat-Chava ve Martin 2002; Raghuraman, 2008) bu durumun alanyazında yeterince açıklanmadığı grũlmektedir. Araştırmacı doktora tez konusunu belirleme aşamasında kardeşi işitme kayıplı olan bireylerle gerçekleştirdiği sistematik olmayan grũřmelerde kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının eğitim hayatlarını genelde olumsuz yönde etkilediği, bakım sorumlulukları, kendilerini işitme kayıplı kardeşleriyle aynı okula gitme ve ödevlerinde yardımcı olma gibi nedenlerden dolayı kendi eğitimlerinden geri kalabildiklerini ifade ettikleri grũlmektedir (Araştırmacı Gũnlũęũ, Sayfa 4) . Diğer yandan araştırmacı yũksek lisans tezinde kardeşinin işitme kayıplı olmasının katılımcının eğitim hayatına yönelik önemli kararlar alınmasında olumlu anlamda önemli bir rol oynadığı bulgularına ulaşmışlardır (olaklıoğlu, Turan ve Uzuner; 2019). Araştırmacıların bu durumu anne baba tutumlarına bağladıkları grũlmektedir. ũnkũ tipik gelişen kardeşlerin işitme kayıplı kardeşin bakımı ve eğitimiyle ilgili ne erkek nede kız kardeşlerinin herhangi bir sorumluluğun bulunmazken ebeveyn tutumlarının her çocuğa eşit tavırda olduğu bulgularına ulaşılmıştır (olaklıoğlu vd., 2019).

Katılımcılar kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının meslek seçimine olan etkilerini de değerlendirmişlerdir. Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının meslek seçimlerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre katılımcılar kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle özel eğitim öğretmeni olmak istediklerini ve işaret dili tercümanlığı yapmak istediğini açıklamıştır. Konuyla ilgili olarak liseyi kız meslek lisesinde okuduğunu ve kardeşinin işitme kayıplı olmasından dolayı çocuk gelişimi bölümünde okumayı tercih ettiğini belirten Gizem Hanım, işitme kayıplı kardeşine daha fazla yararlı olmak adına özel eğitim bölümüne yöneldiğini ifade etmiştir. Daha önce ilahiyat fakültesine gittiğini ve iki yıl okuduktan sonra okulu bıraktığını açıklayan Gizem Hanım, günümüzde özel gereksinimli çocuklara oyun ablalığı yaptığını ve özel gereksinimli ailelere danışmanlık yaptığını ifade etmiştir. Benzer şekilde üniversitede sınıf öğretmenliği bölümünü okuyan Gaye Hanım kardeşinin işime kayıplı olması nedeniyle özel eğitime yönlendiğini ve özel eğitimde öğretmenlik yapabilmek için sertifika aldığını araştırmacıyla paylaşmıştır. Diğer yandan Lise mezunu olan Mine Hanım ise kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle işaret dili eğitimi aldığını ve tercümanlık yapmak istediğini ifade etmiştir.

Kardeşler genellikle özel gereksinimli bir kardeşle büyümenin doğrudan bir sonucu olarak özel gereksinimli bireylerle ilişkili kariyerleri seçebilmektedir (Chambers, 2007). Ancak özel gereksinimli kardeşleri olan ve olmayan kardeşlerinin mesleki hedefleri arasında gözle görülür bir fark bulunmamaktadır (Burton ve Parks, 1994). Yine de Marks vd. (2005), özel gereksinimli bir kardeşle büyümemiş olsalardı muhtemelen mevcut kariyer planlarını asla seçmeyecekleri sonucuna varmışlardır. Çünkü küçük yaşlardan itibaren özel gereksinimli kardeşlerin bakımı ve desteklenmesi kardeşlerinin yaşamlarını iyileştirme arzusunu güçlendirebilmekte ve tipik gelişen kardeşlerin kariyer seçimlerini etkileyebilmektedir (Marks vd., 2005). Sonuç olarak, katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerinin etkisiyle özel eğitim öğretmenliği ve işaret dili tercümanlığı gibi alanlara yönelmeleri, kişisel deneyimlerinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Gizem Hanım'ın çocuk gelişimi bölümü tercihi ve sonrasında özel eğitim alanında uzmanlaşma isteği, kardeşine daha fazla yardımcı olma arzusundan kaynaklanmaktadır. Gaye Hanım'ın özel eğitimde öğretmenlik yapabilmek için sertifika alması da benzer bir motivasyona dayanmaktadır. Mine Hanım ise işaret dili tercümanlığı yapma isteğini, kardeşinin işitme kayıplı olmasıyla ilişkilendirerek açıklamaktadır. Bu örnekler,

bireylerin ailelerindeki özel durumların, meslek seçimlerini etkileyebileceğini göstermektedir.

Çalışmanın nitel basamağında gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar kardeşlerinin işitme kayıplı olmalarının hayatlarına olan etkilerini değerlendirirken kardeşlerinin nitelikli bir eğitim alabilmesi için göç etmek durumunda kalmalarına da değinmişlerdir. Konuyla ilgili olarak 29 yıldır Eskişehir’de yaşadığını ve bu şehre gelmesinin temel nedeninin işitme kayıplı kardeşi olduğunu ifade eden Ali Bey, Eskişehir’in işitme kayıplı bireylerin merkezi olduğunu açıklamıştır. Kardeşinin işitme kayıplı olmasından sonra doktorun kardeşi için nitelikli bir eğitim alması gerektiğini tavsiye ettiğini belirten Handan Hanım, bu nedenle babasının tayinini Eskişehir’e aldırıldığını ifade etmiştir. Tülin Hanım ise işitme kayıplı kardeşinin nitelikli bir eğitim alması ve işitme kayıplı bireyler için olanakların diğer şehirlerden daha fazla olması nedeniyle Eskişehir’e göçtüklerini araştırmacıyla paylaşmıştır. Eskişehir’den sonra babasının tayininin başka bir şehre çıktığını belirten Tülin Hanım, göçtükleri şehirde toplumun işitme kayıplı kardeşine tavrından dolayı tekrar Eskişehir’e dönmek durumunda kaldıklarını ifade etmiştir. Katılımcıların işitme kayıplı kardeşlerinin eğitimi için göç etmek durumunda kaldıkları adresin Eskişehir olması dikkat çekmektedir. Eskişehir’in işitme kayıplı bireyler ve aileleri için diğer iller arasında tercih edilen bir konum olmasının temel nedeninin Anadolu Üniversitene ve üniversiteye bağlı olan kurumlardan kaynaklandığı ileri sürülebilir. Buna göre Türkiye’de okulöncesi, ilkökul ve orta okul kademelerinde işitme engelli çocuklara akademik eğitim veren tek öğretim kurumu olan İşitme Engelli Çocuklar Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (İÇEM) ile yükseköğretim düzeyinde işitme engelli bireylere yönelik çeşitli programlarda eğitim sağlayan Türkiye’deki ilk ve tek okulu olan Engelliler Entegre Yüksekokulu Anadolu Üniversitesi bünyesinde yer almaktadır. Buna ek olarak Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümünde İşitme Engellilerin Eğitimi Anabilim Dalının olması, ilgili kurumları işitme engelliler öğretmenlerinin yetiştirilmesi bağlamında nicelik ve nitelik olarak beslerken işitme engellilerin eğitiminde bilimsel araştırmaların ve uygulamaların geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca çocuklarının eğitimi için Eskişehir’e gelen ailelerin ve yetişkin işitme kayıplı çocuklarının kurmuş oldukları dernek ve vakıflar, Eskişehir’i işitme kayıplı bireyler için daha da cazip hale getirerek bölgede popülasyonlarının artmasına olanak tanımıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı Eskişehir, işitme kayıplı bireyler ve aileleri için Türkiye’de en çok tercih edilen il konumundadır.

Çocuğunun işitme kayıplı olduğunun anlaşılması, ailenin ekolojik ortamında radikal bir değişime neden olabilmektedir (Hardonk vd., 2011; Young, 2018). Çünkü özel gereksinimli çocuk aile üyelerinin hayatlarında değişikliğe giderek yeni bir yaşam tarzına uyum sağlamalarını gerektirmektedir (Pipp-Siegal vd., 2002; Jackson ve Turnbull, 2004; Doğan, 2009). Bu bağlamda, işitme kayıplı kardeşlerin nitelikli eğitim alabilmesi amacıyla göç etmek durumunda kalmaları, ailelerin yeni yaşamlarında uyum sağlamaları gereken önemli değişikliklerden sadece bir tanesidir. Çolaklıoğlu vd. (2019), gerçekleştirdikleri çalışmada katılımcının işitme kayıplı kardeşinin özel eğitim alabilmesi için Eskişehir'e göç etmek durumunda kaldıklarını ve katılımcının yeni sosyal ve kültürel çevreye alışmakta zorlandığı bulgularına ulaşmıştır. Bu durum araştırmacılar tarafından katılımcının hayatının seyrini tamamen değiştirdiği şeklinde yorumlanmaktadır. Mevcut çalışmada da Ali Bey'in Eskişehir'e göçü, şehrin işitme kayıplı bireylere yönelik sunduğu avantajları vurgularken, Handan Hanım ve Tülin Hanım'ın aileleri de işitme kayıplı kardeşlerinin eğitimine odaklanmak adına göç kararı almışlardır. Ancak, Tülin Hanım'ın ifadesine göre, toplumun işitme kayıplı bireylere yönelik tavrı, aileyi tekrar Eskişehir'e dönmeye yönlendirmiştir. Bu örnekler, işitme kayıplı bireylerin eğitimine olanak sağlayan yerel faktörlerin, ailelerin yaşam tercihlerini etkileyebileceğini göstermektedir.

4.2. Sonuç

Bu araştırma, açıklayıcı karma yöntem kullanılarak desenlenmiş olup, tipik gelişim gösteren bireylerin işitme kayıplı kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkilerini ve bu ilişkiyle bağlantılı özellikleri ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda araştırmanın nicel ve nitel veri basamaklarında elde edilen verilerin bulguları, alanyazındaki araştırmalar ile karşılaştırılarak benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur.

Alanyazında gerçekleştirilen çalışmaların bulguları; çocukların yaşı, cinsiyeti ve doğum sırası, aile büyüklüğü, etnik köken ve ebeveynlerin kullandığı çocuk yetiştirme uygulamalarının tipik gelişen çocukların işitme kayıplı kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkileri üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir (Stoneman ve Brody, 1993). Ayrıca araştırmacılar, işitme kayıplı çocuklara özgü değişkenler olan işitme kaybı derecesi, kullanılan işitme teknolojisi, kullanılan iletişim yaklaşımı gibi değişkenlerin kardeşlik ilişkisini etkileyebileceğini belirtmişlerdir (Bat-Chava ve Martin, 2002; Raghuraman, 2008). Bu bağlamda mevcut çalışmada elde edilen bulguların alanyazın ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Buna göre mevcut çalışmanın nitel basamağında elde edilen

bulgular; tipik gelişim gösteren kardeşin cinsiyeti, doğum sırası, kardeşler arası yaş farkı ve ailenin ekonomik durumunun tipik gelişim gösteren çocukların işitme kayıplı kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkisini etkileyen özelliklerin olduğunu göstermektedir. Ayrıca çalışmanın nicel basamağında uygulanan kardeşlik ilişkisi anketine verilen yanıtlar incelendiğinde, işitme kayıplı kardeşin eğitim düzeyi tipik gelişen kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisinde en etkili değişken olurken bu değişkeni kullanılan cihaz teknolojisi ile bağlantılı olarak dil becerileri ve katılımcının hem işitme kayıplı hem tipik gelişen kardeşinin olması takip etmektedir.

Katılımcıların kardeşlik ilişkilerinde etkili olduğunu belirttikleri yukarıdaki özelliklerin ortak noktasını, kardeşleriyle ilgili üstlendikleri sorumlulukların oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda tipik gelişen kardeşler, işitme kayıplı kardeşlerinin bakım sorumlulukları başta olmak üzere akademik sorumluluklar, maddi sorumluluklar, anne ve baba rolü üstlenme, işitme kayıplı kardeşin eşi ve çocuklarıyla ilgili sorumluluklar ve iletişim desteği sağlama gibi sorumlulukları bulunmaktadır. Ancak tipik gelişen kardeşlerin üstlendikleri sorumlulukların niteliği, cinsiyetlerine göre farklılık gösterebilmektedir. Gerçekleştirilen görüşmelerde elde edilen bulgular alanyazınla benzer şekilde kadınların erkeklere oranla daha fazla sorumluluk üstlenmek durumunda kaldıklarını ortaya koymaktadır (Stoneman ve Brody, 1993; Bat-Chava ve Martin, 2002; McGraw ve Walker, 2007; Raghuraman, 2008). Hem mevcut çalışmanın katılımcıları hem de alanyazında daha önce gerçekleştirilmiş olan çalışmalar bu durumun nedenini içinde bulunulan toplumun kültürel yapısına bağlamaktadır. Çünkü pek çok toplumun sosyo-kültürel yapısı, özel gereksinimli kardeşle ilgili sorumlulukların genellikle kadınların üstlenmesi gereken bir rol olduğu görüşündedir (McGraw ve Walker, 2007). Bu da tipik gelişim gösteren kız kardeşlerin, erkeklere oranla özel gereksinimli çocukların varlığından daha çok etkilenen taraf olmasına yol açmaktadır (Silver ve Frohlinger-Graham, 2000; Hannah, ve Midlarsky, 2005). Buna karşın işitme kayıplı bir kardeşe sahip olma durumunu hayatlarında olumlu bir büyüme deneyimi olarak gören kadın katılımcılar her ne kadar üstlendikleri sorumlulukların miktarından şikayetçi olsalar da bu durumu anlayışla karşılayabilmektedir (McGraw ve Walker, 2007; Wilson, 2012)

Tipik gelişen kardeşin cinsiyetinden bağımsız olarak işitme kayıplı kardeşiyle olan ilişkisini etkileyen bir diğer önemli durum olarak karşımıza ebeveyn tutumları çıkmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarına karşı eşit olmayan tutumlarının, kardeş ilişkisinin kalitesi ve çocukların bireysel uyumu üzerinde olumsuz etkiye sahip olabildiği

görülmektedir (Shanahan vd., 2008). Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar ebeveynlerinin kendilerine ve işitme kayıplı kardeşlerine karşı olan tutumlarına ilişkin önemli değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Katılımcıların çok büyük bir çoğunluğu, anne ve babalarının işitme kayıplı kardeşlerine karşı daha ilgili ve yaptıkları hatalarda daha anlayışlı olduklarını belirtmiştir. Bu durum tipik gelişen çocukların ebeveynlerinin kendilerine karşı olan ilgisinin giderek azaldığını hissetmelerine yol açabilmektedir (Foster vd., 2001; Incledon vd., 2015). Oysa olumlu ve çocuklara karşı eşit ebeveyn tutumlarının sağlıklı bir kardeşlik ilişkisini beraberinde getirdiği unutulmamalıdır (Çolaklıoğlu vd., 2019). Çünkü ebeveynlerin çocuklarına karşı eşit olmayan tutumları kardeş ilişkisinin kalitesi ve çocukların bireysel uyumu üzerinde olumsuz etkiye sahip olabilir (Shanahan vd., 2008). Bu da tipik gelişen kardeşlerin duygusal yönden olumsuz etkilenmelerine, kendilerini değersiz hissetmelerine ve olumsuz kardeşlik ilişkilerine yol açabilir.

İşitme kayıplı kardeşinden büyük olan katılımcılar yeni bir kardeşi olacaklarını öğrendiklerinde mutlu olduklarını, çok sevindiklerini, garip ve değişik hissettiklerini ifade etmişlerdir. Ancak katılımcılar kardeşlerinin işitme kayıplı olduğunun öğrendiklerinde ise travma yaşadıkları, üzüldükleri, garipsedikleri, kardeşlerinin işitme kayıplı olması durumunu kabullenemedikleri ve kardeşiyle nasıl iletişim kuracaklarına ilişkin kaygı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. İşitme kayıplı kardeşinden küçük katılımcılar, yani işitme kayıplı bir kardeşin olduğu aileye doğan katılımcılar ise abi ya da ablalarındaki özel gereksinimi büyüdükçe anlamlandırdıklarını ve içselleştirdiklerini belirtmişlerdir. Yeni doğacak olan çocuğun özel gereksinimli olması, anne babaların olduğu gibi kardeşlerin de hayalleri arasında yer almamaktadır. Bu nedenle yeni doğan çocuğun özel gereksinimli olduğu haberini almak aile üyeleri için büyük bir trajedi olabilmektedir. Aile sistemi içindeki bir çocuğun özel gereksinimi varsa, bu durumdan etkilenen tek kişi özel gereksinimli çocuk ve ebeveynleri değildir. Aile bireyleri içerisinde bulunan kardeşler, işitme kayıplı çocuğun içinde bulunduğu durumdan etkilenmekte ve anne babalarinkine benzer süreçlerden geçmektedir (Bat-Chava ve Martin, 2002; Tattersall ve Young, 2003; Verte vd., 2006; Raghurman, 2008). Tipik gelişim gösteren çocuğun işitme kayıplı kardeşinden küçük olması, büyük olması durumuna göre daha olumlu kardeşlik ilişkilerine neden olabilmektedir. Çünkü işitme kayıplı çocuktan sonra doğan tipik gelişim gösteren küçük kardeş, ailenin en güncel rutininin bir parçası olarak doğmaktadır. İşitme kayıplı kardeşinden küçük kardeşler, büyük kardeşlerin yaptığı gibi

önceki yaşam tarzına uyum sağlamak zorunda kalmamaktadır (Bat-Chava ve Martin, 2002). Dolayısıyla kardeşinden küçük olan katılımcılar, zaman içinde bu durumu anlamlandırmış ve tipik gelişim gösteren küçük kardeşler olarak aile dinamiklerine daha organik bir şekilde entegre olmuşlardır.

Toplumun işitme kayıplı kardeşine bakışı ve tepkisinin tipik gelişen kardeşlerin bu duruma uyumunu kolaylaştırmadığı aksine zorlaştırdığı görülmektedir. Katılımcılar toplumun işitme kayıplı kardeşlerini deli, köyün delisi, zekâ özürlü, akli melekeleri yerinde olmayan bir birey olarak gördüğünü ve işitme kayıplı olma durumunu Allah'ın aile üyelerini cezalandırması olarak değerlendirdiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılar yeni tanıştıkları insanlara kardeşlerinin işitme kayıplı olduğunu paylaştıklarında şaşırdıklarını, üzüldüklerini, zihinsel engelli muamelesi yaptıklarını, işitme cihazlarını incelemeye çalıştıklarını ve kardeşleriyle yüksek sesle konuşarak iletişim kurmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Katılımcılar toplumun bu bakışının kendilerini üzdüğünü ve toplumdaki diğer insanla ilişkilerini etkilediğini açıklamıştır. Pek çok toplumda, işitme kaybı olan kişilere olumsuz kalıp yargılar ve önyargılar atfedilmektedir. Çünkü bazı toplumlar, işitme kaybı olan bireyleri "*bilişsel olarak azalmış*" ve "*zayıf iletişim partnerleri*" olarak algılamaktadır (Doggett vd., 1998; Erler ve Garstecki, 2002; Kochkin, 2007). Bu durumun nedeninin engelliliği açıklayan tıbbi model ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Patoloji odaklı olan tıbbi model, engeli bulunan kişileri yardıma ve bakıma muhtaç, mustarip insanlar olarak görmektedir (Fougeyrollas ve Beauregard, 2001; Meşe, 2014). Süreç içerisinde yaşanan bu gelişmelerin tıp, psikoloji ve sosyoloji gibi birçok sosyal bilimin toplumun yetersizliğe olan bakışını şekillendirdiği düşünülmektedir. Dolayısıyla toplum, işitme kayıplı bireyleri bakıma muhtaç ve aile üyelerini hayatlarında yaşayacağı zorluklar açısından risk altında görmektedir. Bu durumun önüne geçilmemesi özel gereksinimli bireylerin kendileri ve ailelerinin, yakın çevreleriyle ve toplumla olan bağlarını koparmalarına varan sorunlara yol açabilmektedir (Prilleltensky, 2012).

Toplumun algısının yanında ebeveyn tutumlarının ve işitme kayıplı kardeş ile ilgili üstlenilen sorumlulukların tipik gelişen kardeşlerin hayatlarını çeşitli şekillerde etkileyebildiği görülmektedir. Buna göre işitme kayıplı kardeşe sahip olmak; arkadaş ilişkileri, akraba ilişkileri, karşı cins ile olan ilişki gibi sosyal ilişkilerin yanında akademik hayat ve meslek seçimi gibi alanları etkileyebilmektedir. Buna göre katılımcılar kardeşinin işitme kayıplı olmasının arkadaşlık ilişkilerinde seçici olmaya ittiğini ve

arkadaşlarını kardeşin özel gereksinimli olması durumunu anlayışla karşılayan insanlar arasından belirlediğini ifade etmiştir. Karşı cins ile olan ilişkilerde ise işitme kayıplı kardeşinden rahatlıkla bahsedemediğini çünkü bu durumun sevgili edinmelerinin ve evlenmelerinin önüne geçebildiğini ifade etmiştir. Ayrıca katılımcılar akrabalarının kardeşinin işitme kayıplı olması nedeniyle ona daha çok değer verdikleri, kendilerinin akrabalarından yeterince destek göremediğini düşünmektedir. Tipik gelişim gösteren kardeşler, özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmaları nedeniyle sosyal damgalamalardan endişe duyabilmektedir (Nixon ve Cummings, 1999; McHale vd., 2007). Çünkü sosyal ortamlarda ve topluluktaki sosyal etkileşimler sırasında akranlarının özel gereksinimli kardeşlerine yönelik tepkileriyle yüzleşmek ve baş etmek zorunda kalabilmektedir (McHale vd., 1986). Kendilerine ve özel gereksinimli kardeşlerine farklı hatta kötü davranılacağı korkusu yaşayan bazı tipik gelişim gösteren kardeşler bu nedenle arkadaşlarının kardeşlerini görmesini istemeyebilmektedir (Harvey ve Greenway, 1984; McHale vd., 2007). Bu durum benzer şekilde karşı cinsle olan ilişkilerde kardeşinden bahsetmekten çekinmelerine neden olduğu düşünülmektedir.

Gerçekleştirilen görüşmelerde kardeşlerinin işitme kayıplı olmasının hayatına olan etkilerini değerlendiren katılımcılar, bu durumun akademik hayatlarına ve meslek seçimlerine olan etkilerini de değerlendirmişlerdir. Katılımcılar işitme kayıplı bir kardeşe sahip olmanın akademik hayatlarını olumsuz yönde etkilediğini araştırmacıyla paylaşmıştır. Kardeşin işitme kayıplı olmasının tipik gelişim gösteren kardeşin eğitim hayatını etkileyebileceği belirtilmesine karşın (Pollard vd., 1999; Bat-Chava ve Martin 2002; Raghuraman, 2008) bu durumun alanyazında yeterince açıklanmadığı görülmektedir. Mevcut çalışmada elde edilen bulgulara göre katılımcılar; kardeşlerinin bakım sorumlulukları nedeniyle eğitimlerinden geri kaldıklarını, okuldan ayrılmak durumunda kaldıklarını, örgün eğitimden açık öğretime geçmek durumunda kaldıklarını ve istedikleri bölümü okuyamadıklarını açıklamışlardır. Diğer yandan araştırmacı, yüksek lisans tezinde kardeşinin işitme kayıplı olmasının tipik gelişen kardeşin eğitim hayatına yönelik kararlar alınmasında olumlu anlamda önemli bir rol oynadığı bulgularına ulaşmıştır (Çolaklıoğlu vd., 2019). Araştırmacılar bu durumu anne baba tutumlarına bağlamaktadır. Çünkü tipik gelişen kardeşlerin işitme kayıplı kardeşin bakımı ve eğitimiyle ilgili ne erkek nede kız kardeşlerinin herhangi bir sorumluluğun bulunmazken ebeveyn tutumlarının her çocuğa eşit tavırdaki olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Çolaklıoğlu vd., 2019). Diğer yandan katılımcılar kardeşlerinin işitme

kayıplı olmasının meslek seçiminde etkili olabildiğini de belirtmişlerdir. Buna göre katılımcılar Buna göre katılımcılar kardeşinin işitme kaybı olması nedeniyle özel eğitim öğretmeni olmak istediklerini ve işaret dili tercümanlığı yapmak istediğini açıklamıştır. Kardeşler genellikle özel gereksinimli bir kardeşle büyümenin doğrudan bir sonucu olarak özel gereksinimli bireylerle ilişkili kariyerleri seçebilmektedir (Chambers, 2007). Çünkü küçük yaşlardan itibaren özel gereksinimli kardeşlerin bakımı ve desteklenmesi kardeşlerinin yaşamlarını iyileştirme arzusunu güçlendirebilmekte ve tipik gelişen kardeşlerin kariyer seçimlerini etkileyebilmektedir (Marks vd., 2005).

Aile sistemine özel gereksinimli bir çocuğun dahil olması, mevcut aile sisteminde köklü değişikliklere neden olabilmektedir (Doğan, 2009). Aile sistemi içindeki bir çocuğun özel gereksinimi varsa, bu durumdan etkilenen tek kişi özel gereksinimli çocuk değildir. Aileyi oluşturan her üyenin rolleri ve ilişkileri bu durumdan etkilenmektedir. Aile sistemleri araştırmaları genellikle ebeveynlerin ve çocuğun birbirleri üzerindeki çift yönlü etkisine odaklanmaktadır. Ancak mevcut sistemde yer alan tipik gelişim gösteren kardeşler de aile içerisinde önemli bir rol oynamaktadır (Goring, 2001; Ray, 2014 Eichengreen ve Zaidman-Zait, 2020). Bir çocuğun işitme kaybı, kardeşinin gelişimini etkileyebilirken aynı şekilde kardeşinin davranışı da işitme kaybı çocuğun gelişimini etkileyebilmektedir (Bat-Chava ve Martin, 2002; Tattersall ve Young, 2003; Verte, Hebbrech ve Roeyers 2006; Raghurman, 2008). Kardeşleri konu alan ilk çalışmalar çoğunlukla özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmanın olumsuz ruh sağlığı sonuçlarına yol açacağı ve kardeş ilişkisi üzerinde olumsuz etkiler oluşturacağı sonucuna varma eğilimindedir (Stoneman, 2005). Ancak mevcut çalışmanın sonuçları kardeşin işitme kaybı olmasının tipik gelişim gösteren kardeşi üzerinde sadece olumsuz ya da sadece olumlu etkilemediği, olumlu ve olumsuz etkileri arasında bir dengenin mevcut olduğunu göstermektedir.

4.3. Sınırlılıklar

- Türkiye’de işitme kaybı kardeşi olan bireylerin belirlenmesi ve ulaşılması için bir sistem bulunmamaktadır. Bu nedenle araştırmanın nicel basamağında katılımcıların belirlenmesi aşamasında araştırmacı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, işitme kayıplılara eğitim veren üniversitelere bağlı enstitüler ve özel eğitim kurumları başta olmak üzere Türkiye’nin her ilinde faaliyet gösteren özel eğitim ve işitme engelliler dernekleriyle iletişime geçmiştir.

Ayrıca araştırmacı en çok kullanılan sosyal medya platformlarında yer alan ve üyelerini işitme kayıplı bireyler ve aile üyelerinin oluşturduğu grup, sayfa ve forum sitelerinin yöneticileri ile işitme kayıplı sosyal medya fenomenleriyle iletişime geçerek işitme kayıplı bireylere ve onların aracılığıyla da işiten kardeşlerine ulaşmıştır.

- Araştırmanın nitel basamağında gerçekleştirilen görüşmelerin katılımcıları yetişkinlik çağında bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum katılımcıların anne baba tutumlarına yönelik geçmiş yaşantılarını günümüz psikolojisiyle daha olumlu değerlendirmelerini sağlamış olabilir.

4.4. Öneriler

Bu bölümde mevcut araştırma bulgu ve sonuçlarından yola çıkılarak ileriki araştırmalara ve uygulamaya yönelik bazı önerilere yer verilmiştir.

4.4.1. İleriki araştırmalara ilişkin öneriler

- Bu çalışma karma yöntem desenlerinden açıklayıcı desen ile gerçekleştirilmiştir. Farklı araştırma yöntemleri kullanılarak tipik gelişim gösteren bireylerin işitme kayıplı kardeşleriyle olan ilişkilerini ortaya çıkartan bulgular elde edilebilir.
- Katılımcılarını işitme kayıplı bireylerin oluşturduğu ve tipik gelişim gösteren kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkilerini ortaya çıkartan farklı araştırmalar yürütülebilir.
- Tipik gelişen kardeşlerin işitme kayıplı kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkisi; anneler, babalar, diğer aile üyeleri ya da aile eğitimi uzmanlarının görüşlerine başvurularak daha detaylı bir şekilde araştırılabilir ve daha bütüncül bir bakışla açıklanabilir.
- Bu çalışmada özellikle tipik gelişen ve işitme kayıplı bireyler arasındaki kardeşlik ilişkisini etkileyen özelliklere odaklanılmıştır. Tipik gelişen çocukların farklı rolleri göz önüne alındığında işitme kayıplı kardeşlerinin bilişsel gelişim, duygusal gelişim, sosyal gelişim gibi diğer gelişim alanlarındaki rolleri de çalışılabilir.

- Bu çalışmada veriler işitme kayıplı kardeşi olan yetişkin katılımcılardan elde edilmiştir. Küçük yaştaki katılımcıların yer aldığı çalışmalar gerçekleştirilerek çocukluk dönemindeki kardeşlik ilişkisine dair daha detaylı veriler elde edilebilir.
- Bu çalışmada işitmeye ek engeli olmayan çocukların tipik gelişen kardeşleri dahil edilmiştir. İşitmeye ek engeli olan çocukların tipik gelişim gösteren kardeşleriyle gerçekleştirilecek olan çalışmalar alanyazına katkı sağlayabilir.
- Gerçekleştirilen çalışmada anne baba tutumlarının kardeş ilişkileri üzerine önemli olduğu görülmektedir. Bu nedenle ebeveyn tutumlarının kardeşlik ilişkilerine olan etkilerin odaklanan araştırmalar yürütülebilir.
- Bu çalışmanın önemli bulgularından birisi toplumun işitme kayıplı kardeşe bakışı ve tepkisinin tipik gelişen kardeşe ve kardeşlik ilişkilerine etkisidir. Bu nedenle toplumun işitme kayıplı bireylerle ilgili algısı ve tipik gelişen kardeşin hayatına olan etkileri araştırılabilir.
- Literatürle uyumlu olmayan sonuçlar göz önünde bulundurularak konuyla ilgili farklı araştırma gruplarıyla kültürlerarası çalışmalar yapılabilir.

4.4.2. Uygulamaya yönelik öneriler

- Mevcut çalışmanın verilerinden yola çıkarak tipik gelişim gösteren kişilerin işitme kayıplı kardeşiyle olan kardeşlik ilişkilerini destekleyici eğitim programları ve rehberler geliştirilebilir.
- İşitme kayıplı çocuğu olan ailelere uygulanan aile eğitim programlarına tipik gelişim gösteren kardeşin de dâhil olduğu programlar geliştirilebilir.
- Tipik gelişen kız ve erkek kardeşlerin işitme kayıplı kardeşiyle ilgili toplumsal cinsiyetten arındırılmış eşit sorumluluklar üstlenmesi bilincinin oluşturulduğu programlar geliştirilebilir.
- Anne babaların işitme kayıplı ve tipik gelişen çocukları arasındaki kardeşlik ilişkilerini destekleyici eğitim programları ve rehberler geliştirilebilir.
- Anne babaların işitme kayıplı ve tipik gelişen çocuklarına karşı eşit tutum geliştirmelerini destekleyecek programlar oluşturulabilir.
- Tipik gelişim gösteren kişilerin işitme kayıplı kardeşlerinin özel gereksinimi hakkına bilgi sahibi olmalarını sağlayan programlar ve etkinlikler düzenlenebilir.

- İşitme kayıplı kardeşi olan kişilerin birbirleriyle tanışması ve kaynaşması adına etkinlikler dñzenlenerek destek grupları oluşturulabilir.
- Özel eēitim bölümünde okuyan ēretmen adaylarının ders programlarına, tipik gelişim gösteren kişilerin işitme kayıplı kardeşleri üzerindeki etkilerine yönelik olarak dersler konabilir veya ilgili derslere konu olarak eklenebilir.

KAYNAKLAR

- Abrams, M. S. (2009). The well sibling: Challenges and possibilities. *American Journal of Psychotherapy*, 63(4), 305-317.
<https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.2009.63.4.305>
- Ahlert, I. A., & Greeff, A. P. (2012). Resilience factors associated with adaptation in families with deaf and hard of hearing children. *American Annals of the Deaf*, 157(4), 391-404. <https://doi.org/10.1353/aad.2012.1629>
- Ahmetoğlu, E. (2004). Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Aksoy, A. B. and Bercin Yildirim, G. (2008). A study of the relationships and acknowledgement of nondisabled children with disabled siblings. *Education Sciences: Theory and Practice*, 8(3), 769-779.
- Altınay, Ş. (2000). *İşitme kayıplı kardeşe sahip bireylerin sürekli kaygı ve uyum düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Anderson, S. A. and Sabatelli, R. M. (2006). *Family interaction: A multigenerational developmental perspective*. Fourth Edition. Boston: Pearson.
- Andersson, E. (1988). Siblings of mentally handicapped children and their social relations. *British Journal of Special Education*, 15(1), 24-26.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8578.1988.tb00718.x>
- Antia, S. D., Jones, P. B., Reed, S. and Kreimeyer, K. H. (2009). Academic status and progress of deaf and hard-of-hearing students in general education classrooms. *Journal of Deaf Studies and Seaf Education*, 14(3), 293-311.
<https://doi.org/10.1093/deafed/enp009>
- Antonopoulou, K., Hadjikakou, K., Stampoltzis, A. and Nicolaou, N. (2012). Parenting styles of mothers with deaf or hard-of-hearing children and hearing siblings. *Journal of Deaf Studies and Seaf Education*, 17(3), 306-318.
<https://doi.org/10.1093/deafed/ens013>
- Ariel, C. (2006). *Voices from the Spectrum: Parents, Grandparents, Siblings, People with Autism and Professionals Share Their Wisdom*. London: Jessica Kingsley Publishers.

- Aronson, S. (2009). Am I my brother's keeper? Challenges for the siblings of autistic children. *Journal of Infant, Child, and Adolescent Psychotherapy*, 8(1), 49–56. <https://doi.org/10.1080/15289160802683450>
- Åsberg, K. K., Vogel, J. J., and Bowers, C. A. (2008). Exploring correlates and predictors of stress in parents of children who are deaf: Implications of perceived social support and mode of communication. *Journal of Child and Family Studies*, 17(4), 486-499. <https://doi.org/10.1007/s10826-007-9169-7>
- Atkins, D.V. (1987). Siblings of the hearing-impaired: Perspectives for parents. *The Volta Review*, 89(5), 32-45.
- Barker, D. H., Quittner, A. L., Fink, N. E., Eisenberg, L. S., Tobey, E. A., Niparko, J. K. and CDaCI Investigative Team. (2009). Predicting behavior problems in deaf and hearing children: The influences of language, attention, and parent–child communication. *Development and psychopathology*, 21(2), 373-392. <https://doi.org/10.1017/S0954579409000212>
- Barnard, J. M., Fisher, L. M., Johnson, K. C., Eisenberg, L. S., Wang, N. Y., Quittner, A. L., Carson, C. M., Niparko, J. K. and the CDaCI Investigative Team. (2015). A prospective longitudinal study of U.S. children unable to achieve open-set speech recognition 5 years after cochlear implantation. *Otology & Neurotology*, 36(6), 985–992. <https://doi.org/10.1097/MAO.0000000000000723>
- Barnett, R. A. and Hunter, M. (2012). Adjustment of siblings of children with mental health problems: Behaviour, self-concept, quality of life and family functioning. *Journal of Child and Family Studies*, 21(2), 262–272. <https://doi.org/10.1007/s10826-011-9471-2>
- Bat-Chava, Y. and Martin, D. (2002). Sibling relationships for deaf children: The impact of child and family characteristics. *Rehabilitation Psychology*, 47(1), 73. <https://doi.org/10.1037/0090-5550.47.1.73>
- Bat-Chava, Y., Martin, D. and Kosciw, J. G. (2005). Longitudinal improvements in communication and socialization of deaf children with cochlear implants and hearing aids: Evidence from parental reports. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46(12), 1287-1296. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2005.01426.x>
- Baumann, S. L., Dyches, T. T. and Braddick, M. (2005). Being a sibling. *Nursing Science Quarterly*, 18, 51-58. <https://doi.org/10.1177/0894318404272108>

- Bazeley, P. (2012). Integrative analysis strategies for mixed data sources. *American Behavioral Scientist*, 56(6), 814-828. <https://doi.org/10.1177/0002764211426330>
- Begum, G. and Blacher, J. (2011). The siblings relationship of adolescents with and without intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 32, 1580–1588. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2011.01.056>
- Begun, A. L. (1989). Sibling relationships involving developmentally disabled people. *American Journal on Mental Retardation*, 93(5), 566-574.
- Bodner-Johnson, B. (2001). Parents as adult learners in familycentered early education. *American Annals of the Deaf*, 146, 263–269. <https://doi.org/10.1353/aad.2012.0097>
- Bogdan, R.C. and Biklen, S.K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods* (5th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Breslau N, Weitzman M. and Messenger, K. (1981). Psychologic functioning of siblings of disabled children. *Pediatrics*; 67(3), 344–353. <https://doi.org/10.1542/peds.67.3.344>
- Bryman, A. (2006). Integrating quantitative and qualitative research: how is it done?. *Qualitative research*, 6(1), 97-113. <https://doi.org/10.1177/1468794106058877>
- Buhrmester, D., ve Furman, W. (1990). Perceptions of Sibling Relationships during Middle Childhood and Adolescence. *Child Development*, 61, 1387- 1398. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1990.tb02869.x>
- Burbidge, J. and Minnes, P. (2014). Relationship quality in adult siblings with and without developmental disabilities. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 63, 148–162. <https://doi.org/10.1111/fare.12047>
- Burger, T., Spahn, C., Richter, B., Eissele, S., Lohle, E. and Bengel, J. (2005). Parental distress: the initial phase of hearing aid and cochlear implant fitting. *American Annals of the Deaf*. 150, 5–10. <https://doi.org/10.1353/aad.2005.0017>
- Burke, P. (2004). *Brothers and Sisters of Disabled Children*. Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Burton, L. M. (1995). Intergenerational patterns of providing care in African-American families with teenage childbearers: Emerging patterns in an ethnographic study. In V. L. Bengtson, K. W. Schaie and L. M. Burton (Eds.), *Intergenerational relations: Effects of social change* (pp. 79–125). Springer.

- Burton, S.L. and Parks, A.L. (1994). Self-esteem, locus of control and career aspirations of college-age siblings of individuals with disabilities. *Social Work Research*, 18, 175-185. <https://doi.org/10.1093/swr/18.3.178>
- Büyüköztürk, Ş. (2015). *Veri analizi el kitabı (21. Baskı)*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Calderon, R. and Greenberg, M. (1999). Stress and coping in hearing mothers of children with hearing loss: Factors affecting mother and child adjustment. *American Annals of the Deaf*, 144(1), 7-18. <https://doi.org/10.1353/aad.2012.0153>
- Calderon, R. and Greenberg, M. (2003). *Social and emotional development of deaf children: Family, school, and program effects*. In M. Marschark & P. E. Spencer (Eds.), *Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education* (pp. 177-189). New York: Oxford University Press
- Carlson, J., Watts, R. and Maniaci, M. (2006). Adlerian personality theory and psychotherapy. In J. Carlson, R. Watts and M. Maniaci (Eds.). *Adlerian therapy: Theory and practice* (pp. 43-62). Washington, DC: American Psychological Association.
- Chambers, C.R. (2007). Siblings of individuals with disabilities who enter careers in the disability field. *Teacher Education and Special Education*, 30, 115-127. <https://doi.org/10.1177/088840640703000301>
- Cicirelli, V. G. (1995). *Sibling relationships across the life span*. Plenum.
- Clark, M. (2007). *A practical guide to quality interaction with children who have a hearing loss*. San Diego, CA: Plural Pub.
- Cole, E. B. and Flexer, C (2007). *Children with hearing loss: Developing listening and talking, birth to six*. San Diego, Oxford, Brisbane: Plural Publishing.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120. <https://doi.org/10.1086/228943>
- Condron, D. J. & Downey, D.B. (2004). Playing well with others in kindergarten: The benefit of siblings at home. *Journal of Marriage and Family*, 66, 333-350. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2004.00024.x>
- Corey, G. (2008). *Psikolojik Danışma Kuram ve Uygulamaları* (Çev: T. Ergene). Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Cox, A.H., Marshall, E.S., Mandleco, B. and Olsen, S.F. (2003). Coping responses to daily life stressors of children who have a sibling with a disability. *Journal of Family Nursing*, 9, 397-413. <https://doi.org/10.1177/1074840703258328>

- Cox, M. J. (2010). Family systems and sibling relationships. *Child Development Perspectives*, 4(2), 95-96. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2010.00124.x>
- Cox, M. J. and Paley, B. (1997). Families as systems. *Annual Review of Psychology*, 48, 243–267. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.48.1.243>
- Cox, M. J. and Paley, B. (2003). Understanding families as systems. *Current Directions in Psychological Science*, 12(5), 193-196. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.01259>
- Crawford, N. A., Schrock, M. and Woodruff-Borden, J. (2011). Child internalizing symptoms: Contributions of child temperament, maternal negative affect, and family functioning. *Child Psychiatry & Human Development*, 42, 53-64. <https://doi.org/10.1007/s10578-010-0202-5>
- Creswell, J. W. (2008). *Educational Research Planning, Conducting and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. International Pearson Merrill Prentice Hall.
- Creswell, J. W. (2014). *Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları araştırma deseni* (Cev: S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Creswell, J. W. and Clark, V. L. P. (2017). *Designing and conducting mixed methods research*. Sage publications.
- Creswell, J. W., Klassen, A. C., Plano Clark, V. L. and Smith, K. C. (2011). *Best practices for mixed methods research in the health sciences* (s. 541-545). Bethesda (Maryland): National Institutes of Health.
- Creswell, J. W., Plano Clark, V. L. and Gutmann, M. L., Hanson, W. E. (2003). *Advanced mixed methods research designs*. In A. Tashakkori & C. Teddlie (Eds.), *Handbook on mixed methods in the behavioral and social sciences* (pp. 209–240). SAGE.
- Crnic, K. A., Friedrich, W. N. and Greenberg, M. T. (1983). Adaptation of families with mentally retarded children: a model of stress, coping, and family ecology. *American journal of mental deficiency*, 88(2), 125-138.
- Cuskelly, M. and Gunn, P. (2003). Sibling relationships of children with Down syndrome: Perspectives of mothers, fathers, and siblings. *American Journal of Mental Retardation*, 108, 234–244. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2006.00922.x>
- Cuzzocrea, F., Larcán, R., Costa, S., Gazzano, C., (2014). Parents' competence and social skills in siblings of disabled children. *Social Behavior and Personality: an International Journal*. 42, 45–57. <https://doi.org/10.2224/sbp.2014.42.1.45>.

- Cüceloğlu, D. (2003). *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları* (6. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Çavuşoğlu, F. N. (2007). *Evli Çiftlerin Kendi Aile Yapı ve İşlevselliklerin Aile Orijinleriyle Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çolaklıoğlu, O., Turan, Z., & Uzuner, Y. (2018). Kardeşim işitme kayıplı: bir yaşam öyküsünün incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 967-993. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-624.1.7c.3s.4m>
- Davidoff, L. (2006). The sibling relationship and sibling incest in historical context. In P. Coles (Ed.), *Sibling relationships*. London: Karnac Books, Ltd.
- Degener, T. (2016). A human rights model of disability. In *Routledge handbook of disability law and human rights* (pp. 31-49). Routledge.
- Dew, A., Balandin, S. and Llewellyn, G. (2008). The psychosocial impact on siblings of people with lifelong physical disability: A review of the literature. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 20, 485–507. <https://doi.org/10.1007/s10882-008-9109-5>
- Dingiltepe, T. (2009). *Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin yaşam doyumu düzeyleri ile yaşam kalite düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dirks, E., Stevens, A., Sigrid, K. O. K., Frijns, J. and Rieffe, C. (2020). Talk with me! Parental linguistic input to toddlers with moderate hearing loss. *Journal of Child Language*, 47(1), 186-204. <https://doi.org/10.1017/S0305000919000667>
- Doggett, S., Stein, R. L. and Gans, D. (1998). Hearing aid effect in older females. *Journal of the American Academy of Audiology*, 9(5), 361–366.
- Doğan, M. (2010). Comparison of the parents of children with and without hearing loss in terms of stress, depression, and trait anxiety. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 2(3), 231-246. <https://doi.org/10.20489/intjecse.107972>
- Dunifon, R., Fomby, P., Musick, K. (2017). Siblings and children's time use in the United States. *Demographic Research*, 37, 1611–1624. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2017.37.49>
- Dunn, J. (1983). Sibling Relationships In Early Childhood. *Child Development*, 54 (4), 787- 811.

- Dunn, J. (1995). *İkinci çocuk*. (Çev: H. Aşıroğlu). İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Dunn, J. (2005). Commentary: Siblings in their families. *Journal of Child Psychology*, 19(4), 654-657. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.19.4.654>
- Dunn, J., Slomkowski, C. and Beardsall, L. (1994). Sibling relationships from the preschool period through middle childhood and adolescence. *Developmental Psychology*, 3, 315-324. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.30.3.315>
- Duyan, G. Ç. (2000). *Aile işlevleri ile ailenin sosyal, demografik ve ekonomik nitelikleri ve yaşam döngüsü arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dyson, L. (2010). Unanticipated effects of children with learning disabilities on their families. *Learning Disability Quarterly*, 33, 43-55. <https://doi.org/10.1177/073194871003300104>
- Eckstein, D. (2000). Empirical Studies Indicating Significant Birth-Order-Related Personality Differences. *Journal of Individual Psychology*, 56, 481-494.
- Eckstein, D., Aycock K.J., Sperder, M.A., McDonald, J., Wiesner, V., Watts, R.E ve Ginsburg, P. (2010). A Review Of 200 Birth-Order Studies: Lifestyle Characteristics. *Journal of Individual Psychology*, 66, 408-434.
- Eichengreen, A. and Zaidman-Zait, A. (2020). Relationships among deaf/hard-of-hearing siblings: Developing a sense of self. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 25(1), 43–54. <https://doi.org/10.1093/deafed/enz038>
- Eisenberg, L., Baker, B. L. ve Blacher, J. (1998). Siblings of children with mental retardation living at home or in residential placement. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39(03), 355-363. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00331>
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metodlarına giriş: nitel, nicel ve eleştirel kuram metodolojileri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Emerson, E., Giallo, R., 2014. The wellbeing of siblings of children with disabilities. *Res. Dev. Disabil.* 35, 2085–2092. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2014.05.001>.
- Erlor, S. F. and Garstecki, D. C. (2002). Hearing loss and hearing aid-related stigma: Perceptions of women with age-normal hearing. *American Journal of Audiology*, 11(2), 83–91. [https://doi.org/10.1044/1059-0889\(2002/020\)](https://doi.org/10.1044/1059-0889(2002/020))

- Fetters M. D. and Freshwater, D. (2015). The 1 + 1 = 3 integration challenge. *Journal of Mixed Methods Research*, 9, 115-117. <https://doi.org/10.1177/1558689815581222>
- Fetters, M. D. (2016). “Haven’t we always been doing mixed methods research?” Lessons learned from the development of the horseless carriage. *Journal of Mixed Methods Research*, 10(1), 3-11. <https://doi.org/10.1177/1558689815620883>
- Fışıloğlu, A. & Fışıloğlu, H. (1996). Turkish families with deaf and hard of hearing children: A systems approach in assessing family functioning. *American Annals of the Deaf*, 141, 230-235. <https://doi.org/10.1353/aad.2012.0320>
- Fillery, G. (2000). Deafness between siblings: Barrier or bond?. *Deaf Worlds*, 16(1), 2-16.
- Fisman, S., Wolf, L., Ellison, D. and Freeman, T. (2000). A longitudinal study of siblings of children with chronic disabilities. *Canadian Journal of Psychiatry*, 45, 369–375. <https://doi.org/10.1177/0706743700045004>
- Flaton, R. (2006). “Who would I be without Danny?”. Phenomenological case study of an adult sibling. *Mental Retardation*, 44(2), 135-144. [https://doi.org/10.1352/0047-6765\(2006\)44\[135:WWIBWD\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1352/0047-6765(2006)44[135:WWIBWD]2.0.CO;2)
- Fleary, S. A. and Heffer, R. W. (2013). Impact of growing up with a chronically ill sibling on well siblings’ late adolescent functioning. *ISRN Family Medicine*, 2013, 1–8. <https://doi.org/10.5402/2013/737356>
- Foster, C., Eiser, C., Oades, P., Sheldon, C., Tripp, J., Goldman, P., Rice, S. and Trott, J. (2001). Treatment demands and differential treatment of patients with cystic fibrosis and their siblings: Patient, parent and sibling accounts. *Child: Care, Health and Development*, 27(4), 349–364. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2214.2001.00196.x>
- Fougeyrollas, P. & Beauregard, L. (2001). Disability: an interactive person-environment social creation. Albrecht, Seelman and Bury (Ed.), *Handbook of disability studies inside* (171- 194). California: Sage Publication, Thousand Oaks.
- Fowle CM. (1969). The effect of the severely mentally retarded child on his family. *American Journal of Mental Deficiency*; 73, 468–473.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. and Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (Vol. 7, p. 429). New York: McGraw-hill.

- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. USA: McGraw-Hill Companies Inc.
- Furman, W. and Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the qualities of sibling relationships. *Child Development*, 56(2), 448-461.
<https://doi.org/10.2307/1129733>
- Fussell, J.J., Macias, M.M. and Saylor, C.F. (2005). Social Skills and Behaviour Problems in Children with Disabilities with and without Siblings. *Child Psychiatry and Human Development*, 36(2), 227-241.
<https://doi.org/10.1007/s10578-005-4185-6>
- Gagné, J. P., Southall, K. and Jennings, M. B. (2009). The psychological effects of social stigma: Applications to people with an acquired hearing loss. *Adult audiologic rehabilitation*, (pp. 63-91).
- Gallagher, P. A., Powell, T. H. and Rhodes, C. A. (2006). *Brothers and sisters: A special part of exceptional families* (3rd ed.). Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing.
- Gallaudet Research Institute (2001). *Regional and national summary report of data from the 1999-2000 Annual Survey of Deaf and Hard of Hearing Children and Youth*. Washington, DC: Gallaudet University.
- Gargiulo, R. M. (1985). *Working with parents of exceptional children: A guide for professionals*. Houghton Mifflin School.
- Gass, K., Jenkins, J. and Dunn, J. (2007). Are sibling relationships protective? A longitudinal study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48, 167-175.
<https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2006.01699.x>
- Gath, A. (1992). *The brothers and sisters of mentally retarded children. Children's Sibling Relationships: Developmental and Clinical Issues*. Hillsade. NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Gay, L. R., Mills, G. E. and Airasian, P. W. (2016). *Educational research: Competencies for analysis and applications*. Pearson Education, Inc.
- Giallo, R. and Gavidia-Payne, S. (2006). Child, parent and family factors as predictors of adjustment for siblings of children with a disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50, 937-948.
<https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2006.00928.x>

- Gladding, S. T. (2002). *Family Therapy; Hystory, Theory, and Practice*, Perason Education. Inc., London.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş*. (Çev: A. Ersoy ve P. Yalçınoglu). Ankara: Anı.
- Gold, N. (1993). Depression and social adjustment in siblings of boys with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 23, 147–163.
- Goldberg, H., and Goldberg, I. (2007). *Family Therapy: An overwiev*. Belmont, CA: Thomson Higher Education.
- Goring, M. B. (2001). No two alike: Siblings in the family with hearing loss. *Volta Voices*, 8(2), 13-15.
- Gökler, I. (2008). *Sistem yaklaşımı ve sosyal-ekolojik yaklaşım çerçevesinde oluşturulan kavramsal model temelinde kronik hastalığı olan çocuklar ve ailelerinde psikolojik uyumun yordanması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Greene, J. C. (2007). *Mixed methods in social inquiry* (Vol. 9). John Wiley & Sons.
- Gregory, S., Sheldon, L. and Bishop, J. (1995). *Deaf young people and their families: Developing understanding*. Cambridge University Press.
- Guarinello, A. C., Berberian, A. P., de Oliveira Santana, A. P. and de Athaide Massi, G. (2006). Deafness and attention in deaf children. *American annals of the deaf*, 151(5), 499-507. <https://doi.org/10.1353/aad.2007.0004>
- Guralnick, M. J. (2005). Early intervention for children with intellectual disabilities: current knowledge and future prospects. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 18(4), 313-324. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3148.2005.00270.x>
- Gustafson, S. J., Davis, H., Hornsby, B. W. and Bess, F. H. (2015). Factors influencing hearing aid use in the classroom: A pilot study. *American Journal of Audiology*, 24(4), 563-568. https://doi.org/10.1044/2015_AJA-15-0024
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. ve Taşğın, S. (2015), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma* (2. Baskı). Ankara: Sözkese Matbaacılık.
- Gün, T. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5), 163-175.

- Hadjikakou, K. and Nikolarazi, M. (2008). The communication experiences of adult deaf people within their family during childhood in Cyprus. *Deafness & Education International*, 10(2), 60-79. <https://doi.org/10.1002/dei.239>
- Hadjikakou, K., Nicolaou, N., Antonopoulou, K. and Stampoltzis, A. (2010). Psychological adjustment and emotional well-being of hearing siblings of children who are deaf or hard of hearing in Cyprus. *Deafness & Education International*, 12(4), 180–203. <https://doi.org/10.1179/146431510X12708100133126>
- Hames, A. (2008). Siblings' understanding of learning disability: A longitudinal study. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 21, 491-501. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3148.2007.00419.x>
- Hanh, T. N. (2004). *Creating true peace: Ending violence in yourself, your family, your community, and the world*. Simon and Schuster.
- Hannah, M. E. and Midlarsky, E. (2005). Helping by siblings of children with mental retardation. *American Journal on Mental Retardation*, 110(2), 87-99. [https://doi.org/10.1352/0895-8017\(2005\)110<87:HBSOCW>2.0.CO;2](https://doi.org/10.1352/0895-8017(2005)110<87:HBSOCW>2.0.CO;2)
- Hardonk, S., Desnerck, G., Loots, G., Matthijs, L., Hove, G. V., Kerschaver, E. V., et al. (2011). From screening to care: a qualitative analysis of the parental experiences related to screening and (re) habilitation care for children with congenital deafness in Flanders, Belgium. *Volta Review*, 111, 299–324. <https://doi.org/10.17955/tvr.111.3.683>
- Harrison, R. L., Reilly, T. M. and Creswell, J. W. (2020). Methodological rigor in mixed methods: An application in management studies. *Journal of Mixed Methods Research*, 14(4), 473-495. <https://doi.org/10.1177/1558689819900585>
- Harvey, D.H. and Greenway, A.P. (1984). The self-concept of physically handicapped children and their nonhandicapped siblings: An empirical investigation. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 25, 273-284. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1984.tb00149.x>
- Henderson, D. and Hendershott, A. (1991). ASL and the family system. *American Annals of the Deaf*, 136(4), 325-329. <https://doi.org/10.1353/aad.2012.0546>
- Hetherington, E. M. (1988). Parents, children and siblings: Six years after divorce. In R. A. Hinde & J. Stevenson-Hinde (Eds.), *Relationships within families: Mutual influences*. Oxford University Press.

- Hirose, M. and Creswell, J. W. (2023). Applying core quality criteria of mixed methods research to an empirical study. *Journal of Mixed Methods Research*, 17(1), 12-28.
<https://doi.org/10.1177/15586898221086346>
- Hodapp, R. M. and Urbano, R. C. (2007). Adult siblings of individuals with Down syndrome versus with autism: findings from a large-scale US survey. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(12), 1018-1029.
<https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2007.00994.x>
- Holcomb T. K. (2013). *Introduction to American Deaf culture*. New York, NY: Oxford University Press.
- Holt, R. F., Beer, J., Kronenberger, W. G. and Pisoni, D. B. (2013). Developmental effects of family environment on outcomes in pediatric cochlear implant recipients. *Otology & Neurotology*, 34(3), 388-395.
<https://doi.org/10.1097/MAO.0b013e318277a0af>
- Howe, N., Recchia, H. (2006). Sibling Relations and Their Impact on Children's Development. *Encyclopedia on Early Child Development*, 1, 1-8.
- Howlin, P. (1988). Living with impairment: The effects on children of having an autistic sibling. *Child: care, health and development*, 14(6), 395-408.
- Huang, Y. T., Ososkie, J. and Hsu, T. H. (2011). Impact on marital and sibling relationships of Taiwanese families who have a child with a disability. *Journal of Comparative Family Studies*, 42(2), 213-232.
<https://doi.org/10.3138/jcfs.42.2.213>
- Inledon, E., Williams, L., Hazell, T., Heard, T. R., Flowers, A. and Hiscock, H. (2015). A review of factors associated with mental health in siblings of children with chronic illness. *Journal of Child Health Care*, 19, 182-194.
<https://doi.org/10.1177/1367493513503584>
- Jackson, C. W., and Turnbull, A. P. (2004). Impact of deafness on family life: a review of the literature. *Top. Early Child. Spec. Educ.* 24, 15-29.
<https://doi.org/10.1177/02711214040240010201>
- Johnson, R. B. and Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33(7), 14-26.
<https://doi.org/10.3102/0013189X033007014>

- Kagitcibasi, C. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36, 403-422. <https://doi.org/10.1177/0022022105275959>
- Kameguchi, K. and Murphy-Shigematsu, S. (2001). Family psychology and family therapy in Japan. *American Psychologist*, 56(1), 65-70. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.1.65>
- Kaminsky, L. and Dewey, D. (2001). Siblings relationships of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31, 399-410. <https://doi.org/10.1023/A:1010664603039>
- Kanadoğlu, O. K. (2021). Feminizm ve kadın hakları. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(1), 141-169.
- Kirk, K. I., Miyamoto, R. T., Ying, E. A., Perdew, A. E. and Zuganelis, H. (2000). Cochlear implantation in young children: effects of age at implantation and communication mode. *Volta Review*, 102(4), 127-144.
- Kitzmann, K. M., Cohen, C. & Lockwood, R.L. (2002). Are only children missing out? Comparison of the peer-related social competence of only children and siblings. *Journal of Social and Personal Relationships*, 19, 299-316. <https://doi.org/10.1177/0265407502193001>
- Kochkin, S. (2007). Marke Trak VII: Obstacles to adult non-user adoption of hearing aids. *Hearing Journal*, 60(4), 24-51. <https://doi.org/10.1097/01.HJ.0000285745.08599.7f>
- Koester, L.S. and Meadow-Orlans, K.P. (1990). Parenting a deaf child: Stress, strength and support. In D.F. Moores & K.P. Meadow-Orlans (Eds.), *Educational and Developmental aspects of deafness* (pp. 299-320). Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Kramer, L. (2010). The essential ingredients of successful sibling relationships: An emerging framework for advancing theory and practice. *Child Development Perspectives*, 4, 80-86. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2010.00122.x>
- Kreppner, K. and Lerner, R. M. (1989). *Family systems and life-span development: Issues and perspectives*. In K. Kreppner & R. M. Lerner (Eds.), *Family systems and life-span development* (pp. 1-33). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Krieger, A. I. (2014). Kinetic family drawing comparisons of students who are deaf with signing parents and students who are deaf with non-signing parents. Submitted to

the faculty of the University Graduate School in partial fulfillment of the requirements for the degree Master of Art in Art Therapy in the Herron School of Art and Design, Indiana University.

- Kurtzer-White, E. & Luterman, D. (2003). Families and children with hearing loss: Grief and coping. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 9, 232-235. <https://doi.org/10.1002/mrdd.10085>
- Küçükler, S. (1997). *Bilgi Verici Psikolojik Danışmanlık Programının Zihinsel Özürlü Çocukların Kardeşlerinin Özürlü İlgili Bilgi Düzeylerine ve Özürlü Kardeşlerine Yönelik Tutumlarına Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lecciso, F., Petrochi, S., Savazzi, F., Marchetti, A., Nobile, M., and Molteni, M. (2013). The association between maternal resolution of the diagnosis of autism, maternal mental representation of the relationship with the child, and children's, attachment. *Life Span Disability*. 16, 21–38.
- Lobato, D. (1990). *Brothers, sisters, and special needs*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Company.
- Luckner, J.L. and Velaski, A. (2004). Healthy Families of Children who are Deaf. *American Annals of the Deaf*, 149(4), 324-335.
- Luterman, D. (1987). *Deafness in the family*. Boston: College-Hill Press.
- Luterman, D. M. (1996). *Counseling persons with communicative disorders and their families*. Austin, Texas: PRO-ED.
- Lynas, W. (1994). *Communication options in the education of deaf children*. London Whurr Publications.
- M. Pit-ten Cate, GMP (Ineke) Loots, I. (2000). Experiences of siblings of children with physical disabilities: an empirical investigation. *Disability and Rehabilitation*, 22(9), 399–408. <https://doi.org/10.1080/096382800406013>
- Mandleco, B., Olsen, S.E., Dyches, T. & Marshall, E. 2003. The relationship between family and sibling functioning in families raising a child with a disability. *Journal of Family Nursing*, 9, 365–396. <https://doi.org/10.1177/1074840703258329>
- Marks, S. U., Matson, A. and Barraza, L. (2005). The impact of siblings with disabilities on their brothers and sisters pursuing a career in special education. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 30(4), 205-218. <https://doi.org/10.2511/rpsd.30.4.205>

- Marschark, M., and Spencer, P. E. (eds.) (2011). “*Cognitive functioning in deaf adults and children*” in *The Oxford handbook of the deaf studies and learning, and education*. Vol. 1. 2nd Ed. (New York, NY: Oxford University Press).
- McGraw, L. A. and Walker, A. J. (2007). Meanings of sisterhood and developmental disability: Narratives from white nondisabled sisters. *Journal of Family Issues*, 28(4), 474-500. <https://doi.org/10.1177/0192513X06297312>
- McGuire, S. and Shanahan, L. (2010). Sibling experiences in diverse family contexts. *Child Development Perspectives*, 4(2), 72-79. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2010.00121.x>
- McHale, S. M., Crouter, A. C. and Whiteman, S. D. (2003). The family contexts of gender development in childhood and adolescence. *Social Development*, 12, 125–148. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00225>
- McHale, S.M., Sloan, J. and Simeonsson, R.J. (1986). Sibling relationships of children with autistic, mentally retarded, and non-handicapped brothers and sisters. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 26(4), 339-413.
- McHale, S.M., Whiteman, S.D., Kim, J. and Crouter, A.C. (2007). Characteristics and correlates of sibling relationships in two-parent African American families. *Journal of Family Psychology*, 22(2), 227-235. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.21.2.227>
- McHugh, M. (1999). *Special siblings*. New York: Hyperion.
- Meadow-Orlans, K. P. (1994). Stress, support, and deafness: Perceptions of infants' mothers and fathers. *Journal of Early Intervention*, 18(1), 91-102. <https://doi.org/10.1177/105381519401800108>
- Meadow-Orlans, K.P., Mertens, D.M. and Sass-Lehrer, M.A. (2003). *Parents and their deaf children: The early years*. Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Meşe, İ. (2014). Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33, 79-92. <http://dx.doi.org/10.21560/spcd.17773>
- Milevsky, A. (2011). *Sibling relationships in childhood and adolescence: Predictors and outcomes*. New York: Columbia University Press.
- Mindel, E.D. and Feldman, V. (1987). The impact of deaf children on their families. In E.D. Mindel & M. Vemon (Eds.), *They grow in silence: Understanding deaf children and adults* (pp. 1-29). Boston: Little, Brown and Co.

- Minuchin, P. (1985). Families and individual development: Provocations from the field of family therapy. *Child Development*, 56, 289–302. <https://doi.org/10.2307/1129720>
- Minuchin, P. (1988). Relationships within the family: A systems perspective on development. In R. Hinde & J. Stevenson-Hinde (Eds.), *Relationships within families: Mutual influences* (pp. 7–26).
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Harvard University Press.
- Mitchell, R. E., and Karchmer, M. A. (2004). Chasing the mythical ten percent: parental hearing status of deaf and hard of hearing students in the United States. *Sign Language Studies*, 4, 138–163. <https://doi.org/10.1353/sls.2004.0005>
- Moore, M., Howard, V. and McLaughlin, T. F. (2002). Siblings of children with disabilities: A review and analysis. *International Journal Of Special Education*, 17, 48-64.
- Moores, D. F., Jatho, J. and Dunn, C. (2001). Families with deaf members: American Annals of the Deaf, 1996 to 2000. *American Annals of the Deaf*, 146(3), 245-250. <https://doi.org/10.1353/aad.2012.0079>
- Morgan, D. L. (2014). *Integrating qualitative and quantitative methods: A pragmatic approach*. Sage Publications.
- Moyson, T. and Roeyers, H. (2012). ‘The overall quality of my life as a sibling is all right, but of course, it could always be better’. Quality of life of siblings of children with intellectual disability: the siblings' perspectives. *Journal of Intellectual Disability Research*, 56(1), 87-101. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2011.01393.x>
- Munic, L. H. and Covington, S. N. (2006). *Infertility counseling: A comprehensive handbook for clinicians*. New York: Parthenon. Oxford, UK: Clarendon.
- Necula, V., Cosgarea, M. and Maniu, A. A. (2018). Effects of family environment features on cochlear-implanted children. *European Archives of Oto-Rhino-Laryngology*, 275, 2209-2217. <https://doi.org/10.1007/s00405-018-5056-7>
- Nixon, C.L. and Cummings, E.M. (1999). Sibling disability and children's reactivity to conflicts Involving family members. *Journal of Family Psychology*, 13(2), 274-285. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.13.2.274>
- Noller, P. (2005). Sibling relationships in adolescence: Learning and growing together. *Personal relationships*, 12(1), 1-22. <https://doi.org/10.1111/j.1350-4126.2005.00099.x>

- Nybo, W.L., Scherman, A. and Freeman, P.L. (1998). Grandparents' role in family systems with a deaf child: An exploratory study. *American Annals of the Deaf*, 143(3), 260- 267.
- Olson, D. H. (2000). Circumplex model of marital and family systems. *Journal of family therapy*, 22(2), 144-167. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00144>
- Onwuegbuzie, A. J. and Hitchcock, J. H. (2019). Toward a fully integrated approach to mixed methods research via the 1 + 1 = 1 integration approach: Mixed Research 2.0. *International Journal of Multiple Research Approaches*, 11(1), 7-28. <https://doi.org/10.29034/ijmra.v11n1editorial1>
- Onwuegbuzie, A. J., Hitchcock, J. H., Natesan, P. and Newman, I. (2018). Using fully integrated Bayesian thinking to address the 1 + 1 = 1 integration challenge. *International Journal of Multiple Research Approaches*, 10(1), 666-678. <https://doi.org/10.29034/ijmra.v10n1a43>
- Onwuegbuzie, A. J., Turner, L. A. and Johnson, R. (2007). Toward a definition of mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(2), 112-133. <https://doi.org/10.1177/1558689806298224>
- Onwuegbuzie, A.J. and Teddlie, C. (2003). A framework for analyzing data in mixed methods research. A. Tashakkori and C. Teddlie (Eds.), *Handbook of mixed methods in social & behavioral research* inside (s. 351-384). California: SAGE Publication.
- Özağı, A. (2007). *Depresyon düzeyi yüksek parçalanmış aile çocuklarıyla yapılan eğitsel grup oyunlarının depresyon düzeylerine etkisi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özbey, Ç. (2008). *Çocuk eğitiminde yapılan hatalar*. İstanbul: İnkılap.
- Pallant, J. (2017). *SPSS Kullanma Kılavuzu* (Çev. Balcı, S., Ahi, B.). Ankara: Anı yayıncılık.
- Park, H. S. and Bauer, S. (2002). Parenting practices, ethnicity, socioeconomic status and academic achievement in adolescents. *School Psychology International*, 23, 386–395. <https://doi.org/10.1177/0143034302234002>
- Pike, A., Coldwell, J. and Dunn, J.F. (2005). Sibling relationships in early/middle childhood: links with individual adjustment. *Journal of Family Psychology*, 19, 523-532. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.19.4.523>

- Pipp-Siegel, S., Sedey, A. L. and Yoshinaga-Itano, C. (2002). Predictors of parental stress in mothers of young children with hearing loss. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 7(1), 1-17. <https://doi.org/10.1093/deafed/7.1.1>
- Pledger, C. (2003). Discourse on disability and rehabilitation issues-opportunities for psychology. *American Psychologist*, 58 (4), 279-284. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.58.4.279>
- Pollard, R. and Rendon, M. (1999). Mixed deaf-hearing families: maximizing benefits and minimizing risks. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 4, 156-161. <https://doi.org/10.1093/deafed/4.2.156>
- Powell, T. H. and Ogle, P. A. (1985). *Brothers and Sisters: A Special Part of Exceptional Families*. Baltimore: Paul H. Brooks Publishing.
- Prilleltensky, O. (2012). Eleştirel psikoloji ve engelli çalışmaları: Anaakımı eleştirmek, eleştiriyi eleştirmek. (Fox, Prilleltensky ve Austin, Ed.). *Eleştirel psikoloji içinde* (329- 349). (E. Erdener vd., Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pruchno, R. A., Patrick, J. H. and Burant, C. J. (1996). Aging women and their children with chronic disabilities: Perceptions of sibling involvement and effects on well-being. *Family Relations*, 45(3), 318-326. <https://doi.org/10.2307/585504>
- Raghuraman, R.S. (2008). The emotional well-being of older siblings of children who are deaf or hard of hearing and older siblings of children with typical hearing. *The Volta Review*, 108(1), 5-35.
- Ray, E. (2014). *The experiences of hearing siblings when there is a deaf child in the family*. Unpublished Doctoral dissertation. University of Canterbury. <http://dx.doi.org/10.26021/9481>
- Rhoades, E. A. (2006). Research outcomes of auditoryverbal intervention: Is the approach justified? *Deafness & Education International*, 8(3), 125-143. <https://doi.org/10.1002/dei.197>
- Rhoades, E. A., & Duncan, J. (2010). *Auditory-verbal practice: Toward a family-centered approach*. Springfield, IL: Charles C. Thomas
- Roland, L., Fischer, C., Tran, K., Rachakonda, T., Kallogjeri, D. and Lieu, J. E. (2016). Quality of life in children with hearing impairment: systematic review and meta-analysis. *Otolaryngology-Head and Neck Surgery*, 155(2), 208-219. <https://doi.org/10.1177/0194599816640485>

- Roper, S.O., Allred, D.W., Mandleco, B., Freeborn, D. and Dyches, T. (2014). Caregiver burden and sibling relationships in families raising children with disabilities and typically developing children. *Families, Systems and Health*, 32, 241–246. <https://doi.org/10.1037/fsh0000047>
- Ryan, C. M. (2009). The psychological effects of pediatric illness on healthy siblings. Unpublished Master's thesis. University of Dayton.
- Ryan-Wenger, N. (2001). Use of children's drawing for measurement of developmental level and emotional status. *Journal of Child Family Nursing*. 4, 139–149. <https://doi.org/10.1037/0002-9432.71.2.236>
- Sağlam, H. İ. (2019). *Karakter ve değer eğitimi*. Pegem Akademi.
- Sahli, A. S. and Belgin, E. (2011). The effect of hearing loss on the sibling relationship. *Journal of Hearing Science*, 1(2), 35. <https://doi.org/10.17430/882085>
- Sameroff, A. (1994). *Developmental systems and family functioning*. In R. D. Parke & S. G. Kellam (Eds.), *Exploring family relationships with other social contexts. Family research consortium: Advances in family research* (pp. 199–214). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Schwirian, P. M. (1976). Effects of the presence of a hearing-impaired preschool child in the family on behavior patterns of older" normal" siblings. *American Annals of the Deaf*, 4, 373-380.
- Seidman, I. E. (1991). *Interviewing as qualitative research*. New York: Teachers College Press.
- Seligman, M. (1983). *The family with a handicapped child: Understanding and treatment*. New York: Grune & Stratton.
- Seligman, M. (1987). Adaptation of children to a chronically ill or mentally handicapped sibling. *CMAJ: Canadian Medical Association Journal*, 136(12), 1249-1252.
- Seligman, M. and Darling, R. B. (2007). *Ordinary families, special children: A systems approach to childhood disability*. New York: Guilford Pres.
- Seltzer, G. B., Begun, A., Seltzer, M. M. and Krauss, M. W. (1991). Adults with mental retardation and their aging mothers: Impacts of siblings. *Family Relations*, 40(3), 310-317. <https://doi.org/10.2307/585017>
- Shakespeare, T. (2005). Disability studies today and tomorrow. *Sociology of health & illness*, 27(1), 138-148.

- Shanahan, L., McHale, S. M., Crouter, A. C. and Osgood, D. (2008). Linkages between parents' differential treatment, youth depressive symptoms, and sibling relationships. *Journal of Marriage and Family*, 70, 480–494. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2008.00495.x>
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information*, 22(2), 63–75.
- Sidera Caballero, F., Amadó Codony, A. and Martínez, L. (2016). Influences on Facial Emotion Recognition in Deaf Children. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 22(2), 164–177. <https://doi.org/10.1093/deafed/enw072>
- Siegel, D. J. (2009). Emotion as integration: A possible answer to the question, what is emotion? In D. Fosha, D. J. Siegel and M. Solomon (Eds.), *The healing power of emotion: Affective neuroscience, development & clinical practice* (pp. 145–171). W. W. Norton.
- Silver, E. J. and Frohlinger-Graham, M. J. (2000). Brief report: Psychological symptoms in healthy female siblings of adolescents with and without chronic conditions. *Journal of pediatric psychology*, 25(4), 279–284. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/25.4.279>
- Silverman, D. (2015). *Interpreting qualitative data: Methods for analyzing talk, text and interaction*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Spahn, C., Burger, T., L.schmann, C., Richter, B., 2004. Quality of life and psychological distress in parents of children with a cochlear implant. *Cochlear Implants International*, 5, 13–27. <https://doi.org/10.1002/cii.120>.
- Sroufe, L. A., Egeland, B., Carlson, E. A. and Collins, W. A. (2005). *The development of the person*. New York: Guilford.
- Stalker, K. and Connors, C. (2004). Children's perceptions of their disabled siblings: 'she's different but it's normal for us'. *Children ve Society*, 18(3), 218–230. <https://doi.org/10.1002/chi.794>
- Stevens, G., Flaxman, S., Brunskill, E., Mascarenhas, M., Mathers, C. D. and Finucane, M., 2013. Global and Regional Hearing Impairment Prevalence: An Analysis of 42 Studies in 29 Countries. *European Journal of Public Health*, 23(1), pp.146–152. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckr176>

- Stoneman, S., Brody, G.H., Davis, C.H. and Crapps, J.M. (1988). Childcare responsibilities, peer relations, and sibling conflict: older siblings of mentally retarded children. *American Journal on Mental Retardation*, 93(2), 174-183.
- Stoneman, Z. (2001). Supporting positive sibling relationships during childhood. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 7(2), 134-142.
<https://doi.org/10.1002/mrdd.1019>
- Stoneman, Z. (2005). Siblings of children with disabilities: Research Themes. *Mental Retardation* 43, 339-350. [https://doi.org/10.1352/0047-6765\(2005\)43\[339:SOCWDR\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1352/0047-6765(2005)43[339:SOCWDR]2.0.CO;2)
- Stoneman, Z. and Brody, G. H. (1993). Sibling Temperaments, Conflict, Warmth and Role Asymmetry. *Child Development*, 64(6), 1786-1800.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1993.tb04213.x>
- Stoneman, Z., Brody, G. H., Davis, C. H. and Crapps, J. M. (1989). Role relations between children who are mentally retarded and their older siblings: Observations in three inhome contexts. *Research in Developmental Disabilities*, 10, 61-76.
[https://doi.org/10.1016/0891-4222\(89\)90029-2](https://doi.org/10.1016/0891-4222(89)90029-2)
- Svirsky, M. A., Teoh, S. W. and Neuburger, H. (2004). Development of language and speech perception in congenitally, profoundly deaf children as a function of age at cochlear implantation. *Audiology and Neurotology*, 9(4), 224-233.
<https://doi.org/10.1159/000078392>
- Şen, M. (1991). *İşitme Kayıplı Kardeşi Olan Bireylerin Psikolojik Durumlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tattersall, H. J. and Young, A. M. (2003). Exploring the impact on hearing children of having a deaf sibling. *Deafness and Education International*, 5(2), 108-122.
<https://doi.org/10.1179/146431503790560691>
- Taylor, R. (2001). *Minority families in the US: A multicultural perspective* (3rd ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Teddlie, C. and Tashakkori, A. (2009). *Foundations of mixed methods research: Integrating quantitative and qualitative approaches in the social and behavioral sciences*. Sage.
- Teddlie, C. and Tashakkori, A. (2015). *Karma yöntem araştırmalarının temelleri*. Anı Yayıncılık.

- Teddle, C. and Yu, F. (2007). Mixed methods sampling: A typology with examples. *Journal of mixed methods research*, 1(1), 77-100. <https://doi.org/10.1177/1558689806292430>
- Teti, D. M. and Ablard, K. E. (1989). Security of attachment and infant-sibling relationships: A laboratory study. *Child development*, 60(6), 1519-1528. <https://doi.org/10.2307/1130940>
- Thomas, A. and Chess, S. (2013). The New York longitudinal study: From infancy to early adult life. In *The study of temperament* (pp. 39-52). Psychology Press.
- Tunarosa, A. and Glynn, M. A. (2017). Strategies of integration in mixed methods research: Insights using relational algorithms. *Organizational Research Methods*, 20, 224-242. <https://doi.org/10.1177/1094428116637197>
- Tüzer, V. (2001). Kronik hastalıklar ve yeti yitiminde sistemik aile yaklaşımı. *Klinik Psikiyatri*, 4, 193-201.
- Umat, C., Wahat, N. H. A., Ross, S. C. and Goh, B. S. (2019). Quality of life of parents and siblings of children with cochlear implants. *Journal of Otology*, 14(1), 17-21. <https://doi.org/10.1016/j.joto.2018.11.004>
- Vanderwerp, L. S. (2011). Siblings and illness. *Vanderbilt Undergraduate Research Journal*, 7, 1-16. <https://doi.org/10.15695/vurj.v7i0.2924>
- Verte, S., Roeyers, H. and Buysse, A. (2003). Behaviour problems, social competence and self-concept in siblings of children with autism. *Child: Care, Health and Development*, 29(3), 193-205. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2214.2003.00331.x>
- Volling, B. L. and Belsky, J. (1992). The contribution of mother-child and father-child relationships to the quality of sibling interaction: A longitudinal study. *Child Development*, 63(5), 1209-1222. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1992.tb01690.x>
- Warner-Czyz, A. D., Wiseman, K. B. and Nelson, J. A. (2021). Quantitative and qualitative perspectives of siblings of children with cochlear implants. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 64(7), 2854-2869. https://doi.org/10.1044/2021_JSLHR-20-00624
- Wiesner Hanks, M. E. (2020). *Tarihte Toplumsal Cinsiyet*, (Çev: M. Ç. Şenerdi). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Wilson, C. (2012). Cochlear Implants: How siblings are changed. Rehabilitation, *Human Resources and Communication Disorders Undergraduate Honors Theses* Retrieved from <https://scholarworks.uark.edu/rhrcuht/33>
- World Health Organization. (2021). *World report on hearing*. World Health Organization.
- Yeo, S. S. (2012). " *It's really shaped who I am*": identity in hearing siblings of deaf adults (Doctoral dissertation, University of British Columbia).
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Young, A. (2018). Deaf children and their families: sustainability, sign language, and equality. *American Annals of the Deaf*. 163, 61–69. <https://doi.org/10.1353/aad.2018.0011>
- Yuen, S., Li, B., Tsou, Y. T., Meng, Q., Wang, L., Liang, W. and Rieffe, C. (2022). Family systems and emotional functioning in deaf or hard-of-hearing preschool children. *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 27(2), 125-136. <https://doi.org/10.1093/deafed/enab044>
- Zaidman-Zait, A. (2007). Parenting a child with a Cochlear Implant: A critical incident study. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 12, 221–238. <https://doi.org/10.1093/deafed/enl032>

EKLER

EK-1. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

EK-2. KATILIMCI BİLGİ FORMU

EK-3. KARDEŞLİK İLİŞKİSİ ANKETİ

EK-4. GÖRÜŞME SORULARI FORMU

EK-5. ETİK KURUL RAPORU

EK-1. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu çalışma, “İŞİTME KAYIPLI KARDEŞİ OLAN ÇOCUKLARIN KARDEŞLİK İLİŞKİSİNİ ETKİLEYEN ÖZELLİKLERİN BELİRLENMESİ” başlıklı bir araştırma çalışması olup işitme kayıplı bireyler ile kurulan kardeş ilişkisinin, tipik gelişim gösteren kardeş üzerindeki etkisi ve uyandırdığı duyguların incelenmesi amacını taşımaktadır. Çalışma, Osman ÇOLAKLIOĞLU tarafından yürütülmekte ve sonuçları ile işitme kayıplı bireyler ile tipik gelişim gösteren kardeşlerinin ilişkisini ortaya konacaktır.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, karma yöntem olarak desenlenen bu araştırmada (**anket, görüşme, ses kaydı ve dosya inceleme**) yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler şifreli dosyalama yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Anadolu Üniversitesi Özel Eğitim bölümünden Osman ÇOLAKLIOĞLU’na yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı: Osman ÇOLAKLIOĞLU

Adres:

İş Tel:

Cep Tel:

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul

ediyorum.

(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcı Ad ve Soyadı:

İmza:

Tarih:

EK-2. KATILIMCI BİLGİ FORMU

KATILIMCI BİLGİ FORMU

Ad soyad : _____

Doğum tarihi : ____/____/____

Cinsiyet : Kadın ☐ Erkek ☐

Medeni durum : Bekâr ☐ Evli ☐
Boşanmış ☐ Eşini Kaybetmiş ☐

Eğitim durumu :
İlkokul terk ☐ İlkokul mezunu ☐ Ortaokul mezunu ☐
Lise mezunu (Normal/ Meslek) ☐ Üniversite mezunu (Açık öğretim / Normal) ☐
Lisansüstü eğitim ☐

Mesleğiniz : _____

Haftalık çalışma takvimi: _____ gün / _____ saat

Kaç kardeşe sahipsiniz: _____ **Cinsiyet**: Kız _____ Erkek _____

Doğum sıranız: _____

Kardeşlerinizin kaç ı işitme kaybına sahip: _____

Aile tipiniz: Geniş Aile ☐ Çekirdek Aile ☐
Parçalanmış Aile ☐ Diğer: _____

EK-3. KARDEŞLİK İLİŞKİSİ ANKETİ

İŞİTME KAYIPLI KARDEŞİ OLAN BİREYLERİN KARDEŞLİK İLİŞKİSİNİ ETKİLEYEN ÖZELLİKLERİN BELİRLENMESİ

Bu çalışma işitme kayıplı bireyler ile kurulan kardeş ilişkisinin, normal gelişim gösteren kardeş üzerindeki etkisi ve uyandırdığı duyguların incelenmesi amacını taşımaktadır. Çalışma, Prof. Dr. Zerrin TURAN danışmanlığında Ar. Gör. Osman ÇOLAKLIOĞLU tarafından yürütülmektedir. Araştırmanın amacı tipik gelişim gösteren bireyin işitme kayıplı kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisinin ve bu ilişkiyle bağlantılı özelliklerin ortaya çıkarılmasıdır.

Aşağıda yer alan anket maddelerine vereceğiniz cevaplar sadece yürütülmekte olan çalışma kapsamında kullanılacaktır. Anketin ilk bölümünde (1 - 33 maddeler) kardeşlik ilişkinize dair maddeler yer almaktadır. Eğer okuduğunuz maddeyi kendinize çok yakın buluyorsanız ve kesinlikle katılıyorsanız (4), Katılıyorsunuz (3), Katılmıyorsunuz (2) ve okuduğunuz madde sizin düşüncenizi hiçbir şekilde yansıtmıyorsa Kesinlikle katılmıyorum (1) seçeneğini işaretleyebilirsiniz. Maddelerin doğru ya da yanlış cevabı yoktur. Sizden istenen her bir maddeyi dikkatle okuyarak cevap bölümünde düşüncenize uygun olan seçeneği işaretlemenizdir. Anketin ikinci bölümünde ise (34 - 56 maddeler) size, kardeşinize ve ebeveynlerinize yönelik demografik sorular içermektedir. Ankette toplamda 56 madde vardır ve 3 ila 5 dakika arasında doldurulmaktadır.

Kardeşlik deneyimi üzerine bir rehberin geliştirilmesi sürecinde sizinle görüşme yapmamızı, sizi bilgilendirmemizi ve araştırmaya katkıda bulunmayı isterseniz aşağıdaki son maddeye telefon numaranızı ve isminizi yazabilirsiniz. Araştırmaya katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

@gmail.com Hesap değiştir

Paylaşılıyor

* Zorunlu soruyu belirtir

1) İşitme engelli kardeşimle birlikte zaman geçirmekten hoşlanırım. *

Kesinlikle Katılmıyorum 1 2 3 4 Kesinlikle Katılıyorum

2) İşitme engelli kardeşim diğer insanlardan farklı değildir. *

Kesinlikle Katılmıyorum 1 2 3 4 Kesinlikle Katılıyorum

3) Kardeşimin işitme engelli olması ona saygı duymamı engellemez. *

Kesinlikle Katılmıyorum 1 2 3 4 Kesinlikle Katılıyorum

4) Geleceğe yönelik planlarıma işitme engelli kardeşimi de dahil ederim. *

Kesinlikle Katılmıyorum 1 2 3 4 Kesinlikle Katılıyorum

5) Kardeşim işitme engelli olmasaydı hayatımız daha güzel olabilirdi. *

Kesinlikle Katılmıyorum 1 2 3 4 Kesinlikle Katılıyorum

6) Kardeşim işitme engelli olduğu için ailemiz diğer ailelerden farklıdır. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

7) Kardeşimin işitme engeli değil de başka bir engeli olsaydı (Örn. Zihin engeli, görme engeli vs.) hayatımı daha kötü etkilerdi. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

8) İşitme engelli kardeşimle ilgilenmem gerektiği için kendime zaman ayıramıyorum. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

9) Kardeşim iyi bir eğitim alması halinde ileride hayatını bağımsız olarak devam ettirebilir. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

10) İşitme engelli kardeşim diğer insanlarla iletişim kurarken yardımına ihtiyaç duyar. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

11) Kardeşimin benim yüzümden işitme engelli olduğunu düşünüyorum. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

12) Annem veya babam işitme engelli kardeşime daha fazla ilgi gösterir. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

13) İşitme engelli kardeşim hata yaptığında annem veya babam işitme engelli kardeşime hak ettiğinden daha az kızar. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

14) Annem veya babamın işitme engelli kardeşimle daha çok ilgilenmesini anlayışla karşılarım. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

15) Dışarıya çıktığımızda insanların kardeşimin işitme cihazını incelemesinden rahatsız oluyorum. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

16) Diğer insanların kardeşimin işitme kaybıyla ilgili sorularından rahatsız olurum. *

Kesinlikle Katılmıyorum 1 2 3 4 Kesinlikle Katılıyorum

17) Yeni tanıştığım insanlara işitme engelli kardeşimden rahatlıkla bahsederim. *

Kesinlikle Katılmıyorum 1 2 3 4 Kesinlikle Katılıyorum

18) Arkadaşlarımla işitme engelli kardeşimi tanıştıırım. *

Kesinlikle Katılmıyorum 1 2 3 4 Kesinlikle Katılıyorum

19) İşitme engelinden dolayı toplum kardeşimi dışlar. *

Kesinlikle Katılmıyorum 1 2 3 4 Kesinlikle Katılıyorum

20) Kardeşimin işitme engelli olması arkadaşlık ilişkilerimi olumsuz etkiler. *

Kesinlikle Katılmıyorum 1 2 3 4 Kesinlikle Katılıyorum

21) Kardeşim işitme engelli olduğu için akrabalarımız bize farklı davranıyor. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

22) Kardeşimin işitme engelli olması sevgili edinmemi olumsuz etkiler. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

23) Bana göre kardeşimin işitme engelli olmasının nedeni kaderdir. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

24) Kardeşlik ilişkimiz kardeşimin işitme engelinden değil karakterinden etkilenir. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

25) Kardeşim işitme engelli olmasına rağmen diğer insanlarla konuşarak anlaşabiliyor. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

26) İşitme engelli kardeşimin işaret dili kullanması beni rahatsız eder. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

27) İleride benim çocuğum da işitme engelli olabilir. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

28) İşitme engelinden dolayı kardeşim hayatta pek çok şeyden mahrum kalabilir. *

	1	2	3	4	
Kesinlikle Katılmıyorum	☐	☐	☐	☐	Kesinlikle Katılıyorum

29) Kardeşimin işitme engelli olması hayatımı etkiliyor. *

- ☐ Evet olumlu yönde etkiliyor
- ☐ Evet olumsuz yönde etkiliyor
- ☐ Hayır etkilemiyor

30) İşitme engelli kardeşim benden büyük / küçük olsaydı kardeşlik ilişkimiz de farklı olurdu. *

- ☐ Evet olumlu yönde farklı olurdu
- ☐ Evet olumsuz yönde farklı olurdu
- ☐ Hayır farklı olmazdı

31) İşitme engelli kardeşimle olan yaş farkım daha az / daha çok olsaydı kardeşlik ilişkimiz de daha farklı olurdu.

- ☐ Evet olumlu yönde farklı olurdu
- ☐ Evet olumsuz yönde farklı olurdu
- ☐ Hayır farklı olmazdı

32) Cinsiyetim farklı olsaydı, kardeşlik ilişkimiz de daha farklı olurdu. *

- ☐ Evet olumlu yönde farklı olurdu
- ☐ Evet olumsuz yönde farklı olurdu
- ☐ Hayır farklı olmazdı

33) Cinsiyetim farklı olsaydı işitme engelli kardeşimle ilgili sorumluluklarım değişirdi. *

- ☐ Evet olumlu yönde değişirdi
- ☐ Evet olumsuz yönde değişirdi
- ☐ Hayır değişmezdi

34) Cinsiyetiniz ? *

- ☐ Kız/Kadın
- ☐ Erkek

35) Yaşınız? *

Seçin

36) Yaşadığınız şehir ? *

Seçin

37) Medeni haliniz ? *

- ☐ Evli
- ☐ Bekar
- ☐ Boşanmış
- ☐ Dul

38) Eğitim durumunuz ? *

- ☐ Okuma yazması yok
- ☐ İlkokul
- ☐ Orta Okul
- ☐ Lise
- ☐ Ön Lisans
- ☐ Üniversite
- ☐ Lisansüstü

39) Siz dahil kaç kardeşsiniz? *

- ☐ 2 Kardeş
- ☐ 3 Kardeş
- ☐ 4 Kardeş
- ☐ 5 Kardeş
- ☐ 6 ve üstü kardeş

40) Kaçınıcı çocuksunuz? *

- ☐ 1. Çocuk
- ☐ 2. Çocuk
- ☐ 3. Çocuk
- ☐ 4. Çocuk
- ☐ 5. Çocuk
- ☐ 6. Çocuk
- ☐ Diğer: _____

41) Anne baba birlikte mi? *

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

42) Annenizin eğitim durumu? *

- ☐ Okuma yazması yok
- ☐ İlkokul
- ☐ Orta Okul
- ☐ Lise
- ☐ Ön Lisans
- ☐ Üniversite
- ☐ Lisansüstü

43) Anneniz çalışıyor mu? *

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

44) Babanızın eğitim durumu? *

- ☐ Okuma yazması yok
- ☐ İlkokul
- ☐ Orta Okul
- ☐ Lise
- ☐ Ön Lisans
- ☐ Üniversite
- ☐ Lisansüstü

45) Babanız çalışıyor mu? *

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

46) Aile veya akrabalarınız içerisinde başka engelli birey var mı? *

- ☐ Yok
- ☐ İşitme engelli
- ☐ Zihin Engelli
- ☐ Otizm
- ☐ Bedensel Engelli
- ☐ Diğer: _____

47) Ailenizin büyüklüğü *

- ☐ Çekirdek aile (anne, baba ve çocuklar)
- ☐ Geniş aile (Anne, baba, çocuklar ve büyük anne, büyük baba, hala, amca vs.)

48) İşitme engelli kardeşiniz kaç yaşında ? *

Seçin

49) İşitme engelli kardeşiniz ailede kaçınıcı çocuk? *

- ☐ 1. Çocuk
- ☐ 2. Çocuk
- ☐ 3. Çocuk
- ☐ 4. Çocuk
- ☐ 5. Çocuk
- ☐ 6. Çocuk
- ☐ Diğer: _____

50) İşitme engelli kardeşin cinsiyeti? *

- ☐ Kız/Kadın
- ☐ Erkek

51) İşitme engelinin bulunduğu kulak? *

- ☐ Sağ kulak
- ☐ Sol kulak
- ☐ Her iki kulak

52) İşitme engelinin derecesi? *

- ☐ Hafif (41-55 dB)
- ☐ Orta (56-70 dB)
- ☐ İleri (71-90 dB)
- ☐ Çok İleri (91 dB ve üstü)

53) İşitme engelli kardeşinizin eğitim durumu *

- ☐ Okuma yazması yok
- ☐ İlkokul
- ☐ Orta Okul
- ☐ Lise
- ☐ Ön Lisans
- ☐ Üniversite
- ☐ Lisansüstü

54) İşitme engelli kardeşiniz eğitimine devam ediyorsa devam ettiği kurum? *

- ☐ Devam etmiyor
- ☐ Normal Okul (Kaynaştırma)
- ☐ Özel Eğitim Okulu
- ☐ Rehabilitasyon
- ☐ Diğer: _____

55) İşitme engelli kardeşin medeni hali? *

- ☐ Evli
- ☐ Bekar
- ☐ Boşanmış
- ☐ Dul

56) İşitme engelli kardeşin kullandığı cihaz? (Birden fazla işaretleyebilirsiniz.) *

- ☐ İşitme Cihazı
- ☐ Koklear İmplant
- ☐ Beyin Sapı İmplantı
- ☐ Diğer: _____

Kardeşlik deneyimi üzerine bir rehberin geliştirilmesi sürecinde sizinle görüşme yapmamızı, sizi bilgilendirmemizi ve araştırmaya katkıda bulunmayı isterseniz aşağıdaki bölüme telefon numaranızı ve isminizi yazabilirsiniz.

Yanıtınız

Gnder

Formu temizle

EK-4. GÖRÜŞME SORULARI FORMU

SORULAR

1. Bize kendinizden bahseder misiniz?
 - a. Kaç yaşındasınız?
 - b. Nerede doğdunuz?
 - c. Nerede büyüdünüz?
 - d. Eğitim durumunuz?
 - e. Hangi meslekle uğraşıyorsunuz?
 - f. İşitme kayıplı kardeşiniz doğduğu zaman kaç yaşındaydınız?
 - g. İşitme kayıplı kardeşinizle kaç yıl birlikte yaşadınız / yaşamaktasınız?
 - h. Kardeşinizin işitme kaybıyla ilgili ne biliyorsunuz?
2. Kardeşinizin doğacağını öğrendiğiniz zaman ne hissettiniz? **(Katılımcı özelliklerine göre sorulmayabilir.)**
3. Kardeşinizin işitme kayıplı olduğunu öğrendiğiniz zaman ne hissettiniz? **(Katılımcı özelliklerine göre sorulmayabilir.)**
4. Kardeşiniz işitme kaybı tanısı aldıktan sonra ne zaman işitme cihazı kullanmaya başladı?
 - a. Kardeşinizin cihaz kullanması / kullanmaması sizi nasıl etkiledi?
 - b. Kardeşiniz cihaz kullanmasıydı / kullansaydı neler farklı olurdu?
5. Kardeşinizle nasıl iletişim kuruyorsunuz?
 - a. Konuşarak / işaret dili kullanarak iletişim kursaydınız kardeşlik ilişkinizde neler farklı olurdu?
6. Kardeşinizin işitme kayıplı olması nedeniyle hayatınızı etkileyebilecek olaylar yaşadınız mı?
 - a. Yaşadıysanız bu durum kardeşinizle olan ilişkinizi nasıl etkiledi?
 - b. Hayatınızda neleri yapmaktan vazgeçtiğiniz? (Liseyi/Üniversiteyi başka ilde okumamak gibi.)
 - c. Hayatınıza olan en büyük olumlu etkisi neydi?
 - d. Hayatınıza olan en büyük olumsuz etkisi neydi?
7. Anneniz işitme kayıplı kardeşinize ve size karşı nasıl davranır?
8. Babanız işitme kayıplı kardeşinize ve size karşı nasıl davranır?
9. Anne ve babanızın işitme kayıplı kardeşinize ve size olan tutum ve davranışları hakkında ne düşünüyorsunuz?
 - a. Bu durum sizi nasıl etkiliyor? Ne hissediyorsunuz?
10. İşitme kayıplı kardeşinizle nasıl zaman geçiriyorsunuz?
 - a. Birlikte yapmaktan hoşlandığınız ve hoşlanmadığınız etkinlikler neler?
 - b. Kardeşinizle olan ilişkinizi kardeşinizin hangi özellikleri etkiliyor? (Mizaç, karakter, işitme kaybı vs) Neden?
11. İşitme kayıplı kardeşiniz diğer kardeşlerinizden hangi konularda farklılaşır? **(Katılımcı özelliklerine göre sorulmayabilir.)**

- a. Size karşı hata yaptıkları zaman işitme kayıplı kardeşiniz ve tipik gelişim gösteren kardeşinize karşı nasıl tavır sergilersiniz?
12. İşitme kayıplı kardeşiniz ile ilgili sorumluluklarınız neler?
- a. İşitme kayıplı kardeşiniz diğer insanlarla iletişim kurarken ne sıklıkla yardımınıza ihtiyaç duyuyor?
 - b. Geçmişte sorumluluklarınız nelerdi?
 - c. Kardeşinizin işitme kayıplı olması sizin ileride hangi sorumlulukları üstlenmenizi gerektirebilir?
13. İşitme kayıplı bir kardeşe sahip olmanız arkadaşlık ilişkilerinizi nasıl etkiledi?
- a. Arkadaşlarınıza kardeşinizin işitme kayıplı olduğunu nasıl anlattınız?
 - b. Kardeşinizin işitme kayıplı olduğunu hangi arkadaşlarınıza bahsettiniz? Neden bu arkadaşlarınızı tercih ettiniz?
14. Arkadaşlarınız, öğretmeniniz ve diğer insanlara kardeşinizin işitme kayıplı olduğunu söylediğinizde tepkileri ne oluyor?
- a. Bu durum sizi nasıl etkiliyor?
 - b. İnsanların kardeşinizin işitme cihazını incelemesi sizi nasıl etkiliyor?
 - c. İnsanların kardeşinizin işitme kaybı ve cihazıyla ilgili sorular sorduğunda ne hissediyorsunuz?
 - d. Kardeşinizin işaret dili kullanması hakkında ne düşünüyorsunuz?
15. Kardeşinizin işitme kayıplı olması akademik hayatınızı nasıl etkiledi / etkiliyor?
16. Kardeşinizin işitme kayıplı olması aşk-evlilik hayatınızı nasıl etkiliyor?
17. Kardeşinizin işitme kayıplı olması büyük anne, büyük baba, teyze gibi akrabalarınızla olan ilişkilerinizi nasıl etkiledi?
18. Cinsiyetiniz farklı olsaydı işitme kayıplı kardeşinizle kardeşlik ilişkiniz nasıl etkilenirdi?
- a. Sorumluluklarınız ne yönde değişirdi?
19. İşitme kayıplı kardeşinizle olan yaş farkınız daha az / daha çok olsaydı kardeşlik ilişkinizde neler farklı olurdu?
- a. İşitme kayıplı kardeşiniz sizden büyük / küçük olsaydı kardeşlik ilişkiniz de neler farklı olurdu?
20. Ailenizin diğer ailelerden hangi konularda farklı olduğunu düşünüyorsunuz?
- a. Kardeşinizin işitme kaybı olmasının, aile içerisinde yaşanan sorunlarda (tartışma, kavga, ekonomik vs) etkisi nedir?
 - b. Ekonomik durumunuz daha iyi /daha kötü olsaydı kardeşlik ilişkiniz ne yönde farklı olurdu?
21. Eğer kardeşiniz işitme kayıplı olmasaydı hayatınızda neler farklı olurdu?
22. Kardeşinizin farklı bir engeli (zihin engeli, otizm vb) olsaydı kardeşlik ilişkinizde neler değişirdi?
- a. Kardeşinizin işitme kaybına ek engeli olsaydı kardeşlik ilişkinizde neler değişirdi?
23. Kardeşiniz ile ilgili eğitim, sağlık, iş vb. konularda konuşma gereksinimi hissettiğiniz zaman kiminle veya kimlerle konuşuyorsunuz?
- a. Hangi konularda konuşma gereksinimi hissediyorsunuz?

- 24.** Gelecekte kardeşiniz ile ilgili sizi endişelendiren konular var mı?
- a.** Varsa bu konular neler?
 - b.** İçinizin çok rahat olduğu konular neler?
- 25.** Anne babalara ve kardeşlere, işitme kayıplı kardeşle olan kardeş ilişkisine yönelik olarak bir kitapçık hazırlanması durumunda kitap içeriğinde hangi bilgilerin olmasını isterdiniz?
- a.** Kardeşinizin işitme kaybıyla ilgili size bilgi verilseydi içerikte neler olmasını isterdiniz?
 - b.** Anne babanız bilgilendirilseydi içerikte neler olmasını isterdiniz?

EK-5. ETİK KURUL RAPORU

Evrak Kayıt Tarihi: 11.06.2020 Protokol No: 35156

Tarih: 24.06.2020

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	BAP Projesi-Doktora Tez Çalışması
KONU:	Eğitim Bilimleri
BAŞLIK:	İşitme Kayıplı Kardeşi Olan Çocukların Kardeşlik İlişkisini Etkileyen Özellikler
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Doç. Dr. Zerrin TURAN
TEZ YAZARI:	Osman ÇOLAKLIOĞLU
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu
Prof.Dr. Emel ŞIKLAR (Başkan-İkt. ve İdari Bil. Fak.)	
Prof.Dr. T. Volkan YÜZER (Başkan Yardımcısı-Açıköğretim Fak.)	Prof.Dr.Esra CEYHAN (Eğitim Fak.)
Prof. Hayri ESMER (Güzel Sanatlar Fak.)	Prof.Dr. M. Erkan ÜYÜMEZ (İkt. ve İdari Bil. Fak.)
Prof.Dr. Handan DEVECİ (Eğitim Fak.)	Prof.Dr. Oktay Cem ADIGÜZEL (Eğitim Fak.)

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı : Osman ÇOLAKLIOĞLU
Yabancı Dil : İngilizce
Doğum Yeri ve Yılı :
E-Posta :

Eğitim ve Mesleki Geçmişi:

- 2009-2013, Lisans derecesi, Anadolu Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, İşitme Engelliler Öğretmenliği Programı.
- 2014-2014, Araştırma Görevlisi (ÖYP), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, İşitme Engelliler Eğitimi Anabilim Dalı.
- 2014-2024, Araştırma Görevlisi (ÖYP), Anadolu Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, İşitme Engelliler Eğitimi Anabilim Dalı.
- 2014-2018, Yüksek Lisans Derecesi, Anadolu Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, İşitme Engelliler Eğitimi Anabilim Dalı.
- 2023-2024, Araştırma Görevlisi (ÖYP), Anadolu Üniversitesi, İşitme Engelli Çocuklar Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (İÇEM)

Yayınları ve Bilimsel Faaliyetleri:

Makaleler

- Çolaklıoğlu, O., Turan, Z., & Uzuner, Y. (2019). Kardeşim işitme kaybı: Bir yaşam öyküsünün incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 967-993. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-624.1.7c.3s.4m>
- Gurgur, H., Colaklıoglu, O., Akkaya, E., Cavusoglu, T., Genc, A., Ceren Tutuk, H., & Kaymaz, M. (2021). Syrian children in the Turkish press: education and integration. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, 94, 189-222. <https://doi.org/10.14689/ejer.2021.94.9>
- Bekar, R., Uzuner, Y., & Çolaklıoğlu, O. (2021). İşitme kaybı çocuğu olan annelerin çocuklarına ilişkin gereksinimler ve destekler hakkındaki görüşlerinin

incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(1), 31-59. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.587730>

- Genç, A., Doğan, M., & Çolaklıoğlu, O. (2023). Behavioral problems in children with hearing loss: a comparative analysis with children with typical development and autism spectrum disorder. *Journal of Theoretical Educational Science*, 16(4), 821-842. <https://doi.org/10.30831/akukeg.1298252>

Projeler

- MEB Projesi – Özel Eğitim Programlarını ve Materyallerini Geliştirme Projesi, Araştırmacı: Osman Çolaklıoğlu, 12/08/2021 – 09/01/2024 (ULUSAL)
- TÜBİTAK 4001 – Fen Bilimleri Öğretmenlerinin İşitme Engellilere Yönelik Ders Materyali Tasarlama Eğitimi Araştırmacı: Osman Çolaklıoğlu 23/01/2023 – 27/01/2023 (ULUSAL)
- MEB Çalıştay - İşitme Yetersizliği Olan Öğrencilerin Eğitiminde Özel Eğitim Uygulamaları Kursu Eğitim Görevlisi 10.07.2023 – 14.07.2023

Kitap Bölümleri

- Çolaklıoğlu, O. ve Acar, F.M. (2017). İşitme cihazları ve koklear implantlara ek olarak kullanılan teknolojiler. Z. Turan (Ed.) *İşitmenin doğası ve işitmeye yardımcı teknolojiler* içinde (s. 233-256). Ankara: Pegem Akademi.
- Çolaklıoğlu, O. (2020). Aile. Z. Turan (Ed.) *İşitme Kayıplı Çocuklar İçin Aile Eğitimi: 0-3 Yaş* içinde (s. 2-21). Ankara: Pegem Akademi.
- Çolaklıoğlu, O. ve Acar, F.M. (2020). Aile eğitimi: Tarihsel gelişim ve güncel uygulamalar. Z. Turan (Ed.) *İşitme Kayıplı Çocuklar İçin Aile Eğitimi: 0-3 Yaş* içinde (s. 25-42). Ankara: Pegem Akademi.
- Çolaklıoğlu, O. (2020). Kardeşlik ilişkisi. Z. Turan (Ed.) *İşitme Kayıplı Çocuklar İçin Aile Eğitimi: 0-3 Yaş* içinde (s. 232-247). Ankara: Pegem Akademi.
- Çolaklıoğlu, O. (2021). İşitme cihazları ve işitmeye yardımcı teknolojiler. S. Z. Aslan (Ed.). *Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Anne – Baba El Kitabı Serisi İşitme Yetersizliği* içinde (s. 41-63). Ankara: Eğiten Kitap

Bildiriler

- **Çolakhoğlu, O.** ve Turan, Z. (2017) *Özel gereksinimli kardeşi olan çocuklarda gelişim dönemlerine göre kardeşlik ilişkileri*. 27. Ulusal Eğitim Kongresinde (Uluslararası Katılımlı) sunulan sözlü bildiri. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi.
- **Çolakhoğlu, O.** ve Turan, Z. (2017) *Özel gereksinimli kardeşi olan çocukların kardeşlik ilişkisini etkileyen özellikler*. 27. Ulusal Eğitim Kongresinde (Uluslararası Katılımlı) sunulan sözlü bildiri. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi.
- **Çolakhoğlu, O.**, Akkaya E., Genç, A. ve Doğan, M. (2017). *İşitme Engelliler Alanına Özgü Makale Betimleme Aracı*. 27. Ulusal Eğitim Kongresinde (Uluslararası Katılımlı) sunulan sözlü bildiri. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi.
- Akkaya E., **Çolakhoğlu, O.**, Genç, A. ve Doğan, M. (2017). *İşitme Kayıplı Bireylerin Eğitimi Alanında Uluslararası Dergilerde Yayımlanan Araştırmaların Yöntemsel Özellikleri*. 27. Ulusal Eğitim Kongresinde (Uluslararası Katılımlı) sunulan sözlü bildiri. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi.
- **Çolakhoğlu, O.** ve Turan, Z. (2019) *Kardeşim İşitme Kayıplı: Bir Yaşam Öyküsünün İncelenmesi*. 29. Ulusal Eğitim Kongresinde (Uluslararası Katılımlı) sunulan sözlü bildiri. İzmir: Ege Üniversitesi.
- **Çolakhoğlu, O.** ve Turan, Z. (2019) *Kardeşi Özel Gereksinimli Olan Çocukların Gelişim Dönemlerine Göre Kardeşlik İlişkileri ve Duyguları*. 29. Ulusal Eğitim Kongresinde (Uluslararası Katılımlı) sunulan sözlü bildiri. İzmir: Ege Üniversitesi.
- **Çolakhoğlu, O.**, Akkaya E. ve Doğan, M. (2019). *İşitme Kayıplıların Eğitimi Alanındaki Uluslararası Dergilerdeki Makalelerin Yöntem Özellikleri 1999 – 2019 Yılları*. 29. Ulusal Eğitim Kongresinde (Uluslararası Katılımlı) sunulan sözlü bildiri. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Gürgür H., **Çolakhoğlu, O.**, Akkaya E., Çavuşoğlu, T., Tutuk, H. C., Kaymaz, M. (2020). *Türkiye’de Suriyeli Çocuklar ve Bütünleştirme Konusu Yazılı*

Basında Nasıl Yer Alıyor. 30. Ulusal Özel Eğitim Kongresi (Uluslararası Katılımlı) sunulan sözlü bildiri. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

- Atlar, H., Uzuner, Y., **Çolaklıoğlu, O.** (2022). *Erken Okuryazarlık Yaşantılarının Desteklenmesinde İşitme Kayıplı Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin İncelenmesi.* Selçuk 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan tam metin bildiri. Konya: Selçuk Üniversitesi.

